Irena Gasperavičiūtė

Žodis – tautos gyvybė

LIETUVIŲ KALBOS VADOVĖLIS
III GIMNAZIJOS KLASEI

2 dalis

Wydanie pierwsze

Puńsk 2014
Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o.
www.punskas.pl

ŽODIS – TAUTOS GYVYBĖ. Lietuvių kalbos vadovėlis III gimnazijos klasei, 2 dalis
Podręcznik do nauki języka litewskiego dla kl. III gimnazjum, cz. 2

Opracowanie
Irena Gasperowicz

Redaktor
Nijola Birgiel

Ilustracje
Virginija Kalinauskaitė

Projekt okładki
Laima Birgiel

Fotografie
Kauno Maironio muziejaus archyvas, Sygit Birgiel, Waldemar Żylanis

Redaktor techniczny
Sygit Birgiel

Korekta
Biruta Ołów

Visas užduotis, esančias vadovėlyje, kurias rekomenduojama atlikti raštu, būtina rašyti sąsiuvinyje.

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego dla mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym do nauczania języka litewskiego na podstawie opinii rzeczoznawców: prof. dr. hab. Mieczysława Jackiewicza, mgr. A. Uzdili.

Etap edukacyjny: III.
Typ szkoły: gimnazjum.
Rok dopuszczenia 2014.

Numer ewidencyjny w wykazie 236/4/2014.

Podręcznik jest finansowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej

© Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o.
Puńsk 2014

ISBN 978-83-60625-85-9

Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o., ul. A. Mickiewicza 23, 16-515 Puńsk,
tel. (87) 5161410
Arkuszy drukarskich 16,25. Wydanie I
Skład, łamanie, druk i oprawa: Wydawnictwo „Aušra”
www.punskas.pl

III
Siaubo sūkury

Man praeities įvykiai niekados nėra pasibaigę, nes tai, kas buvo, tai, ką mes vadinam istorija, tebesitęsia, tęsiasi dabar mumyse, tęsis per amžius.

Justinas Marcinkevičius

Albinas Bernotas

Albinas Bernotas – poetas, publicistas, vertėjas. Gimė 1934 m. kovo 21 d. Urviniuose (Šakių raj.). Išleido keletą eilėraščių rinkinių. Geriausieji sudėti rinktinėje „Vėžės” (1981). Mirė 2012 m. vasario 14 d.

Albinas Bernotas

Už tai, kad buvo lietuviai

Žodžiai žemai galvą nulenkus Griškabūdžio bažnyčios šventoriuje birželio 10 dieną šventinant paminklą visiems mano krašto žmonėms, nekaltai žuvusiems nuo rudojo ir raudonojo maro.

Kaip šiandien akyse stovi vienas gražus, saulėtas pokario metų pavasario rytas Griškabūdyje. Anksčiau atėjusieji į pamokas už mokyklos, prie sporto aikštelės, po žydinčių alyvų krūmu, pamatėme riogsantį pilkai melsvą sunkvežimį. Aplinkui šlaistėsi ginkluoti vyrai, tarp jų nuleidęs galvą stovėjo ir sutrikęs lazdute badė žemę žilagalvis mūsų mokyklos mokytojas Vizgirda. Jis buvo senyvo amžiaus, gerokai raišas ir sunkiai vaikščiojo. Neilgai trukus, prie jo prišoko keli drąsesnieji vyresnių klasių berniukai

ir taip su kėde įkėlė į sunkvežimį. Ant ištiestų moksleivių rankų kėdė siūbtelėjo, lėtai nusileido mašinos kėbule kaip gyvas karstas, ir savo mokytojo mes daugiau nematėme. Jis mums dėstė pasaulio istoriją.

Pasaulio istorija skaičiuojama ne trapiom moksleiviškų dienų akimirkom, ne amžinam atsisveikinimui pakeltų vaikiškų rankų trumpais pamojavimais, o visa tai užgožiančiais ilgų ilgiausiais šimtmečiais, šimtmečiais, kurie varto žemę, drumsčia vandenis ir kraują, maištingai verpetuoja, keičia vienas kitą ir dingsta palikdami blankų ženklą mokyklinio vadovėlio puslapyje, kukliame kapo kryžiuje; šimtmetis – tik ryškesnis ar blausesnis krintančios laiko žvaigždės blykstelėjimas begaliniame amžinybės danguje, tik akimirka, tik mažas smėlio žiupsnelis, byrantis iš Visagalio saujos; tačiau tautų gyvenime šimtmetis – ilga, paini dienų ir metų virtinė, didi ar pražūtinga lemtis, sunki agonija ar atgimimo klyksmas, ypač mažų tautų gyvenime – kokie ir esame mes, lietuviai. Pastarasis šimtmetis mums dosniai atseikėjo visko – ir dangaus, ir pragaro, ir nežinia – ko daugiau; giliai įmigusiems amžių miegu įsakmiai skambino Vinco Kudirkos varpas, nubudusius ir pakilusius į darbą, susiklausymą šaukė ir vėl štai šaukia Nepriklausomybės rago garsas, žvangėjo traukomos ir vėl iš naujo sutvirtinamos nelaisvės grandinės, į visus pašalius dzingsėdami ritosi Judo gražiai, kuriuos po savimi saujom žėrė mūsų broliai lietuviai, visų nelaimei, godumo jausmas jiems nesvetimas. Toksai tad paskutinysis tasai mūsų vargšės Lietuvėlės šimtmetis; mano karta savo kailiu patyrė jo antrąją pusę, kada gimtąją žemę glemžė pakaitom, anot tos dainos, „vienas raudonas kaip šėtonas, kitas rudas kaip šuva", ir sunku šiandien pasakyti, kurio nagai ir dantys buvo skaudesni, bene to pirmojo, kuris ilgiausiai laikė mus užgulęs.

Karo dundesiai seniai nutilo, jaunesni jų nė neprisimena, o tik šiandien – tik šiandien ne vien Griškabūdyje, bet ir visoje Lietuvoje viešai renkamės, buriamės krūvon, skaičiuojame savo pūliuojančias žaizdas, netektis, braukiame ašaras, šnibždame sugrįžusių ir niekada jau nesugrįšiančių vardus, tarsi didysis karas

būtų vos vakar pasibaigęs – tasai ištisus penkiasdešimt metų trukęs karas. Nuo kryžiuočių laikų tokio ilgo karo Lietuva nėra regėjusi, kiek kritusių, kiek sužeistų, kiek nežinomų kapų išsimėtę po plačius, lygius zanavykų laukus – taigi lenkiamės vienam simboliniam paminklui – šventam Kristaus meilės kryžiui, kurio plačiai išskėstos žaizdotos rankos surinks ir priglaus brolių ir seserų išbarstytus kaulelius tiek savoj, tiek svetimoj šaltoj tolybių žemėj. Mirtis visus suartina ir sulygina, todėl neklauskime, už ką jiems kiekvienam tokia rūsti lemtis, nes atsakymas seniai žinomas: už tai, kad jie buvo lietuviai. Geriausias lietuvis – negyvas lietuvis – šiuo nerašytu įstatymu nuo amžių pakaustytos visos šėtoniškosios galybės, besiveržiančios prie Baltijos. Čia ir yra visų mūsų didžiausioji bėda ir nelaimė, kad protėviai mus įkurdino Europos kryžkelėj, neapsakomai gražioj, bet ir pavojingoj, tragiškoj žemėj. Žemės artojas meilę tėvynei liudija tyliu darbu, be skambių žodžių ir šūkių, liudija žagre ir grėbliu, gražiai suversta vaga ir išpjauta kvapnia pradalge, bet ne ši kasdieniniu sunkiu triūsu reiškiama ištikimybė Lietuvai užkliūna atėjūnui – lietuvis artojas jam painiojasi po kojų pačiu savo buvimu, kaip koks akmuo ant tiesiamo plataus asfalto, vedančio prie Baltijos neužšąlančių uostų.

Gal kas man ir neatleis už įžūlius, beveik šventvagiškus žodžius, bet pasakysiu, kad išvežtieji į Sibirą daugeliu atžvilgių buvo laimingesni už mus: taip, jie prarado visą užgyventą žemiškąjį turtą, gimtinę, taip, prarado, bet užtat išsaugojo įgimtos lietuvybės kupiną savo dvasią, jos laisvę; mes gi, likusieji, įpuolėme į pokario vargą, kurio buvo marios, bet išbridome, kibę su lietuvišku atkaklumu prakutome, prasigyvenome, garbė mūsų krašto žmogui, kad jo neįveikė kolektyvizacijos atneštas aplaidumas, kad jis neatsisakė ūkininko prigimties, kad liko senoviškai uolus ir nagingas. Tačiau lyg prieš išpažintį perkratydami sąžinę, paklauskime savęs: ar apgynę laisvę turtėti, mes kartais neapleidome dvasios turtų, kurių po jokius sibirus neišbarstė tremtiniai, paklauskime savęs, ar pagiringa, pilka, godi, visokiausiom blogybėm apskretusi mūsų neblogai, tikrai neblogai gyvenančių žmonių dvasia, nerasdama vietos namų pertekliuje, kartais, palikusi mus, neišeina

elgetauti? Kažkada filosofas tvirtino, kad lietuviui svarbiau ne tai, kas šalia jo, o tai, kas jame. Deja, šį pasakymą šiandien ir miesto, ir kaimo tikrovėje dažnai tenka perskaityti atvirkščiai – iš antro galo. Tasai kelis dešimtmečius trukęs akimis neįžiūrimas, ausimis negirdimas slaptasis karas griovė ne pastatus ir tiltus, griovė ir sprogdino svarbesnius dalykus, kuriuos sunaikinus baimėje susigūžęs žmogus klusniai pasiduos Vinco Kudirkos išjuoktų, bet po šiai dienai gyvuojančių viršininkų valiai – iškart mažų, paskui didesnių ir galiausiai pačių didžiausių ir svetimiausių valiai, kaip toje pasakoje, užrašys savo sielą velniui. Tokį viršininkams paklusnų baudžiauninką juk nesunku suvilioti trupiniu aukso ar gardaus valgio šaukštu, vyžota dvasia oi kaip trokšta važinėtis prašmatniu limuzinu. Ant minkštos pasostės pasodinta, į šilkus įvilkta dvasios ubagystė, ją visomis išgalėmis norėčiau paneigti, tvirtinti, kad ji išgalvota, kad jos nėra, kad aš jos nejaučiu, tikrai nejaučiu kaip kokios Černobylio radiacijos, bet čia pat apsisukęs, žmogau, su šaltu siaubu širdyje susigriebsi: juk tik mirusieji nieko nejaučia ir visko jiems gana, tik mirusieji. Negi mes pusiau mirę?

Taigi pagerbdami per pusę šimtmečio nuo svetimųjų ir saviškių judošiškos rankos žuvusių savo tautiečių – kaimynų, giminių ir šiaip pažįstamų – šventą atminimą, apverkdami juos, drauge apverkime ir patys save, patys save apraudokime, kad šis paminklas nebūtų skirtas ir mums, dar gyviems, bet savo apleista dvasia jau pusiau mirusiems – mirusiems ir vėl iš naujo atgimstantiems su amžinu miegu miegančių per ilgus dešimtmečius, šimtmečius nenugalėta ir mums perduota neužgesinamos laisvės, nepriklausomybės viltimi.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip rašytojas prisimena savo istorijos mokytojo išlydėjimą į Sibirą? Kokias mintis sukelia šis prisiminimas?
2. Kaip autorius vertina XX šimtmetį? Ką jis atnešė lietuvių tautai?
3. Kuri okupacija: fašistinė ar sovietinė buvo baisesnė? Kodėl?
4. Kokiu būdu sovietų okupantai bandė sužlugdyti lietuvių tautą?

5 Kaip suprantate žodžius: „vyžota dvasia oi kaip trokšta važinėtis prašmatniu limuzinu”?

6 Kodėl autorius teigia, kad daugeliu atvejų išvežtieji į Sibirą buvo laimingesni už likusius Lietuvoje?

7 Ką autorius kalba apie tikrąsias žmogaus vertybes? Kaip elgiasi žmogus, kuris rūpinasi tik materialine gerove?

8 Įrodykite, kad Alb. Bernoto mintys „Už tai, kad buvo lietuviai” yra publicistinis rašinys. Tekste raskite meninio stiliaus ypatybių, paieškokite palyginimų, metaforų, retorinių klausimų.

9 Nusakykite šio teksto pagrindinę temą.

10 Aptarkite jums įspūdį palikusį publicistinį straipsnį.

11 Kokius laikraščius, žurnalus, interneto portalus skaitote nuolat? Kokius skaitote lietuviškus laikraščius, žurnalus ar interneto portalus? Pasirinkite vieną straipsnį, perskaitykite ir klasėje visi kartu jį aptarkite.

PUBLICISTINIS STILIUS

Publicistiniu stiliumi kalbama įvairiuose susirinkimuose, minėjimuose, mitinguose, jį girdime radijo ir televizijos laidose. Svarbiausia šio stiliaus vartojimo vieta yra laikraščiai, žurnalai ir kiti leidiniai, kurių turinį sudaro aktualios visuomenės temos iš politikos, ekonomikos, kultūros, ekologijos ir kitų sričių.

Publicistikos paskirtis – ne tik išdėstyti faktus, bet ir įtikinti, nuteikti klausytoją ar skaitytoją, todėl publicistiniam stiliui būdinga ne tik logiškumas, nuoseklumas ir tikslumas, bet ir įtaigumas. Nors publicistinė leksika (žodynas) dažnai nusistovėjusi, šabloniška, tačiau čia nevengiama ir vaizdingų žodžių bei posakių, palyginimų, sugretinimų. Be įprastinių konstatuojamųjų sakinių, publicistikoje pasitaiko retorinių klausimų ir sušukimų. Taigi publicistiniame stiliuje randama ir mokslinio, ir grožinio stiliaus raiškos priemonių.

Publicistinis stilius gali būti įvairus: vienaip rašomas laikraščio vedamasis, kitaip – reportažas apie krepšinio rungtynes, dar kitaip diskutuojama meno, švietimo ar kitais klausimais.

Salomėja Nėris

Salomėja Nėris – didelio talento ir sudėtingo likimo poetė. Gimė 1904 m. lapkričio 17 d. Kiršuose (Vilkaviškio raj.). Tikroji pavardė – Bačinskaitė-Bučienė. Baigė Kauno universitetą, mokytojavo Lazdijuose, Panevėžyje, Kaune, karo metais gyveno Penzoje, Ufoje, Maskvoje. Paskelbė eilėraščių rinkinius „Anksti rytą", „Pėdos smėly", „Per lūžtantį ledą", „Diemedžiu žydėsiu", „Dainuok, širdie, gyvenimą", „Lakštingala negali nečiulbėti", išvertė A. Kuprino, V. Korolenkos, S. Maršako kūrinių. Mirė 1945 m. liepos 7 d. Maskvoje, palaidota Kaune.

Nepriklausomos Lietuvos laikais didelį šoką visuomenėje sukėlė tai, kad poetė, aktyvi ateitininkė, įsijungė į komunistuojančio jaunimo gretas. Komunizmo idėja S. Nėris ir tikėjo, ir kartu abejojo, bet į komunistų gretas buvo viliojama, traukiama. Žinomos, populiarios poetės vardo labai reikėjo šiam naujai besiformuojančiam ir Lietuvoje nepopuliariam judėjimui. Ne ji pati, o tik jos vardas buvo reikalingas ir vėliau. 1940 m. S. Nėris kartu su Lietuvos delegacija vyksta į Maskvą pasirašyti Lietuvos įstojimo į Tarybų Sąjungos sudėtį sutarties.

Poetė suprato esanti tik įrankis kitų rankose, jau pusiaukelėje į Maskvą buvo apsisprendusi išlipti artimiausioje stotyje ir K. Korsakui tik su dideliu vargu pavyko ją perkalbėti.

Grįžusios į Lietuvą S. Nėries laukė kiti išbandymai. Studentai ir gimnazistai rašinėjo poetei piktus laiškus, parodijas, vadindami išdavike. Net pažįstami praeidavo gatve lyg jos nematydami. Į akis

žerdavo patyčias įtūžę giminės, kuriems naujoji valdžia apkarpė ūkius, ir S. Nėris užsigavusi nevažiavo nei į brolio, nei į mylimos sesers vestuves. „Argi aš išdavikė?" – kartais verkdama klausinėjo.

1941 m. pavasarį prasidėjo masinės represijos. Tarp tūkstančių išvežtųjų buvo nemaža S. Nėries pažįstamų, mokslo draugų, giminaičių. Artimieji reikalavo iš poetės pagalbos. Bet ji nepajėgė ištraukti iš vagono net savo pusbrolio. Tik kiauras naktis verkdavo.

Karo pradžioje S. Nėris viena su savo sūneliu pasitraukia į Rusijos gilumą. Čia, toli nuo namų, gimsta paskutinė jos eilėraščių knyga „Prie didelio kelio". Knyga, bylojanti apie didelę poetės dvasios dramą. Tačiau ji išleidžiama tik 1996 m., o 1945-aisiais išeina eilėraščių rinkinys „Lakštingala negali nečiulbėti". Tuoj po karo susirgusi nepagydoma liga, paskutinėmis savo gyvenimo dienomis S. Nėris prašė atnešti į ligoninę bent penkis egzempliorius, o gavusi, jau beveik negalėdama kalbėti, stūmė juos atgalia ranka nuo savęs. Knyga lyg ta pati, o ne ta...

Salomėja Nėris

Tėvynei

Sukruvinta ir apiplėšta
Ji stovi man akyse...
Šimtus aš mylių eisiu pėsčia,
Kol gyvą pamatysiu.

Žydės ten sodai, svyros vaisiai
Ar lapai kris pageltę, –
Aš keliais į tave pareisiu
Per lietų, gruodą, šaltį...

Mane – kaip lauko žolę – girdė
Gimtosios žemės syvai...
Aš saugojau tau savo širdį –
Žėruojančią ir gyvą.

Nepardaviau tavęs aš niekad,
Neišdaviau, mieloji!
Audra praūžia, miškas lieka...
Širdis gi nemeluoja.

Penza, 1941.IX.12

Klausimai ir užduotys

1 Lyrinis subjektas yra atskirtas nuo tėvynės. Kokius jausmus jis išgyvena?
2 Koks realusis atstumas tarp lyrinio subjekto ir tėvynės, koks dvasinis atstumas?
3 Kokios mintys lyriniam subjektui sukelia didžiausią kančią?
4 Perskaitykite kitą šio eilėraščio variantą „Tėvynė".

Tėvynė

Sukruvinta ir apiplėšta
Ji stovi man akyse...
Šimtus aš mylių eisiu pėsčia,
Kol gyvą pamatysiu.

Žydės ten sodai, svyros vaisiai
Ar lapai kris pageltę, –
Aš keliais į tave pareisiu
Per lietų, gruodą, šaltį...

Šiandieną dangsto karo dūmai
Man tavo veidą šviesų...
O tavo miestai, dailūs rūmai? –
Pilki, šalti griuvėsiai.

Didžiam skausme rankas užlaužus –
O kur vaikai geriausi?

Tuščiuos namuos jų – vėjai daužos,
Darželiuos kurmiai rausias.

Ne daugel kartų saulė leisis
Mūs Nemunėlio juostoj, –
Aš greit sugrįšiu, aš pareisiu...
Dainom tave paguosiu.

Penza, 1941.IX.12

Klausimai ir užduotys

1 Palyginkite eilėraštį „Tėvynė", įėjusį į rinkinį „Lakštingala negali nečiulbėti", su anksčiau aptartuoju. Kuo skiriasi lyrinio subjekto dvasios būsena ir santykis su tėvyne? Atkreipkite dėmesį, kaip pakeistas eilėraščio pavadinimas. Ką reiškia šis pakeitimas?

2 Kaip manote, kodėl į rinkinį pateko būtent šitas eilėraštis? Atsakykite remdamiesi pateikta Salomėjos Nėries biografija.

Dainuok, širdie, gyvenimą...

Dainuok, širdie, gyvenimą:
Padangę saulėtą ir gryną,
Ir debesėlį, vėjo genamą,
Ir smėlio taką per pušyną.

Dainuok gyvenimą lengvutį,
Be rimto, be švininio turinio, –
Kaip žvitriai skraidanti kregždutė,
Kaip svirtis, girgždanti prie šulinio.

Apie galingą karo srautą
Dainuok, širdie, neraginta,

Apie gyvenimą sugriautą,
Gyvenimą sudegintą.

Dainuok, dainuok – ir nenutilki,
Pralenki vėją, stepėm gaudžiantį.
Tegu garsų kolonos pilkos
Prarėks kulkosvaidžius ir haubicas.

Te neišsenkamo šaltinio ašaros
Užlies ugniavietę įkaitusią.
Dainuoki, jei gali, be ašarų,
Tegu iš skausmo žodžiai raitosi.

Tegu plieniniai kerštо žodžiai
Strėlėm užnuodytom sušvilpia!
Tegu skeveldrom priešą skrodžia,
Tesmaugia jį mirtingom kilpom.

Ką atmeni ir ko neatmeni,
Dainuok, širdie, dainuoki nesustojus!
Jeigu nutilsi – tapsi akmeniu,
Tave sumindys priešo kojos.

Klausimai ir užduotys

1. Nusakykite lyrinio subjekto dvasios būklę.
2. Nusakykite, kokius jausmus jis išgyvena. Kas sukelia tuos jausmus?
3. Ar lyrinis subjektas stengiasi sutramdyti savo jausmus? Savo nuomonę pagrįskite eilėraščio žodžiais.
4. Kaip lyrinis subjektas gali apsiginti nuo negandų, kurias atneša karas?
5. Iš kurių žodžių suprantame, kad lyrinio subjekto sielvarto priežastis yra karas?

Grįšiu

Nemune ledai išplauks.
Obelys pabals.
Parymok, manęs palauk
Prie baltos obels.

Parugėm gelsvom basa
Vasara prabėgs.
Mėnesienoje rasa
Ašara žibės.

Bus ruduo. Atjos šiaurys.
Obelys pagels.
Lauk manęs pavakary
Vėtroj prie obels.

Šaltis išrašys languos
Tulpes, ramunes.
Negyvuos žiemos speiguos
Tujen lauk manęs.

Jei dar myli, jei brangus,
Jei manim tiki, –
Šaltas apkasas man bus
Tėviškė jauki.

Ir tu būsi taip arti,
Jausiu prie šalies.
Ir aplenks mane mirtis,
Ir kulka nelies.

Tu žiedelio nenumauk,
Nenukirpk kasų,
Ilgai laukus, dar palauk,
Grįšiu iš tiesų.

Vėliavas nuleistas neš:
Žuvusį minės.
Netikėki... Grįšiu aš,
Grįšiu. Lauk manęs.

Akmenys paplentėm kauks,
Sužaliuos lazda.
Lauk manęs, kai nebelauks
Niekas niekada.

Klausimai ir užduotys

1 Kas eilėraštyje kalbantysis žmogus? Kur jis išvykęs?
2 Ką išgyvena lyrinis subjektas? Kokiomis sąlygomis jis prisimena tėviškę ir mylimąją?
3 Kas teikia žmogui jėgų?
4 Suskirstykite eilėraštį į tris dalis. Kaip auga eilėraščio įtampa?
5 Kurie žodžiai pasikartoja beveik kiekviename eilėraščio posmelyje?

Lyriniame kūrinyje nėra įvykių grandinės. Jo pagrindas – dvasinė žmogaus būsena, mintys ir išgyvenimai. Todėl kompozicija padeda ryškinti minties bei jausmo slinktį.
Lyrinio kūrinio kompozicijai reikšminga išorinė sandara (eilučių, strofų pobūdis, grafinė išraiška), įvairūs pakartojimai, aliteracijos, priešpriešos, nutylėjimai.

PIRČIUPIŲ TRAGEDIJA

Istoriniai šaltiniai pasakoja apie tą 1944 metų birželio 3 dieną, kai 7-ą ryto iš Eišiškių atvažiavo du sunkvežimiai ir pasuko į Vilnių. Mašinose buvo apie dvidešimt vokiečių 16-ojo SS policijos pulko 3-iojo bataliono 9-osios ir 10-osios kuopų karių. Jie vyko į pulko štabą Trakuose ir maisto produktų į Vilnių. Kelionės tikslo vokiečiai nepasiekė – netoli Pirčiupių užžoko ant padėtos minos. Vieni žuvo sprogimo metu, kitus sušaudė, penki gyvi pateko į nelaisvę ir tik keli sugebėjo pabėgti. Vokiečiai atkeršijo, bet ne prieš juos kariaujančiai armijai, o paprastiems Pirčiupių gyventojams. Birželio 3-iąją apie 11 valandą iš Eišiškių pusės nuo miško pasirodė tankų ir savaeigių pabūklų lydima mašinų kolona. Iš sunkvežimių pasipylė ginkluoti kariai. Į Pirčiupius keršyti už savo armiją atvyko ne tik eiliniai, bet ir antpečiuotieji – vadas Titelis, kapitonai, vyr. leitenantai, kuopų vadai. Anot liudininkų, baudėjai iš dviejų pusių pradėjo supti kaimą. Slinkdami pamiške glausta grandine, jie apjuosė laukuose dirbančius pirčiupiečius ir suvarė juos į kaimą. Beveik visi kaimo gyventojai žuvo šiame mirties žiede. Kai kurių aukų žuvimo vietą pavyko nustatyti tik pagal drabužių liekanas, sagas, karolius. Oficialus įsakymas palaidoti žuvusiuosius buvo gautas birželio 11 dieną. Leidimas buvo duotas Valkininkų parapijos kunigui Bardišauskui.

„Tą šeštadienį aš patraukiau į Buckaus vienkiemį Pamerkiuose. Mūsų kaimai šalia vienas kito. Pasisvečiavau, nepamenu, kiek laiko, iš trobos išėjau į lauką. Žiūriu, Pirčiupiuose kyla dūmų ka-

Paminklas Pirčiupių aukoms atminti. Skulpt. G. Jokūbonis

muoliai. Girdisi šūviai. Supratau, kažkas atsitiko. Aš – namo. Bėgu mišku. Išėjau iš miško, žiūriu – liepsna apėmė kaimą iš abiejų pusių. Girdisi verksmas, moterų klyksmas, o vokiečiai aplink vaikšto. Pamatė mane. Pakėlė automatus. Moja man rankomis, girdi, prieik arčiau. Aš kritau ant žemės ir šliaužte atgal į mišką. Šliaužiu, o širdis tvinksi, galvoju, kaip maniškiai, ar gyvi. Juk visi buvo namie... Žiūrėjau, žiūrėjau, kol sugriuvo trobų degėsiai. O po to vėl grįžau į Pamerkius. Pakeliui sutikau Alfonsą Simokaitį, Juozą Uždavinį, Aleksandrą Jurgelevičių. Pribėgau ir sakau jiems: vyručiai, varom gyvulius toliau į mišką, vokiečiai kaime. Tą naktį nesumerkiau akių. Širdis buvo Pirčiupiuose. Išaušus – aš vėl savame kaime. Vokiečiai vaikšto po degėsius, žarsto durtuvais pelenus. Slėpdamasis per rugius, patvoriais prišliaužiau arčiau. Žolė rūksta, apdegę lavonai – baisu žiūrėti. Prie kluono guli sūnėnas Aleksandras, irgi Vilkišius. Matyt, sušaudė, lavonas apdegęs, tačiau ugnis neapdegino pusės galvos ir plaukų. Pažinau aš ir Joną Jalmoką. Dar ilgai kilo į dangų dūmai. Vokiečiai nieko į kaimą neleido, pylė ant apdegusių lavonų benziną, vėl padegdavo. Vėliau nieko atpažinti negalėjome – liko tik kaulai ir pelenai...” (Petras Vilkišius)

Justinas Marcinkevičius

Kraujas ir pelenai

Ištraukos

Preliudija

Buvo kaimas – ir kaimo nėra.
Jį sudegino gyvą –
Su tais, kur turėjo gyventi,
Su tais, kur turėjo mirti,
Ir su tais, kur turėjo gimti.
Buvo kaimas – ir kaimo nėra.

Netiesa!
Šitas kaimas yra.
Jis dega ir šiandien,
Ir degs ligi tol,
Kol gyvi bus jo padegėjai.

Prasiskirkite, liepsnos!
Aš noriu pažvelgti į tuos, kurie dega.

Tas vaikinas – ar ne jis man anądien kalbėjo:
– Man gyvenimas reikalingas tam,
Kad galėčiau gyventi. –
Kiek nedaug ir kiek daug jis norėjo!
Broli mano, vienmeti mano!
Ir kodėl, o kodėl tu nepasakei:
„Man gyvenimas reikalingas tam,
Kad galėčiau kovoti”?
O, kaip karšta krūtinėj –
Gal tai dega mano širdis?
Dek, širdie!
Tu privalai degti,
Kad nebūtų deginami žmonės.

Šitas dzūkas – jis tą dieną pūdymus riekė.
Jį sustabdė, nebaigus vagos, ir nuvarė į ugnį.
Liko žemėn įsmeigtas arklas.
Bet nerūdija jisai,
Nes kas naktį ateina tas dzūkas,
Pasiraito šėroko kelnes,
Persižegnoja ir aria.
Ir nutįsta vaga
Nuo Pirčiupio lig Panerių,
Nuo Panerių lig Osvencimo,
Nuo Osvencimo ligi Mauthauzeno.
Ši vaga ilga kaip gyvenimas,
Kaip gyvybės tranšėja prieš mirtį.

Tegu niekad nerūdija arklas!

***

Ją kaime Motina vadino
Visi – maži ir dideli.
Sulaukę užstalėn sodino,
Pirmieji sveikino kely.
Ji šičia gimė, šičia augo
Ir skambiai antrino dainoms;
Ji davė savo duonos raugo
Ne tik jaunoms, bet ir senoms...

Kai veidą, raukšlių išvagotą,
Paglostė saulės spinduliai,
Ji, atsikvėpusi giliai,
Akis atmerkė – tai miegota!
Pataisius plaukus po skara,
Pradėjo poterius kalbėti.
O kurgi Marčius?
Dar nėra?
Ir ji pakilo eit į klėtį.

Tačiau kieme, kaip ir kasryt,
Sustojo kiek pasidairyt.

Jau kaimas buvo atsikėlęs.
Kvepėjo ariama žeme.
Užsimiegojęs, susivėlęs
Kaimynas žiovavo kieme.
Žmogus keliu važiavo arti,
Dardėjo ratai jo klegą.
Artojas šūkavo:
– Ei sarti!
Vaga, sakyta tau, vaga! –
Ir tolei pliauškino botagą,
Kol sartis rado šitą vagą.
Banda, pro šalį genama,
Pernakt išalkus, mūkė, bliovė.
Pravirko vaikas: kur mama?
Bet gavo riekę ir paliovė.

Nors buvo jau gana vėlu,
Bet kaimas budo ne iš karto.
Išlindusi iš patalų,
Mergiotė nulėkė už tvarto...
Girdėti buvo, kaip kažkas
Jau žlugtą sodžiaukoj velėjo.
Keliu į Pamerkio lankas
Merginos karvių melžti ėjo.

Kiek sykių Motinos tatai
Girdėta buvo ir matyta!
Tačiau kodėl kiekvieną rytą
Žmogus kažkaip naujai matai?
Ir saulės nutviekstas atšlaimas
Su savo rūpesčiais visais,
Žvalios gyvybės pilnas kaimas
Su negudriais darbų garsais,

Ir tarškantis keliu vežimas,
Piemens raliavimas lauke,
Ir tas džiaugsmingas nubudimas –
Tai lyg simfonija kokia
Apie pakirdusią gyvybę,
Nakčia miegojusią trumpai.
Rasos lašai, šakas apkibę,
Nukritę gaudė kaip varpai...
Kol nelauktai virš viso šito
Suskambo dalgiai plakami,
Ir jų garsai crescendo plito,
Visus kitus nustelbdami.
O pro duris, plačiai atvertas,
Kvepėjo duona kepama...

Kiek daug tas vienas kvapas vertas!

(...)

Pats laikas buvo kelti Pijų,
Kurs, nusilakstęs prie galvijų,
Dabar miegojo kaip akmuo.
„Koksai tu, vaike, be piemuo! –
Pamąstė Motina sustojus. –
Nei tu dainuoti begali,
Nei talaluškom iš toli
Kasdien paerzinti artojus...”
Pati girdėjo, kaip vaikai
Vadina Pijų: niemka, glušas.
Paskui kvatojasi paikai.
O dar kiti prišokę mušas...

Prieš porą metų jį sode
Netyčia Motina užtiko.
Liepsnojo mintys jo veide,
Kada jis vaikščiojo iš tyko

Nuo obelies prie obelies.
Ir jai atrodė iš šalies,
Kad, prie obels priglaudęs ausį,
Jisai kažko įdėmiai klausė
Ir pats kalbėjo jai žodžius,
Kurie jo sieloje skambėjo –
Matyti, guosdamas medžius,
Jisai tada per sodą ėjo.
Suprato Motina, kad jis,
Nors gimė kurčias nebylys,
Tačiau daugiau nei žmonės girdi,
Nes turi širdį.
Gerą širdį.

Ir Motinai jo akyse
Suskambo dainos negirdėtos,
Kurias dainavo jo dvasia.
Balsu jos liko nepradėtos.
Ir tiktai Motina viena
Jo Dainą retkarčiais girdėjo.
Ir buvo tai Dainų Daina,
Kokios dar niekas nesudėjo,
Nes niekados žmogaus balsu
Dainų Dainos nesudainuoti –
Gražiausią dainą iš visų
Širdis tegali paniūniuoti.
Balsu ir žodžiais išreikšta,
Dainų Daina jau bus ne ta.
Geriau už lūpų ją laikyti.

Visi mes esam nebyliai,
Nes to, ką girdime giliai,
Dažnai nemokam pasakyti.

O kur dabartės Napalys,
Tasai Motulės mylimiausias?

Tikriausiai miega įsirausęs
Kur šiauduose.
Kol pats išlįs,
Vis tiek nerasi jo nakvynės.
Matyt, ir šiąnakt jį giria
Bus paviliojus...
Kaip kare.
Bet ji suprato:
Dėl tėvynės.
Ji net didžiavos, kad sūnus
Turėjo šitą jausmą šventą,
Kad jis, kaip sakalas šaunus,
Pastoja tiems plėšikams plentą.
O gal tas jausmas juos abu
Ir jungė taip, kad vienas kitą
Gerai suprato be kalbų:
Pažvelgs – ir viskas pasakyta.

Įdiekit, motinos, vaikams
Tėvynės meilę kuo didžiausią –
Ir ji paliks visiems laikams
Kaip sielų sąjunga karščiausia.
Ir bus vaikai jums artimi
Jausmais, protu ir širdimi.
Įkvėpkit, motinos, sūnums,
Kad mūs dangus – ir tas kitokis.
Kitų jausmų nereikia mums –
Jų pats gyvenimas išmokys.

(...)

Apsupęs kaimą, žiedas vis mažėjo,
Ir Pamerkiai tylėdami sustingo.
Nekurstomi užgeso židiniai,
Pro kaminus nerūko gyvas dūmas,
Artojas nebešūkavo: „Vaga!”

Ir, po prikyštėm slėpdamos rankas, –
Nes rankos buvo juodos ir suskilę, –
Kiekvieno namo tarpdury stovėjo
Lyg pakelio smūtkelis moteris.
Viena ranka sijono įsikirtę
Ir čiulpdami žemėtus pirštelius,
Vaikai tylom žiūrėjo į tą pusę,
Iš kur turėjo pasirodyt jie.

Ir štai jie pasirodė.

Ką jūs dabar galvojat, motinos,
Stovėdamos ant savo namo slenksčio?
Taip kitados, užstoję savo kūnu,
Nuo kryžiaus gynė šventą ugnį prūsės –
Pirma užgeso jų išdidžios širdys,
O tik paskui išblėso židiniai.

Atskyrę kokį pusšimtį, kareiviai
Nuvarė paskubom į Daunio kluoną
Ir akmenim užrito jo duris.
O žmonės laukė, tylūs ir paklusnūs,
Nes jie nė vienas nieko nesuprato –
Jų nekaltumas buvo jų kaltė.

Klojimo tyloje pravirko vaikas –
Jo mažos akys saulės pasigedo.
Ir moteris pasiūlė vaikui krūtį.
Netrukus jo čiulpsėjimas godus
Pripildė sunkią kluono tylą džiaugsmo,
Žmonių veidai sušilo ir atgijo.
O vaikas, net paklakdamas, skubėjo:
Dar vieną lašą, dar, ir dar, ir dar!
Dabar gurkšnelį tyro, gero oro,
Kurio suaugę vertinti nemoka.

Jie net nepastebi, kad jie alsuoja.
Kvėpuokit, žmonės, pilna krūtine
Ir saugokit labiau už viską orą!
Nes kas už jį pasaulyje brangesnis?
Gal tik visų visų brangiausia – laisvė.

Ir vaikas buvo pirmas, kurs pajuto,
Kad jam pradėjo oro neužtekti.
Ir vaikas buvo pirmas, kurs pamatė,
Kad vietoj saulės moters akyse
Rausvi liepsnos liežuviai sušnioravo –
Ir išsigandęs jis pradėjo verkti.
Tada kažkas užriko: „Jėzau, degam!"
Ir čia visi pamatė, kaip liepsna
Nuo stogo stryktelėjo į šalinę,
Kur dar šiaudų pernykščių prėslo būta.
Visi pajuto dūmų aitrų kvapą
Ir, šaukdami: „Vajėzau, degam!" – puolė
Per vienas kitą prie didžiųjų durų.
Jie ir dabar dar nieko nesuprato.
Jų nekaltumas buvo jų kaltė.

(...)
Jau degė visas kaimas. Trobose
Gyvieji duso, veržėsi pro langus –
Jų kelias į nemirtingumą ėjo
Tiktai per mirtį.

Motiną, lyg tyčia,
Uždarė josios gryčioje. Drauge
Dar buvo kelios moterys ir vaikas,
Kurs prie krūtinės spaudė savo peilį
Su dviem geležtėm ir su grąžteliu.

Įėjus Motina, lyg niekur nieko,
Pataisė lovą ir nuvalė stalą,

Visus paprašė atsisėst. Pati,
Kaip atsistojo asloj – taip ir liko.
Jos basos kojos gėrė žemės vėsą
Ir tarsi šaknys skverbėsi į gelmę,
Ten, kur granito padermės klojėjo,
Kur geležis tekėjo žemės gyslom.

Liepsna pradėjo glostyti jos plaukus,
Paskui nuvilko jos lininį rūbą,
Bet jos pačios nepajėgė praryti,
Nes ji tada jau buvo Lietuva:
Tiek kartų deginta – ir nesudeginta,
Tiek kartų šaudyta – ir nesušaudyta.
Kada nuo karščio perplyšo asla,
Tai pasirodė, kad jos kojos-šaknys
Įaugę buvo į granitą. Gyslom
Tekėjo žemės kraujas – geležis.

Klausimai ir užduotys

1 Palyginkite Preliudiją ir tolesnį poemos tekstą. Kuo jie skiriasi? Atkreipkite dėmesį į kalbėjimo būdą, turinį. Kas išsakoma Preliudijoje?

2 Nusakykite poemos, išskyrus Preliudiją, veiksmo laiką ir vietą.

3 Kuriuos poemos fragmentus pavadintumėte lyriniais?

4 Nusakykite Pijaus, kurčnebylio Motinos sūnaus, vietą poemoje. Ką Pijus įkūnija?

5 Kaip suprantate žodžius:

Visi mes esam nebyliai,
Nes to, ką girdime giliai,
Dažnai nemokam pasakyti?

Pagal šiuos žodžius parašykite samprotavimo rašinėlį (pagal 27 p. pateiktą schemą).

6 Nusakykite poemos pradžios pasakojimo nuotaiką. Koks piešiamas Dzūkijos kaimo paveikslas? Kokia atmosfera vyrauja kaime?

7 Kas sujaukia įprastinį kaimo gyvenimą? Kuriais vaizdais perteikiamas kaimą užplūdęs nerimas?

8 Ką reiškia žodžių „Jų nekaltumas buvo jų kaltė" nuolatinis kartojimas?

9 Nusakykite, kaip auga pasakojimo įtampa, kada ji pasiekia apogėjų.

10 Kokį įspūdį daro Motinos paveikslas kūrinio pabaigoje? Pasekite, kaip Motina tragedijos akivaizdoje tampa heroje – Tėvynės Lietuvos simboliu.

11 Pasirinktą poemos ištrauką išmokite atmintinai.

Poema – eiliuotas pasakojamasis kūrinys. Šio žanro kilmė siejasi su epu, tačiau poema paprastai būna trumpesnė už epą, glaustesnė, veiksmas turi aiškią pradžią ir pabaigą. Eiliuota kalba poemai suteikia pakilumo, padeda labiau atskleisti emocinę įtampą. Šiuolaikinė poema gali perteikti ne tik įvykius, bet ir jausmo istoriją, taip priartėdama prie lyrikos. Dėl to poemos žanrinis apibrėžimas neretai patikslinamas: epinė poema, lyrinė poema, didaktinė, herojinė... Garsiausios lietuvių poemos yra K. Donelaičio „Metai", A. Baranausko „Anykščių šilelis". Poemų yra parašę Maironis, E. Mieželaitis, Just. Marcinkevičius.

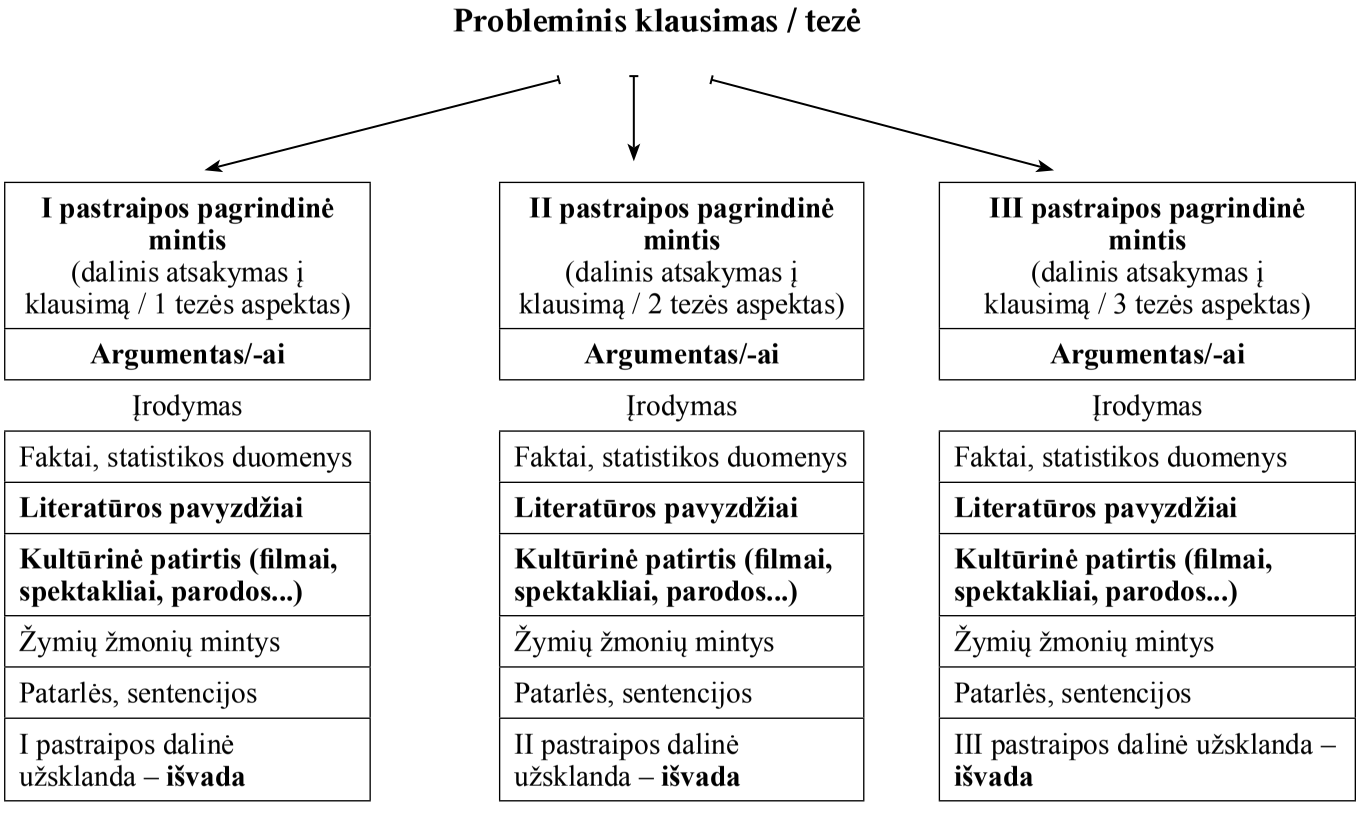
Probleminis klausimas / tezė
I pastraipos pagrindinė mintis (dalinis atsakymas į klausimą / 1 tezės aspektas)
Argumentas/-ai
Įrodymas
Faktai, statistikos duomenys
Literatūros pavyzdžiai
Kultūrinė patirtis (filmai, spektakliai, parodos...)
Žymių žmonių mintys
Patarlės, sentencijos
I pastraipos dalinė užsklanda – išvada
II pastraipos pagrindinė mintis (dalinis atsakymas į klausimą / 2 tezės aspektas)
Argumentas/-ai
Įrodymas
Faktai, statistikos duomenys
Literatūros pavyzdžiai
Kultūrinė patirtis (filmai, spektakliai, parodos...)
Žymių žmonių mintys
Patarlės, sentencijos
II pastraipos dalinė užsklanda – išvada
III pastraipos pagrindinė mintis (dalinis atsakymas į klausimą / 3 tezės aspektas)
Argumentas/-ai
Įrodymas
Faktai, statistikos duomenys
Literatūros pavyzdžiai
Kultūrinė patirtis (filmai, spektakliai, parodos...)
Žymių žmonių mintys
Patarlės, sentencijos
III pastraipos dalinė užsklanda – išvada

Rašant samprotavimo rašinį, būtina laikytis tam tikros jo kompozicijos. Pagrindiniai tokio rašinio elementai yra: įžanga, probleminis klausimas (tezė) ir jo išsamus aptarimas, pasitelkiant svarbiausius argumentus, apibendrinimas bei galutinė išvada.

Samprotavimo rašinio struktūra

I. Įžanga

Šiuolaikinio konteksto, siejamo su tema, pristatymas (plati mintis) + kuriama intriga (pasitelkiant talpią frazę, žinomo autoriaus / veikėjo mintį, Šv. Rašto sentenciją ar pan.) + įvardijama problema (formuluojamas probleminis / poleminis klausimas, susijęs su tema, atsakymas į kurį bus kuriamas visu rašiniu / formuluojama tezė, kuri bus įrodoma)

II. Probleminis klausimas (tezė) (žr. 27 p. pateiktą schemą)

Dalinis atsakymas į klausimą atskirose pastraipose, remiantis faktais, literatūros ir kultūros pavyzdžiais ir kt. medžiaga bei formuluojant dalines išvadas

III. Apibendrinimas – viso rašinio išvada; akcentuojamas atsakymas į probleminį klausimą / akcentuojama tezė, kitais žodžiais nei įžangoje

Pagal Danutę Visockienę

Balys Sruoga

Balys Sruoga – dramaturgas, poetas, prozininkas, literatūros tyrinėtojas, vertėjas. Gimė 1896 m. vasario 2 d. Baibokuose (Biržų raj.). Studijavo Petrograde, Maskvoje, Miunchene, nuo 1924 m. dėstė Kauno, nuo 1940 m. Vilniaus universitete. Parašė dramas „Milžino paunksmė", „Radvila Perkūnas", „Apyaušrio dalia" ir kt., paskelbė poezijos knygas „Deivė iš ežero", „Saulė ir smiltys", „Giesmė apie Gediminą", darbų literatūros, folkloro, teatro klausimais, rankrašty paliko memuarinį kūrinį „Dievų miškas".

1943 m. pavasarį fašistai Lietuvoje paskelbė jaunimo mobilizaciją. Nepavykus surinkti jaunuolių į vokiečių dalinius, B. Sruoga kartu su dar keliolika žinomų inteligentų kaip įkaitas buvo išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Joje praleisti pora metų visiškai palaužia rašytojo sveikatą. Po karo, 1945 m., jam labai sunkiai pavyksta grįžti į Lietuvą. Čia jo laukia nusivylimas – žmona su dukra pasitraukusios į Vakarus, tikėdamosi ten jį susitikti. Krašte vykdomas teroras – trėmimai, artimų žmonių areštai, „miškinių" lavonai, nuolatinė jo paties paskaitų kontrolė – labai slėgė rašytoją, maištingą ir humanistinių įsitikinimų asmenybę. Per draugus jis perduoda žmonai ir dukrai žinią: „Į Lietuvą geriau negrįžkite". Pasmerkia save vienatvei, bet apsaugo artimuosius.

Lyg jausdamas artėjančią mirtį B. Sruoga labai daug dirbo. Atsiminimų apie koncentracijos stovyklą knyga „Dievų miškas" buvo sukurta per keletą vasaros mėnesių, besigydant Birštone.

Pirmą kartą buvo išspausdinta 1957 m., praėjus dešimt metų po B. Sruogos mirties.

B. Sruoga mirė 1947 m. spalio 17 d. Vilniuje. Jo karstą į Rasų kapines lydėjo daug žmonių: studentai, profesoriai. Procesiją stropiai sekė saugumiečiai.

Balys Sruoga

Dievų miškas

Klipatų klipatos[1]

Iš ryto katorgininkai po patikrinimo rikiuojasi būriais ir traukia į darbą. Išėjimą prižiūri pats lagerio viršininkas su savo padėjėjais. Pro juos praeinant, reikia nusiimti kepurė, rankos prie šlaunų priglausti, kad nesimataruotų, ir išsitempti, lyg tau už nugaros būtų stačia lenta pririšta.

Pirmieji eina įvairių amatininkų būreliai. Jie dirba pastogėje savo specialybės darbą, jie moka gauti geresnį maistą, jie turi šiokių tokių pašalinių pajamų. Jie, nors ir nuskarę, nors ir purvini, bet vis dėlto žmonės kaip žmonės.

Paskutinė išsijudina vadinama Waldkolonne – miško darbų komanda – medžiam kirsti, rąstam tampyti, kelmam rauti, žemėm nešioti ir taip toliau. Darbas sunkus, šaltyje ir lietuje. Maistas pats prasčiausias. Jokių pašalinių pajamų.

Didžiulė Waldkolonne suskirstyta šimtinėmis. Kiekvienos šimtinės priešakyje eina kapas ir puskapis (Capo ar Hilfcapo – darbų prižiūrėtojas ar jo pagalbininkas).

Kapai – žvalūs, apsukrūs, mitrūs vyrukai su raudonais raiščiais ant rankovių – nerias iš kailio, savo vergus bestramužydami, kad jie iškilmingiau pro valdžią pražygiuotų. Vienus aplos, apries, kitus – kojomis paspragins, trečius – antausiais apdalys, kitus vėl – pagaliu patvatys.

---

[1] Klipata – *šnek.* visiškai nusibaigęs žmogus, galadienis.

Visa tai dedasi valdžios akyse, visa tai rodo kapų rūpestingumą ir gerus norus, bet visa tai duoda nelabai kokių vaisių.

Sunku eiles išlyginti. Sunku žingsniai suvienodinti. Labai įvairi publika. Yra čia ir tvirtų vyrų, matyti, dar neseniai į lagerį pakliuvusių, kurie eina tvirtu žingsniu, išdidžiai galvas aukštyn iškėlę. Bet didžioji dauguma – vargani elgetos. Nuo bado ištįsę ar jau papurtę veidai, sutinusios kojos. Kitas dar su klumpėm, kitas – ir visai be nieko – kovo pabaigoj! Susikūprinę, susilenkę... Ne vienas iš jų iš darbo aiškiai nebegrįš... Tikrai, vakare, kai ši kolona grįžta iš darbo, parsineša ji po keletą numirėlių – tris, penkis, aštuonis, dešimtį...

Rytmetį, visom kolonom išėjus į darbą, lagerio kieme „iš kažkur" išlenda šmėklų minia. Keista ji tokia!

Neina, bet slenka. Pamažu pamažėli, be jokio garso, nelyginant praskriejančio debesio šešėliai.

Slenka... kadaise, gal ne taip seniai, buvę žmonės, turėję pastogę, namus, tėvus, seseris, brolius, gal žmoną, gal vaikus. Turėję Tėvynę, turėję gyvenimą – valią, laisvę, troškimus!

Slenka jie, susikibę kits į kitą, vienas antrą palaikydami, vienas antru atsiremdami. Niekas jų neberagina, niekas jų nebemuša. Jiems viskas pasauly jau vis tiek pat.

Jų klumpės jau nebešlepsi. Jie jau nebeturi jėgos kojai nuo žemės pakelti. Jie velka kojas žeme taip lėtai, kad net čiuožimas mažai tesigirdi. Vieni ant krūtinės nunarinę galvą, kartais dar žvilgčiodami į žemę, kartais – visai niekur nežiūrėdami. Kiti – apsiblaususiomis ūkanotomis akimis dairosi aplinkui, nieko nematydami, nieko nesuprasdami, nieko nebenorėdami. Kiti vėl atsilošė ant savo draugų, užmerkė akis lyg grabe – ir vos vos velka savo tokias sunkias kojas. Veidai, veidai! Vienas už kitą baisesnis, vienas už kitą skaudesnis.

Į tuos veidus nebūtų taip skaudu žiūrėti, jeigu kojos nejudėtų, jeigu jie būtų numirėliai!

Numirėlis – ko gi iš jo benorėti? Jam visa vis tiek pat. Bet kai toks veidas dar e i n a į d a r b ą!

Kokį moralinį, kokį istorinį pateisinimą būtų galima sugalvoti tiems, kurie kitus tokia lengva širdimi siunčia į koncentracijos lagerius? Jokios politinės, jokios religinės, jokios pasaulėžiūrinės idėjos jų niekuomet nepateisins!

Slenka, slenka... Visokių tautų, visokių profesijų žmonės. Į lagerį prieš mėnesį, prieš du atvyko gi jie visi sveiki!

Naujokui arčiau prie jų ir prieiti sunku – pūvančių lavonų tvaikas. Rankos – žaizdotos, kojos – žaizdotos. Po žaizdas painiojasi įvairūs parazitai, į kuriuos tie buvę žmonės nebekreipia jokio dėmesio.

Slenka, slenka... Taip pamažu!

Kartais vienas, kartais kitas išsiskiria iš minios. Pasvirduliuoja, lyg galvodamas ir negalėdamas nuspręsti, kas jam dabar daryti. Žengia žingsnį į šalį. Kitą. Palinksta ant kelių. Atsiremia rankomis į žemę. Paropoja keletą žingsnių. Apsidairo pamišėlio akimis. Priglūsta krūtine, veidu prie žemės. Lyg sustingsta valandėlei. Šiurpulys jį nukrečia. Pakelia galvą. Baisiai, baisiai išsiilgusios jo akys. Nė žodžio nepratars. Nesudejuos. Lūpos net nesujudės. Šliaužia tylėdamas lyg nuošaliau. Į patvorį. Į barako pasienį. Prišliaužia. Atsigula. Užmerkia akis. Dabar jam: absoliučiai v i s a v i s t i e k p a t.

Kitas gi ir iš minios nė kiek nesiskiria. Krinta žemėn ir guli. Jo kaimynai neturi jėgų, neįstengia jį pakelti. Slenkantieji iš paskos užkliūva už jo. Knapsi. Vieni dar sugeba šiaip taip perkelti per jį koją, kiti – ir to nepajėgia. Knapsi ir griūva viršum.

Slenka, slenka... Kokia daugybė jų! Šimtas, kitas, trečias.

Tai – lagerio klipatų komanda. Ji – taip pat darbo komanda! „Eina darbo dirbti", „darbo" – atitinkamo jos pajėgumą.

Tai – labai pastovi komanda. Nemažėjanti, nenykstanti.

Tai kas, kad daugelis iš tos komandos narių perdien išmiršta – barakuose, pakelėj, „darbo" metu!.. Vakare grįš iš darbo miško komanda. Ji duos rytdienai klipatų ne mažesnį skaičių, negu perdien jų išmirė, – klipatų komanda skaičiaus atžvilgiu nenukentės.

Miško komanda vietoj atiduotųjų klipatų komandai gaus naujų bendradarbių, kurie po mėnesio kito savo ruožtu pereis į klipa-

tas. Taip ir sukasi gyvenimas ratu. Kasdien į lagerį atvaromi nauji žmonės, bet lagerio gyventojų skaičius daugėja labai pamažu.

Miršta žmonės karo laukuose baisiose kančiose. Bet tenai – visi lygūs. Ten – sužeistam pagalba teikiama. Ten sužeistą net priešas pagerbia. Ten – turi ginklą. Gali gintis. Ten tavo mirtis ir kančios šiokios tokios prasmės turi: dėl kurios nors idėjos kariaujama, dėl tėvynės, dėl laisvės...

O čia – niekur nieko! Jokios prasmės! Niekas tavęs neatjaus, nepaguos, į mirties paslaptį pakeleivingos meilės žodžiu nepalydės.

Ar ne geriau būti pasmerktam mirti ir pakartam, negu šitokiu būdu – iš bado pūvančiose žaizdose sukniubti?!

Seniau, bent kituose kraštuose, kariamajam bent paskutinį norą patenkindavo – duodavo pavalgyti, dūmą nuryti, laišką parašyti, kokią mauškę išmesti... O čia – paspiria koja – ir viskas.

Baisūs buvo kiti n a i k i n i m o lageriai, kur, būdavo, atveža kalinį ir tuojau nužudo. Bet tas pats žudymas faktinai vyko ir D i e v ų m i š k o padangėj. Skirtumas buvo tiktai tasai, kad čia žmogų nukankindavo, čiulpte iščiulpdavo jo sveikatą, jo jėgas, versdavo jį mirti iš bado...

Kuri lagerių rūšis geriau atitinka mūsų amžiaus kultūros laimėjimus, dievaž nelengva būtų nuspręsti. Pagaliau – tai individualaus skonio reikalas...

Slenka, slenka klipatų komanda, slenka...

Kiekvienam katorgininkui tai įtikinimas memento mori[2]. Visi vienodai nori gyventi. Ir visi vienodai žino: už mėnesio, už kito – vis tiek atsidursi klipatų komandoj.

Naujokas, pirmą kartą savo gyvenime išvydęs klipatų komandą, lyg proto nustoja. Ne mirties jam baisu – baisu šito išniekinto žmogaus vaizdo. Ir ne tik žmogaus – baisu šito išniekinto, subjauroto, sudergto mirties vaizdo!

Naujokas pats nepajunta, kaip jis ima visas virpėti, o jo pabalusios lūpos, keistai trūkčiodamos, tyliai kartoja:

– O Viešpatie, Viešpatie!

Klausimai ir užduotys

1. Kuo skyrėsi Štuthofo lagerio ir miško komandos gyvenimas?
2. Kuris klipatų komandos aprašymo fragmentas labiausiai sukrečiantis?
3. Ką rašytojas kalba apie mirtį?
4. Kodėl tekste gausu šauktukų? Kokį vaidmenį atlieka išretintos raidės?
5. Ar lengva būtų atpasakoti šį tekstą? Kodėl?
6. Kokia pirmoji mintis jums kilo, perskaičius apie klipatų komandą? Kokius patyrėte jausmus skaitydami šią ištrauką?
7. Ar pats pasakotojas tiesiogiai išsako savo jausmus? Koks pasakotojo santykis su pasakojamaisiais faktais?
8. Užrašykite savo mintis, kurios kyla, pagalvojus, kad tokį likimą žmogui „sukūrė" kitas žmogus. Šia tema parašykite 10 sakinių (nebūtina laikytis rašinio trinarės kompozicijos).
9. Kodėl pirmą kartą pamatęs klipatų komandą naujokas pasako tik: „O Viešpatie, Viešpatie!"?
10. Su klase pažiūrėkite Algimanto Puipos režisuotą tuo pačiu pavadinimu filmą pagal B. Sruogos memuarų knygą „Dievų miškas". Kas daro didesnį įspūdį: knyga ar filmas? Kaip manote, kodėl? Ar sunku sukurti filmą apie koncentracijos lagerius?

[2] Atsimink, kad mirsi (lot.).

11 Ar esate dar ką nors skaitę ar matę filmų apie koncentracijos lagerius?

12 Pagalvokite, ko siekė koncentracijos lagerių kūrėjai.

13 B. Sruogos „Dievų miško" pasakojimo stilius – mirties siaubo ir piktos ironijos derinys, svyruojantis tarp memuarų ir tragikomedijos, pasakojimas būdingas groteskui. Kaip manote, kodėl autorius pasirinko tokį pasakojimo stilių?

Groteskas (it. *grottesco*, pranc. *grotesque*) – meninio vaizdavimo tipas, pagrįstas fantastika, komizmu, gražaus ir bjauraus, juokingo ir baisaus, tikroviško ir negalimo deriniais.

Dalia Grinkevičiūtė

Dalia Grinkevičiūtė gimė 1927 m. gegužės 28 d. Gyveno Kaune, mokėsi „Aušros" gimnazijoje. Čia fiziką ir matematiką dėstė jos tėvas. 1941 m. birželio 14 d. mergaitė kartu su visa šeima buvo ištremta į Sibirą, prie Laptevų jūros. 1949–1950 m. su mirtinai sergančia motina jai pavyko pabėgti į Lietuvą. Slapstėsi pas pažįstamus. Motinai mirus, Dalia negalėjo jos laidoti kapinėse – tam rei-

kėjo leidimo, mirusiojo dokumentų. Saugumiečiai būtų greitai jais susidomėję ir merginą areštavę. Motina prieš mirtį prašė jos lavoną tiesiog įmesti į upę, bet dukra naktimis savo namo rūsyje išdaužė betoną, iškasė kapą ir ten palaidojo motiną. Tačiau naujos tremties merginai išvengti nepavyko ir 1950–1953 m. ji grąžinama į Sibirą.

D. Grinkevičiūtė visuomet buvo stipri ir valinga asmenybė. Sunkiausiomis sąlygomis baigus vidurinę mokyklą, jai pavyko įstoti studijuoti mediciną Omske. Vėliau medicinos mokslus tęsė ir su pagyrimu baigė Kaune. Dirbo Laukuvos ligoninėje. D. Grinkevičiūtė visą savo gyvenimą kovojo už teisę būti žmogumi, atvirai kalbėjo apie sovietinės sistemos nusikaltimus. Ji palaikė ryšius su Maskvos disidentais A. Sacharovu, J. Bonner, S. Korinu. Jos veikla buvo nuolat sekama. 1974 m. atleista iš darbo saugumiečių reikalavimu. Mirė 1987 m. gruodžio 25 d. Kaune.

1950 m. Kaune ji parašė didžiąją savo atsiminimų apie tremtį dalį. Nujausdama, kad bus suimta, prirašytus lapelius sudėjusi į stiklainį užkasė namų sode. 1991 m. pavasarį prie Grinkevičių namo tvarkant gėlyną buvo atkastas sudužęs stiklainis ir pluoštas sudrėkusių popierėlių. Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai rankraštį restauravo.

Dalia Grinkevičiūtė

Lietuviai prie Laptevų jūros

Ištrauka

1941 m. birželio 14 d. trečią valandą nakties Maskvos įsakymu visame Pabaltijyje – Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje – vienu metu prasidėjo masiniai areštai ir žmonių deportacija į Sibirą. Tam tikslui buvo mobilizuoti čekistai iš Baltarusijos, Smolensko, Pskovo ir kitų vietų.

Perpildyti ešelonai vienas po kito ėjo į Rytus, išveždami tuos, kurių didžiajai daliai niekada nebuvo lemta sugrįžti.

Vežė liaudies mokytojus, gimnazijų ir aukštųjų mokyklų dėstytojus, teisininkus, žurnalistus, Lietuvos kariuomenės karininkų šeimas, diplomatus, įvairių įstaigų tarnautojus, ūkininkus, agronomus, gydytojus, verslininkus ir t. t.

Vežė iš miestelių, vežė iš miestų, vežė iš kaimų. Sunkvežimiai nenutrūkstama srove slinko link geležinkelio stočių, kur vyrus, šeimų galvas, čekistai atskirdavo į kitus, prekinius vagonus, sakydami, kad atskiria laikinai, tik kelionės laikui. O iš tikrųjų jų likimas jau buvo iš anksto nuspręstas – į Krasnojarsko ir Šiaurės Uralo lagerius likvidacijai, nors jie nebuvo nei tardyti, nei nuteisti.

Niekuo nekalti jie ėjo į tuos vagonus, nežinodami, kad yra jau mirtininkai, kad šią akimirką jiems reikia atsisveikinti ir paskutinį kartą apkabinti savo vaikus, žmonas, tėvus.

Jie buvo apgauti.

Jų šeimos narius, nuo kūdikių iki vos krutančių senelių, užkaltuose gyvuliniuose vagonuose kitais ešelonais vežė į Sibiro gilumą, dažnai neleidę pasiimti net būtiniausių daiktų. Giminių, kurie bandė perduoti į vagonus maisto produktus ar šiltus rūbus, sargybiniai neprileido ir mušė juos šautuvų buožėmis.

Vien tik iš Lietuvos per tą baisiąją savaitę buvo išvežta dešimtys tūkstančių žmonių.

Koks iš tikrųjų buvo šios deportacijos dydis ir užmojis, iki šiol nežinoma – ją netikėtai nutraukė karas. Tik birželio 22 d., prasidėjus karui, NKVD organai buvo priversti nutraukti masinius areštus ir niekuo nenusikaltusių žmonių vežimą į Sibirą.

Birželio 14 d. naktį čekistai ėmė daužyti ir mūsų namų duris. Suėmė mano tėvą, Grinkevičių Juozą, Lietuvos banko valiutų komisijos reikalų vedėją, o nuo 1940 m. – matematikos mokytoją gimnazijoje.

Lygiai prieš metus, 1940 m. birželio mėn., kai Raudonoji armija peržengė Lietuvos valstybės sienas, mano Tėvas atsisakė išvykti iš Lietuvos, sakydamas, kad Jis visą savo gyvenimą dirbo Lietuvai, savo tautai, kaltės dėl to nejaučia ir jokio teismo nebi-

jo. Blogiausiu atveju nors mirs Lietuvoje. Bet ir tai Jam nebuvo lemta. Jis mirė nukankintas Šiaurės Uralo lageryje 1943 m. spalio 10 d. Ir guli Jis svetimoj žemėj, nežinomam kape kartu su kitais kankiniais. Paskutiniame savo laiške ant beržo tošies Jis parašė: „Aš mirštu iš bado...”

Tėvas ir nepagalvojo, kad jo nužudymui ir teismo neprireiks, kad ir jo šeimai jau užprogramuota pražūtis.

Aš didžiuojuosi savo Tėvu. Jis ištikimai ir nepaperkamai stovėjo nepriklausomos Lietuvos interesų sargyboj, stengdamasis, kad tokios reikalingos jaunai valstybei lėšos neišplauktų be reikalo į užsienį, o už jas būtų statomos ligoninės, mokyklos, tiesiami keliai. Aš didžiuojuosi Jo principingumu ir sąžiningumu, kurį net Jo politiniai priešai, praėjus 25 metams po Jo mirties, buvo priversti oficialiai pripažinti.

Tą pačią birželio 14-osios naktį suėmė ir mano motiną, Grinkevičienę Pranę, namų šeimininkę, 17 metų brolį abiturientą ir mane, 14 metų moksleivę. Čekistas iš Smolensko perskaitė dokumentą, kad mes ištremiami visam gyvenimui į tolimuosius Sibiro rajonus.

Metus mes pragyvenome Altajaus krašte dirbdami tarybiniame ūkyje, o 1942 m. vasarą kartu su keletu tūkstančių kitų tremtinių mus išvežė dar toliau – į Jakutijos šiaurę, toli už poliarinio rato. Išvežė tada, kai tremtiniai lietuviai jau pradėjo priprasti prie naujos vietos sąlygų ir klimato, kai, iškeitę daiktus į bulves, pasisodino daržus ir bulvės jau ėmė žydėti, teikdamos viltį, kad kitą žiemą neteks badauti.

Į Šiaurę mus vežė apie tris mėnesius. Iš pradžių perpildytuose vagonuose, kur ne tik atsisėsti, bet ir pakeisti kūno padėtį buvo neįmanoma. Paskui baržomis Angaros upe, vėliau sunkvežimiais per negyvenamus miškus nuo Angaros iki Lenos. Vėl baržomis, jau Lenos upe tiesiai į Šiaurę. Ust Kutas, Kirenskas, Oliokminskas, Jakutskas, Kiusiūras, Stolbai. Ir vis tolyn ir tolyn į Šiaurę. Jau esame apie 800 km į šiaurę nuo poliarinio rato.

Retėjo, retėjo ir visai dingo miškai, paskui ir krūmai, nebėra gyvenviečių pakrantėse. Tai kurgi mus veža? Jau ir krantų nebe-

simato, kiek akys aprėpia – vanduo ir vanduo... Bangos didelės kaip jūroj.

Lenos žiotys. Laptevų jūra. Jaučiasi ledinis vandenyno alsavimas. Rugpjūčio pabaiga, o šalta tartum gilų rudenį.

Pagaliau sustojame. Prieš mus – negyvenama sala. Nieko nėra. Jokių žmogaus pėdsakų: nei namo, nei jurtos, nei medžių, nei krūmų, nei žolės – vien amžinu įšalu sukaustyta tundra, pasidengusi plonu samanų sluoksniu. Ir kažkokios arktinės ekspedicijos įkalta medinė lentelė su užrašu, kad sala pavadinta Trofimovsku.

Nutiesė į aukštą salos krantą medinį lieptą ir liepė mums čia išsilaipinti: keturiems šimtams lietuvių moterų, vaikų, senelių ir nedaugeliui vyrų.

Paskui iškrovėm iš baržos lentas, plytas, ir garlaivis apsisukęs skubiai nuplaukė atgal, nes artinosi žiema.

O mes pasilikome negyvenamoje saloje be pastogės, be šiltų rūbų, be maisto, visiškai nepasiruošę žiemojimui Arktikoj.

Beveik tuo pačiu metu į salą atvežė keletą šimtų suomių iš Leningrado apylinkių. Juos išvežė pagal tautinį požymį, nors jų tėvai ir protėviai gyveno tose vietose nuo neatmenamų laikų. Mirtis juos ėmė skinti pirmuosius.

Reikėjo skubiai pradėti statyti žemines, jurtas, barakus, nes žiema buvo čia pat.

Bet viršininkai, surinkę darbingesnius vaikinus ir vyrus, neleido jiems ruošti pastogių, o išvežė į kitą salą žvejoti valstybei.

Tada mes, moterys ir vaikai, skubėdami ir kaip išmanydami ėmėme statyti iš plytų ir samanų barakus. Plėšėme rankomis nuo tundros amžino įšalo samanas ir dėjome jas tarp plytų vietoj betono: sluoksnis plytų, sluoksnis samanų. Stogo barakas neturėjo – jį atstojo lentinės lubos, apdėtos samanomis su smėliu. Pro lubų plyšius pūgos metu pripustydavo sniego ir apnešdavo gulinčius ant narų žmones. Vienam žmogui ant narų buvo skirta 50 cm.

Tai buvo didžiulis ledo kapas: lubos apledijusios, sienos apledijusios, grindys – taip pat. Gulintiesiems ant narų dažnai prišaldavo prie sienos plaukai.

Lapkričio mėnesį prasidėjo poliarinė naktis. Nuo bado, šalčio, skorbuto ir kitų ligų ėmė mirti žmonės. Tada dar buvo galima išgelbėti visus. Lenos žiotyse, Laptevų jūros pakrantėse, Tumato, Bobrovsko, Sasylacko salose, už 100–120 km gyveno evenkai, kurie vertėsi žvejyba ir poliarinių lapių medžiokle. Jie turėjo žuvies atsargų, pakankamai šunų nartų, galėjo ir norėjo išsivežti žmones pas save į apšildomas jurtas, trokšdami padėti. Bet viršininkai neleido ir taip pasmerkė mus pražūčiai.

Grupė jaunuolių, suomių ir lietuvių, apie penkiolika žmonių, bandė pėsti per ledynus išsiveržti iš Trofimovsko pas evenkus, bet kelyje visi iki vieno žuvo: pasiklydo pūgoje ir sušalo. Iš jų atsimenu tik vieno jaunuolio pavardę – Zobiela.

Įpusėjus poliarinei nakčiai, mūsų barake Nr. 10 iš trisdešimties žmonių ant kojų laikėsi ir į darbą išeidavo tik kelios moterys ir aš.

Mus siųsdavo už 7–10 km ieškoti tundroj užneštų iš Lenos aukštupio rąstų. Iškirsdavome juos iš ledo ir įsikinkiusios į virvių pavalkus, veždavome į Trofimovską viršininkų butams ir kontorai apšildyti. Pasiimti į barakus nors vieną rąstgalį neturėjome teisės.

Sunkiausia būdavo užtempti roges su rąstais į aukštą ir apledijusį Trofimovsko salos krantą. Jėgų mes neturėjome, slydo kojos, apmuturiuotos apledijusiais maišais ir virvėmis. Nuo virvinių pavalkų ant pečių atsirasdavo iš pradžių kraujosrūvos, vėliau – žaizdos.

Kiti gulėjo ant narų sutinę iš bado arba jau nebegalėjo atsikelti dėl išsekimo ir skorbuto. Skorbutu sirgo visi be išimties. Jokių vitaminų mes negaudavome. Be skausmo trupėjo dantys, iš dantenų bėgo kraujas. Blauzdose atsiverdavo neskausmingos negyjančios trofinės opos. Vaikščioti kaskart būdavo vis sunkiau dėl bendro silpnumo ir kraujo išsiliejimų į raumenis ir sąnarius. Atrodė, kad dešimtys peiliukų ar adatų susmaigstyta į blauzdas, kiekvienas žingsnis kėlė skausmą, o iš ryto ir atsistoti būdavo sunku. Tik ant pirštų galų. Dažniausiai skorbutas paliesdavo kelio sąnarius. Dėl smarkių kraujo išsiliejimų į juos kojų jau nebeįmanoma būdavo ištiesti.

Tad ir likdavo žmogus gulėti ant narų sulenktomis kojomis, didžiuliais pamėlynavusiais fluktuojančiais sąnariais. Po to dažnai sekdavo viduriavimas ir mirtis.

Kartą, kai atvilkome roges su rąstais, mus pašaukė į kontorą. Išsikinkėme iš virvių ir suėjome į vidų. Mums pasakė, kad gausime atlyginimą už pusę mėnesio. Visos gavome po vieną trijų rublių banknotėlį (dabartiniais pinigais – 30 kp). Čia pat viršininkas Travkinas pradėjo mums prakalbą: „... reikia prisidėti prie šalies gynybos, reikia aukoti ginklams...”

Iš anksto jau buvo sudarytas sąrašas ir prie kiekvienos pavardės buvo nurodyta suma – 3 rb. Beliko tik pasirašyti.

Prieš mus stovėjo sotus ir išpuoselėtas ponas: elegantišku kiteliu iš amerikoniško diagonalo, šiltu ir lengvu kailiniu apavu, išsiilsėjęs, švariai nusiskutęs, kvepiantis odekolonu, rausva veido spalva.

Jis kalbėjo lengvai ir sklandžiai, kaip apie menkniekį, kalbėjo tarsi nematydamas prieš save vos besilaikančių ant kojų leisgyvių žmogystų vaško geltonumo veidais, įdubusiomis akimis, skarmaluotų ir utėlėtų, laikančių rankose tuos nelaimingus 3 rb, taip sunkiai uždirbtus. Kalbėjo lyg nesuprasdamas, kad be jų nenupirksim net duonos davinio. Mes pasirašėm ir kiekviena padėjom atgal savo banknotėlį.

Barakų ligoniai prašė vandens. Reikėjo tirpinti ledą ir sniegą. Malkų nebuvo. Todėl dažną vakarą aš sėlindavau į lentų sandėlį, pavogdavau porą lentų ir šliaužda ma vilkdavau jas į baraką. Sukapodavau. Užkurdavome „barabaną” (pusė geležinės statinės), užvirindavome vandenį, pašildydavom ligoniams plytas prie kojų, džiovindavome apavą ir veido aprišalus.

Kūrenant kartais nuo lubų imdavo varvėti, ir paskui ant apklotų susidarydavo ledinė plutelė.

Buvo 1942 m. Kūčios. Ant narų sutinusiom kojom ir veidu, net akių nesimatė, gulėjo be sąmonės mano Motina. Šlapinosi Ji beveik vienu krauju. Tai buvo grėsmingas, ūmus inkstų uždegimas. Gulėjo ant maišo, prikimšto medžio drožlių. Apkabinusi Ją, šildžiau savo kūnu, maldavau nemirti, prisiekiau, kad

parvešiu Ją į Lietuvą. Visomis savo dvasios jėgomis meldžiau Dievą padaryti stebuklą, neleisti Jai čia numirti. Ji negirdėjo, kaip į užpustytą mūsų baraką pralindo lavonų vežiotojai ir paklausė, kur Grinkevičienės lavonas.

Paskui mane nuvedė į teismą.

Prieš dvi dienas, kai aš atsivilkau dvi pavogtas lentas, jas sukapojau ir užkūriau ugnį, į baraką įlindo du viršininkai: Sventickis ir Antonovas. Pagal lentų pėdsakus sniege jie lengvai surado vagį. Surašė aktą ir perdavė mane teismui.

Teismas vyko gretimam barake. Buvo stalas, uždengtas raudona medžiaga. Ant jo degė žvakės. Kaltinamųjų suole sėdėjome septyni. Penki už lentas, du – už duoną: vienas – Platinskas, antras – Albertas Janonis, Kauno dramos studijos studentas iš Šiaulių.

Alberto motina Janonienė, mirdama iš bado, maldavo sūnų nors trupinėlio duonos, ir Albertas su Platinsku naktį įlindo į kepyklą. Viskas būtų pasibaigę laimingai, jeigu jie, paėmę kiek duonos, būtų grįžę į baraką. Gal ir motina nebūtų mirusi iš bado. Bet pajutę duonos kvapą, vaikinai neišlaikė ir puolė prie jos. Bevalgydami nusilpo ir neteko sąmonės. Ten juos rytą ir atrado begulinčius.

Dėl lentų kaltinamieji aiškinosi įvairiai. Pirmasis sakė, kad ją nešėsi mirusio vaikučio karsteliui padaryti, kiti tvirtino jas radę. Aš kaltinamųjų suole sėdėjau paskutinė.

Karo meto teismas greitas. Per pusvalandį teisėjas apklausė šešis ir kreipėsi į mane, ar prisipažįstu vogusi lentas, t. y. socialistinę nuosavybę.

– Taip, vogiau.

– Galbūt jus kas iš suaugusiųjų pasiuntė? Pasakykit – kas, ir jūsų neteisime.

– Manęs niekas nesiuntė.

Teismas išeina pasitarti. Mes, septynetas, laukiame nuosprendžio. Niekas negalvoja apie bausmės dydį, nes tai neturi jokios reikšmės. Metai ar dešimt metų – vienas ir tas pat. Į lagerį

Stolbuose varys per sniegynus 50 km. Visiems aišku, ir teisėjams taip pat – nė vienas iki ten nenueis. Bet kokia bausmė – mirties bausmė. Mamytė turbūt jau mirusi. Galas kančioms visai arti.

Nuosprendis: už duoną Albertui Janoniui ir Platinskui – po trejus metus. Už lentas – visiems po metus. Mane išteisinti už prisipažinimą. Kodėl taip? Jie gynėsi, norėjo dar išlikti, bet eis mirti, o mane paliko. Kam? Grįžtu į baraką. Šalta, tamsu. Žukienė uždega balaną, pamatau stebuklą: Mamytė pradeda atgauti sąmonę. Nėra vandens. Vėl išeinu į sandėlį vogti lentų. Šviesi, nuostabi Kalėdų naktis.

Po keleto dienų visus nuteistuosius ir tuos, kuriuos dar teisė kitą dieną, išvarė ginkluoti sargybiniai. Netrukus pakilo ir įsisiautėjo pūga. Laikėme juos žuvusiais. Bet kitą dieną du grįžo: Riekus (ūkininkas iš Seirijų) ir šešiolikmetis berniukas Bėra Charašas iš Kauno su nušalusia ranka. Abu buvo nuteisti už lentą. Riekus visas apledėjęs, vos gyvas krito barake ant grindų ir ėmė raudoti: „O Kristau, Kristau, nejaugi tavo kryžius buvo toks sunkus?..”

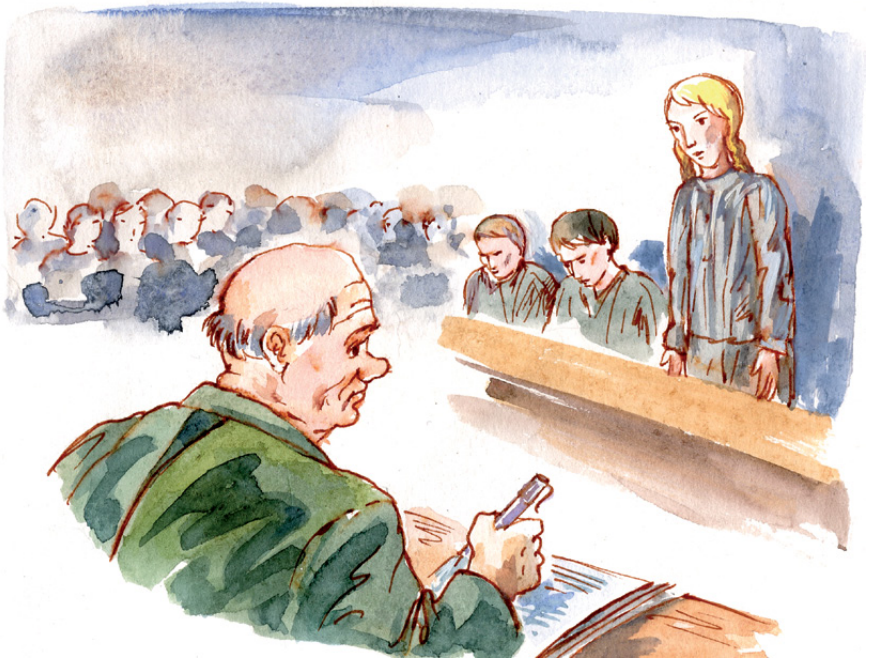

Jis papasakojo, kai pakilo pūga, žmonės neteko orientacijos. Sargybiniai numetė šautuvus ir ėmė glaustis prie suimtųjų. Nusprendė grįžti, bet nesusigaudė, kurioj pusėj Trofimovskas. Kiekvienas rodė vis kitą kryptį. Taip ir nuėjo per pūgą kiekvienas savo kryptimi. Žuvo visi vienuolika nuteistųjų ir sargybiniai. Pavasarį, kai nešė ledus, pamatėme jų lavonus, plaukiančius ant ledo lyčių į Laptevų jūrą.

Tarp šių žuvusiųjų buvo jaunuoliai Dzikas ir Lukminas Bronius nuo Kėdainių. Jie taip pat, kaip ir Janonis su Platinsku, buvo nuteisti už duoną, tiktai kitą dieną. Jų istorijos panašios, tragiški likimai vienodi. Išbadėję jaunuoliai Dzikas ir Bronius Lukminas bandė gauti parduotuvėje antrą kartą keletą šimtų gramų duonos. Duonos jiems nedavė, tik stipriai sumušė ir perdavė teismui. Ir sumokėjo jie už tą NESUVALGYTĄ duoną savo gyvybėmis...

Nušalusi Bėros ranka pajuodo, audiniai nekrozavo. Jis kankinosi kelias paras ir verkė: „Už ką man nupjaus ranką?..” Kai pūga nurimo, su šunimis jį išvežė į Tiksio uostą. Ten jam ir amputavo ranką iki peties. Tokia buvo lentos kaina...

Nuo 1942 m. gruodžio lavonams vežti jau prireikė dviejų brigadų. Kiekvienoje dirbo po keturis žmones: Abromaitienė Malvina, mokytojo žmona nuo Merkinės, Marcinkevičienė Alina, Petrauskas, mokytojas nuo Šiaulių, Dundulienė, Lietuvos kariuomenės pulkininko žmona, Abromaitis Jonas, mokytojas, Vitkevičius Steponas iš Šiaulių (mirė iš bado), Tamulionienė Teofilė, Tamulevičius, Lietuvos kariuomenės kapitonas iš Marijampolės, Tautvaišienė, švedė (apie 1956–1957 m. išvyko į Švediją). Patys vežiotojai buvo labai išbadėję ir nusilpę, todėl pririšdavo prie lavonų kojų virvę ir bendromis jėgomis traukdavo jį iš barako. Paskui mirusiuosius dėdavo ant rogių ir, įsikinkę į virves, veždavo keletą šimtų metrų toliau nuo barako. Ten lavonus išversdavo į bendrą krūvą. Sienų leduose likdavo prišalę mirusiųjų plaukai.

Kai mirė Gamzienė, pas ją po rūbais, ant krūtinės, buvo likęs nedidelis duonos gabalėlis. Traukiant mirusiąją nuo narų, vienas žmogus jį pastebėjo, išsitraukė duoną ir, skubiai apibraukęs utė-

les, ją čia pat suvalgė. Tebūna pasmerkti ir tesulaukia savo teismo budeliai, privedę žmones iki tokio stovio.

Kartą viena moteris, mokytojo žmona, rado prie viršininko Sventickio namų išpiltą jų naktinį kibirą. Tarp mėšlų ji pastebėjo duonos gabalėlį. Moteris atsiklaupusi išsikrapštė įšalusią į išmatas duonelę ir ją suvalgė.

Jei siausdavo pūga, mirusieji po keletą dienų išgulėdavo ant narų šalia gyvųjų.

Daniliauskienė, Marijampolės gimnazijos direktoriaus žmona, mirusi tris paras gulėjo šalia savo sūnaus Antano ir kitų, kurie jau nesikėlė. Vienas barakas buvo po sniegu. Į jį patekti buvo galima tik šliaužiant siauru sniego urvu žemyn. Abromaitienė M. paprašė sūnaus Antano paieškoti kokios nors skarytės parišti mirusiai Mamytei veidą. Bet jis pats gulėjo sutrauktomis kojomis dėl gausių kraujo išsiliejimų į kelio sąnarius ir negalėjo atsikelti. Kai mirusią Daniliauskienę virve už kojų traukė iš barako pro siaurą sniego skylę į viršų, Antanas šaukė iš paskos: „Dovanok, brangi Mamyte, kad negaliu tavęs palydėti...”

Mūsų barake mirusi Atkočaitienė, spaustuvininko žmona iš Kauno, taip pat išgulėjo ant narų šalia gyvųjų keletą dienų.

Kai Tit Aruose mirė Matulis (iš Kauno), žmona savaitę tai slėpė, gulėjo šalia vyro lavono, kad gautų jo duonos davinį. Bet netrukus ir ji mirė iš bado.

Lietuvos žemės ūkio akademijos rektorius profesorius Vilkaitis buvo paskirtas sargu. Išsekęs nuo bado, profesorius susmuko ant statinių ir numirė. Žmonės, gerbdami profesorių, kurio vardas buvo žinomas ir už Lietuvos ribų, padarė jam karstą. Bet po savaitės karstas dingo, ir profesorius gulėjo kartu su visais bendroj krūvoj. Profesoriaus žmona p. Vilkaitienė dėl sunkių dvasinių išgyvenimų susirgo. Mirė vėliau. Sūnus ir duktė liko gyvi.

70 metų senelis Marcinkevičius (nuo Verstaminų), jausdamas artėjančią mirtį, prašė: „Abromaitiene, dukrele mano, palaidok mane kaip nors, kad šunes ir baltosios lapės netąsytų mano kaulų, o jei grįši į Lietuvą, pasakyk, kad mirėme mes čia iš bado...”

Bobrovske buvo keliasdešimt tonų šaldytos žuvies. Ji būtų išgelbėjusi nuo bado mirties visus Trofimovsko tremtinius lietuvius ir suomius. Bet viršininkai jos žmonėms nedavė, geriau supūdė. 1943 m. vasarą ją visą suvertė į Laptevų jūrą.

Kartą į mūsų baraką atėjo du žmonės: vyras ir moteris. Rankose kiekvienas turėjo ryšulėlį. Buvo tamsu, ir jie paklausė, ar yra barake vaikų. Vaikų buvo. Kai jų akys priprato prie tamsos, jie pamatė pirmąjį: ant grindų gulėjo miręs iš bado ir skorbuto dešimties metų Jonukas Barniškis iš Marijampolės. Pasisakė, kad jie leningradiečiai. Leningrade iš bado mirė jų vienintelis sūnelis. Šiandien jo mirties metinės. Prisimindami jį, nelaimingieji tėvai surinko savo 3 dienų duonos davinį ir atnešė badaujantiems lietuvių vaikams.

Iš po skudurų krūvos tiesėsi išdžiūvusios nuo bado vaikų rankutės, ir leningradiečiai į kiekvieną dėjo po gabalėlį duonos. Mažasis Leningrado blokados kankinėlis po mirties tiesė pagalbos rankutę savo žūstantiems bendraamžiams.

Kai mirdavo tėvai, vaikus paimdavo į atskirą našlaičių baraką tame pačiame lediniame kape. Sąlygos buvo tokios pat baisios, mirtingumas vaikų dar didesnis. Išbadėję vaikai grandydavo rankutėmis nuo ledinių langų sniegą ir valgydavo jį. Vaikai mirė vienas po kito. Lavonų vežiotojai dažnai rasdavo ant sniego prie vaikų barako durų padėtus maišus su vaikų lavonėliais-skeletėliais. Po kiek jų buvo maiše, nežinoma, nes nuvežę maišus dėdavo į bendrą krūvą jų neatrišdami.

Du berniukai suomiai, 12 ir 13 metų, tame našlaičių barake pasikorė. Tai matė 13 metų Lukminaitė Juzė nuo Kėdainių, kurią ten patalpino po tėvų ir dviejų vyresnių brolių mirties. Mažoji Juzė vis verkė, prisimindama tėvų ir ypač paskutinio, 16 metų brolio mirtį. Mirdamas badu broliukas vis laukė pažadėtos duonelės. Bet taip ir mirė nesulaukęs, ištiesęs rankutę. O duonelę jam įdėjo jau į mirusią rankutę.

Juzė vis prašinėjo žmonių nuvesti ją prie broliuko kapo. Kartą viena moteris ją nuvedė. Bet lavonų krūvoje ji broliuko nepamatė, tik visam gyvenimui įstrigo atmintin poliarinių lapių nugraužtos rankos ir kojos, balti kaulai, taip pat vėjo ridenama kažkieno galva.

Kartą ji su berniuku Stasiūnu išėjo iš našlaičių barako. Jie tikėjosi rasti kokio nors maisto. Sąšlavynuose prie viršininkų namų pavykdavo kartais rasti žuvų žarnų. Išsekusi mergaitė sukniubo. Kol draugas atvedė į pagalbą žmones, ji nušalo rankas ir krūtinę, nes prisidengti neturėjo jėgų. Gydant jos buvo neįmanoma paguldyti: krūtinė nušalusi – viena žaizda, ant menčių, stuburo ir dubens srityse, kur atsikišę kauliukai, pragulos, trofinės opos nuo išsekimo ir skorbuto. Tada ją medžiaginėmis kilpomis pakabino už pažastų. Kojytes įrėmė į patalą, o kilpas pritvirtino prie lubų. Tokioj padėty Juzė Lukminaitė prakabojo keletą mėnesių. Kokią kaltę turėjo išpirkti šis nukryžiuotas vaikas? Randai nuo žaizdų išliko iki šiol.

1943 m. vasary supratom, kad žūsim visi. Mirtingumas pasiekė savo apogėjų. Laikėsi žiaurūs šalčiai, siautė pūgos, ypač įnirtingos prieš poliarinės nakties pabaigą ir saulės pasirodymą.

Barakai buvo visiškai nekūrenami, ir mirštantieji nušaldavo rankas ir kojas. Galutinai išsekę, gulėjo jau beveik visi ir viduriavo nuo skorbuto tiesiog ant narų. Žmones apsėdo utėlės. Jos laikėsi net antakiuose ir blakstienose. Artėjo finalas.

Ir kada jokios vilties niekas jau nebeturėjo, į Trofimovską atvyko žmogus, kuris išgelbėjo nuo mirties likusius. Tai buvo gydytojas Samodurovas Lazaris Solomonovičius.

Jis prasigavo į kiekvieną baraką, pamatė visą padėtį, pusgyvius žmones ir pradėjo labai energingai veikti. Drąsiai susirėmė su Trofimovsko viršininkais, kurie gyveno šiltuose, mūsų iš rąstų pastatytuose namuose, buvo nuo galvos iki kojų apsirengę kailiniais, apsiavę kailiniais untais arba veltiniais, valgė iki soties sąjungininkų siunčiamą iš Amerikos duoną, sviestą, cukrų ir kiaulienos konservus (visi produktai, išskyrus druską, buvo per Tiksio uostą atvežti iš Amerikos). Pagrindinis jų užsiėmimas buvo greitais tempais siųsti lietuvius ir suomius į aną pasaulį. Dėl šio svarbaus „darbo" Mavrinas, Sventickis, Travkinas, Guliajevas, Anošinas ir kiti išvengė fronto.

Jau kitą dieną mes gavome po dubenėlį karštos žirnių sriubos, po pusę kilogramo šaldytos žuvies, kurią gydytojo patarimu

suvalgėm žalią, kad nežūtų askorbininė rūgštis. Jis pareikalavo iš sandėlio keleto maišų žirnių, sudaigino juos, ir netrukus į kiekvieną baraką buvo atnešami sudygę žirniai. Kiekvienas gaudavome jų po nedidelį saikelį – pusę stiklinaitės. Davė žmogui ir po keletą kilogramų Kanados miltų. Badas ir skorbutas pamažu ėmė trauktis. Atsitraukė ir mirtis. Tie, kurie sulaukė daktaro Samodurovo, liko gyvi.

Ėmė dirbti pirtis. Lavonų vežiotojai persikvalifikavo į sanitarus ir ėmė vežioti gyvus lavonus į pirtį. Kiekvieną dieną maudė po vieną baraką. Prausėsi visi kartu: vyrai ir moterys. Žmonių būklė buvo tokia, kad lytis nebeegzistavo. Skeletai su iškritusiais dantimis, tropinėmis opomis ir kaulinėmis uodegytėmis.

Rūbus kaitindavo dezkamerose. Kiekvieną kartą kameros dugne likdavo juoduoti didžiulės suspirgusių utėlių kekės.

Vasario viduryje virš horizonto pamatėme mažytį kraštelį Saulės. Poliarinė naktis baigėsi. Patikėjome, kad likome gyvi.

Po mėnesio daktaras Samodurovas išvyko. Girdėjome, kad jis žuvo fronte. Bet galbūt tai netiesa? Žemai lenkiamės Jums, daktare Samodurovai.

Balandžio mėnesį viršininkai nusprendė sutvarkyti lavonų krūvas. Tam tikslui buvo atvežti darbingi kaliniai iš Stolbų lagerio, nes Trofimovske nebuvo žmonių, kurie pagal savo fizines jėgas būtų galėję atlikti tą darbą. Kiekvieną dieną, prieš pradedant darbą, jie gaudavo spirito davinį ir dirbo pusiau girti. Iškirto amžiname įšale didžiulę duobę, kuri ir tapo brolišku kapu Trofimovsko aukoms – lietuviams ir suomiams.

1942–1943 m. žiemą mirtingumas saloje buvo didesnis negu blokadiniame Leningrade: mirė kas antras tremtinys, išvežtas be kaltės ir teismo.

Išmirė ištisos šeimos.

Liaudies mokytojo Baranausko šeima iš 6 asmenų išmirė visa.

Drūčių šeima (nuo Kalvarijos) – tėvai ir du sūnūs – išmirė visa.

Žygelių keturių asmenų šeima – tėvai, duktė Danutė 18 metų, sūnus Eimutis 12 metų – mirė visa.

Girininko Šiūpelio šeima – taip pat visa.

Iš 6 Augustinų šeimos narių liko tik vienas berniukas.

Iš 7 Geidonių šeimos narių – tik viena Geidonienė.

Liaudies mokytojo iš Dzūkijos Markevičiaus šeimoje iš 6 žmonių liko žmona ir viena dukrelė – Markevičius ir trys dukrelės mirė.

Šurkų šeima... Mirė motina, du sūnūs, Jonas ir Adolfas, duktė Emiliutė. Iš 5 žmonių liko dukrelė Irutė. Tėvas buvo likęs Lietuvoje. Po karo jis atsišaukė, klausdamas dukters, kodėl gi jam nerašo kiti šeimos nariai, kokie jų adresai?..

Lukminų šeima nuo Kėdainių... Iš 7 žmonių keturi: tėvas, motina ir abudu sūnūs.

Dzikų šeimoj iš 6 žmonių žuvo trys.

Pulkininkas Dundulis žuvo lageryje. Mažasis sūnelis Altajuj, 16 metų dukrelė mirė iš bado Trofimovske, sūnus nuskendo Lenoj. Liko tik žmona, gyvena Anykščiuose.

Marijampolės gimnazijos direktorius Daniliauskas mirė iš bado lageryje, žmona iš bado – Trofimovske. Sūnus Antanas šiuo metu po insulto, pirmos grupės invalidas.

Mokytojas Totoraitis iš Marijampolės mirė iš bado lageryje, žmona – Trofimovske, vyriausias sūnus studentas Vytautas mirė Jakutske.

Vidoklerienė iš Kauno, kai mirė jos vienintelis sūnus, pianistas, kiekvieną dieną eidavo prie lavonų krūvos. Ir vieną kartą negrįžo – ten ir rado ją sušalusią.

Prisimenu Trofimovske mirusius: mokytoją Staniškį nuo Kauno, mokytoją Gediminą Balčių nuo Daugų, Ašmontienę, Lukoševičienę iš Šiaulių, Raibikienę nuo Kalvarijos, Belazarienę nuo Kėdainių, 25 metų milžiną galiūną Zabuką, mirusį iš bado, 12 metų Jonuką Giedrikį iš Marijampolės, Barniškienę, Mikoliūnienę, jaunuolį Baltoką, Volungevičių, Gelerį, Klingmanienę, Krikštaną iš Kauno. Krikštanas nebuvo išvežtas. Prasidėjus karui, jis pabėgo iš Lietuvos. Nenorėdamas eiti į frontą ir nežinodamas, kas laimės karą, jis su šeima prisijungė prie lietuvių tremtinių ir pateko į Trofimovską. Už komunistinę pogrindinę veiklą jis buvo

sėdėjęs Lietuvos kalėjime. Trofimovske, mirdamas iš bado, jis susigraudinęs sakydavo: „O jeigu mus taip maitintų, kaip Kauno sunkiųjų darbų kalėjime...” Jo lavoną vargšė žmona pasidėjo ant rogučių ir išvežė į bendrą krūvą.

Visi jie ir daug kitų, lietuvių ir suomių, kurių pavardžių nebeatmenu ar visai nežinojau, sugulė į vieną brolišką kapą, ant kurio niekada nebuvo padėta nė viena gyva gėlė, prie kurio niekada neskambėjo gedulinga muzika.

Mirties pažymėjimai nebuvo rašomi. Mokytojas Petrauskas nuo Šiaulių vežiojo lavonus ir kasdien rašė dienoraštį, taip pat vedė mirusiųjų sąrašus. Viršininkai apie tai suuodė. 1946 m. jį ėmė tardyti. Tada dienoraštį ir sąrašus jis skubiai sudegino. Kada NKVD darbuotojai atėjo pas jį į žeminę daryti kratos, dienoraštis ir sąrašai jau buvo sunaikinti.

Lietuvos Mokytojai... Jų tragiškas likimas ypač skaudina širdį. Tautos švietėjai. Dauguma jų dirbo kaimo mokyklose nelengvomis sąlygomis. Jie pirmieji mokė vaikus iš skiemenų sudėti žodį Lie-tu-va. Iš jų vaikai sužinodavo apie didvyrišką Lietuvos praeitį, apie protėvius, kurie šimtmečiais gynė Tėvynę nuo užkariautojų iš Rytų ir iš Vakarų. Jie mokė vaikus mylėti gimtąją kalbą, vieną seniausių pasaulio kalbų, kuri keturis dešimtmečius buvo caro draudžiama.

Jie pirmieji pasakojo vaikams apie žiauriai numalšintus 1831 m. ir 1863 m. sukilimus, po kurių ištisi kaimai buvo ištremti į Sibirą. Lietuvos Mokytojai... Jie ištikimai ir pasiaukojamai dirbo Lietuvai.

1940 m. vasarą, po Lietuvos inkorporacijos į Tarybų Sąjungą, naujoji valdžia sukvietė visus Lietuvos mokytojus į suvažiavimą Kaune ir pareikalavo iš jų auklėti jaunimą kita dvasia. Po visų oficialių vyriausybės atstovų kalbų ir nurodymų 10 000 mokytojų kaip vienas atsistojo ir iškilmingai sugiedojo Lietuvos himną, priversdami atsistoti ir naująją vyriausybę. Tai buvo atviras pareiškimas, kad Lietuvos mokytojai lieka ištikimi nepriklausomos Lietuvos idealams. Tuo jie pasirašė nuosprendį sau ir savo vaikams.

Valdžia to nepamiršo ir nedovanojo: jų ir jų vaikų kapai išbarstyti ne tik po Jakutiją, bet ir po visą Sibirą.

Žuvusieji tebegyvena mano širdyje. Praėjo daug metų, o aš vis dar matau juos, bejėgius ir pasmerktus, jaunus ir pagyvenusius, vaikus ir jaunuolius, taip sunkiai mirusius ir taip troškusius kada nors sugrįžti į Lietuvą... Mano pareiga papasakoti apie juos. Tegul jų nedaug – keletas šimtų žmonių, bet dėl to jų kančios nebuvo mažesnės. Ir jie norėjo gyventi, ir jų negalima pamiršti tarp milijonų kitų baisaus žiaurumo aukų. Tuo labiau, kad jų budeliai liko nenubausti. Nuo jų galvos ir plaukas nenukrito.

Trofimovskas nebuvo išimtis: Jakutijos šiaurėje, toli už poliarinio rato – Bykovo kyšulyje, Tit Aruose, Janos upės žiotyse, Olenioko upės žiotyse, Verchojanske, – šalčio poliuje – visur buvo lietuvių tremtinių. Ir visur buvo daug aukų. Pavyzdžiui, Bykovo kyšulyje išmirė visa Pakščių šeima: tėvas, motina, du sūnūs, sesuo Merkelienė ir jos mažas sūnelis... Taip pat mokytojo Hario Perelšteino motina. Jakutijos amžinajam įšale guli keletas tūkstančių tremtinių.

Caras Nikolajus neišdrįso į tas vietas ištremti sukilusių prieš monarchiją ir monarchą dekabristų. Stalinas gi ledjūrio pakraščius laikė tinkamiausia vieta Pabaltijo moterims, vaikams ir išsekusiems suomiams.

Trofimovsko sala dabar vėl tuščia ir negyvenama. Laptevų jūros bangos audrų metu su didele jėga daužosi į krantą ir nuolat jį ardo.

Kai 1949 m. paskutinius tremtinius išvežė žvejoti į kitas vietas, bangos jau pradėjo griauti broliško kapo kraštą, ir jis ėmė irti. Nėra jokios abejonės, kad visus lavonus bangos seniai išplovė.

Kokiomis jūromis ir vandenynais tebeklajoja jie, ieškodami kelio į Tėvynę?

Klausimai ir užduotys

1. Kokiomis sąlygomis gyveno Trofimovsko tremtiniai?
2. Kaip atrodė vaikų gyvenimas?
3. Kokį siaubą turėjo išgyventi Juzė Lukminaitė?
4. Kada pasikeitė padėtis Trofimovske? Kas tai lėmė?
5. Kaip vertinate Lietuvos mokytojų poelgį per suvažiavimą Kaune? Kokios buvo to poelgio pasekmės?
6. Kokiai literatūros rūšiai ir žanrui priskiriate šį kūrinį?

Memuarai, **atsiminimai** – pasakojamasis kūrinys, kurio turinį sudaro autoriaus atsiminimai apie savo amžininkų gyvenimą, matytus ar patirtus visuomeninius įvykius. Memuarams būdinga pasakojimas pirmuoju asmeniu, kronikinė užrašų forma, faktų pateikimas, dokumentų, dienoraščių, laiškų naudojimas. Memuarai artimi autobiografijai (kai kurie kūriniai laikomi ir memuarais, ir autobiografija, pvz., I. Simonaitytės trilogija „O buvo taip", „Ne ta pastogė", „Nebaigta knyga").
B. Sruogos „Dievų miškas", kuriame meniškai vaizduojamos hitlerinės Vokietijos ir koncentracijos lagerio realijos, irgi yra memuarų knyga.

Dalia Grinkevičiūtė

Atsiminimai

Ištraukos

Mūsų barake iliuminacija. Iš abiejų Atkočaitienės lavono šonų dega po žvakę, po visą žvakę – vadinasi, kažkuris turėjo pavogęs iš kontoros ir taupė. Jos nosis atsikišus ir atrodo juokingai ilga, per aprūkusį, geltoną, išbadėjusį veidą į visas puses bėga utėlės. Dar niekad nemačiau tokios gausybės utėlių – tiesiog divizijos juoduoja, ropoja per nosį, akių vokus, lūpas ir dingsta kaimynės skuduruose. Naudojuosi proga ir prie žvakių šviesos stovėdama skaitau viduramžių istoriją.

Vakar sėdėjau priešais krosnelės dureles ir mokiausi – niekas negalėjo manęs nuvaryti, nes degė mano vogtos lentos, ir visi pagarbiai tylėjo. Ugnies liežuviams šviečiant pastebėjau, kaip Atkočaitienė, virdama iš savo davinio duonos sriubą, graibo duonos gabaliukus iš Kazlauskienės puoduko, kur dviejuose litruose vandens virė 200 g duonos. Aš suspaudžiau jos ranką ir pasakiau: „Kaip jums ne gėda, jūs gi karšta katalikė". Ji stvėrė savo puoduką ir nušliaužus prie gultų ėmė godžiai ėsti. Tamsoj buvo girdėti tik pliurpimas.

Mama susirgo. Užtino veidas, visa galva, ji sveria ne daugiau kaip 30 kg, atrodo kaip kokia mergaitė: šonkauliai styro, kojos plonytės, viena oda. Rodos, pakėlus ant rankų išneštum į orą. Ji dega kaip ugnis. Temperatūra. Nieko nemato, net ir akys užtino. Mes su Juozu žiūrim į ją, ir klaiki baimė suartina mus, tada apsikabinam ir verkiam.

– Dalia, jeigu mama mirs, aš nusidursiu su šituo peiliu, – sako brolis gulėdamas kniūbsčias, ir aš jaučiu, kaip jo ilgas, liesas, nusilpęs kūnas trūkčioja kaip smaugiamas.

Mama jau be sąmonės. Pirmą kartą aš meldžiausi per šiuos košmaro mėnesius.

– Dieve, palik man motiną, palik man motiną, – sakau apsikabinus bejausmį jos kūną, griaučius, ir baisų, beformį, ištinusį, raudoną veidą.

Kažkas mėgina kastis į mūsų urvą. Įšliaužia ir garsiai sušunka, kad prasidėjo teismas, laukia manęs. Išlendu kartu su Žukiene, kuri eina kaip liudytoja.

– Sudiev, mama, sudiev, mamule, – bučiuoju jos bejausmį kūną, veidą, rankas, kojas.

Mes su Juozu žinom ir suprantam, kas yra. Ji pasmerkė save bado mirčiai ir visą savo davinį padalijus nežymiai pakišdavo mums, o mes, alkani žvėrys, sušalę ir iškankinti kilpos su rąstų kalnu, griebdavom duoną nepaklausę: motina, ar tu jau valgei? Mes nužudėm savo motiną, mes gyvuliai su tavim, Juozai. Motina, pasaulio didvyriai nyksta mano vaizduotėj prieš tavo jėgą, prieš tavo meilę, prieš tavo herojiškumą. Matrosovas, uždengęs savo kūnu ambrazūrą – pigmėjas prieš tavo širdį, kuria save pasmerkei lėtai, kankinančiai mirčiai. Štai kas yra motinos širdis! Sudiev, mama, kai grįšiu po teismo, tu jau būsi atšalus. Sudiev, mama!.. Žukienė atplėšė mane nuo dar šilto motinos kūno.

Sėdžiu kaltinamųjų suole kartu su kitais penkiais teisiamaisiais. Visus teisia už lentų vogimą iš sandėlio. Priešais, prie raudona gelumbe apdengto stalo, ant kurio dega penkios žvakės, sėdi teisėjas, 18 metų jakutas, iš profesijos – revizorius, bet partija liepia teisėjauti, nes vietiniam teisti lyg ir nepatogu. Iš abiejų jo šonų sėdi dvi sekretorės, kurios fiksuoja kiekvieną žodį. Viena iš jų – braižybos mokytoja, komjaunuolė Novikova iš Leningrado, kita – oberkomjaunuolė Mironova. Šita per dienas ir naktis priiminėja viršininkus. Teismo salė – tuščias kaimyninis barakas, kuriame dieną būna siuvimo dirbtuvė. Dvi geležinės krosnelės raudonos, skleidžia šilumą; galvoj chaosas, atskiri vaizdai, veidai, norisi miego. Akys sulimpa. Girdžiu kaip per sapną Riekaus balsą:

– Ne, tai netiesa, pilieti teisėjau, aš nevogiau, aš tą dieną dariau grabą ir tik liekanas namo parsinešiau.

Kam gintis? Kam meluoti, kvailys, ar ne vis tiek kur mirti – kalėjime ar šitam didingam Trofimovsko mirties kombinate. Galva nulinksta ant krūtinės, miegas visiškai suima mane, pilnas barakas žiūrovų, jie kažko gaudžia, kažko ūžia.

– Netiesa, teisėjau, aš neėmiau rąstuko, aš buvau paėmęs, bet kai sutikau Sventickį ir jis suriko, numečiau, namo nei skiedrelės neparnešiau.

Praplėšiu akis. Žilas, su baisiom įkritusiom iškankintom šuns akim suomis, apie septyniasdešimties metų senukas. Jo veidas galėtų tikti dailininko teptukui piešiant badą. Po Leningrado blokados, kur gaudavo 125 g pelų ir molio duonos, atvežtas į Trofimovsko mirties fabriką (600 g duonos, šaltis, skorbutas, šiltinė, utėlės ir poliarinė žiema). Prasikaltėlis. Jis nuskriaudė valstybę, parnešė į baisųjį baraką malkų krosnelei pasikurti, kad atlydytų veidą, akis, pradžiovintų drabužius, sustirusius į ledo šarvus.

Priešais, liudytojų suole, sėdi lenkas Sventickis – Juda ir Golovkovas – Trofimovsko kolumbas. Jo sotus snukis su pagurkliu, taukuose paskendusios akys šypsosi. Jis mato grobstomas lentas, žūstantį valstybės turtą, o kad dėl tos valstybės prie kiekvieno barako guli kaip malkos štabelyje nuogų lavonų krūvos, to jis nemato. Jis nemato, kad mes vagiam, jog palaikytume gyvybę. Ne, jis, gyvulys, tai mato, tik nori būti ištikimas šuo ir per mūsų lavonus sau karjerą pasidaryti. Pajuntu savyje norą šokti prie jo, suleisti nagus į tą šlykštų kaklą.

– Aš nepripažįstu kaltinamojo akto, aš neėmiau, lentą mes radom ant upės apledėjusią, kai vežėm malkas su savo brigada, ir parsivežėm į namus. Visa brigada gali paliudyti.

Meluoja, meluoja ir Markevičienė, meluoja visa brigada, melavo ir meluos per amžius visa Tarybų Sąjunga, vogė, vagia ir vogs. Visi keturi užsigynė. Už savęs girdžiu pritariantį minios šurmulį. Tuoj mano eilė.

Prieš savaitę, parėjus iš mokyklos, barake radau mamą, jau silpną. Visus ji prašė vandens, bet nebuvo nė lašo. Aš apgraibom tamsoj susiieškojau kibirą, jame ant dugno radau kelis ledokšnius iš sutirpdyto vakar sniego. Beveik visi jau nebeatsikelia. Žukienė uždegė balaną ir sako:

– Užkurk, Dalia, krosnelę, parnešk lentų, išlydysim mamai vandens, pati sušilsi, ir aš noriu sriubos, šiandien dar niekas ne-

kūrė, ligoniai be vandens – matai, daugiau nėra kam padaryti, Krikštanienė jau kelias valandas stovi eilėj duonos.

Iššliaužiau iš barako. Lauke tyla, gili tyla, net keista, ne tik pūgos, jokio vėjo nėra, tik šaltis, sukaustęs ledais viską aplinkui – ir upės žiotis, ir tundrą kiaurai, ir mus su visais barakais. Danguje Šiaurės pašvaistė... Šviesu, tai blogai, sunkus bus žygis. Greit nuslenku iki sandėlio, įlendu per tvorą ir čiumpu tris storas, puikias lentas. Girgžda sniegas. Išgirdęs mano žingsnius, artinasi į šuns kailius įsisupęs sargas ar sargė. Metu lentas ir krentu, spaudžiuosi visu kūnu prie tundros, veidą įkišu į sniegą. Pakeliu galvą. Ilgieji kailiniai tolsta. Greit parodau jiems į nugarą špygą ir grūdu lentas per tvorą. Akimirka – aš jau anoj pusėj ir šliaužiu vilkdama lentas, galus prispaudus po pažastim. Minutės atrodo valandom. Greičiau, greičiau! Štai jau mūsų barakų karaliaus – mūrinio raudono pastato – pradžia. Nebėr jėgų, galva svaigsta, valgyti noriu gyvuliškai. Čiulpiu, kandžioju lūpas, griebiu į burną sniegą, kramtau, bet alkis nemažėja.

O danguj – tikras grožis. Visokiom spalvom pinasi didinga Šiaurės pašvaistė. Viskas didinga: ir tundra, beribė, žiauri, bet plati kaip jūra, ir Lenos žiotys, užgriozdintos didingais ledais, ir kelių šimtų metrų pakrančių uolos Stolbuose, ir Šiaurės pašvaistė – tik mes tam fone nedidingi – alkani šunes, apsėsti utėlių ir baigią dvėsti savo lediniuose, prasmirdusiuose, priš... barakuose.

Priešais juda būtybė. Tai ne šio pasaulio padaras – vieni kaulai, tikra giltinė. Ji krapštosi penkto barako mėšlyne ieškodama ko nors valgoma. Idiotė, ką tu rasi? Ką išmes žmonės į mėšlyną? Greit savo pirštus valgys išprotėję nuo alkio žmonės.

Jau mūsų barakas. Žaibo greitumu sumetu lentas vidun. Sukapoju, ir krosnelė liepsnoja, greit įkaista. Prisilydom vandens, duodu ligoniams, jie pasisūdo ir geria. Pilu karštą arbatą su šaukštu mamytei į burną. Ji nebeturi jėgų kalbėti. Sunku atskirti – ar tai vyras, ar moteris – kaulai, kaulai, kaulai. Staiga atsiranda Sventickis, Antonovas, užsidega savo žvakę. Krosnelėje trata statybinės lentos, viduryje guli dar krūva sukapotų.

– Kas vogė lentas?

Tyla.

– Kas sukapojo šias lentas? – maloniai klausia visuomet korektiškas, bet klastingas lenkas.

Tyla.

Užkloju mamytę ir nušliaužiu nuo gultų.

– Aš.

– Jūs?

– Aš.

Tik kelios galvos tepakyla nuo savo skudurų. Kitiems jau vis tiek. Jie į nieką jau nereaguoja. Bijau dėl mamos, bet ji jau nesuvokia šio pasaulio reikalų. Surašo aktą. Pasirašo Žukienė ir aš.

– Kaltinamoji pilietė, stokit.

Stojuosi. Teisėjas lėtai žvilgteli į mano baisias maišais apvyniotas kojas, vatines apiplyšusias kelnes, vatinuką iš chalato, storas kasas ir savo siauras veriančias akytes nukreipia tiesiai man į akis. Salėj staiga pasidaro tylu. Matau šoniniam suole sėdintį mokyklos direktorių Guliajevą, įmonės direktorių Mavriną ir maisto karalių Travkiną. Jie šnabždasi. Keistai ramu. Žiūriu tiesiai į akis teisėjui. Tai trunka kokią pusė minutės.

– Kiek jums metų?

– Penkiolika.

Skaito kaltinamąjį aktą. Skaito ilgai. Mirkčioja žvakės ant raudono stalo, šešėliai šliaužioja raudonomis plytų sienomis. Čia ledų nėra ant sienų. Skaito, skaito, skaito. Kojos dreba, lyg pūdiniai svarsčiai būtų užkabinti, kad tik greičiau leistų atsisėsti. Mama turbūt jau mirė. Juozą irgi teis. Jis pradėjo kimšti konservus į burną viršininkų akivaizdoj dar rudenį, kai krovėm. Jis labai kankinosi nuo alkio, jam daug sunkiau negu man. Vakar jis norėjo atsikelti ir prišliaužti prie krosnelės ant kulnų, nes kojų pirštai nušalę, bet trenkėsi kiek ilgas ir apalpo. Tamsoj baltavo jo gražus veidas, o lieknas kūnas buvo visai bejėgis ir lengvas. Mama mirė, mirs ir Juozas, jis jau pradėjo viduriuoti su kraujais, o nuo tokios trydos – kelias tik į lavonų štabelį. Staiga prieš akis iškyla mamos veidas, toks, kokį prisiminiau iš vaikystės. Gražus, švelnus, didelės akys, plaukų garbanos krinta ant kaktos, ji man šypsosi. „Mama, ma-

myte, tavęs jau nėra, tu gal šią minutę stingsti, o aš negaliu tau nė akių užspausti. Juozas bejėgiškai verks, pajutęs, kad tu jau šalta guli jo pašonėj, tokia mažytė ir plonutė kaip vaikas. Kam tu nukankinai save dėl mūsų, ar tam, kad mums tektų ilgiau kankintis badu, lėtai stipti, ar tam, kad ilgiau tyčiotųsi iš mūsų kalėjime, kur ryt etapu išvarys? Tavęs jau nėra, ir man visiškai vis tiek, kas bus rytoj". Kažką man sako. Staiga galvoj dingteli mintis: kaip būtų gerai, jeigu dabar, šiuo momentu, gražiai, iš lėto išsiimtų revolverį ir nušautų mane. Kūnas bejėgis, dvasinių jėgų yra tik tiek, kad dar pajėgiu trokšti mirties, greitosios mirties. Greičiau, greičiau.

– Aš jūsų klausiu ir jūs privalot atsakyti, – pagaliau susivokiu, kas sakoma. – Ar jūs sutinkate ir pripažįstate kaltinamąjį aktą teisingu?

– Taip.

Pauzė.

– Ar jūs gerai suprantat rusiškai?

– Taip.

– Ar jūs prisipažįstat kalta?

– Taip.

Teisėjas sumišo. Salėje triukšmas. „Kvaila mergiščia". „Vaikas". „Ginkis".

– Kaltinamoji, atsakinėkite sąmoningai. Ar jūs prisipažįstate, kad vogėte iš sandėlio lentas?

– Taip.

Tyla.

– Ir kapojot?

Taip.

– Kas jus siuntė?

Žukienė užsimerkia ir blykšta.

– Niekas.

– Jūs pati ėjot?

– Pati.

– Kodėl jūs vogėt?

– Tam, kad sudeginčiau.

– Ar žinojot, kad tai valstybės turtas?
– Žinojau.
– Ar buvo jums žinoma, kad už tai baudžiama pagal statutą...
– Buvo žinoma.
– Ar jūs sąmoningai kalbat?
– Sąmoningai.
– Kur jūs dirbat?
– Vežioju rąstus.
– Sako, jūs mokotės.
– Ir mokausi.
– Kurioj klasėj?
– Septintoj.
– Ar jums, kaip mokinei, ne gėda sėdėti šitam suole?

Tyliu. Pakartoja klausimą. Salėje visiška tyla. Barako gale girdžiu tylų verksmą – kažkam pagailo manęs. Tai Lialės Maknytės, vienuolikos metų mergaitės, balsas, ji verkia visa trūkčiodama. Akimirkai pranyksta salė, teisėjas, žmonės ir švysteli atmintyje paveikslas. Man suėjo keturiolika metų, buvo 1941 gegužės 28-oji. Skubėjau į teatrą. Bėgu Vytauto parku, jau tuoj leisiuos laiptais, bet staiga pamatau žavų reginį ir sustoju lyg pakerėta. Saulė auksinė, miestas auksinis po mano kojom, kvepia žiedai – pavasariu pirmą kartą sutvinksėjo mano širdis, visu kūnu pajutau savo gyvenimo pavasarį, įkvėpiau oro, užsimerkiau ir pasijutau nepaprastai laiminga. Lūpos ėmė šnabždėti: „Gyvenime, koks tu puikus, jaunyste, štai tu atėjai, kokia tu puiki! Ak, kaip žavu gyventi!" Plačiai atvertose akyse žibėjo jaunystės džiaugsmo ašaros. Aš pasilei-

dau žemyn visu smarkumu, šaukiama teatro, muzikos, jaunystės džiaugsmo, gyvenimo.

Stoviu pravertomis akimis, bet jose nėra nei džiaugsmo, nei liūdesio ašarų, jos sausos, jos jau negali verkti. Gražus paveikslas Vytauto parke dingsta.

Jaučiu, kad visi įsmeigė į mane smalsias akis, įdėmiai stebi. Ar man gėda? Gėda? Ar dėl to, kad mirštančiai motinai vandens padaviau? Jūs žiūrit į mane, sotūs Mavrinai, Sventicki ir Travkinai, norit pamatyti atgailą mano akyse? Gėda? Jums gėda, žmogžudžiai, o ne man! Girdžiu kartojant klausimą.

– Ne, man visiškai ne gėda.

– Sėskit.

Krentu. Girdžiu žmonių ūžesį. Balamūtas šnabžda į ausį: „Tu išprotėjai, mergaite, ką tu padarei?" Žukienė kažką atsakinėja. Nugirstu:

„Ne, ji pirmą kartą tai padarė, anksčiau niekad nebuvo".

Cha, cha, cha, pirmą kartą, Sventicki. Jei sudėtum mano pavogtas lentas, tai uždengtum visus Trofimovsko stogus. Asile tu, nejaugi nesupranti, kad čia tundra, kad nei miškų, nei jokių augalų nėra, o žmogui, net ir pirmykščiam kromanjoniečiui, ugnis buvo reikalinga. Tai kas mums lieka daryti? Vežtis už dešimties kilometrų gulinčius krante upės išmestus rąstus? Kuo juos vežti? Lavonais, kurie guli po gultais? Viduriuojančiais, kurie po savim leidžia, o gal Jasinskiene, kuri rėkia iš skausmo skorbuto suraitytom kojom?

Teismas išeina tartis. Ilgai tariasi. Miegas, nuovargis, nusilpimas apima mane, norisi vieno – kiek nors priglausti galvą ir užmigti. Pabudina smarkus smūgis į šoną:

– Stok, po velniais!

Riekus, Kobra ir dar vienas lietuvis gavo, rodos, po dvejus metus. Mane, kaip prisipažinusią ir nepilnametę, išteisino. Jaučiu, kad tai mokytojos Novikovos užtarimas. Malonė. Pagalvokit, kokia laimė. Lialė bučiuoja mane ir verkia, jau iš džiaugsmo. Graži tavo siela, Lialyte. Bet greit gyvenimas tave pamokys, ir tu

mažiau reaguosi į gera ir bloga, tuo labiau dėl kitų.

Kai mama serga, duoną perku aš, bet stovėti negaliu, nes eilė jau lauke ilgiausia, o direktorius vėl barsis. Grįžtu į baraką, imu knygas, rašalinę ir tuščiais viduriais lėtai einu į mokyklą. Jau antra pamoka. Įeinu į klasę, nesuspėjus nei apšalusios skarelės nusirišti, nei ledų nuo veido atkrapštyti.

– Kodėl jūs visą laiką vėluojatės? – klausia Guliajevas.

– Aš tik dabar malkas atvežiau. Aš iš darbo.

– Aš daugiau negaliu šito pakęsti – arba dirbkit, arba mokykitės. Jei toliau taip tęsis, teks jums palikti mokyklą.

Tyliu.

– Dalia, ar tu tiesiai iš darbo? – klausia Pticeva.

– ...

– Ar pietavai?

– Ne, Naste, aš nespėjau, eilė buvo didelė, bijojau pavėluoti.

Jaučiu, kaip traukia po krūtine – antra para nieko burnoj neturėjau. Sėdžiu suole. Per pertrauką neturiu jėgų atsikelti ir nueiti prie krosnelės. Malkos visas žarnas man ištampė, jaučiuosi lyg kokia aštuoniasdešimtmetė senė. Kojos – medžio gabalai. Sėdžiu pasirėmus, ir staiga dabartis su klasės triukšmu kažkur dingsta. Jaučiu, lyg sėdėčiau gimnazijos klasėj, matau brangius R., Z., B. veidus. Gimnazija, Lietuva, namai, vaikystė... Aš turėjau namus? Aš turėjau tėvus? Nejaugi buvo žmonės, kurie rūpindavosi manimi, kuriems rūpėjo, kad aš be kaliošų neišeičiau į gatvę ar be buterbrodo į gimnaziją? Užuodžiu iki pasiutimo erzinantį duonos kvapą. Kažkas paliečia mano ranką. Pticeva kiša į mano suolą

kažką suvyniotą laikraštyje – turbūt duonos gabaliuką. Žinau, ji ne alkana. Jos tėvas – žvejas.

– Imk, man nereikia.

Kraujas muša į galvą. Gėda. Išmalda. Iš klasės draugės! Apima pasiutęs išdidumas:

– Imk, aš turiu.

Matau jos siaurose akyse maldavimą paimti ir gilią užuojautą. Štai kaip aš... kiekvienam atrodau pasigailėjimo verta būtybė. Geriau matyti neapykantą akyse, bet jokiu būdu ne pasigailėjimą. O ne, geriau smūgį gauti, geriau dar tris paras nevalgyti, tik nematyti to pasigailėjimo akyse. Tai smeigia skaudžiau už alkį.

Užsirėmiau ant suolo – ašaros be verksmo plūsta iš akių. Gerklę spaudžia norintis išsiveržti riksmas. Jaučiu, dar minutė, ir nesuvaldysiu riksmo, ištrūks jis iš mano krūtinės, pradėsiu verkti balsu. Klasėj tylu. Mes – suaugę žmonės, nors mums tik po penkiolika metų. Pticeva glaudžiasi prie manęs. Ji viską viską supranta.

Klausimai ir užduotys

1. Palyginkite skaitytus publicistinius straipsnius apie tremtį ir D. Grinkevičiūtės atsiminimus. Kuo jie skiriasi?
2. Kodėl mergaitė, teisiama už malkų vagystę, prie visko prisipažįsta?
3. Kurie aprašomi įvykiai kartojasi ir „Atsiminimuose", ir „Lietuviuose prie Laptevų jūros"? Kuo skiriasi pasakojimas? Kur pasakojama įtaigiau? Kaip manote, kas tai lemia?
4. Kokius vaizdus iš vaikystės mergaitė prisimena sėdėdama teisme? Kuo salėje sėdinti Dalia skiriasi nuo anų laikų mergaitės?
5. Atpasakokite jus labiausiai sukrėtusį įvykį.
6. Kaip Dalia elgiasi tame nužmogintame, sužvėrėjusiame pasaulyje? Kokių principų laikydamasi Dalia sugebėjo ištverti visas patirtas kančias? Charakterizuokite ją.
7. Kaip manote, ar gyvenimo aplinka ir sąlygos formuoja žmogų? Ar sunku visados būti savimi ir laikytis dorovės ir moralės principų?

8 Palyginkite paradoksalią situaciją – teisiami ir teisėjai – kas yra moraliai pranašesnis?

9 Perskaitykite D. Grinkevičiūtės mintis. Apie kokį paminklą ji kalba?

Man labai lengva kvėpuoti nuo minties, kad aš, kiek leido mano jėgos, protas, sugebėjimai, pastačiau šiokį tokį paminklą Šiaurės aukoms, pasaulis sužinojo apie tūkstančius bevardžių kankinių broliškuose lediniuose kapuose. To nebuvo galima nei sunaikinti, nei ištrinti. Tai istorija. Tai paminklas ir mano Tėvams.

Antanas Miškinis

Antanas Miškinis gimė 1905 m. vasario 11 d. Juknėnų kaime, Utenos rajone. Šeimoje augo trys sūnūs: Motiejus, Antanas ir Vincas. Sesuo Uršulė mirė maža. Miškinių vaikai buvo talentingi – Motiejus vertėjas, vadovėlių autorius, Švietimo departamento direktorius, Antanas – poetas. Kaimas stebėjosi, iš kur Miškinių vaikai tokie gabūs. Broliams į mokslus eiti padėjo dėdė kunigas. A. Miškinis studijavo Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Vėliau mokytojavo, dirbo Kauno radijuje. Pirmuosius eilėraščius išspausdino 1925 m. Nepriklausomoje Lietuvoje A. Miškinis buvo plačiai pripažintas kūrėjas. Itin šilta, ilgametė draugystė jį siejo su J. Aisčiu.

1940 m., nenorėdamas tarnauti naujajai valdžiai, A. Miškinis atsisako dirbti radijuje. 1947 m. vasarą jis įsitraukia į Kauno

miesto ir „Tauro" apygardos rezistentų veiklą. Redaguoja šios apygardos laikraštį „Laisvės žvalgas", radijo pranešimus, žino slapyvardžius, adresus, pats turi Kauko slapyvardį. 1948 m. vasario 10 d. suimamas. Tais pačiais metais už akių, be teisės gintis, nuteisiamas 25 metams katorgos. Kali Mordovijos mirtininkų lageryje, paskui Olžerase, Omske.

A. Miškinis iš mažens buvo nedidukas ir trapus, bet labai stiprios dvasios. Lageryje, net pačiomis sunkiausiomis akimirkomis, jis niekad nepamiršo esąs žmogus, inteligentas, buvo mėgstamas, turėjo didelį autoritetą tarp visų tautybių žmonių. Iš principo atsisakė lengvesnio darbo bibliotekoje, kartu su kitais dienomis dirbo mišką darbus, o vakarais vesdavo jaunimui lietuvių kalbos pamokas. 1949–1953 m. poetas parašė iškiliausius tremties literatūros kūrinius – „Psalmes". Kurdavo mintyse, ant pirštų skaičiuodamas skiemenis. Užrašydavo eilėraščius ant popieriaus, net cemento maišų skiaučių. Daugybė kalinių mokėjo psalmes atmintinai.

1956 m., po Stalino mirties, iškalėjęs 11 metų, A. Miškinis grįžo į Lietuvą. Oficialiajai Lietuvos valdžiai jis privalėjo parodyti, kad jau suprato savo „klaidas", pagarbinti partiją ir rašyti tik optimistinius ir neutralius eilėraščius. Mirė 1983 m. gruodžio 16 d. Vilniuje.

Vytautas Jakelaitis

Mokytojai ir mokiniai

Ištrauka

(...) Daug kas visai netekdavo vilties, palūždavo ir virsdavo būtybe, kuri bet kokiomis priemonėmis kovoja už būvį. Tokie būdavo kriminalistai, kuriem užmušti žmogų ar musę – tas pats.

Tačiau šita niūruma sklaidosi, kai atsiranda tikras inteligentas. Buvę kaliniai ir dabar jaudindamiesi tokiems žmonėms negaili gražiausių žodžių, beveik kiekvienas sako, kad inteligentas juos išgelbėjo nuo tikros pražūties. Jie galėtų ir nieko nedaryti, pats jų buvimas kartu jau stiprino dvasią, drausmino visus. Politiniai kaliniai brangino, saugojo inteligentus, gynė juos nuo kriminalistų, kurie tarpais, ypač pervežant etapu į kitą lagerį, visai sužvėrėdavo.

Vienas iš tokių šviesulių buvo Antanas Miškinis, pagarsėjęs ten didele įtaka jaunimui. Pats nebūdamas itin stiprios sveikatos, nesirinko lengvesnių darbų, visuomet būdavo kartu su visais. Jis ten parašė daug eilėraščių, keliolika labai aukštos jausmų įtampos psalmių, kurios būdavo nusirašomos, skaitomos ir atmintinai išmokstamos. Kai tik A. Miškinis su kuo nors pradeda kalbėtis, tuoj atsiranda antras, trečias, jau visas būrys klausosi. O jis buvo puikus pasakotojas – ir apie literatūrą, įžymius rašytojus, apie šiaip jau įžymius žmones arba tiesiog iš savo gimto kaimo Juknėnų žmonių nutikimų. Paskui staiga pasakys – na, vyručiai, dabar lietuvišką dainą. Ir niūniuoja visi, pusbalsiu dainuoja, nes šiaip jau dainuoti draudžiama. Ir skaidrėja žmonių veidai, šypsosi lūpos, traukiasi nevilties siaubas.

J. Miškinytė-Garjonienė, poeto dukra:

Aš gerai neprisimenu tėvo prieš lagerius. Bet mano tėvą pažinoję žmonės pasakojo, kad jis buvo nepaprastai linksmas ir džiaugsmingas, su kiekvienu žmogumi rasdavo bendrą kalbą. Visi sakė, kad sugrįžęs iš lagerio jis jau buvo nebe toks. Aš irgi išskirčiau šiuos tėvo charakterio bruožus – jį labai domino žmonės, jis iš tikrųjų su kiekvienu žmogumi pasišnekėdavo, nesvarbu, ar tai būdavo pas mane atėjęs draugas, ar tiesiog kur nors sutiktas nepažįstamasis. Tėvas buvo labai skaidrus žmogus. Jeigu kas nepatikdavo, jis iš karto viską išrėždavo, bet niekad nevaikščios susiraukęs, nesėdės kur kampe piktas. Jam buvo būdingas linksmumas, mokėjimas kalbėtis su žmonėmis, kaip šiais laikais sakoma, – komunikabilumas. O mama buvo priešingybė. Ir aš esu panašesnė į mamą – labai gaila, bet neturiu tokio tėvui būdingo komunikabilumo...

Antanas Miškinis

Psalmės

Rūpintojėlių Lietuva

O Dieve, Dieve, didis Rūpintojau,
Išniekinti mes šaukiamės Tavęs –
Parodyk mums prašvintantį rytojų
Ir iš vergijos tragiškos išvesk.

Baisus devyniagalvis mus užklupo
Ir švaistosi gaisrais, kerštu, mirtim...
Maldos neb'ištariam – sukrupo lūpos,
O pragaras atsiveria arti.

Ant vieškelių krauju išmintos pėdos,
Pasruvo mūs žaliuojantys laukai,
Devyniagalvis mūsų kūną ėda,
Krauju aplaistyti visi takai.

Pažvelk, koks gedulas apėmęs laiko,
Kokia gūdi užgulusi naktis.
Devyniagalvis dar labiau paklaiko,
O pranašai vaitoja išjuokti.

Plačiai užplovė mus bedievių nerštas
Ir šaukia garbint kalinio grandis.
Tai kas žmogaus širdy sumažins kerštą?
Kas šėlstantį šėtoną sutramdys?

Dejavimuos maldų balsai apkurto,
Kai slibinai pikti užpuolė mus –
Išgrobstys mūsų paskutinį turtą,
Išniekins jie šventoves ir namus.

Nežinom, kiek likimas bus nulėmęs
Ir kiek terios mus įžūli gauja;
Kapai išniekinti bus ir emblemos,
Ir dieviškas paveikslas žmoguje.

Tu išklausyk baisiausio mūsų rėksmo,
Kitaip daug sielų nekaltų pražus,
Ir atitolink paskutinę grėsmę –
Nuo išvežimų vaikelius mažus.

Klausimai ir užduotys

1. Į ką kreipiasi lyrinis subjektas?
2. Koks maldaujančiojo tonas? Kodėl?
3. Kas viešpatauja žemėje lyrinio vyksmo metu? Kaip vadinami krašto pavergėjai?
4. Kokia vienintelė išsigelbėjimo galimybė?
5. Raskite lyrinio vyksmo kulminaciją.
6. Kokios psalmėje išsakomos vertybės?

Psalmės – biblinių giesmių pavyzdžiu sukurtas meldimo, padėkos ar šlovinamųjų motyvų kūrinys. Būdingi žmogaus gyvenimo, kančių apmąstymai, Dievo tema. Pagal Bibliją, pirmosios psalmės sukurtos karaliaus Dovydo. 150 Dovydo psalmių įeina į Bibliją. Jos nuo pat lietuvių literatūros pradžios buvo verčiamos. XX a. psalmių yra sukūręs ne vienas poetas.

Kazys Inčiūra

Kazys Inčiūra gimė 1906 m. spalio 8 d. Vidugirių vienkiemyje (Anykščių raj.). Studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete, dirbo aktoriumi Kauno ir Vilniaus teatruose, radijo diktoriumi. Buvo vienas ryškesnių neoromantikų kartos atstovų, išleidęs ne vieną eilėraščių ir novelių knygą. Dalyvavo „Antrųjų vainikų" antologijoje. Pokario metais apkaltintas esąs „tylenis" ir pašalintas iš Rašytojų sąjungos. Netrukus areštuotas ir nuteistas 25 metams katorgos. Jo knygos buvo išimtos iš bibliotekų ir sunaikintos. Iškalėjęs 10 metų, į Lietuvą grįžo 1954-aisiais. Iš pradžių labai vargo, 1967-aisiais grąžintas į Rašytojų sąjungą. Mirė 1974 m. lapkričio 30 d. Vilniuje.

Kazys Inčiūra

Nelaisvės psalmės

I. Degu kaip žvakė

Degu kaip žvakė vidury nakties
ir nežinau, o Viešpatie, kada
ateisi Tu manęs užpūsti.
Vidur nakties man Tavo veidas švies,
o mano ašarų nuskaidrinta malda
nugins ir mano negales, ir mano priešų rūstį.
Aš – kaip liepsnelė, blaškoma audros, –
bedugnėn virs kalnai, ir vandenys mauros,
jei su manim nebūsi.
Jei būsi, tai akimirka audra nurims,
žingsniuosiu jūra ir kalbėsiu vandenims,
ir kaip balandį prie širdies priglausiu vėjo gūsį.
Tikiu Tavim vidur tamsios nakties:
vidur nakties man Tavo Meilė švies,
vidur nakties viltis ramins ir kvies,
ieškos Tavęs Paties –
aš kaip gėlė, kaip žiedas prie bedugnės atviros.
O neateiki, Viešpatie, ir nenuskinki jos,
kol nebaigta pjūtis, kol vandenys mauros,
kol nesugrįšim savo žemėn.
Kai ligi dugno bus atlyginta skriauda
ir kai užgis melų išdeginta žaizda,
tiktai tada, o Viešpatie, o Tėve, tik tada
ateik užpūsti žvakės. Amen.

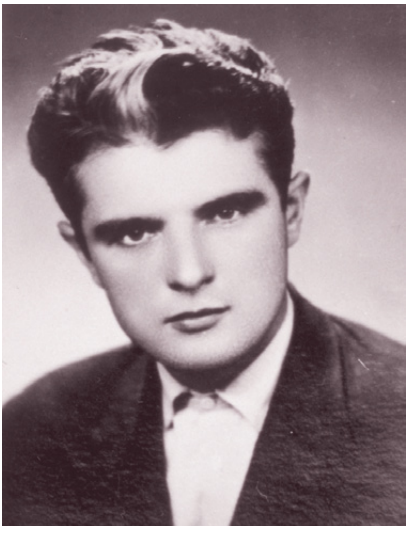

Antanas Cibulskis

Antanas Cibulskis gimė 1933 m. balandžio 13 d. Pakalniškiuose (Raseinių raj.). Mokėsi Betygalos vidurinėje mokykloje. 1950 m. suimtas, kalintas Sibiro ir Komijos lageriuose. Grįžo 1956 m., dirbo Ariogalos laikraščio redakcijoje, Kauno radijo gamykloje. Nuskendo 1986 m. Baltijos jūroje Latvijoje, palaidotas Ugioniuose (Raseinių raj.). Kūryba išleista pomirtine knyga „Išeisiu nebaigęs dainos" (1993).

Antanas Cibulskis

***

Čia ne mano žemė, čia ne mano upės,
Čia ne mano pievų žydinti rasa.
Šitų akmenėlių nebučiuoja lūpos,
Ir ne ta padangė šviečia akyse.

Šaltos šaltos rankos svetimo gegužio
Nenušluostys skruostų rūtos šakele.
Čia ne man po langu šermukšnėlė ūžia
Ir ne man žvaigždelė mirkčioja žalia.

Kur tu, gintarėli, kur tu prisiglausi,
Ašaros lašely kas tave atras?
Šitų akmenėlių akys visad sausos,
Ir gimtos smiltelės ant širdies nėra.

Kas tave prie skruosto vakarais sušildys,
Kas gaivins tau lūpas dobilo rasa?
Ant širdelės gula svetimos mums smiltys,
Svetima padangė stingsta akyse.

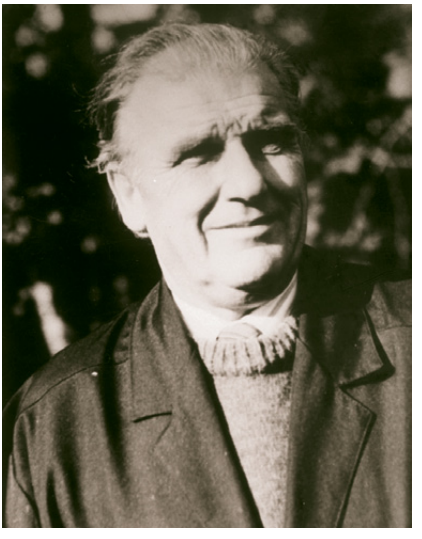

Vytautas Cinauskas

Vytautas Cinauskas gimė 1930 m. birželio 6 d. Pandėlyje (Rokiškio raj.). 1941-ųjų birželio 14-ąją šeima buvo sukišta į gyvulinį vagoną ir ištremta į Altajaus kraštą. 1947 m. iš tremties pabėgo į Lietuvą. 1948 m. gegužės mėn. buvo areštuotas, tardytas ir vėl ištremtas į Krasnojarsko kraštą. Į Lietuvą grįžo 1956 m.

Mirė 2005 m. birželio 7 d. Vilniuje.

Vytautas Cinauskas

***

– Iš kur atkeliavai, Rūpintojėli,
Prie šiaurės upių negyvų krantų?
– Ėjau per kalnus, per miškus, per slėnius
Iš Lietuvos, su žmonėmis kartu.

Per stepių pūgą ir per klampią tundrą
Kartu pramynėme kančių kelius,
Aplaistę ašarų sūria lijundra
Palaidotų vaikų kauburėlius...

– Sugrįžkime namo, Rūpintojėli,
Gana Tau šalti amžinuos snieguos!..
– O kaip čia liks vaikelių mano vėlės?
Kas jas padrąsins, kas paguos,

Kas jas suras ir kas suruoš į kelią,
Kada trimitai mirusius pakvies?..
Tokie liesi, silpni mano vaikeliai,
Kiekvieną jų ant rankų nešt reikės...

Pabūsiu čia, kol dar visiems taip stinga
Ir šilumos, ir meilės artimiems,
Pabūsiu čia, kol būsiu reikalingas
Ne vien tik mirusiems, bet ir gyviems.

Ir dar ilgai stovės rūpintojėliai,
Drožti iš maumedžio, iš kedro, iš pušies.
Vieni rymos, kiti rankas iškėlę –
Jie dar ilgai žaizdų sakais lašės.

Klausimai ir užduotys

1 Pasakykite, kas būdinga tremties poezijai.
2 Kas šioje kūryboje yra centrinėje vietoje? Kodėl?
3 Kokios eilėraščių nuotaikos?
4 Kokiam lyrikos žanrui priskirtumėte K. Inčiūros eilėraštį „Degu kaip žvakė”?
5 Kuo skiriasi A. Cibulskio eilėraštis „Čia ne mano žemė...” nuo vadovėlyje pateiktų tremties poezijos kūrinių?

Iš partizano Dzūko dienoraščio

Gruodžio mėn. 24 d.

Šiandien su Guoba papuošėm bunkerį. Kalėdoms ruošiamasi ir po žeme! Ar nekeista?..

Bandžiau klausytis radijo. Berlynas kalba apie Kalėdas, iš Suomijos vaikų valandėlė, o iš Maskvos – skaičiai, pūdai, soclenktynės... Ir taip per ištisus metus – 30 su viršum metų!.. Visą laiką melas, šlykšti apgavystė. Tave migdo pasakom apie rojų, laimę, džiaugsmą, o čia, žemėje, sukūrė tokį pragarą...

Aš tiesiog negaliu įsivaizduoti, kam gi pagaliau skiriama bolševikų spauda. Juk jos niekas neskaito, o jeigu ir perskaito, tai vis tiek netiki tuo, kas ten parašyta. Kokie gi tie žmonės, kurie gali tokias nesąmones rašyti? Laikraščiuose – žydinti Lietuva, o iš tikrųjų – plūstanti kraujuose. Nėra žodžių visam tam išreikšti. Na, Stalinas tikras neraliuotas asilas. Visi puslapiai užversti laiškais, pasižadėjimais ir įsipareigojimais jam, „brangiausiam, mylimiausiam...” Šlykštu skaityti. Aš netikiu, kad komunistų tarpe bent kiek protingesnis žmogus tikėtų šiems svaičiojimams. Stalinas – genijus, korifėjus, tėvas, mokytojas... Stalinas viską žino, jis mokė, jis pasakė tada ir tada taip ir taip, jis numato kelią šimtmečiams pirmyn, jis geriausias karvedys... Kažin ar Tibete ir Indijoje stabai labiau garbinami? Štai kodėl asilas tas Stalinas, kad taip save garbinti leidžia. Na, žinoma, kad jis tik asilas būtų, tai dar

pusė bėdos, bet svarbiausia tai, kad su kvaila prigimtimi neatskiriamai susijęs azijatiškas žiaurumas.

Nieko sau neišsiaiškinau, kas slepiasi Kremliuje! Mane patį juokas ima iš mano „filosofijos"...

5 val. vakaro. Per radiją perduoda Triugve Li ir Evato kalėdinius linkėjimus: „... tik SNO vienintelis pasaulyje taikos ramstis, kuris ir dabar turi padėti išvengti karo..." Ar ne ironija[1]!

Gruodžio mėn. 25 d.

Vakaras. Guoba su Viesulu išeina alaus parvežti. Pamažu pas mus sueina visi „žaibukai" (Vanagas, Žilvitis, Viesulas) su savo „gaspadoriumi". Klausomės radijo. Iš visų pusių skamba kalėdinės dainos. Perduoda Anglijos karaliaus, popiežiaus, Trumeno ir kt. kalėdinius sveikinimus. Muzika, dainos... Tenai atgijo gyvenimas. Mūsų bunkeryje, po žeme, vienuolika vyrų susirinko praleisti Kalėdų. Kurgi tos Kalėdos dingo, kada viešpatauja šiluma ir jauki ramybė? Kalėdos po žeme!.. Rašau šias eilutes ir drebu iš šalčio.

Negalėčiau pasakyti, kad mūsų nuotaika būtų kalėdinė. Ji – dirbtinė. Visi susimąstę, tik retkarčiais pajuokauja...

Pagaliau Viesulas ir Guoba atveža du bidonus alaus. Apie 2 val. visi išsiskirsto. Sugulam ir mes. Šiandien mano nuotaika žemiau nulio. Aš vėl pradedu įsitikinti, kad ateinančiais 1949 metais vėl nieko nebus. „Prieš bolševizmą reikia pastatyti naują gyvenimą Vakarų valstybėse, paremtą visuotiniu gerbūviu, kuris būtų lyg magnetas, kuris palengva pritrauks ir Rytų valstybes", taip maždaug skamba Vakarų diplomatų žodžiai. Taigi jie ten dar pirma kurs naują gyvenimą. Kiek tai truks, nežinia. Galbūt penkerius metus, o galimas dalykas, kad dešimt ir daugiau metų. Sakysim, kad penkerius metus. Kažin ar liks kas nors iš Lietuvos po penkerių metų? Liūdna, pasiutusiai liūdna, kai pagalvoji, kad mes visi esam kaip tie nuteistieji myriop, kurie skaičiuoja savo gyvenimo paskutines valandas ir minutes. Gyvenimo laikrodžio rodyklė slenka vis lėčiau ir lėčiau. Mes dirbam ir kovojam...

[1] Ironija – paslėpta sąmojinga pašaipa, pasityčiojimas.

1949 metai
Vasario mėn. 10 d.

Draugai dažnai kalbasi apie žuvusius draugus, juos paeiliui išskaičiuodami. Kada taip kalbamasi tarp savęs, aš dar galiu pakęsti, bet kai tokia kalba eina tarp civilių žmonių – aš jaučiu tiesiog fizinį skausmą. Iš viso apie tokius dalykus prie civilių aš negaliu kalbėti. Man atrodo, kad žmonės pasibaisės dideliu aukų skaičiumi ir bijos ar vengs prisidėti prie partizaninio judėjimo.

Vienumoje aš dažnai galvoju apie žuvusius. Viešpatie mano, kiek jų daug! Mūsų tėvynė tokia maža, o žūva, be mažų išimčių, geriausieji vyrai: jauni, kupini pasiryžimo, drąsūs... Kaip bus reikalinga Lietuva jų ateityje. Ir širdį kartais taip pradeda skaudėti, jog į ateitį imu žiūrėti taip pesimistiškai, jog pradedu niekuo netikėti. Žinoma, manyje to niekas nepastebi. Viskas lieka viduje giliai paslėpta.

Štai tik per vieną mėnesį apygardoje žuvo apie 50 vyrų!.. Jokie komentarai čia nereikalingi. Kas bent truputį apie tai pagalvoja, tam plaukai ant galvos šiaušiasi. Ir dėl to aš visai nenoriu kalbėti apie tokius dalykus. Geriausia visiškai nieko negalvoti. Turi savo darbą, žinai savo tikslą ir dirbk, kovok tol, kol išmuš ir tau valanda. Jeigu bus lemta, liksi gyvas ir sulauksi laisvės dienų, jeigu ne – pasimatysime visi Anapus...

Tokios ir panašios mintys mane apima dažnai. Aš daugiau svajotojas negu veiklos žmogus. Bet pagaliau, ar aš save pažįstu? Kas gi iš mūsų save gerai pažįsta?..

Klausimai ir užduotys

1. Kaip partizanai švenčia Kalėdas? Kokia jų nuotaika?
2. Koks balsas iš radijo pasiekia „miško brolius", besislapstančius bunkeryje? Ką pasakotojas mano apie žinias, ateinančias iš įvairių pasaulio kraštų? Koks kontrastas tarp laisvojo pasaulio žmonių ir partizanų gyvenimo? Ką pasakotojas mąsto apie Staliną? Kuo stebisi?
3. Kodėl partizanai vadinami slapyvardžiais, ne vardais?

4 Kaip pasakotojas, partizanas, mato savo ateities perspektyvą? Kodėl bando įtikinti save, jog nereikia galvoti apie ateitį? Kokia partizanų situacija? Kas įtvirtina įsitikinimus, jog neverta tikėtis greito išsilaisvinimo? Kurie jo žodžiai pasirodo esą pranašiški?

5 Kokią dvasios būseną patiria pasakotojas, sąmoningai laukiąs, kada išmuš ir jo valanda?

6 Kodėl pasakotojas rūpinasi, kad civiliai žmonės nesužinotų apie aukų skaičių? Kaip tokios informacijos gali juos paveikti?

7 Ar dienoraštis tai tik įvykių, faktų užrašymas? Raskite tekste vietas, kur kalbama apie faktus, kur išsakomi jausmai ir kur apmąstymai.

8 Ar jūs rašote dienoraštį? Ką jame išpasakojate: tik dienos įvykius ar savo išgyvenimus? Kodėl?

9 Kodėl rašomi dienoraščiai?

Dienoraštis – datuoti užrašai, fiksuojantys dienos įvykius, pastebėjimus, išgyvenimus; pasakojimo forma ir pasakojimo žanras. Dienoraštinė pokalbio su savimi intonacija atstoja referatyvų pasakojimą, žodis fiksuoja gimstantį įspūdį visiškai iš arti, be jokios distancijos.

Vytautas V. Landsbergis

Vytautas V. Landsbergis gimė 1962 m. gegužės 25 d. Vilniuje Vytauto Landsbergio ir Gražinos Ručytės-Landsbergienės šeimoje. Poetas, prozininkas, dramaturgas, kino ir teatro režisierius, visuomenininkas. Mokėsi Vilniaus Antano Vienuolio vidurinėje mokykloje, studijavo Vilniaus universiteto Filologijos fakultete, baigė lietuvių filologijos studijas. Studijuodamas šoko ir dainavo Vilniaus universiteto folkloro kolektyve „Ratilio", dainavo pritardamas gitara.

1988–1991 m. studijavo Tbilisio (Gruzija) Šota Rustavelio teatro institute kino režisūrą, bet turėjo nutraukti studijas dėl toje šalyje kilusio pilietinio karo. 1991 m. gilino kino žinias pas Joną Meką antologinių filmų archyve Niujorke (JAV) ir Lenkijoje – pas Kšištofą Kesliovskį ir Kšištofą Zanusį. Suorganizavo Jono Meko kino filmų festivalį Vilniuje (2005 m.). Įkūrė Jono Meko centrą Lietuvoje.

Sukūrė dokumentinių filmų apie lietuvių rašytojus, poetus, visuomenininkus, žinomus žmones: „Tėvas" (apie poetą Vytautą Bložę), „Koncertas" (apie vakarus pas poetą Kornelijų Platelį), „Pragaras" (apie dailininką Šarūną Sauką), „Petras Repšys" (apie dailininką P. Repšį), „Penkios novelės apie Stasį" (apie dailininką Stasį Eidrigevičių), „Baladė apie Daumantą" (apie partizaną Juozą Lukšą-Daumantą), „Vilties Prezidentas" (apie ambasadorių Stasį Lozoraitį), „Dvi seserys" (apie suvalkietes muziejininkes), „Sabas" (apie krepšininką Arvydą Sabonį), „Kapinių sargas" (apie Marijampolės kapinių sargą), „Jono Meko antologija" (apie avangardinio kino pradininką J. Meką), „Vilius Orvydas" (apie savamokslį skulptorių V. Orvydą) ir kt. Filmas „Trispalvis" apie partizaninę kovą už Lietuvą sukurtas 2013 m.

V. V. Landsbergis dalyvavo filmų festivaliuose Bornholme (Švedija), Leipcige (Vokietija), Paryžiuje (Prancūzija), Londone (Didžioji Britanija), Rygoje (Latvija), Zline (Čekija). Ne vienas jo filmas yra pelnęs apdovanojimų.

V. V. Landsbergis rašo pjeses, kurias pats ir stato įvairiuose šalies teatruose ar burdamas pastatymų trupes, taip pat režisuoja kitus pastatymus šalies teatrų scenose.

V. V. Landsbergis parašė ir išleido daug knygų vaikams ir suaugusiems. Tai: „Pasakojimai apie namus" (eilėraščiai), „Pasakos nepasakos" (eilėraščiai), „Rudnosiuko istorijos: atsiminimai, esė, nesąmonės", „Obuolių pasakos", „Arklio Dominyko meilė", „Pelytė Zita" (apysaka-pasaka), „Žuveliukas" (eiliuota pasaka), „Berniukas ir žuvėdros: pasaka paaugusiems vaikams ir jų tėveliams", „Kiaušinių pasakos" (eiliuota pasaka), „Julijos sapnai" (pasaka), „Tinginių pasakos" (pasaka), „Briedis Eugenijus: pasakos apie meilę ir kitus nesusipratimus", „Debesys, panašūs į žmones: 41 eilėraštis", „Šisbeitas" (straipsnių ir esė rinkinys), „Kiškis Pranciškus" (pasaka), „Gediminas ir keturi seneliai" (pasaka vaikams, iliustravo sūnus Jonas Landsbergis), „Arklio Dominyko kelionė į žvaigždes: antroji knyga apie arklį Dominyką ir jo svajonių rugiagėlę", „Skruzdėlytė Birutė" (pasakos), „Obuolių pasakos ir kriaušių" (smagiai papildytas „Obuolių pasakų" leidimas), „Baltoji knyga: nūdienos šviesuolių mintys apie Lietuvą ir jos ateitį" (publicistikos rinkinio sudarytojas), „Kaip pelytė Zita pasaulį išgelbėjo" (apysaka-pasaka), „Pranciškus ir jo senelis Palemonas" (pasaka), „Pasaka ne pasaka apie alkoholį", „Trys pjesės: Daktaras ir Mangaryta. Vilis. Bunkeris", „Kaip pelytė Zita žmogumi pavirto" (apysaka-pasaka, kitas leidimas), „Persikūnijimai" (eilėraščiai), „Varlė bunkeryje: vieno berniuko istorija" (apysaka vaikams), „Stebuklingas Dominyko brangakmenis: trečioji knyga apie arklį Dominyką ir jo svajonių rugiagėlę" (pasakos), „Žuveliukas. Undinas" (eiliuotos pasakėlės, iliustravo Jonas Landsbergis), „Milžinas Antanas" (pasaka, iliustravo Jonas Landsbergis), „Pasaka apie Dievo vaikelį" (su garso įrašu), „Kiškis Pranciškus be abejo" (pasaka su garso įrašu), „Erelio sakmė" (nuotykių apysaka-pasaka).

Pagal jo kūrinius „Rudnosiuko istorijos", „Obuolių pasakos", „Angelų pasakos", „Briedis Eugenijus", „Gediminas ir keturi seneliai" Lietuvos teatruose buvo pastatyta keletas spektaklių. V. V. Landsbergis parašė libretus operoms: Rasos Zurbaitės-Dikčienės operai „Naktis" (1993 m.) ir operai pagal savo knygą „Arklio Dominyko meilė".

V. V. Landsbergis kuria dainas ir pats jas atlieka, pritardamas gitara. Jis išleido savo dainų garso įrašų plokšteles: „Kaimiečių mantros" (2004 m.), „Žiauriai gražūs romansai" (2005 m., kitas leidimas – 2013 m.), „Aš visai nežinau, kodėl" (2006 m.), „Angelas ant stogo" (2006 m.), „Sapnas" (2007 m.), „Trylika brolių" (2009 m.), įgarsino pasaką „Dominyko meilė" (2006 m.).

V. V. Landsbergio pasakų knygos yra išrinktos geriausiomis metų knygomis vaikams: „Rudnosiuko istorijos" – 1993 m., „Arklio Dominyko meilė" – 2004 m., „Arklio Dominyko brangakmenis" – 2011 m. Jis apdovanotas J. Aisčio literatūrine premija už eilėraščių knygą „Debesys, panašūs į žmones" (2008 m.). Kultūros ministerija apdovanojo V. V. Landsbergį prizu už geriausią lietuviškos dramaturgijos spektaklį „Daktaras ir Mangaryta" (2003 m.). Nacionalinės dramaturgijos festivalyje „Versmė" jis buvo apdovanotas už spektaklio vaikams „Pelytė Zita" pastatymą (2006 m.). Gavo Švietimo ministerijos premiją už pastarųjų metų nuopelnus vaikų literatūrai (2006 m.), Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno premiją (2008 m.). Už asmeninį indėlį, įamžinant pasipriešinimo dalyvių ir kovotojų už Lietuvos laisvę atminimą, V. V. Landsbergis buvo apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai" Riterio kryžiumi (2007 m.). Už visuomeniškai aktualią publicistiką apdovanotas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medaliu „Tarnaukite Lietuvai" (2013 m.).

Laisvalaikį skiria meditacijai, kelionėms, gamtos ir dvasinio (ezoterinio) pasaulio stebėjimui ir studijavimui.

Vytautas V. Landsbergis

Bunkeris

Dokumentinė vieno veiksmo drama

1 scena. LIGONINĖ

Scenos gale šviečia žvakių siena, primenanti altorių. Prieblanda, po psichiatrijos klinikos palatą tarp kėdžių blaškosi rašytojas, jis urzgia

RAŠYTOJAS. Aš šuo! Nesiartinkit... Aš šuo!

Rašytojas lenda po kėdėmis, loja ant žiūrovų. Į palatą įeina gydytojas.

GYDYTOJAS. Kelnytes nusmaukit... Vaistukai...

RAŠYTOJAS. Kelnytes nusmaukit... Vaistukai... Aš ne beprotis!

Rašytojas paklūsta, nusismaukia kelnes ir gydytojas leidžia jam raminamuosius vaistus.

RAŠYTOJAS. Na ir kas, kad žmogus ne visada sugeba našiai ir prasmingai gyventi. Aš nesugebėjau šitaip gyventi. Esu daugelio skaudžių savo klaidų kaltininkas. Aš pats esu savo gyvenimo rašytojas...

GYDYTOJAS. Taip taip, visi žino, kad jūs rašytojas.

RAŠYTOJAS (*deklamuoja*).

Tikėti? – Kuo? Mylėti? – Ką?
Triumfuoki, meilės panieka!
Kvatokis pragaro balsu
Languos beprotnamių visų...

Jau aš – ne aš. Jau aš ne toks:
Aš – apvogtas! Ir neapvogs

Manęs nei meilė, nei draugai,
Ir net beprotnamių langai.

GYDYTOJAS. Pasveiksit, čia visi pasveiksta.

RAŠYTOJAS. O jeigu aš nenoriu pasveikt? Juk kiekvienas neapgalvotas šuolis ar žingsnis palieka sąžinėje pėdsaką... Ar ne taip, daktare?

GYDYTOJAS. Taip, be abejo. Tuoj turėtų palengvėti...

RAŠYTOJAS. Klaidas sunku atitaisyti...

GYDYTOJAS. Jūs dar daug gražių knygučių vaikučiams parašysit... Tuoj jau baigiu.

RAŠYTOJAS. Žinot, daktare... Mano svajonė – šimtas pasakų! Eilėmis surašyti gražiausias lietuvių liaudies pasakas, iškeliant jose paslėptų minčių branduoliukus – juk tai taip gražu! Ir dar – aš pasiryžęs parašyti poemą iš pokario kovų su buržuaziniais nacionalistais, turiu vertingos medžiagos... Ai, skauda...

GYDYTOJAS. Jau viskas... Netrukus turėtumėt užmigti.

Rašytojas apsimeta miegąs. Gydytojas, suleidęs vaistus, apžiūri rašytojo akis iš arti – ar tas tikrai miega. Po to išeina. Likęs vienas rašytojas atsisėda, juokiasi taip lengvai gydytoją apgavęs, paskui susigraudina.

RAŠYTOJAS. Kaip aš noriu užmigti. Užmigti ir viską užmiršti... Ūūūūūū. Aš šuo... Mažas, šlapias šunytis... (*Apsiverkia*) Dvarniaška...

4 scena. RAŠYTOJAS NUVEDAMAS Į BUNKERĮ

Pamiške svirduliuodamas eina rašytojas, susitinka Liepą. Ji pasisveikina ir ima sekti iš paskos, truputį atsilikusi. Rašytojas greitina žingsnį, Liepa taip pat

RAŠYTOJAS. Ko seki iš paskos, ko reikia?
LIEPA. Jūs naujas mūsų mokytojas?
RAŠYTOJAS (*sustoja*). Taip... O ką?
LIEPA. Su jumis norėtų susitikti vienas svarbus žmogus.
RAŠYTOJAS. Koks dar žmogus?
LIEPA. Jūsų geras pažįstamas. Iš jaunystės laikų...
RAŠYTOJAS. O jeigu neisiu?
LIEPA. Taip nebūtų protinga... Aš jūsų vietoj taip nesielgčiau...
RAŠYTOJAS. Kulka pakaušin? Iš nugaros? (*Piktai krizena*) Žinau jus... Gerai, veskit.
LIEPA. Turiu užrišti akis.
RAŠYTOJAS. O šito kam?
LIEPA. Tokios taisyklės.
RAŠYTOJAS. Prisigalvojate niekų...

Rašytojas norom nenorom sutinka – Liepa uždengia jam akis delnais. Jis nuvedamas į bunkerį, ten jam „atrišamos" akys ir Liepa pasišalina. Rašytojas apžiūrinėja patalpą, skaito pusbalsiu partizaniškos dainos tekstą, prikaltą prie sienos

RAŠYTOJAS (*deklamuoja*).
Plevena miglos tarsi vėlės,
Ir dienos juosta kaip naktis.
Pagelto lapai, vysta gėlės –
Keliauja per laukus mirtis.

Gražiai surimuota...

Kai mano kraujas laistys gatvę,
Tai tu, motule, neraudok,
Žinok, kad kraujas šis pralietas
Už brangią laisvę Lietuvos.

O kai gulėsiu aš ant gatvės –
Ant daugel daugel pajuokos,

Jeigu gailėsies tu sūnelio,
Dievulis vienas tik paguos.

Netikėtai rašytojui už nugaros atsiranda partizanų vadas Kurmis.

KURMIS. Patinka poezija?
RAŠYTOJAS. Tpfu... Išgąsdinai.
KURMIS. Na sveiks, klasioke.
RAŠYTOJAS. Pala pala, negali būti... Tu?
KURMIS. O tu manei, vaiduoklis?

Jiedu apsikabina.

RAŠYTOJAS. Šimtas metų...
KURMIS. Ne šimtas, gal... septyneri ar devyneri kokie.
RAŠYTOJAS (*uždainuoja liaudies dainą*).
Devyni metai – ne viena diena,
Kai mergelę paėmiau.
ABU. Žodelio neinkalbėjau...
KURMIS. Pirmąkart bunkeryje?

RAŠYTOJAS (*dairosi*). Tai tu ir esi tas „vienas svarbus žmogus"? Išėjai į mišką, taip sakant... Bunkeriai, kovos... Visai nieko, romantiška... Ir uniforma tau tinka... Partizanų vadas... O aš mokytojauju – nelabai toli nuo čia, Lynežerio pradinėje.

Abu susėda ant kėdžių scenos priekyje

KURMIS. Žinau, mes jau senokai tavimi domimės...
RAŠYTOJAS. Sekate?
KURMIS. Kaimo mokytojas – visiems matomas asmuo... Kaip sekasi?
RAŠYTOJAS. Dėstau lietuvių kalbą – diktantai, taisyklės. Nieko įdomaus... Turiu šeimą. Sūnų, bet... Jei jau sekate, tai turbūt ir pats viską apie mane žinai.
KURMIS. Ir eilėraščius rašai... Spausdinies sovietinėje spaudoje, vadovauji jaunųjų rašytojų sekcijai... (*Deklamuoja ironiškai*)

Nauji vainikai virš namų,
O iš kolūkių lygumų
Taikos laivai – kombainai plaukia...

RAŠYTOJAS. Spausdinuos tik dėl akių, kad neišvežtų... O sekcijai nebevadovauju, išmetė už antitarybinę veiklą.

KURMIS. Šito nežinojau... Galėtum, sakau, ir mums parašyti... Aštri epigrama kartais gali padaryti kur kas daugiau nei kuopa automatininkų. Ypač stinga satyros ir dainų – jos greičiausiai tarp žmonių prigyja.

RAŠYTOJAS. Galiu pabandyti, kodėl gi ne. Tik... gal reikėtų truputį artimiau susipažinti su pogrindžiu.

KURMIS. Supažindinsim... Tai sutarta?

RAŠYTOJAS. Mielai... (*Dairosi*) Tylu čia. Kitąsyk radiją atnešiu – galėsit „Amerikos balso" pasiklausyt, muzikos...

KURMIS. Radijo nereikia – nieko ten džiuginančio. Niekas mūsų košmaro matyti nenori... Kartais nueinu į kaimą, pasiklausau pas žmones: Berlynas kalba apie Kalėdas, iš Suomijos – vaikų valandėlė, o iš Maskvos – skaičiai, maršai, soclenktynės... Migdo pasakom apie rojų, o čia, žemėje, sukūrė tokį pragarą! Geriau spausdinimo mašinėlę suorganizuok, popieriaus...

RAŠYTOJAS (*juokais atiduoda pagarbą*). Eilių, spausdinimo mašinėlę ir popieriaus. Bus įvykdyta. (*Pakyla eiti*)

KURMIS. Liepa tave palydės...

Bunkeryje iš kažkur atsiranda Liepa.

KURMIS. Akis vėl teks užrišti.

RAŠYTOJAS. Baikite tas nesąmones... Jei jau klasiokais pradėjom nepasitikėt...

KURMIS. Taip reikia... Dabar karas...

Liepa išlydi rašytoją užrištomis akimis iš bunkerio

7 scena. POKALBIS APIE KRISTŲ

Į bunkerį parbėga uždususi, išsigandusi Liepa

KURMIS. Kas atsitiko?

LIEPA (*verkdama*). Žaibas liepė pranešti... Vakar 9 ryto 200 rusų apsupo Šarūno slėptuvę. Po kelių valandų kautynių slėptuvėj gynęsi partizanai nusižudė. Tie patys rusai prie slėptuvės pas vieną pilietį aptiko ryšininkes Jūratę ir Ramunę. Jūratė, išsitraukusi pistoletą, sužeidė vieną jų ir nusišovė. Pusgyvę Ramunę pavakary stribai atvedė į Pakuonį su tardant sulaužytais sąnariais... (*Pauzė*) Kada visa tai baigsis?

KURMIS. Greitai... Partizanavimo trukmė – pusė metų. Tokia statistika.

LIEPA. Tik pusė metų?

KURMIS. Jei gerai sekasi – metai...

LIEPA. O kas po to?

KURMIS (*parodo pirštu į dangų*). Atostogos...

LIEPA. Norit pasakyti, jog aš... kad man... kad mums... Aš jau du mėnesiai bunkeryje, tai dar liko keturi?

KURMIS. Kas žino – o gal tu gimus po laiminga žvaigžde?

LIEPA. O gal... nežinau, gal aš labai vaikiškai pasakysiu... Gal tam, kad pasiektum pergalę, kartais reikia ir nusileisti... Juk ir Kristus sakė – jei tau trenks per kairįjį žandą, atsuk dešinį.

KURMIS. Pala pala, nevisiškai taip. Ši frazė buvo skirta vergams, kuriuos šeimininkai mušdavo per veidą. Jie mušdavo su panieka – ne delnu, o kita plaštakos puse. Šie Kristaus žodžiai reiškė – nebūkite vergai, atsukite kitą žandą! Tegu trenkia dar sykį, atvira plaštaka, kaip žmogui...

LIEPA. Taip taip... Bet vis tiek... Kartais galvoju, kad Dievas... Kad kiekvienas Jo poelgis, kiekviena bausmė yra tarsi pamoka. Už ką nors...

KURMIS. Dievas nebaudžia.

LIEPA. Tai už ką mums ši okupacija, karas, už ką bunkeriai, Sibiras?

KURMIS. Nėra jokių sutapimų, niekas nevyksta atsitiktinai. Tai atpirkimas... Kristus tai suvokė ir liko ramus net susidūręs su žiauriausiais išbandymais. Mes irgi turime likti ramūs... Ir būti nukryžiuoti, jei reikės...

LIEPA. Betgi tai savižudybė!

KURMIS. Mes tik ginamės. Iš paskutiniųjų... tai jie atėjo žudydami, tremdami, degindami kaimus. Jei kyla grėsmė, tarkim, mano mylimosios gyvybei, aš puolu ją gint... O Lietuva ir yra mano mylimoji...

LIEPA. Nežinau... Matyt, aš dar daug ko nesuprantu.

KURMIS. Ko nežinai? (*Piktai*) Ko čia nežinoti? Čia kaip dukart du... Tokie nežinojimai kare visiškai nereikalingi... (*Nusiramina*) Nepyk... Aš irgi nežinau... (*Liūdnai*) Ir daug ko nesuprantu... Aš tik ginu savo mylimąją... Savo artimuosius... Tik greit gali nebelikti ką gint...

LIEPA. Nesupratau? Nebeturit artimųjų?

KURMIS (*po pauzelės tyliai tarsi sau*). Tėvas žuvo karo pradžioje, skeveldra pataikė tiesiai į širdį. Mama ištremta į Sibirą, brolis, studentas, slapstosi kažkur Kaune...

LIEPA. O žmona, vaikai?

KURMIS. Nėra.

LIEPA. Jūs nevedęs?

KURMIS. Žmona mirė Alytaus ligoninėje... Gimdydama...

LIEPA. Atsiprašau... Nežinojau...

KURMIS. Nuėjau naktį jos aplankyti, kažkas paskolino sanitaro drabužius, pasikalbėjom... Net neatsimenu dabar apie ką... Kitą rytą ligoninėj vizitavo du gydytojai iš Vilniaus... Tą dieną ji mirė... Oficiali versija – užspringo maistu... Viskas... Dabar eik... Eik į mokyklą, suieškok man Kostą...

KURMIS. Jis turėtų būti dar pamokose.

Liepa išeina. Kurmis žiūri į žvakės liepsną, paskui meldžiasi

KURMIS. Kryžiaus ir erškėčių kelią, Viešpatie, Tu perėjai pirmas. Perėjai kaip niekas kitas. Tavo kūną nuo galvos iki kojų darko žaizdų randai. Žinai, kartais ir kietas tas Tavo kryžiaus kelias, bet kaip tik dėl to, kad jis Tavo, mane taip žavi ir traukia.

Kančia ir mano neišvengiama dalia. Kryžiaus keliu ir man lemta eiti. Pamokyk mane ir mano tautą! Pamokyk sekti Tave kenčiantį.

10 scena. RAŠYTOJO UŽVERBAVIMAS

Rašytojas namie sėdi prie stalo ir taiso vaikų kontrolinius (...) Netikėtai nepasibeldęs įeina rašytojo draugas. Jis išgėręs

RAŠYTOJO DRAUGAS (*dainuoja*).

O tu pašvilpauki, bernioke,

Iš Suvalkijos lygumų...

Tik tu ir vėjas šitaip moka... Kostai?

RAŠYTOJAS. Ką tu čia veiki?

RAŠYTOJO DRAUGAS. Grybauju... Atvažiavau Dzūkijon pagrybauti.

RAŠYTOJAS. Skiedi...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Ne, geriu neskiestą... Jei rimtai – atvažiavau aplankyti.

RAŠYTOJAS. Galėjai pranešti.

RAŠYTOJO DRAUGAS. Važiavau pro šalį, sakau, trumpam užsuksiu. Pasiilgau.

RAŠYTOJAS. Tsss, tyliau.
RAŠYTOJO DRAUGAS. Ko toks išsigandęs?
RAŠYTOJAS. Čia ir sienos turi ausis... Gersi?
RAŠYTOJO DRAUGAS. Visada pasiruošęs.

Abu paragauja.

RAŠYTOJO DRAUGAS. Gera naminukė, tokios mielai ir į Vilnių parsivežčiau...
RAŠYTOJAS. Turiu sočiai, duosiu...
RAŠYTOJO DRAUGAS. Duok.

Rašytojas nueina atnešti naminės, draugas kuičiasi po popierius, išmėtytus ant grindų, randa eilėraštį

RAŠYTOJO DRAUGAS (*skaito*).
Dvi švilpynės – vienas tonas.
Ten Berlynas, ten Maskva,
Kas negroja kaip jo ponas,
Tam nusirita galva.

Čia tu parašei?

Įbėga rašytojas, nori atimti eilėraštį, bet rašytojo draugas neatiduoda

RAŠYTOJAS. Kas tau leido kuistis po mano popierius?
RAŠYTOJO DRAUGAS (*skaito toliau*).
Toks čia draugas, toks čia ponas,
Toks ir būdas kaip spalva,
Viens raudonas kaip šėtonas,
Antras rudas kaip šuva.

Raštas lyg ir tavo?..

RAŠYTOJAS. Čia senas... Tarp rankraščių užsiliko... Būk žmogus, atiduok. Juk išveš mane... ir mano šeimą už tokį... Miškinį taigi išvežė...
RAŠYTOJO DRAUGAS. Nesinervink... Aš ne stukačius koks...

Rašytojo draugas atiduoda eilėraštį, rašytojas paskubom suplėšo

RAŠYTOJAS (*teisindamasis*). Jie seni... Karo pradžioj tokius niekus rašinėjau, dar nesupratau – kas ir kaip... Buvau paveiktas jų propagandos. Dabar nebe... Dabar daugiausiai rašau vaikams. Va, žiūrėk...

Medinė mokyklėlė
Kur mano vakarykštė
Medinė mokyklėlė?
Basi vaikučiai krykštė
Skurdžių pušų šešėly...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Šitaip daug geriau. Kas genialu, tas ir paprasta... Vaikams rašydamas, brolyti, gali itin daug pasiekti! Tik reikėtų aiškiau kalbėti, nevynioti į vatą... Liaudiška forma...

RAŠYTOJAS. Socialistinis turinys...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Va va... Net apie knygelę galėtumėm pagalvoti.

RAŠYTOJAS. Rekomendacijos reikia.

RAŠYTOJO DRAUGAS. Rekomendaciją parašyčiau. Tereikia apsispręsti – su kuo tu. Visi žino, esi neeilinių gabumų rašytojas. O dabar paskaityk mano „poeziją"... (*Atkiša kažkokį dokumentą*)

RAŠYTOJAS (*skaito*). Čia gi ne poezija...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Skaityk. Jei sutinki, pasirašyk apačioj – imia, očiestvo, data.

RAŠYTOJAS (*išgąstingai dairosi*). Tssss. O jeigu atsisakysiu, nepasirašysiu?

RAŠYTOJO DRAUGAS. Tavo reikalas... jėga niekas neverčia, nagų nelupa. (*Juokiasi*) Lietuva gi laisvas kraštas. Kas ką nori, tas tą rašo... (*Uždainuoja*)

Viens raudonas kaip šėtonas,
Antras rudas kaip šuva.

Rašytojas skaito, baugiai dairosi. Rašytojo draugas švilpauja

RAŠYTOJAS. Na gerai... Tarkim, aš sutinku. O ką tada turėsiu daryti?

RAŠYTOJO DRAUGAS (*išeina dainuodamas*).

O tu pašvilpauki, bernioke,
Iš Suvalkijos lygumų.
Tik tu ir vėjas šitaip moka...

RAŠYTOJAS (*rėkia pavymui*). Ką turėsiu daryti?! (*Pauzė*) Ar girdi, ko klausiu?!

16 scena. LIEPOS MIRTIS

Prie bunkerio rašytojas atveda du stribus, tie ženklais liepia rašytojui lipti į bunkerį. Tas nulipa, randa Liepą

RAŠYTOJAS. Tu viena? O Kurmis kur?

Liepa nieko neatsako, traukiasi nuo rašytojo, lipa ant kėdės. Į bunkerį sulipa ir stribai

I STRIBAS. Graži mergytė... Tik uniforma netinka...

II STRIBAS. Uniformą galima nurengti... (*Abu juokiasi*)

RAŠYTOJAS. Paleiskit ją, ji dar vaikas...

I STRIBAS. Ne vaikas jau... Papai normalūs...

II STRIBAS. Taip, normalūs...

RAŠYTOJAS. Paleiskit ją...

I STRIBAS (*kitam stribui*). Neskriauskit mergaitės, jei rašytojas prašo... Negražu.

II STRIBAS. Tikrai. Atsiprašau, užmiršau, kad jis vaikų rašytojas.

I STRIBAS. Gaiduką nuspaust moki, vaikų rašytojas?

II STRIBAS. Davai, įrodyk, kad esi mūsiškis...

Stribai paima rašytojo ranką ir įdeda į ją pistoletą, linguoja rankom

STRIBAI (*deklamuoja*).

Imkit, vaikai, šautuvuką
Ir nušaukit bandituką...

Rašytojas purto galvą, negali. Šūvis, Liepa krūpteli, sustingsta. Stribai nueina ir atsisėda ant gulto

LIEPA (*prieš mirtį rodo pirštu į rašytoją*). Šuo...

Klausimai ir užduotys

1. Ką sužinome apie Kurmio gyvenimą, jo šeimą?
2. Kokia partizanų padėtis? Ar jie suvokia savo likimą?
3. Kokią dilemą turi Rašytojas? Ką jis pasirenka? Kokios jo pasirinkimo pasekmės?
4. Koks vaizduojamas tolesnis Rašytojo likimas?

„Bunkeryje" Vytautas V. Landsbergis nagrinėja išsilavinusio žmogaus, atsidūrusio ekstremalioje istorinėje situacijoje, vertybinio apsisprendimo problemą. Pagrindinis spektaklio personažas poetas Kostas Skinkys, kurio prototipas – rašytojas Kostas Kubilinskas, renkasi, „su kuo ir kaip *būti*" – su „raudonaisiais", su „žaliaisiais", o gal *būti* vardan kūrybos. Galų gale, nužudęs žmogų ir išdavęs kitus, nelaimingas menininkas „tampa" šunimi.

Zigmas Vitkus

Drama – viena iš literatūros rūšių (šalia lyrikos ir epikos), kurioje įvykiai perduodami per veikėjų dialogus. Nuo seniausių laikų folklorine ar literatūrine forma egzistavo skirtingose tautose. Nepriklausomai vieni nuo kitų dramos tradicijas sukūrė Antikos graikai, senovės indai, kinai, japonai, Amerikos indėnai. Esminis dramos pobūdis, tai meniškai išbaigtas kūrinio pavidalas spektaklyje, kuris su įvykiu supažindina ne pasakojimu, bet matomu veiksmu.
Teatras – meninės išraiškos priemonė, išorinio ir vidinio pasaulio įvykių atvaizdavimas scenoje, dalyvaujant artistams (aktoriams) bei publikai.

Nijolė Gaškaitė

Rezistencijos kūryba

Gyvenimas ekstremaliomis sąlygomis, mirties artuma skatino partizanų norą išlikti nors dvasiškai, t. y. perteikti savo jausmus ir mintis kitiems rašytine forma. Todėl ne tik mokytojai, studentai ar gimnazistai, bet ir vos raštingi kaimo artojai dažnai kūrė eilėraščius, dainas, rašė prisiminimus ir dienoraščius. Niekados Lietuvoje nebuvo sukurta tiek daug naujų dainų kaip pokario metais. Dažniausiai tai buvo romantiški lyriniai eilėraščiai, kuriems tuojau būdavo pritaikomos žinomų dainų melodijos. O kartais ir patys eilėraščiai tebūdavo Maironio, Mykolaičio-Putino, Brazdžionio, Kossu-Aleksandriškio lyrikos parafrazės. Eilėraščių įvaizdžiai dažniausiai iš liaudies dainų. Tai ir raiba gegutė, skaičiuojanti metus, ir vėtros laužomi girios medžiai, ir tyliai vakarais verkianti motinėlė ar sutryptas rūtų darželis. Tačiau atsirado ir naujų, atspindinčių skaudžią tikrovę metaforų bei įvaizdžių: „paguldė galvą ant akmenėlio, jam pagailėjo žemės juodos" ar „tarp juodų arimų, tarp tiesių vagų, dar garuoja kraujas kritusių draugų", arba „rankom surakintom Sibiran išvarė, žirgą pabalnotą pasiliko sau".

Tarp tūkstančių nežinomų autorių, tęsusių liaudies kūrybos tradicijas, išsiskyrė studentų ir gimnazistų kūryba. Jie dažniausiai kūrė neoromantinius eilėraščius, tapusius populiariais pokario romansais. Juose buvo gražių frazių („ašarom sidabro verkė rūtos žalios", „paskutinis žiedas drumzlino rudens", „laukia rytojaus, auksu dažyto") ir jausmingų eilučių („apgaubė kapą lieknas berželis, žvaigždėm sužibus, verkė naktis", „atėjo vakaras į girią, atėjo ilgesys pas mus", „nerimstantis smuikas vėl verks mėnesienoj" ir pan.), tarsi atsveriančių smurto ir kraujo prisodrintą kasdienybę.

Metafora – žodžio reikšmės perkėlimas, pagrįstas daiktų, reiškinių ar jų savybių panašumu. Tai labai dažna lyrikos stilistinė forma. Šiek tiek ji artima personifikacijai (įasmeninimui).

Parafrazė (gr. *paraphrasis* – atpasakojimas) – frazės, posakio ar didesnio teksto prasmės nusakymas kitais žodžiais; grožinės literatūros kūrinio perdirbinys, pagrindinių motyvų perteikimas kita forma, atpasakojimas.

Daina

Palinko liepa šalia kelio,
Pravirko motina sena.
Sūneli, tave Tėvynė šaukia,
Ir vėl bus laisva Lietuva.

Aš toli toli iškeliausiu
Nuo tėviškės, nuo brangiosios,
Neliūski, mergaite, viena likus,
Aš vėl sugrįšiu pas tave.

O jei aš žūsiu už Tėvynę
Nuo budelio kulkų aštrių,
Mergaite, mirdamas kartosiu,
Myliu tave, myliu tave.

Pavasaris laukais jau eina,
Lakštutė čiulba vakarais,
Papuoški, mergaite, mano kapą
Baltais akacijų žiedais.

Jau dunda žemė vakaruose,
Ir aušta rytas pro rūkus,
Kaip gaila, kad žalioj jaunystėj
Man kapas papuoštas nebus.

Gal kaulai kur supus už miesto,
Ir kapo pėdsakų neliks,
Man tik viena mintis belieka,
Kad tik nemirtų praeitis.

Ne viens žmogus, praeidams tyliai,
Nepagalvos, kas ilsis čia,
O jei, brangioji, tu atrasi,
Tai pasimelski už mane.

Atradus, kapą apsodinki
Baltais jurginais prie galvos,
Kurie kalbės tau, kad čia ilsis
Jaunas karžygis Lietuvos.

Daina

Aš verkiau, parimus tarpvarty darželio,
Kai, paspaudęs ranką, tyliai išėjai.
Ašarom sidabro verkė rūtos žalios,
Verkė sutemose skęsdami laukai.

Kas paklaus: kodėl tau ašaros taip byra?
Kas man, sėjant rūtas, „padėk Dievs" sakys?
Kas akis manąsias atras lino žiede,
Kas gi, kas gi, kas gi širdį suramins?

Staklės lygiai mėto šeivas ąžuolines,
Baltos drobės tiesias taip plonai, plonai.
Rankšluosty įausiu: Lietuva tėvyne,
Tu didvyrių žemė – mes tavo vaikai.

Ir kada žemelė bus nuo kraujo soti,
Ir kada sugrįši tu su žirgeliu,
Atnešiu vandens tau moliniam ąsotyj,
Duosiu nusišluostyt rankšluosčiu dailiu.

Petras Bartkus (Alkupėnas)

Atsisveikinimas

Liki sveika, mergyte mano, –
Ramunės žiedu laimę burk!
Man gi – likimas partizano:
Šiandien aš čia, o ryt – kažkur.

Paduoki savo baltą ranką,
Leiski pažvelgti į akis, –
Ir valandėlė ta, nors menka,
Liks man brangiausia atmintis.

Išslinksiu aš kaip koks šešėlis,
Mane priglaus tamsi naktis.
O kaip norėčiau grįžti vėlei!
Ir grįšiu – jei tik ne mirtis...

Klajosiu Tėviškės laukuose,
Juos drąsiai ginsiu kovoje!
Ir vienąkart gal sužinosi,
Kad aš jau ties NKVD...

Žydės vėl vasaros auksinės,
Nauji gėlių žiedai subręs,
Pamirši tą, kurs dėl Tėvynės
Neteko visko, net tavęs.

Laimėt arba mirt pasiryžom!

KOVOS KELIU ŽENGIANT

DAINŲ IR KILERAŠČIŲ RINKINYS

II tomas

Iš kovų su bolševikais 1945-50 m.m.

L L K S

PRISIKELIMO Apygardos leidinys

Būstinė - - - - - - - - - - - - - 1950.

Partizanų kūrybos tomas

Bet neliūdėk, nes tai tik žodžiai –
Jie kaip miražas gal praeis;
Sugrįšiu aš, ir mūsų sodžiuj
Skambės dainelės vakarais...

Klausimai ir užduotys

1. Kuo panaši partizanų ir tremtinių poezija?
2. Kodėl autorių pavardės dažniausiai nežinomos?
3. Remdamiesi N. Gaškaitės tekstu, pasakykite, kas skatino partizanus kurti.
4. Pasakykite, koks dainų ir eilėraščio lyrinio subjekto vidinis pasaulis. Kaip jis supranta gyvenimo prasmę, dėl ko sielojasi?
5. Raskite motyvų, artimų liaudies kūrybai (dainai).
6. Kaip partizanai supranta savo auką dėl tėvynės? Kaip jūs vertinate jų pasiryžimą?

Birutė Pūkelevičiūtė

Birutė Pūkelevičiūtė – poetė, prozininkė, dramaturgė, aktorė, režisierė. Gimė 1923 m. rugpjūčio 12 d. Kaune. Studijavo Vytauto Didžiojo universitete germanistiką ir žurnalistiką. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1948 m. atvyko į Kanadą, vėliau persikėlė į Čikagą. 1998 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 2007 m. rugsėjo 21 d. Vilniuje.

Turtingas B. Pūkelevičiūtės kūrybinis palikimas: 1957 m. ji pritaikė scenai ir režisavo K. Borutos „Baltaragio malūną", 1958 m. pastatė B. Sruogos „Milžino paunksmę"; paruošė ir režisavo pirmąsias lietuviškų vaidinimų plokšteles, sukūrė pirmąjį išeivijoje spalvotą garsinį filmą („Aukso žąsis").

Kaip rašytoja B. Pūkelevičiūtė debiutavo eilėraščių knyga „Metūgės" (1952), vėliau parašė romanus „Aštuoni lapai" (1956), „Rugsėjo šeštadienis" (1970), „Naujųjų metų istorija" (1974), „Devintas lapas" (1982).

Pagrindinis rašytojos prozos bruožas – detalus pasakojimas, paremtas autobiografine medžiaga. Autobiografiškiausi romanai yra „Aštuoni lapai" ir jo tęsinys „Devintas lapas". Juose lygiagrečiai plėtojamas pasakojimas apie dabartį ir skaidrią, poetizuotą praeitį. „Aštuonių lapų" dabartyje – šeimos bėgimas iš Lietuvos, Dancingo apsuptis, sovietų kariuomenės įžengimas, smurtas ir kareivių siautėjimas; praeityje – šviesūs prisiminimai apie vaikystę ir ankstyvąją jaunystę.

Romano pavadinimas – „Aštuoni lapai" – ir struktūra siejama su aštuoniomis Didžiosios savaitės dienomis nuo Verbų sekmadienio iki Velykų; kiekvienas skyrius pradedamas poetiniu religinio susikaupimo apmąstymu.

Visa B. Pūkelevičiūtės kūryba atspindi lietuvių išeivijos gyvenimo kasdienybę, prisitaikymą prie svetimų miestų, gamtos, visuomenės. Prozoje nuolat grįžtama į Lietuvą. Prisiminimai, dienoraščio nuotrupos – poetiškiausia ir stilistiškai turtingiausia rašytojos kūrybos dalis.

Pagal Rūtą Melinskaitę

Birutė Pūkelevičiūtė

Aštuoni lapai

Ištraukos

Vladas

Vieną lapkričio vakarą virtuvė prigarma sulytų Seirijų žydų. Pakvimpa rūkytom seliavom, storų, vilnonių kojinių drėgme ir džiovintais baravykais, sunarstytais ilgom virtinėm. Lyg pats ruduo būtų atplėšęs priebučio duris ir peržengęs slenkstį. Lyg pats

ruduo šildytųsi atgrubusias rankas prieš kaitrią liepsną. Šlapi, atsegioti kailiniai dvelkia pažliugusio Alytaus vieškelio liūdesiu, moliu aplipusių ratų nedalia, permirkusios miestelio turgavietės vienatve. Kampe garuoja drėgni didžiųjų obuolių maišai: tėtis spaus iš jų naminį vyną.

Žydai atveža ir Vladą, jauniausią tėčio brolį – spuoguotą berniok̨ą, didelėm, atlenktom ausim, paraudusiais akių vokais.

Vladas nekalba ir nejuda. Sėdi, lyg prikaltas ant savo mantos pundo, patempęs storą apatinę lūpą, ir žiūri pro langą.

Tebelyja. Lašas paliečia lašą, juodu virpteli susiliedami, staigiai pakimba, pritvinkę vienas kito sunkumo, ir tada nurieda stikle išvagotais takais.

Ima temti.

Ukmergės plento stulpuose įsidega žiburiai. Staigiai, lyg tikslią valandą sutarę susimokėliai. Blizga šlapias grindinys; toli, pro nuogas topolių šakas, pro suodžiais apneštus kaminus, matyti dangaus pakraštys, siekiąs Seirijus...

Ten dabar Tafilė nukelia nuo ugnies užbaltintų kruopų puodą. Visi susirinks prie stalo, raikys karštas bulvinių tarkių bandas, gramdys nuo jų prigruzdusius kopūstlapius ir dažys rūgščioj grietinėj. Ajerais galvą išsitrinkusi Anelė: šlapius, nesupintus plaukus suvijusi šviesian kuodan – žybčios baltais dantimis, garuodama kubile išmuilintos odos šiluma, po trinyčiais netelpančia mergautine sveikata. Priemenėj sukosės Pranas, nusispirdamas mėšluotas klumpes. Jo rauplėtame veide švies gero vakaro palaima: apeitų su žiburiu tvartų nesudrumsčiama ramybė, atrajojančių karvių, pavasarinių ėriukų, ties ėdžiomis pasilenkusių arklių – tarpusavio taika. Nuo šilto užkrosnio, aplipdyto spalvotais papirosų dėžučių popierėliais, nušoks liesom kojom Daminka – tik jo, tik Vlado vieta bus tuščia.

Mama atsargiai paliečia Vlado petį.

Ir kai berniokas atsisuka, jo akys pilnos ašarų. Didelės mėlynos akys: bejėgio vaiko, pamesto ant mazgais suraišioto pundo, palikto svetimam kambary.

– Vladai, – tyliai klausia mama, – ar tu todėl, kad... tau Seirijų gaila?

Vladas nieko neatsako. Jei jis dabar prakalbėtų, imtų raudoti balsu.

– Ar dėl to?

Vladas linkteli ir nuleidžia galvą.

Mama laiko rankoj duonos riekę, storai apteptą bruknių uogiene.

– Te, paragauk, – sako ji atsargiai. – Gardu.

– Nenoriu, – piktai atšauna Vladas, tačiau po valandėlės paima atkištą skanumyną.

Bet vos tik jis šnirpšdamas nosim nuryja kelis kąsnius, kažkas atkabina smaugiantį gerklę gniužulą: ašaros lyg dideli žirniai ima papsėti ant tamsiai raudonos uogienės ir darosi vis graudžiau ir graudžiau. Pagaliau Vladas nebeištveria. Apkabina mažom savo rankom mamos liemenį, paslepia veidą tarp jos kelių ir pradeda kūkčioti balsu.

– Na gana, vaike, gana. Išsiverkei, ir gana. Va, žiūrėk – ir liūlys koks pakibo ant nosies galo...

– Špunta, – šūkteli mama mano pusėn. – Ko ten stovi tarpdury? Eikš artyn. Va, čia tavo dėdė Vladas. Pasisveikink. Pasibučiuokit, gi.

– Gal jau paptelk dėduliui rankon, ar ką. Nors nedaug už tave vyresnis, nors ir apsižliumbęs, bet vis tiek dėdė, – juokiasi tėtis.

Vladas tyli. Tik žvilgteri šnairom į tėtį.

Mama tebeglosto tankius Vlado plaukus, susivijusius viršugalvy mažan sūkurin.

Ir ko ji ten stovi? Ji mano mama! Mane apima bjaurus vienturčio vaiko pavydas: iščiūčiuotos, išbučiuotos mergiotės, neturėjusios šiuose namuose varžovų – akiplėšiška drąsa. Lyg tas apsiverkęs berniūkštis kėsintųsi į man vienai tepriklausančią nuosavybę, į neaprėpiamo godumo teises. Pažvelgiu į tėtį, tarsi ieškodama sąjungininkų pirmam savo kovos kirčiui:

– Ar paptelt dėdei? – klausiu laukdama iš tėčio akių padrąsinimo.

Pasidedu ant žemės savo žaliąjį šunį, su ilgom plaušinėm blakstienom, ir einu artyn.

– Koks aš tau dėdė... – tyliai ištaria Vladas ir aš stabteliu.

Bet kai pamatau išsigandusį berniuko veidą ir paraudusią iš gėdos kaktą, mane užvaldo tikras pikto vaiko džiaugsmas:

– Ar paptelti? – prakošiu pro dantis ir sėlinu, lyg pasirengusi gilti širšė.

Bet mama pagrasina man pirštu:

– Žiūrėk, kad man nesipeštumėt! Gyvensit dabar ir žaisit drauge. Būsit kaip brolis ir sesuo. Supratai?

Tą naktį aš negaliu užmigti. Vartausi lovoj, bučiuoju savo žaliojo šuns ausis, juodais taškais išsiuvinėtą snukį, žvanginu pakaklėj pakabintą skambaliuką ir jaučiuosi galutinai apleista.

O nuo kito ryto prasideda Vlado ir mano peštynės – dešimtį metų užsitęsęs karas.

Bet per vienas Kūčias Kaune po egle Vladui nebuvo padėta dovanų, jo daliai nekabėjo žvilgantis maišiukas su medauninkais ir sidabruotais valakiškais riešutais. O mes susėdę prie stalo nebelaukėm, kada gi, pagaliau, pasigirs jo greiti žingsniai girgž-

dančiu taku, trinktels durys ir Vladas nupurtys sniegą nuo žalios milinės. Jau seniai užsižiebė vakarė žvaigždė, o mes sėdėjom tylūs... Koridoriuj nešvilpavo Vladas, šukuodamas prieš veidrodį šiurkščius savo plaukus, aplink jo kojas nešokinėjo džiaugsmingai lodamas mūsų abiejų mylimas šuniukas. Niekas netampė jo už uodegos, nemėčiojo ore, Vladas neįsiveržė pro duris – degančiais skruostais, kvepiančiais skutimosi muilu ir gruodžio šerkšna, blykčiojančiom antpečių žvaigždutėm, susegęs liemenį austa šilko juosta. Ir aš nebučiavau, ir jau niekad nebučiuosiu jo šaltų, vėjuj suskirdusių lūpų.

Šalia tuščios jo kėdės buvo padėta plotka su juoda gedulo spalva.

Tą naktį snigo ant užmerktų Vlado akių. Nepaženklinto miško tankmėj, kape, kurio mes niekad neaptiksim.

Ir turbūt tada tik supratau, kad mudu labai mylėjom vienas kitą. Visą laiką. Dešimtį metų. Ir pirmą kartą taip aiškiai, taip rėžiančiai pajutau, jog neatšaukiamai nustojau savo vienintelio brolio.

Klausimai ir užduotys

1 Koks piešiamas Dzūkijos pirkios vaizdas?
2 Kaip jaučiasi Vladas, patekęs į naują aplinką? Kaip jį pasitinka Birutė – jaunoji tų namų šeimininkė?
3 Apibūdinkite pasakotoją. Kuriuo asmeniu pasakojama? Kokį pasakojimą ji kuria – objektyvųjį ar subjektyvųjį?
4 Kokie pasakotojos santykiai su motina, tėvu?
5 Apibūdinkite pasakojimo ir veiksmo laiką. Ar jie sutampa? Kodėl?
6 Kaip klostosi santykiai tarp pasakotojos ir į jos namus gyventi atvykusio Vlado?
7 Kokie jausmai sieja Vladą ir Birutę, prabėgus dešimčiai gyvenimo metų?
8 Ką sužinome iš Kūčių aprašymo? Kur Vladas? Kas su juo atsitikę?
9 Kokia šio kūrinio idėja?

GYVENIMO APRAŠYMAS (CV)

Asmens gyvenimo aprašymas – trumpai, aiškiai ir nuosekliai išdėstyti svarbiausi gyvenimo ir veiklos faktai. Tai trafaretas, kurį privalėsit užpildyti norėdami įsidarbinti, stoti į kokią nors mokyklą, universitetą ar organizaciją. CV tikslas – teisingai informuoti ir nieko daugiau. Čia jūsų asmuo atsispindi tik konkrečia veikla ir jos rezultatais. Žinoma, ir šie gali būti iškalbingi. Galima patraukti darbdavio dėmesį prestižinio universiteto diplomu, kalbų mokėjimu, tvarkingu dokumento įforminimu, tiksliomis formuluotėmis ar pan. Tačiau šiame rašte neturi būti jokio pagražinimo, pasigyrimo, neobjektyviai emocingai pateiktų žinių, informacijų apie kitus asmenis ar palyginimų. Tokiame dokumente būna skilčių, kuriose reikia nurodyti kalbų mokėjimą, savo polinkius, įgūdžius, charakterio ypatybes, svarbias būsimoms pareigoms, darbui, bendradarbiavimui, tolesnėms studijoms ar pan. Šias skiltis reikia pildyti ypač santūriai ir tik gerai apmąsčius.

1 Įsivaizduokite, kad jūs norite dalyvauti Pasaulio lietuvių jaunimo kongrese, kuris vyks Kanadoje. Iš daugelio norinčiųjų ruošos komitetas išrenka tris, kuriems apmoka kelionės ir išlaikymo išlaidas, tačiau nori, kad parašytumėte savo gyvenimo aprašymą. Parašykite jį taip, kad organizatoriai jus pasirinktų.

Gyvenimo aprašymo (CV) planas:

1. Vardas, pavardė, adresas, tel. nr.
2. Asmens duomenys (gimimo data ir vieta, kiti duomenys: tautybė, pilietybė; vedęs ar nevedęs).
3. Išsilavinimas (kokias mokyklas baigęs, kokį mokslinį laipsnį įsigijęs).
4. Profesija.
5. Priklausymas lietuvių organizacijoms, visuomeninė veikla lietuvių kultūros srityje.
6. Kalbų mokėjimas, lietuvių kalbos mokėjimas.
7. Charakterio ypatybės.
8. Tikslas (Kodėl norite dalyvauti PLJK? Ko iš jo tikitės? Ką norėtumėte patys į jį įnešti?).

2 Parašykite savo gyvenimo aprašymą tariamam darbdaviui. Kuo jis skirsis nuo anksčiau rašyto Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso ruošos komitetui? Į ką ieškodami darbo turite kreipti daugiau dėmesio?

3 Kuo skiriasi toks gyvenimo aprašymas nuo anksčiau skaitytų kūrinių, aprašančių autentiškus gyvenimo faktus, pasakojamų pirmuoju asmeniu: memuarų, atsiminimų, dienoraščio?

Marius Katiliškis

Išėjusiems negrįžti

Kunigas Žvelgaitis

Nedaug betrūko – eiti ir nueiti pro šalį. Ir tos užuomaršos niekad nebūčiau sau atleidęs ir nebeatsikratęs amžiams amžiniesiems. Tik paskutinę akimirką sustojau, paverčiau ant šono dviratį, nuplėšiau prie nugaros prilipusius marškinius, nutraukiau kelnes. Ir kurpes nuspyriau ant sumintos kranto žolės. Aš stebėjausi savo judesių tikslumu – jokio bereikalingo mosto, ir to negalėjau išaiškinti skubėjimu. Aš stovėjau ant kranto mano vaikystės upės. Aš maudžiausi paskutinį kartą smėlingame pakapės duburėlyje.

Nesuskaitomus kartus jame braidžiau, ir vandens lygis krito tokiu santykiu, kokiu aš augau ir kilau į aukštį. Dabar jis man besiekė juostos ir buvo toks šaltas, jog ne juokais pagalvojau, kad jo šone bus prasimušusi verdenė[1]. Kitiems jis buvo upelis, nusenkąs vasarą ir laužąs pakrantes pavasario įsibėgėjime, o man vienok jis buvo upė – vienintelė ir didelė, išplaukianti iš man nebeatsekamų miglų, iš pirmo savarankaus žingsnio ir pirmojo žvilgsnio, pridengus delnu nuo saulės akis. Ir tyreliai, ir pelkės, duodą pradžią jai ir stumią iš pietų gracingais vingiais vaizdžia Švėtės vaga. Šaltas, tyras kaip ašara vanduo. Tada tik dar nežinojau, kad su šiuo kraštu baigiasi ir upės su tokiu niekur neaptinkamu vandeniu.

[1] Verdenė, versmė – šaltinis.

Kelios paskutinės valandos buvo įgavusios kažkokių ne visai dorų žaidynių pobūdį, kur laikas iškilo rūsčiai viršum ir grūmojo – jei tu nespėsi, tai bus prastai su tavim, bus blogai, jaunikaiti. Prisiėjo pasidaryti mūsų gaujos vadu. Išvesti ją ir save tuo pačiu į ramų kelią, ir turėtume būti saugūs. Todėl, metęs viską pašalin, užkopiau į aukštą ir puikų Žvelgaičio piliakalnį. Būrelis kaip įstengdamas pluošė į vakarus smėlėtu ir dulkėse įsisupusiu vieškeliu, susijaukdamas su įbaugintais ir pasimetusiais vokiečiais, įkritusiais į greitomis sugriebtas ūkininkų vežėčias.

Galėjau trumpą valandėlę sugaišti ankštame ir vaizdingame Žvelgaičio kalne. Ano narsaus kunigo, perpjovusio Livoniją ir nuėjusio pergalingai į šiaurę. Kurio betgi grįžimo kelias neišvengė klastos, ir jo galva tapo pamauta ant ragotinės ir nunešta Rygos vyskupui parodyti. Miškai pietuose ir vakaruose. Tokie pat tamsūs šiaurėje. Ir lyguma nubėganti, kiek užgriebia mano akis. Miestelio stogai ir masyvus bokštas įsisupę medžiuose. Už jų sustojo tankai. Mes bėgome nuo jų jau kelinta diena. Mažai betrūko, kad būtume pasivėlę po jų geležiniais vikšrais.

Kas traukėsi, jau seniai buvo pasitraukęs. Būrelis aiškiai vėlavosi ir desperatiškai bandė išsinerti iš kilpos.

Ir taip, lyg avinas tekis savo kaimenės priešakyje, atsidūriau panamėje.

Pasilik su mumis... – šnekėjo vis tą patį motiniukės giliai įdubusios akys. Ant jų užtraukta juoda skarelė. Kodėl juoda, kai liepos saulė iškilniai žėrė auksą ne rieškučiomis, ne saujomis, o srautais ir upėmis? Kai visa žemė pleškėjo ir ūžčiojo nokimo stotyje ir brandume? Žilų plaukų pluošteliai išsipešė ir pasidriekė ant jos raukšlėto smilkinio. Kitokių plaukų aš nemačiau – net tada, kai buvau dar kūdikis ir mano motina buvo jauna ir graži. Ji apsidarė lyg įkapėms, lyg eidama pasimelsti už savo artimųjų sielas, klystančias į tamsybes ir atkalnes. Juoda skarelė ant žilų plaukų ir akių, giliai įdubusių. Ji žinojo, kaip apsirėdyti tai valandai, kada netenka pusės savo vaikų, kada juos regi patį paskutinįjį kartą. Jos nuojautos niekas nebegalėjo nė atšaukti, nė pakeisti. Mes susėdome ant iškastos duobės kranto ir jutome, kaip slysta

kojos, kaip smėlis sunkiasi tartum vanduo ir pamažu, bet užtikrintai mus traukia, skandina ir užneša.

Tuo pačiu smėliu bus užneštos ir mūsų pėdos.

Laikykis, tėtuši, taigi kaip nors... Mūsų ūsai susiglaudė ir susipynė, šiurkščiai pakutendami žandus. Ir tada puoliau prie šulinio, ištraukiau sklidiną kibirą ir panėriau galvą taip, kad vanduo plūdo ir liejosi per kraštus. Ant marškinių, ant rankų. Ir geidžiau išryti, išlaikyti jį visą, persigerti ir pripusti – baisiu, nepasotinamu alkiu, laukiniu nenumaldomu troškuliu. Jokiuose šuliniuose, jokiose verdenėse aš nebeatsigersiu tokio tyro, tokio atgaunančio vandens. Vienas tik toks šulinys tebuvo mano trumpame kely. Ir tą jau tada spėjau suvokti.

Mane skatino rodyti kelią ir būti būrio galvūgaly. Bet kai jis persikėlė brasta ir įkopė stačiu prakasu, ir persivėrė kalnagūbriu – viskas atslūgo, ir aš likau vėl nebereikalingas ir vėl užpakaly. Galėjau išsimaudyti, įsikarti piliakalnio plokštumon ir apsidairyti. Mano sodinti medžiai retučiu, skystu žalumos debesėliu susime-

tę lygumos pakrašty. Jų šakos galingai susipins, sudarys užuovėją nuo šiaurės vėjų. Dideliais medžiais suaugs jie, kai tuo tarpu mano žingsnių aidas bus užgesęs nesvetingose žemėse. Niekas medžiams neįstengs pakenkti. Iš jų nukirstų kelmų veršis atžalos, plūs sula ir varvės sakais. Jų sparnuotos sėklos pasklis ir iš naujo užsės dirvonus.

Kodėl manęs niekas nepasodino medžiu? Ir nedavė šaknų plėšriai įsiverpti į tėviškės molį?

– Pasilik su mumis...

...nes artinasi vakaras ir diena jau baigiasi...

Ar nevertėjo pasilikti? Su tais, kurie nepalenkiamai tikėjo, jog po nakties visada išaušta rytas? Kurie ryžosi viskam – išlaukti, iškęsti, priimti ant savęs visa, tik neišeiti iš namų savo valia. Tik bailiai ir šiaudadūšiai traukiasi ir palieka. Dar buvo laiko nusileisti ir lygiu lauku pareiti. Ir pasakyti: štai, aš sugrįžau, kad būtume kartu iki galo.

Tačiau nusileidau kitu kalno šlaitu, ir jis užstojo reginį. Lygiai didvyriška ir gintis nuo pagundų. Ir aš pasirinkau šitą, kukliai nuleisdamas akis. Tegul jas graužia kelio dulkės, ėda gaižus prakaito ir galbūt ašarų sūrumas. Juk užsimerkus pro daugelį pavojingų vietų pavyksta praeiti.

Sudie, Žvelgaiti, narsus kunige, kadaise savo galvą pateriojęs ant Rygos mūrų.

Klausimai ir užduotys

1 Kuo pasakotojui ypatinga upė, kurioje jis paskutinį kartą maudėsi?

2 Kodėl pasakotojas bėga iš savo tėviškės? Kokios jį apninka abejonės dėl pasirinkto kelio? Kodėl jis abejoja? Kuo jis save kaltina? Kodėl vis dėlto ryžtasi bėgti?

3 Kuo ypatingas pasakotojo atsisveikinimas su tėvais?

4 Ar skaudus yra išvykimas iš tėviškės? Kodėl? Kuo norėtų būti pasakotojas?

5 Koks pasakotojo santykis su gimtine? Atsakykite remdamiesi tekstu.

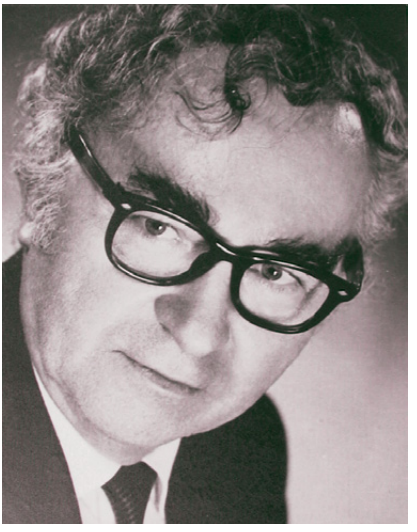

Bernardas Brazdžionis

Bernardas Brazdžionis gimė 1907 m. vasario 14 d. Stebeikėlių kaime, Biržų krašte. Pradžios mokyklą poetas lankė Žadeikiuose ir Pasvalyje. 1921–1929 m. mokėsi Biržų gimnazijoje. Mokydamasis gimnazijoje, išspausdino pirmąsias knygeles – eilėraščių rinkinį „Baltosios dienos" ir poemėlę „Verkiantis vergas", dalyvavo jaunųjų poetų antologijoje „Pirmas dešimtmetis". Vytauto Didžiojo universitete studijavo lituanistiką ir pedagogiką. Studijų metais buvo aktyvus „Šatrijos" draugijos narys. Baigęs universitetą dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą įvairiuose kursuose bei mokyklose, 1937–1939 m. dirbo „Sakalo" leidykloje, 1940–1944 m. vadovavo Maironio literatūros muziejui. B. Brazdžionis taip pat redagavo „Lietuvių enciklopediją", žurnalą „Lietuvių dienos". 1961–1965 ir 1980–1983 m. buvo Rašytojų draugijos pirmininkas. 1931 m. poetas išleido pirmąjį brandžios kūrybos (antrąjį chronologiškai) eilėraščių rinkinį „Amžinas žydas". Šis rinkinys yra vienas moderniausių ir drąsiausių poeto kūryboje. Jame ryškėja religinė problematika. Gausu krikščioniškų Rytų ir Biblijos simbolikos, liturginės atributikos, dominuoja himno, psalmės intonacijos. Tautosakiniai motyvai derinami su kultūrinėmis nuorodomis (eil. „Botanika"). Ieškoma individualaus, asmeninio santykio su Dievu, svarstoma nuodėmės ir Dievo gailestingumo, mirties ir amžinybės problematika. Išsiskiria ir Brazdžionio eilėraščio melodija – pakartojimas, laipsniavimas, paralelizmais kuriamas muzikinės monotonijos įspūdis, taip tarsi atkartojamas maldos monotoniškumas.

Vėlesniuose poeto kūriniuose „Ženklai ir stebuklai", „Kunigaikščių miestas" sustiprėja deklamacinė, retorinė stilistika, labiau imama orientuotis į klausytoją nei į skaitytoją, susilpnėja individualus religinis santykis su pasauliu: lyrinis subjektas tarsi užima tarpininko poziciją (tarp aukštesnės, dieviškos, jėgos ir adresato), tarsi interpretuoja tiesas. Formuojasi poeto pranašo motyvas: į skaitytoją kreipiamasi ne kaip į lygiavertį partnerį, o kiek iš aukšto, nurodant jo likimo liniją. Brazdžionis – ryškiausias katastrofistas tarpukario Lietuvoje. Emigracijoje jis išleido rinkinius „Svetimi kalnai", „Šiaurės pašvaistė", „Vidudienio sodai", „Po aukštaisiais skliautais". Šiose knygose dominuoja pavergtos tautos likimo, tėvynės ilgesio temos, jos išsakomos gana tiesmukai, nevengiant patetikos ir sentimentalumo. Poetas mirė Lietuvai esant nepriklausomai 2002 m. liepos 11 d. Los Andžele.

Bernardas Brazdžionis

Autobiografija

Gimstu per kiekvieną naują lyrišką pasisakymą, mirštu po kiekvieno naujo eilėraščio, kai siela esti lyg pro atvirą langą išlėkusi paukštė, kuri gal suglaus sparnus kažkur tuščiam, beprasmiam pasauly daugiau niekados nebegiedodama.

Toji niekados vėl kaip vėjo nešama klevo sėkla grįžta pakeitusi pavidalą, ir kitąnakt ima krist kitos, pribrendusios kaip žemės nuodėmė arba nunokusios kaip jos laimė, žvaigždės. Jų sidabriniam rašte tu gali išskaityt, kaip neišpasakytai mėgstu vienatvę ir tyloj kylančius tolimus atgarsius ir nekenčiu žmonių maskarado su oficialiomis, pagal viešas manieras, veidmainingai šypsančiomis kaukėmis.

Gyvenu – ir nežinau kodėl – kvailą tragediją: niekam nesu savas, kadangi kalbu nečystų sąžinių išmetinėjimais ir prisipažinimais, neelgetauju vien savo intymias širdies žaizdas rodydamas ir nekasau padų galingiesiems, meiliai balsą laviruodamas ant mados ir laiko kanklių pirštus uždėjęs.

Savo biografiją rašau antrą kartą. Ir vis nemoku jos taip parašyti, kad nepasirodyčiau nenuoširdus, keistas ir nesuprantamas.

Gal šitai mano pažįstamiems ir nepažįstamiems knygos skaitytojams bus neįdomu ir atrodys nereikalinga. Bet ar daug įdomiau būtų, jog kalbėčiau apie tai, pavyzdžiui, kad gimiau 1907 m., kad pridėčiau, jog tai įvyko šaltoj, sningančioj Gramnyčių dienos, penktadienio, pavakarėj. Priedo eitų vieno Aukštaitijos kaimelio vardas etc. Tarp kita ko, esu bežemių ir beraščių tėvų sūnus, ir tik dėl to, kad gaivalingai jie mylėjo derlių nešančią dirvą ir dievino nepasiekiamą mokslą, išėjau pradžios mokyklą, baigiau gimnaziją, lankiau universitetą.

Už jokius nuopelnus nei Tėvynei, nei Bažnyčiai nesu apdovanotas nei ordinais, nei medaliais, kurių autentiškus atvaizdus galėčiau čia viešai išstatyti.

Baigiu trečią dešimtį, bet širdy vis džiaugsmingai jaučiu dvidešimties metų jaunystę ir, rodos, nei vienas ruduo dar jos žiedų išraškyt nežadėjo.

Kai kada pavydžiu padoriam piliečiui, kuris nei karjeros nedaro, nei kasos nepasiglemžia, nei eilių nerašo, o gyvena sotus ir gražiai apsirengęs. O kai kada taip nežmoniškai gera, kad galiu daryt atgailą už kiekvieną žmogaus nuodėmę ir nusidėt dėl jo džiaugsmo ir laimės, kvepinant mažą čiobrelio žiedą arba žiūrint į šviesią išganymo saulę.

Aš čia – gyva

Ieškojau tėviškės tamsioj naktyj, it kapas:
– Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
Ar plaka dar skausme širdis sukepus,
ar tu gyva, ar negyva?

Iškėliau, šaukdamas, rankas į dangų juodą:
– Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
Ir kai parpuoliau, bėgdamas per gruodą,
atsakė man: – Aš čia – gyva.

Aš čia – gyva, – po kojų tarė žemė,
aš čia – gyva – sūnau, ar nematai?
Aš čia – gyva, – palinkę ir sutemę
atsiliepė dangaus skliautai.

Aš čia – gyva, – Dubysa subangavo,
aš čia – gyva, – jai pritarė krantuos,
aš čia – gyva, – kaip aidas sudejavo
daina pagojuose aukštuos.

Ėjau klupau iš pirkios į pirkelę:
– Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
Tik balsas tas man rodė tamsų kelią:
Aš čia – gyva, aš čia – gyva.

Kaip skausmo ašaros, mirgėjo žiburėliai…
– Ar tu tenai, ar tu ten, Lietuva?
Ir iš tamsos, ir iš nakties, ir iš šešėlių
atsiliepė: – Aš čia – gyva.

Klausimai ir užduotys

1. Kokios spalvos gaubia tėvynę Lietuvą? Ką jos simbolizuoja?
2. Kur lyrinis subjektas ieško savo tėviškės? Ar ją atranda?
3. Kokius jausmus patiria lyrinis subjektas?
4. Kaip apibūdintumėte tėvynės gyvybingumą? Nuomonę pagrįskite eilėraščio žodžiais.
5. Pagal šį eilėraštį sukurkite vieno veiksmo dramą arba valstybinės šventės minėjimo scenarijų. Kuo skirsis šie kūriniai?

Šaukiu aš tautą

Šaukiu aš tautą, GPU užguitą
ir blaškomą it rudenio lapus,
į naują vieškelį, į naują buitį,
kur niekad šiaurūs vėjai neužpūs.

Šaukiu lietuvį burtis prie lietuvio
ir gyvą širdį prie gyvos širdies,
kad tamsiame vidurnakty nežuvę
pakiltų rytmečiui gyventi ir žydėt.

Iš sutemų, iš prieblandų išeikit,
uždekit naują ugnį širdyse,
vergams palikit vargo naktį klaikią! –
šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia.

Šaukiu aš tautą, žemės pėdoj gyvą
ir vyturėlio rytmečio maldoj,
ir žydinčią, kaip žydinčių alyvų
papyvesio sodybose žiedai.

Šaukiu pavasario pilkų vagų artoją –
tegu lig saulės kyla jo daina!
Tegu laukai, tegu miškai kartoja:
Gana tulžies, gana mirties, gana!..

Šaukiu aš darbo rankų milijonus
įsupt naujam darbymečiui varpus,
į naujo džiaugsmo klėtis, naujo darbo kluonus,
ne kalinio namus, ne liūnus, ne kapus.

Šaukiu vardu aš jūsų vargo žemės,
balsu piliakalnių, ir pievų, ir miškų –

nekeršykit, kad karštos kraujo dėmės
nekristų prakeiksmu ant jūs vaikų vaikų.

Šaukiu iš amžių: ateities nevertas,
kas dabarties nedrįso tautai nešt,
kas posūnių žaizdas širdy atvertas
išdegino liepsna veidmainiškos ugnies.

Šaukiu balsu tėvų dievų ramovės
ir jūsų krikšto atgaila šviesia:
stovėkit amžiais čia tvirti, kaip saulė stovi! –
šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia.

Klausimai ir užduotys

1 Kurie žodžiai nuolat kartojami eilėraštyje? Kaip manote, kodėl?
2 Kokius argumentus pasitelkia autorius, šaukdamas tautą nesitaikstyti, pasipriešinti?
3 Bernardas Brazdžionis yra vadinamas „Tautos šaukliu". Kaip manote, kodėl?
4 Kokį vaidmenį atliko šis eilėraštis Sąjūdžio laikmečiu?

Albinas Žukauskas

Žvikeliai

Dabar aš, atsiklaupęs ant Žvikelių kalno, pasimelsiu
Šitam eilėraščiui – ką tik jį galvoje sudėjau, –
Nugriuvusioms troboms, sodybų pamatams, bebičiams aviliams,
Alyvų krūmams, obelų kelmams, drevėtoms liepoms,
Kur būta kaimo (amžiną jam atilsį). Jo niekas neatstatė
Po to, kai vokiečiai gyventojus iškeldino. Grūste išgrūdo,
Kur akys veda, kojos neša. Pavadino tai garsiu žodžiu –
Repatrijavimu – laisvu ir savanorišku išvykimu

Iš Punsko ir Seinų kraštelio, pasirašant atitinkamus dokumentus.
Repatrijuotiems buvo leista pasiimti arklį, dvi kiaules,
Apyvokos daiktų – kiek telpa ratuose.
Pasiėmė, ką išmanydami, – greitosiomis nesusigaudysi, –
Kas bičių kelmą, porą dalgių, jas ištvėręs, plūgą ir akėčias,
Močiutės – brostvą, ražančius, jaunamartės – puokštę rūtų,
Bernelio nuotrauką – jį patį buvo jau suvalgęs karas;
O vyrai rankoje botagą. Kas nieko neturėjo,
Išėjo įsikandęs pypkę dantyse, su duonos kepalu po pažaste.
Kitokio turto, kas turtingas, ir turtelio – neturtingas –
Javų, avių, raguočių, kiaulių, knygų ir padargų – pasiimt neleido.
Valstiečiai atidarė tvartus, kluonus, išvertė aruodus,
Išleido gyvulius, kad jie galėtų patys susirasti
Šiaudų, javų ir šieno prėslus, kad galėtų patys pasišerti,
Nemirtų bado mirtimi, nes buvo snieginas,
Šaltokas kovo mėnuo. Kamaras paliko atdaras,
Kad šunys, katės ir šeškai prieitų prie skilandžių,
Dešrų, paūdrių, lašinių – nejustų stygiaus, –
Kaip nors pavasario sulaukus – ten neprapuls.

Sodybas peržegnojo atbula ranka –
Sudie, šventoji tėviške, jau nepasimatysime!
Visu balsu, lyg kam numirus, virkavo ir blaškės moterys,
O vyrų ašaros – bebalsės, drovios – ūsuose įstrigę suledėjo.
Paliko viską – namelius, sodus ir gandro lizdą.
Netrukus vėjai išpūtė ir išnešiojo pirkių šilumą,
Žmonių alsavimą, gyvybės kvapą.
Vėliau kalbėjo, kad galvijai, paukščiai, dargi šunys su katėm
Susimetė į krūvą – į bandas ir kaimenes,
Šlaistydamiesi po laukus, sniegynus brido,
Maurodami tolyn artyn, bet savo gardose apygardose,
Iš savo vietų nesitraukė. Daug jų krito, nes nedaug
Susigodėjo, kad namie – šalinėse, aruoduose –
Gausu pašartės –
Žinia, galvijo protas.
Kažkas alksnynus iškapojo, net sodus,
Kaip pasakoja, išgabeno į Suvalkus malkoms.
Toks buvo savanoriškas Žvikelių liaudies išsikraustymas,
Priverstinai įvykdytas po to, kai vokiečiai
Sugriovė Lenkiją ir nutarė nusikratyti
Jos teritorijoj gyvenančiais lietuviais.
Sodybų niekas neatstatė, neatsėjo rūtų, nepakėlė
Nugriuvusių ant žemės svirčių. Dilgėlės, ir tos nuskuro.
Dykynė, dykuma. Gyvuoki, beprotybe! Valio!

Klausimai ir užduotys

1. Antrasis pasaulinis karas paliko ryškų ženklą ir Suvalkų krašte. Kokie istoriniai faktai minimi eilėraštyje „Žvikeliai"?
2. Ką buvo leista pasiimti žmonėms, iškeldinant juos iš gimtųjų namų? Koks išvežamųjų santykis su gimtaisiais namais?
3. Kas pasakojamojoje situacijoje nesuprantama, beprotiška?
4. Kokios pasekmės buvo šiam kraštui, iškeldinus daugumą lietuvių gyventojų? Galite svarstyti poeto gimtojo Bubelių kaimo pavyzdžiu.

5 Ar jūsų šeimas irgi buvo ištikęs toks likimas? Paklauskite senelių, kaip atrodė jų tremtis iš gimtinės, ką jie patyrė besiblaškydami po svetimus namus.

Pasaulio lietuvių bendruomenės įsikūrimas

Į Vakarus 1944 metais pasitraukę žmonės – tai nepriklausomos Lietuvos sūnūs ir dukros, išsimokslinę inteligentai, valstybės tarnautojai, poetai, rašytojai. Pasilikti Lietuvoje jie negalėjo, jau buvo pasmerkti mirčiai arba nežmoniškoms kančioms Sibire. Bėgo ne tik nuo Raudonosios armijos, gelbėdami savas galvas, bet visų pirma dėl to, kad galėtų už Lietuvos ribų pratęsti Nepriklausomos Lietuvos mintį, dirbti, kad, Vakarų šalims padedant, kuo greičiau Lietuva vėl taptų laisva valstybe. Jų tremtis, jiems rodėsi, ilgai neužsitęs, tačiau laikui bėgant, kaip ir skaityto Dzūko dienoraščio žmogus, jie suprato, kad Lietuvos laukia ilgi okupacijos metai, gal net dešimtmečiai. Ant išeivijos lietuvių pečių gulė našta išsaugoti kultūrą, istorinę tautos atmintį ir tiesą apie Lietuvą. Jų įsivaizduojama tėvynė buvo ideali – tarpukario Lietuva, su krikščioniškomis ir tautinėmis idėjomis priešaky. Todėl išeivijos lietuviai ėmėsi organizuotis, kad jų darbas būtų vaisingesnis, kad kuo daugiau žmonių įtrauktų į Lietuvos laisvinimo ir kultūros kūrimo darbus. 1949 metų birželio mėn. Vokietijoje įkūrė Pasaulio lietuvių bendruomenę, jos principus nusakė **Lietuvių Chartoje**, kurioje rašoma:

Lietuvių tauta,

Užsigrūdinusi amžių kovose dėl teisės laisvai ir nepriklausomai gyventi savo tėvų žemėse, vieninga valia siekia savo gyvybę, kalbą, tautines bei valstybines tradicijas išlaikyti, kurti ir ugdy-

ti, kad, savo tautine kultūra visuotinei žmonių giminės pažangai bendradarbiaudama, vykdytų Visagalio valią ir laisvo žmogaus pašaukimą. Lietuvių Tautos amžinųjų siekimų vardan skelbiama ši LIETUVIŲ CHARTA.

1.

Tauta yra prigimtoji žmonių bendruomenė.

Niekas negali būti prievartaujamas savo ryšį su tautine bendruomene nutraukti.

Pasauly pasklidę lietuviai sudaro vieningą Pasaulio Lietuvių Bendruomenę.

2.

Žmogus turi prigimtąją teisę laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautybę.

Lietuvis lieka lietuviu visur ir visada.

Savo tėvų išlaikytą Lietuvių Tautos gyvybę lietuvis perduoda ateities kartoms, kad amžinai gyventume.

3.

Kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys.

Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė.

4.

Šeima yra tautos gyvybė.

Lietuvis kuria lietuvišką šeimą.

5.

Tautinė kultūra yra kelias į tarptautinį pripažinimą.

Apreikšdama tautos genijų, tautinė kultūra įneša savaimingą indėlį į visuotinius žmonių giminės laimėjimus.

Kiekvieno lietuvio priedermė sudaryti sąlygas tautinei kultūrai.

6.

Valstybė yra aukščiausioji tautinės bendruomenės organizacija.

Valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir išlikimo sąlyga.

Darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu lietuvis kovoja, kad apgintų ir išlaikytų nepriklausomą Lietuvos valstybę.

7.

Mokykla yra tautinės dvasios židinys.

Kiekvieno lietuvio kilniausioji pareiga būti lietuvių mokyklos rėmėju.

8.

Draugija yra tautinės kultūros veiksminga talkininkė.

Lietuvis kuria ir palaiko religines, kultūrines, jaunimo, savišalpos, profesines ir kitas lietuvių draugijas.

9.

Mūsų tėvų kovos ir aukos dėl lietuviškos knygos yra testamentinis įpareigojimas visoms Lietuvių Tautos kartoms.

Lietuvis organizuoja ir remia spausdintą lietuvišką žodį.

10.

Tautos istorija yra geriausia tautos mokytoja.

Lietuvis brangina savo tautos praeitį ir tautinius papročius.

Lietuvis stengiasi būti vertas savo protėvių, kad paliktų pagarbų pasididžiavimą savo palikuonims.

11.

Tautinis solidarumas yra aukščiausioji tautinė dorybė.

Lietuvis ugdo tautinį solidarumą.

Visi lietuviai yra lygūs tos pačios tautos vaikai, tarp savęs broliai.

Tautinio susipratimo ir lietuvių vienybės ženklan kiekvienas lietuvis moka nuolatinį tautinio solidarumo įnašą.

12.

Lietuvių tautinės spalvos: geltona – žalia – raudona.

Lietuvio tautinė šventė – Vasario 16-oji diena.

Lietuvio šūkis: „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt!"

13.

Lietuvis yra lojalus savo gyvenamajam kraštui.

Lietuvio santykius su nelietuviu nustato artimo meilė ir pagarba kiekvieno žmogaus laisvei, garbei, gyvybei, sveikatai ir turtui.

Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas
Tremtyje, 1949 m. birželio 14 d.

Klausimai ir užduotys

1. Tiksliai, papunkčiui išanalizuokite kiekvieną Lietuvių Chartoje išsakytą mintį. Kaip jūs manote, ar jos autoriai buvo teisūs, ar jų užrašytos mintys vis dar aktualios, praėjus daugiau nei pusei amžiaus ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę?
2. Lietuvių Chartoje išsakytas idealistinis požiūris į savo tautą – įrodykite šį teiginį.
3. Kaip nusako Lietuvių Charta, kokie turi būti lietuvių santykiai su nelietuviais?
4. Ar Lietuvių Chartą galima pavadinti lietuvių tautos moraline konstitucija?
5. Kokie jūsų ryšiai su Pasaulio lietuvių bendruomene? Ką apie ją žinote? Kada įsikūrė Lenkijos lietuvių bendruomenė?

Pakartokime!

1 Parašykite rašinį pasirinkta tema:

1. Tautos dvasia rezistentų, tremtinių ir išeivių poezijoje.
2. Žmogaus gyvenimo prasmė karo ir pokario metų kūryboje.
3. Gyvybė ir mirtis kalinių, tremtinių ir rezistentų kūryboje.
4. Jeigu aš gyvenčiau pokario metais Lietuvoje...
5. Būti žmogumi kad ir sunkiausiomis gyvenimo akimirkomis, tai išlikimo sąlyga.
6. Kodėl žmonės susvetimėja?

ŠALUTINIAI TIKSLO APLINKYBĖS SAKINIAI

Šalutiniai tikslo aplinkybės sakiniai atsako į klausimus *kuriuo tikslu? kam? kuriam tikslui?* Prie pagrindinio sakinio jie jungiami jungtuku *kad*.

Pvz.:

1. *Važiavome į Soldiną, kad aplankytume Lietuvos didvyrių Dariaus ir Girėno žūties vietą.* (Kokiu tikslu važiavome? – *kad aplankytume Lietuvos didvyrių Dariaus ir Girėno žūties vietą.*)
2. *Salės grindys buvo pašlakstytos vandeniu, kad nedulkėtų.* (R. L.) (Kuriuo tikslu buvo pašlakstytos salės grindys? – *kad nedulkėtų.*)
3. *Kad vanduo neužšaltų, ančiukas turėjo beveik be poilsio plaukti.* (J. Blč.)

Pastaba:

Šalutinių tikslo aplinkybės sakinių tarinys negali būti reiškiamas veiksmažodžio bendratimi. Jis visados reiškiamas tariamąja nuosaka.

Keletas klaidingų sakinių pavyzdžių:

1. *Pirkau mašiną, kad turėti kuo važinėti į darbą.*
2. *Vaikštau į mokyklą, kad daug išmokti.*
3. *Motina pasilenkė, kad pataisyti siūlą.*

Taisome:

1. *Pirkau mašiną, kad turėčiau kuo važinėti į darbą.*
2. *Vaikštau į mokyklą, kad daug išmokčiau.*
3. *Motina pasilenkė, kad pataisytų siūlą.*

1 Raskite sudėtinius prijungiamuosius sakinius su šalutiniais tikslo aplinkybės sakiniais.

1. Krovėjai netrukus atvilko kelias šakotas kartis, apramstė stirtą, kad vėjas šiaudų nešiaušty ir kūgio nenuverstų. (K. S.) 2. Tėvai labai stebėjosi, kad sūnus taip greitai grįžo. (J. Blč.) 3. Aš turiu pradėti iš tolo, kad aiškiau mane suprastum. (J. Blč.) 4. Juras ryžosi gyventi skolose, blogai valgyti, kad tik galėtų suteikti vaikams šiokį tokį mokslą. (P. C.) 5. Duok, vaikeli, aš tau aprišiu rankutes, kad neskaudėtų. (A. Vc.) 6. Pasirodo, kad dūmų be ugnies nebūna. (J. Mk.)

2 Ištaisykite netaisyklingus sakinius.

1. Rimas bėgte bėgo, kad suspėti į pamoką. 2. Po namus vaikščiojau atsargiai, kad nepažadinti miegančio senelio. 3. Mokausi trijų užsienio kalbų, kad galėčiau visur keliauti be vertėjų. 4. Kad atidaryti duris, Neringutė turėjo užlipti ant kėdutės. 5. Ramunė išvažiavo į Vilnių, kad pamatyti išsvajotąją Gedimino pilį. 6. Atstatomi Lietuvos valdovų rūmai, kad ateities kartos galėtų didžiuotis tėvynės praeitimi.

3 Parašykite trumpą rašinėlį apie jūsų ateities planus. Kur tiks, pavartokite šalutinius tikslo aplinkybės sakinius.

ŠALUTINIAI SĄLYGOS APLINKYBĖS SAKINIAI

Šalutiniai sąlygos aplinkybės sakiniai atsako į klausimą *kokiai sąlygai esant?* Jie nusako sąlygą, kuriai esant gali įvykti tai, kas nusakyta pagrindiniu sakiniu. Prie pagrindinio sakinio jie jungiami jungtukais *jei*, *jeigu*.

Pvz.:

Jei nesėsi, tai nepjausi. (Kokiai sąlygai esant nepjausi? – *jei nesėsi*.)

Jeigu medžiui pakertamos šaknys, sunyksta ir jo kamienas. (Kokiai sąlygai esant sunyksta kamienas? – *jeigu medžiui pakertamos šaknys*.)

Jeigu šiandien man nepaskambinsi, pamiršk apie mūsų draugystę. (Kokiai sąlygai esant pamiršk? – *jeigu šiandien man nepaskambinsi*.)

1 Vientisinius sakinius pakeiskite sudėtiniais, kad išliktų toks pats sakinių turinys. Pabraukite šalutinius sąlygos aplinkybės sakinius.

1. Nepametęs neieškok. (tts.) 2. Nespaudęs norago, nekąsi pyrago. (tts.) 3. Kiaulės akis turėdamas, visur įlįsi. (tts.) 4. Pažadėjęs ištesėk. 5. Dirvos nearęs, ragaišio negausi. (tts.)

2 Padėkite trūkstamus skyrybos ženklus, pabraukite šalutinius sąlygos aplinkybės sakinius.

1. Kas būčiau aš jei negirdėčiau paukščių miškų ir sodų saulėtam sapne. (A. Vc.) 2. Galąsk galąsk liežuvį jei negali be to apsieiti. (J. A.) 3. Tik skubėk, jei nenori pasivėluoti. (V. K.) 4. Jeigu tu grįši į Kalniškius tai žinoma kur dingsiu ir aš. (K. S.) 5. Jei koks šešėlis pasirodydavo ne savo vietoje bėglys stabtelėdavo ir atidžiai įsižiūrėdavo. (A. P.) 6. Jei Bronė atsigręžtų į šiaurę pamatytų garbanotus Juodsodės klevus.

3 Sugalvokite penkis sudėtinius prijungiamuosius sakinius su šalutiniais sąlygos aplinkybės sakiniais.

ŠALUTINIAI NUOLAIDOS APLINKYBĖS SAKINIAI

Šalutiniai nuolaidos aplinkybės sakiniai nurodo, kad pagrindinio sakinio veiksmas vyksta nepaisant priežasties, kuri pasakoma šalutiniu sakiniu. Prie pagrindinio sakinio jie jungiami jungtukais *nors*, *kad ir*.

Pvz.: *Nors ir buvo šalta, bet visi su džiaugsmu išbėgo laukan Naujųjų metų pasitikti.*

Nors žmonės dar tebemiegojo, tačiau gamta jau pabudo.

Nors priešų klastingas urzgimas nerimsta, jų užmačios veikiai į pražūtį grimzta.

Kad ir kaip prašytum, vis tiek neateisiu.

Nors saulutė šviečia jau keletą dienų, gandrai vis dar nesiruošia sugrįžti.

1 Skyrium nurašykite šalutinius sąlygos ir nuolaidos aplinkybės sakinius.

1. Jei nesimokęs kalbėsi, gali padaryti daug klaidų. 2. Nors nebuvau alkanas, užsukau į kavinę. 3. Kad ir kaip prašytum, daugiau neateisiu į susirinkimą. 4. Jei mūsų seneliai nebūtų kovoję už savo teises, kaži kokiomis sąlygomis dabar gyventume. 5. Nors nešalta, bet kepurę pasiimk. 6. Jei gausiu bilietą, važiuosiu į Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą. 7. Jei nebūtum tingėjęs dirbti, dabar gyventum kaip karalius. 8. Nors namuose neturiu kompiuterio, tačiau puikiai moku juo dirbti. 9. Jeigu ne Antrasis pasaulinis karas, dabar pasaulis atrodytų visai kitaip.

2 Parašykite penkis sudėtinius prijungiamuosius sakinius su šalutiniais nuolaidos aplinkybės sakiniais.

3 Įrašykite šalutinius nuolaidos aplinkybės sakinius.

1. ... kasdien bent pusvalandžiui išeinu pasivaikščioti. 2. Jautėsi rožių kvapas ... . 3. ... Vaidutis jaučiasi laimingas. 4. ... miškai vis nyksta ir nyksta. 5. ... kasdien perskaitau bent po 10 puslapių. 6. Padėk man ... .

SUDĖTINIAI PRIJUNGIAMIEJI SAKINIAI SU KELIAIS ŠALUTINIAIS SAKINIAIS

Sudėtiniame prijungiamajame sakinyje gali būti daugiau negu vienas šalutinis sakinys.

Šalutiniai sakiniai sudėtiniame prijungiamajame sakinyje gali būti jungiami:

a. tiesiogiai su pagrindiniu sakiniu. Pvz.:

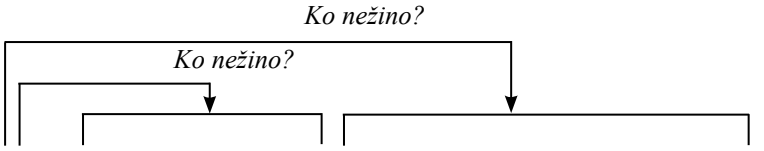

Ona nežino, kada Vilius parėjo, kada jis grįžo, iš kur jis parėjo.

Girdėti, kaip šlama medžių lapai, kaip lengvutis dvelkimas prabėga per Linksmę bangomis... (V. P.)

Papasakok, kur gyveni, kaip tau sekasi.

Jei nėra bėdos, tai dar nereiškia, kad esi laimingas. (K. S.)

b. grandine, t. y. vieną šalutinį sakinį prijungiant prie pagrindinio sakinio, kitą – prie pirmojo šalutinio sakinio, trečią – prie antrojo ir t. t.

Pvz.:

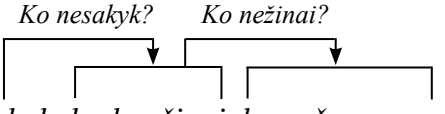

Nesakyk, kad nežinai, kur aš gyvenu.

Netoliese gyveno žmogus toks senas, jog kaimynai sakė, kad jis gal ir daugiau kaip šimtą metų beturįs.

Pasidarė taip tylu, jog mes visi girdėjome, kaip žiogas čirškia žolėje.

Sužinojau, kad tas žmogus, kurį vakar mačiau Pilies gatvėje, yra labai pavojingas.

Tiesiogiai prie pagrindinio sakinio prijungti šalutiniai sakiniai vadinami **pirmojo laipsnio šalutiniais sakiniais**. Grandine jungiami šalutiniai sakiniai yra kelių laipsnių: **pirmojo** (jungiami prie pagrindinio sakinio), **antrojo** (jungiami prie pirmojo laipsnio šalutinio sakinio), **trečiojo** (jungiami prie antrojo laipsnio šalutinio sakinio) ir t. t.

Šalutinis sakinys nuo pagrindinio sakinio arba kito šalutinio sakinio skiriamas kableliu; šalutinis sakinys, įsiterpęs į kitą šalutinį arba pagrindinį sakinį, išskiriamas kableliais.

1 Raskite prijungiamuosius sakinius su keliais šalutiniais sakiniais.

1. Tąsyk dar nebuvo aišku, kas atvyks į mūsų vestuves, kas lydės į bažnyčią. 2. Vilius širdyje prisipažįsta, kad jis ne viskuo tiki, ką senis sakydavo. (I. S.) 3. Širdį gėlė, kad paliekam savo kraštą, nors tada neatėjo į galvą, kad amžinai. (Myk. Sl.) 4. Kiekvienas nedorėlis neapkenčia šviesos ir neina į šviesą, kad jo darbai aikštėn neišeitų. (T. Sk.) 5. Žinau, kad žemėje yra vieni namai, kuriems dabar ateina rytas nuostabus. (Vyt. Mč.) 6. Užtrauksim naują giesmę, broliai, kurią jaunimas tesupras. (M.) 7. Visi kartojo, kad sumanymas tiesiog genialus, kad galbūt juo mes praplėsime pasaulinio meno horizontus. (R. Gd.) 8. Pagaliau sužinojau, kas jums nepatinka. 9. Aušra nuleido akis, kad nematytų, kaip Treigytė jaudinasi. (J. Mk.)

2 Raskite pagrindinius sakinius.

1. Visai natūralu, kad visas poetų dėmesys nukreiptas į tai, kas jiems skaudu. (V. Zb.) 2. Neatidėliodami gražiai surašėm atsakymą, kad pasigailėtų mūsų senų, kurie jo tiek pasiilgom, ir nors porai dienelių parvažiuotų namo. (V. K.) 3. Vaitiškis manė, jog lietaus dabar nėra ko laukti, nes visą adventą spaudė plikšala. (Br. Radz.) 4. Sutelkiu drąsą, visgi pasisakau, ko atėjęs, ir laukiu, kol pratuštins vienintelį stalelį man, raštininkui. (Br. Radz.) 5. Tu nori, kad mes atsižadėtume savo dievų, kurie mus gynė ir saugojo, amžinai atsižadėtume savo tėvų ir protėvių, kuriuos turime pamatyti savo dausose, ir keliautume vokiečių dausosna? (V. K.)

3 Nusakykite šalutinių sakinių laipsnį.

1. Avelė bliauna, kol šieno gauna. (tts.) 2. Šiandien Martynui atrodo, kad nuo tos dienos, kai išvyko iš Šalteikių, jis nė valandėlės nėra turėjęs poilsio. (I. S.) 3. Šiandien man atrodo, kad tu per daug dirbęs, per daug rūpinęsis, kas bus už metų, kitų. 4. Sunku įsivaizduoti, kad pati mažiausia žvaigždė, kurią paprasta akimi įžiūrime, daug kartų didesnė už mūsų Žemę. (J. A.) 5. Rudenį, kai nukrinta lapai, kai pasirodo pirmosios šalnos, kai sustingsta žemė nuo pirmojo gruodo, daug toliau girdisi. (Ant. M.)

6. Staiga prisiminiau, kad pusbrolis man pasakojo, kad apylinkėje dar tebegyvena žmonių, kurie su japonais kariavo. (Br. Radz.) 7. Pastebėjau, kad žmonės, kurie neturi fizinių įgūdžių, yra nepastovių nuotaikų, greit puola į neviltį. (M. M.)

4 Įrašykite praleistas raides, kur reikia, padėkite skyrybos ženklus.

1. Pasigailėki Diev- žmonių kurie nenori būti didvyriai. (J. G.) 2. Vieną kartą kai girios gyventojai sen-i buvo prarad- viltį sužinoti ką galvoja p-lėda staiga pasigirdo jos prikim-s balsas. (J. A.) 3. Pinčukas spruko į griov- ir žiūri kas dabar bus. (K. B.) 4. Ištirk kas kaltas kad žirgo net-kau ir nubaus-. (V. K.) 5. Tu dar per žal-s Jonai kad suprastum jog tie kurie anot tav-s tik bandė trukdyti išreišk- daugumos valią.

SUDĖTINIO SAKINIO KARTOJIMAS

1 Kuo skiriasi sudėtiniai sujungiamieji ir prijungiamieji sakiniai?

2 Kokias žinote sudėtinių sujungiamųjų sakinių jungimo rūšis?

3 Išvardykite šalutinių sakinių rūšis.

4 Kokiais skyrybos ženklais skiriami bejungtukiai sakiniai? Parašykite po pavyzdį kiekvieno skyrybos atvejo.

5 Kurie iš pateiktų sakinių yra sudėtiniai sujungiamieji, kurie prijungiamieji? Pabraukite šalutinius sakinius, nusakykite, kokie tai šalutiniai sakiniai. Nusakykite, kokio sujungimo yra sujungiamieji sakiniai.

1. Žmonės, plaukiantys valtyse, atrodė tokie maži ir vienišі, o ji pasijusdavo dar vienišesnė ir visai sutrikusi. (A. Gr.) 2. Ji sukteli galvą šalin ir staiga ją visą užlieja skaisti šviesa. (Br. Radz.) 3. Stengiasi vyrai, nes gerą pinigą gauna. (Vl. Dt.) 4. Gal ir teisybė, kad kiekvienas žmogus turi savo žvaigždę. (Br. Radz.) 5. Juozapas padavė Petronei kelis gabalus muilo, o Jurgis atskaičiavo už vištas gautus pinigus. (Vl. Dt.) 6. Nesakyk op, kol neperšokai. (tts.) 7. Kurį laiką buvo ramu, tik musės palubėje zyzė. (M. K.)

6 Parašykite rašinėlį tema „Aš labiausiai žaviuosi...” (tai gali būti tikras, istorinis arba literatūrinis asmuo). Suskaičiuokite, kiek pavartojote vientisinių sakinių, kiek sudėtinių sujungiamųjų ir kiek sudėtinių prijungiamųjų.

7 Parašykite sudėtinių prijungiamųjų sakinių su šalutiniais vietos, laiko, būdo, priežasties ir tikslo aplinkybių sakiniais.

8 Įrašykite tinkamus šalutinius sakinius. Nusakykite, kokie tai šalutiniai sakiniai.

1. Norėjau tau padėti ... . 2. Buvau toks liūdnas ... . 3. Nesakyk ... . 4. Buvau nuvažiavęs į Vilnių ... . 5. ... sugrįžo ir motina. 6. Stalas ... yra labai nepatogus dirbti. 7. ... vis tiek išvykome į Palangą. 8. Nedaryk kitam to ... . 9. Man buvo aišku ... . 10. ... aš tau papasakosiu linksmą nuotykį. 11. Nėra to blogo ... . 12. Mano jaunesnioji sesutė yra tokia naivi ... .

9 Perskaitykite B. Sruogos „Dievų miško” ištraukos pirmas tris pastraipas (p. 30). Suskaičiuokite, kiek čia yra vientisinių, kiek sudėtinių sakinių. Pasakykite, kokie tai sakiniai – sujungiamieji ar prijungiamieji.

10 Sugalvokite penkis skirtingų rūšių šalutinius sakinius, kurie prie pagrindinio sakinio būtų prijungti jungtuku *kad*.

TIESIOGINĖ IR NETIESIOGINĖ KALBA

Tiesioginė kalba yra kito asmens ar savo paties kalba arba mintis, autoriaus pateikta pažodžiui. Skaitant ar pasakojant atkuriama ir tos kalbos intonacija.

Pvz.:

– Vinculi, – tęsia Teklė. – Aš eisiu su tavim lig traukinio. Nors ryšuliuką panėšėsiu.

– Laimingai jums visiems, – sako Vincas Milašius ir jau eina. Po kelių žingsnių atsigręžia:

– Ir nelakstykit dažnai manęs lankyti, nesibelskit tokį kelią.
J. Aputis

Netiesioginė kalba yra tiksliai, bet nepažodžiui atpasakota kito asmens arba savo paties kalba.

Pvz.:

Kastytė atsakė, kad ji žinanti tą giraitę.
Mamytė sakė, kad šiandien negalėsiu su tavim eiti pas Rimutę.

1 Vingiuota linija pabraukite netiesioginę kalbą, autoriaus žodžius brūkšnine, tiesioginę kalbą – tiesia linija.

1. – Dėl tokių niekų nevertėtų ginčytis, – atsakė tėvas.
2. – Maryte, – sako broliukas, – palaistyk gėles.
3. Artūras paprašė, kad paaiškinčiau jam matematiką.
4. Šeimininkas klausia:
– Kate, kate, kur buvai?
5. Tuo metu girdžiu, kaip Jonas sako:
– Eik greičiau, kol dar ne vėlu.

2 Įrašykite tiesioginės kalbos sakinius.

1. – ...? – paklausė Bronius.
2. Mokytoja paprašė:
– ... .
3. – ...! – sušuko Aistė. – ...!
4. Motina klausia:
– ...?
5. Aš jam pagaliau išaiškinau:
– ... .
6. – ..., – susijaudinusi pradėjau kalbą. – ... .

TIESIOGINĖS KALBOS SKYRIMAS BRŪKŠNIAIS IR KABUTĖMIS

Tiesioginė kalba dažniausiai skiriama brūkšniais.

Tiesioginės kalbos skyryba priklauso nuo to, kurioje vietoje yra autoriaus žodžiai.

1. Kai autoriaus žodžiai yra prieš tiesioginę kalbą, po autoriaus žodžių dedamas dvitaškis, tiesioginė kalba pradedama rašyti didžiąja raide naujojoje eilutėje. Prieš tiesioginę kalbą dedamas brūkšnys, o po jos sakinio galo ženklas (taškas, klaustukas, šauktukas, daugtaškis).

Pvz.:

Mokytoja tarė:
– Ateisite rytoj ir pakalbėsime.
Mokytoja sušuko:
– Ateisite rytoj, tai išsiaiškinsime!
Mokytoja paklausė:
– Ar ateisite rytoj?
Mokytoja suabejojo:
– Ateisite rytoj...

Šį skyrybos atvejį galima pavaizduoti taip:

AŽ:
– Tk. /?/!/...

2. Kai tiesioginė kalba eina prieš autoriaus žodžius, ji rašoma naujojoje eilutėje, prieš tiesioginę kalbą ir po jos dedamas brūkšnys. Po tiesioginės kalbos dar dedamas arba kablelis, arba klaustukas, arba šauktukas, arba daugtaškis.

Pvz.:

– Prasidėjo mūsų vargo dienelės, – tarė senelė.
– Ko taip išsigandote? – paklausė tėtis.
– Nelįskite, ten nesaugu! – sušuko jis.
– Visados taip būna... – tarė susijaudinęs senelis.

Šio skyrybos atvejo schema:

– Tk, /?/!/.../ – až.

3. Kai autoriaus žodžiai įsiterpia į tiesioginę kalbą, skiriame kaip pavyzdžiuose:

– Niekur neisime, – po ilgesnės pertraukos prabilo Jonas, – galit miegoti.

– Kas gali atsakyti už tavo veiksmus? – susirūpino tėvas. – Juk tu esi suaugęs žmogus.

– Pagaliau sugrįžote! – sušuko Artūras. – Aš jūsų taip laukiau.

Šio skyrybos atvejo schema tokia:

– Tk, /?/!/.../ – až. /:/ – T(t)k. /?/!/...

Įsidėmėtina, kad taškas po autoriaus žodžių rašomas, kai jie įsiterpia tarp dviejų tiesioginės kalbos sakinių.

Tiesioginė kalba gali būti skiriama kabutėmis. Dažniausiai kai norima perteikti kilusias, bet neišsakytas mintis.

Tiesioginę kalbą skiriant kabutėmis:

1. tiesioginės kalbos pradžioje ir pabaigoje rašomos kabutės;
2. tiesioginė kalba rašoma toje pačioje eilutėje;
3. į tiesioginę kalbą įsiterpę autoriaus žodžiai skiriami brūkšniais. Brūkšnys dedamas ir po tiesioginės kalbos prieš autoriaus žodžius, taip pat tarp sakinių su tiesiogine kalba.

Pvz.:

„Langą uždarykite!" – noriu surikti ir negaliu, iš baimės netenku žado.

„Ne, jis iš tiesų nežino, dėl ko taip gyvenąs! – galvoja Justė. – Priprato, kitaip nebegali!"

Jis susimąstė: „Kaip aš toliau gyvensiu su tokia nuodėme?"

1 Sugalvokite ir parašykite motinos pokalbį su dukra apie buvusį matematikos patikrinimą.

2 Netiesioginę kalbą paverskite tiesiogine.

Darbininkai, klebendami fabriko vartus, šaukia, kad atidarytų.

Direktorius iš vidaus rėkia, kad neleisiąs.

Nuo gatvės jam graso, kad laušią vartus.

3 Įrašykite praleistas raides ir padėkite trūkstamus skyrybos ženklus.

Ži-rėk sakau Baltrui ar tik ne žvaigždelė ž-ba. Ar tu sapnuoji atsiliepė Baltrus ir pak-lė galvą. Bet tu pažiūrėk atsakiau jam Argi nieko nematai pakrašty ano d-besėlio kur šit už tos p-šies niūkso. Iš tiesų sušuko Baltrus lyg tartum kas žiba Sustojova mudu ži-riva į tą žvaigždę ir galvojava kas tat galėt- būti kad dieną žvaigždė pasirodė

J. Biliūnas

4 Paaiškinkite, kodėl šiame tekste vieni tiesioginės kalbos žodžiai skiriami brūkšniais, o kiti – kabutėmis.

Kai sučirškė skambutis, jis pasiėmė klasės žurnalą ir išėjo iš mokytojų kambario. Laikrodis rodė lygiai dvyliktą valandą. Pasimaišęs po kojom, senukas sargas jam šyptelėjo akių kampučiais ir tarė:
– Paskutinį kartą juos pričiupkit.
„Kodėl paskutinį?" – pagalvojo jis.
Nesumojęs, ką atsakyti, nuėjo.

5 Sugalvokite tiesioginės kalbos, skiriamos kabutėmis, pavyzdžių ir juos užrašykite.

TIESIOGINĖS KALBOS KEITIMAS NETIESIOGINE

Tiesioginė kalba dažnai keičiama netiesiogine, kai norima atpasakoti kieno nors išsakytus žodžius.

Sakinį su netiesiogine kalba keičiant sudėtiniu prijungiamuoju sakiniu, autoriaus žodžiai virsta pagrindiniu, o tiesioginė kalba – šalutiniu sakiniu. Atitinkamai pasikeičia ir skyryba.

Keičiant tiesioginę kalbą netiesiogine, tiesioginės kalbos tarinys, išreikštas veiksmažodžio tiesiogine nuosaka, dažniausiai virsta dalyviu, liepiamoji nuosaka – tariamąja, įvardžiai *aš*, *tu*,

mes, jūs – trečiuoju asmeniu *jis, ji, jie, jos*. Kai kuriais atvejais tų pakitimų būna ir kitokių.

Pvz.:

Sakiniai su tiesiogine kalba	Sakiniai su netiesiogine kalba
– Aš matau, – sako mokytojas, – kad tau sunku pataikyti.	*Mokytojas sako, kad matąs, jog jam sunku pataikyti.*
– Ateisiu, – pažadėjo Simukas.	*Simukas pažadėjo, kad ateis.*
– Ką tu ten darai, lapaite? – klausia Ožys.	*Ožys klausia, ką lapaitė ten daranti.*
– Audriau, – sako sesutė, – paduok man duonos.	*Sesutė sako, kad Audrius paduotų jai duonos.*

1 Atpasakokite ištrauką, vartodami netiesioginę kalbą.

Stovi vyrai patvoryje, užėmę visą pašalę, ir šnekučiuoja apie ganiavas, sprendžia, kur geriau gyvuliui, ar miške, ar pievose.

– Ar sveikas, seni? Dar kruti? – pakalbino Lapiną Kozulis iš Pagilšės.

– Kaip matai, tamista. Ko man nekrutėti? – atsiliepė Lapinas ir prisiartinęs padavė jam ranką. – Kaip tamistą Dievas laiko?

– Senstu, štai ir viskas! Betgi tu, kaip buvai, tokis ir dabar: nei tu sensti, nei tu nieko. Kada gi tu mirsi, seni? Ar gal mus visus nori pergyventi?

– Ką tu, žmogau, kalbi jam apie mirtį? – nusišypsojo Čepulis Levandra. – Jisai vesti dar mano, tik neranda sau tinkamos mergos – visos per senos.

V. Krėvė

2 Tiesioginę kalbą pakeiskite netiesiogine.

1. – Ak, nekreipk dėmesio į mane, – atsakė Mėlynakė. (J. A.)
2. Bebenčiukas, išgirdęs laumės balsą, jai ir sako:
– Mano sesutė plonai kalba, o tu storai... Čia ne mano sesutė, nesirsiu. (P. C.)
3. – Koks aš tau dėdė... – tyliai ištaria Vladas, ir aš stabteliu. (B. Pk.)
4. – Ar toli gyvena tavo draugė? – paklausė Arvydas. (A. V.)
5. – Tetulyt, man labai šalta ir labai galvą skauda, – iš po kailinių atsiliepė Nastutė, bet keltis nesikėlė. (A. V.)

DIALOGAS

Dialogas yra dviejų ar daugiau asmenų pokalbis. Dialoguose yra vartojama tiesioginė kalba.

Pvz.:

– Nepyki, mamule, jeigu aš priešingai tarsiu. Mingailos turtas tenai, tiktai paslėptas, ir dėl to tu jo negali rasti.

– O kurgi jisai paslėptas?

– Sienoje, ąžuolinėje požemio sienoje... Ar sienų šulai tenai ąžuoliniai?

– Tiesa, vaikeli, ąžuoliniai. Bet aš juos ne sykį visus perčiupinėjau, nepralenkdama nė vieno!

– Prie manęs, mamule, išardė požemio sieną ir atidarė kitą, naują, ilgą požemį; jame ir paslėpė Mingailos turtą. Paskui sustatė šulus vėl atgal ir paslėpė tą požemį kartu su Mingailos lobiu.

– Kurioje tai vietoje? – paklausė Motina.

– Aš to, mamule, išpasakoti negaliu.

– O parodyti galėtum?

– Parodyti galiu.

– Na, tai eikime, parodyki! – paragino motina.

V. Pietaris

1 Įrašykite dialoge trūkstamus fragmentus.

Direktorius klausia mokinį:

– ...?

– Ne, aš nemačiau, kaip tai atsitiko, kad langas sudužo, – ... .

– ...? – paklausė direktorius.

– ..., – atsakiau mandagiai.

– ..., – paprašė jis manęs.

– ..., – tariau. – Kitą diskoteką paprašysiu, kad ir draugai budėtų su manimi.

– Tai sutarėm?

– ..., – pasakęs nusisukau ir linksmas išėjau iš direktoriaus kambario.

2 Sugalvokite savo dialogą su draugu paskutinio koncerto tema. Ta pačia tema sukurkite dialogą su jūsų auklėtoju. Kuo jie turėtų skirtis?

3 Pratęskite anūkės pokalbį su seneliu.

– Sveikas, seneli! – sušuko Milda iš tolo pamačiusi laukų takeliu pareinantį savo seną, sulinkusį senelį.
– Sveikutė, kodėl taip vėlai atvykai? Aš taip laukiau, taip laukiau, neturiu su kuo pasikalbėti, – pasiskundė jis.
– Nepyk, seneli, aš tik vakar grįžau iš Vilniaus, ir šiandien jau pas tave.

Mačiau jo prigesusiose akyse džiaugsmo kibirkštėlę. „Vis dėlto, aš jai svarbus", – pagalvojo ir tarė:

– ...

4 Dalios Grinkevičiūtės atsiminimuose (p. 53–62) suraskite dialogus. Pasakykite, kas juose dalyvauja.

FONETIKOS KARTOJIMAS

Lietuvių kalbos garsyną skirstome į priebalsius ir balsius.

Garsai			
Priebalsiai		Balsiai	
skardieji	duslieji	ilgieji	trumpieji
b d g v z ž dz dž h l, r, m, n, j	p t k f s š c č ch	ã, ą ẽ, ę ė y, į o ū, ų	a e –* i –* u

* *ė* ir *o* trumpieji būna tik tarptautiniuose žodžiuose, pvz., *fojė*, *motoras*.

l, *r*, *m*, *n* dar vadinami pusbalsiais, nes turi keletą balsiams būdingų savybių – juos galima tarti ilgai, garsas nenutrūksta. Tačiau jie priskiriami priebalsiams, nes savarankiškai nesudaro skiemens.

Dvigarsiai	
Mišrieji dvigarsiai	Dvibalsiai
al, am, an, ar, el, em, en, er, il, im, in, ir, ul, um, un, ur	ai, au, ei, ie, ui, uo

1 Žodžius suskirstykite skiemenimis, pasakykite, kas gali sudaryti skiemens pagrindą. Pabraukite ilguosius skiemenis.

Kibirkštis, nuotaka, namas, prisiminimas, santuoka, vaikštinėti, pokalbis, pirkti, vaišinti, visiškai, norėjau, romanas, kaimynė, šalis, kurmis, sausainis, prisiminimas, sėdėti, vaikiškas, arklys.

2 Garsiai perskaitykite šiuos žodžius. Pasakykite, kokį pastebėjote dėsningumą. Kaip toks reiškinys vadinamas?

Užsnūsti, nešdavo, bėgti, išduoti, pasiversdavo, perregimas, užtikti, išdėstyti, zirzti, vežti, nešdamas, užsižiopsoti, išsikeroti, šokdavo, užsidegti, užžiebti, lėkdavo, versdavo.

3 Fonetiškai išnagrinėkite žodžius: *džiaugsmas, atsigerti, karališkas, kelionė, gyvenimas, užžėlęs* pagal planą:

1. Skiemenų skaičius.

2. Garsų ir raidžių skaičius (ar sutampa?).

3. Kalbos garsų charakteristika (balsiai – ilgieji ar trumpieji; priebalsiai – skardieji ar duslieji, minkštieji ar kietieji; dvigarsiai – dvibalsiai ar mišrieji dvigarsiai).

4. Rašyba.

4 Įrašykite praleistas raides.

1. Nenuste-kite ir nenusig-skit – aš jus paž-stu net iš eis-nos. (J. Ap.) 2. Juodu su Tvinu įsir-žę ėmė stumti laivą; prie jų prisij-ngė

Kutas, grauž-mas rūpe-čio dėl savo bičiulio. (V. Ž.) 3. Kad gal-čiau, iš gėdos l-sčiau į žemę. Bet ne-manoma. (I. S.) 4. Sk-stant-sis už šiaudo tver-si. 5. Įsitikin-s, kad pavojus negr-sia, Kadrilis pritykino prie pat lang-lio ir pažv-lgė vidun. (V. Ž.) 6. Dr-sesnieji lindo prie matavimo įtaisų, prašėsi pasižiūrėti, siūlėsi visur padėti. (P. C.)

5 Pateiktuose žodžiuose raskite mišriuosius dvigarsius.

Nuversti, perkelti, keliauti, verkti, kelti, sargas, sąrašas, ginklai, gilinti, mintis, viršus, kurmis, kurti, gudrumas, velkasi, velėna, velniava, pirkinys, virškinti, perkelti, pinigai, kirminas, kinas, kilimas, kilpa, viršyti, kalnas, kerpamas, kariuomenė.

LIETUVIŲ KALBOS KIRTIS

Vieno skiemens išryškinimas (pabrėžimas) kitų žodžio skiemenų atžvilgiu vadinamas **kirčiu**. Išryškintas skiemuo yra kirčiuotas skiemuo, o ne taip ryškiai tariami – nekirčiuoti skiemenys.

Pvz.: ***mo**kytoja, Lietu**va**, **aug**ti, **kel**ti, susiti**ki**mas, pasi**ma**tymas, gė**lė**, **sau**sis, draugi**ja**, penk**ta**dienis* – kirčiuoti skiemenys paryškinti.

Kalboje pasitaiko nemaža vienodai rašomų žodžių, ir tik kirtis padeda atskirti jų reikšmę. Pvz.: *gėlė* – reiškia augalą, o ***gėlė*** – kando, skaudėjo. (Plg.: *Pražydo pati gražiausia gėlė*. ir *Vakar man **gėlė** dantį*.)

Kartais tik iš kirčio vietos skiriame žodžio formą. Pvz.: ***dėžės*** (vns. K.) ir ***dėžės*** (dgs. V.). Plg.: *Nerandu žaislų **dėžės**. Kur yra **dėžės** nuo saldainių?*

Taigi kalbai kirtis labai svarbu – jis padeda suvokti žodžio ir pasakymo reikšmę.

Tik nedaugelio lietuvių kalbos žodžių kirtis yra pastovus – visose žodžio formose išlieka tame pačiame skiemenyje, pvz.:

výras, výro, výrui, výrą, výru, výrai, výrų, výrus; bìtininkas, bìtininko, bìtininkai, bìtininkų, bìtininkais.

Dauguma lietuvių kalbos žodžių turi dėsningai kilnojamą kirtį, kuris keičia vietą to paties žodžio formose, pvz.: *komitètas, komitèto, komitètui, komitètą,* bet – *komitetù, komitetè; komitètai, komitètų, komitètams,* bet – *komitetùs; tèmos, tèmų, tèmoms...,* bet – *temà, su temà, temàs.*

Lietuvių bendrinės kalbos žodžiai turi vieną kirtį. Nesavarankiški vienskiemeniai žodžiai prisišlieja prie gretimų kirčiuotų žodžių. Pvz.: *Ant stãlo prie palángės gùli láiškas*. Žodžiai *ant*, *prie* atskiro kirčio neturi, jie prisišlieja prie savarankiškų žodžių *stalo, palangės*.

Kirčiuoti skiemenys gali būti trumpi ir ilgi. Pvz.: ***akìs**, au**sìs**, **kì**tas, vi**sì**, **dì**delis, **Rì**mas* – paryškinti skiemenys yra trumpieji kirčiuoti skiemenys; žodžiuose ***nó**sis, **kẽ**lias, **vó**ras, **žą**sys, **veř**kti, **šaũk**ti, **bė́g**ti* – paryškinti skiemenys yra ilgieji kirčiuoti skiemenys.

1 Perrašykite sakinius, pabraukite pažymėtų žodžių kirčiuotus skiemenis.

1. Tupi varna ant **šakos**, nenuvaldo **uodegos**. 2. Visos **šakos** jau sudžiūvusios. 3. Pačios gražiausios yra lapių **uodegos**. 4. Jūs turite geras **širdis**. 5. Mano tėčio nesveika **širdis**. 6. Kur nueisiu, ten man **gerai**. 7. **Gerai** mergaitei gera gyventi.

2 Sugalvokite sakinių su žodžiais:

dviratis, dviratis, kasa, kasa, laimės, laimės, sukas, sukas.

3 Taisyklingai perskaitykite žodžius ir pasakykite, kur jie kirčiuojami – galūnėje ar kamiene.

Dovana, sparnas, vadovas, kambarys, sąmonė, laukai, klausimas, genys, pavardė, leidimas, atkaklus, tobulas, tylėti, akmuo, lietus.

4 Atskirai nurašykite žodžius, kirčiuojamus: a. galūnėje, b. priesagoje, c. šaknyje ir d. priešdėlyje; pabraukite kirčiuotus skiemenis ir taisyklingai perskaitykite nurašytuosius žodžius.

Aikštelė, dėmė, mokytojas, išmintingas, įrankis, sąsiuvinis, katinas, pasiuntinys, pasiuntinius, vaikystė, girininkas, iškarpa, pavasaris, mokslininkas, skaitiklis.

5 Pabraukite kirčiuotus skiemenis.

Apsiraminęs, stengiasi, negalvoti, sekmadienį, pastebimai, susipažinti, pasimatymas, mokytojas, mokinys, vaikiškas, daiktas, malonumas, žodis, nusileisdama, pasiaukojimas, keliautojas, prisirišimas, televizorius.

6 Perskaitykite žodžius, pasakykite, kokį linksnį, skaičių ir giminę turime, kirčiuodami pirmąjį skiemenį, kokį – antrąjį. Sugalvokite kiekvienam atvejui po sakinį.

Lengvas, dienos, rasos, raišas, salos, audros.

TRUMPŲJŲ SKIEMENŲ KIRČIAVIMAS

Trumpieji kirčiuoti skiemenys yra tie, kurių pamatą sudaro trumpieji balsiai *a, e, i, u*. Pvz.: *ma**ne**, ta**ve**, kita**me**, **vi**sas, pamo**ka**, visa**da**, **vis**kas, **ši**tas, vi**sus**, na**mus**, vai**kus***.

Pastaba:

Balsiai *i* ir *u* kirčiuoti niekuomet nepailgėja, *a* ir *e* niekuomet nepailgėja žodžio gale, žodžių kamiene jie gali pailgėti. Balsiai *a*, *e* kirčiuotame skiemenyje lieka trumpi:

1. dviskiemenių veiksmažodžių bendratyse ir jų išvestinėse formose (*ràsti, kàsti, tàpti, plàkti, mèsti, vèsti, nèšti, lìpti; ràsdavo, ràsiu, ràstų, ràsk, ràsdamas; mèsdavo, mèsiu, mèstų, mèsk, mèsdamas*);

2. būdvardžių aukštesniojo laipsnio priesagose *-esnis, -ė* (*naujèsnis, naujèsnė, platèsnis, platèsnė, gerèsnis, gerèsnė*);

3. savybiniuose įvardžiuose (*màno, tàvo, sàvo*);

4. veiksmažodžių priešdėliuose *ap-, at-, pa-, pra-, ne-, te-, nebe-, tebe-* (*àpneša, àtneša, pàneša, pràneša, nèneša, tèneša, nebèneša, tebèneša*);

5. įvardžiuotinių formų vyriškosios giminės vienaskaitos vardininke (*naujàsis, geràsis, penktàsis, aukštàsis*).

Balsiai *a, e* taip pat lieka trumpi vienskiemeniuose žodžiuose (*àš, tàs, tà, pàts, kàs, kàd, tàt, màt, nà, bèt, nès, nèt*).

Trumpieji kirčiuoti skiemenys žymimi kairiniu kirčio ženklu. Pvz.: *vilkùs, namùs, visàs, visùs, savè, manè, anàs.*

Trumpųjų skiemenų kirtį pažymėti lengva: nustatę, kad kirčiuotas skiemuo yra trumpas (jo pagrindą sudaro trumpieji balsiai *a, e, i, u*), virš trumpojo balsio rašome kairinį kirčio ženklą. Pvz.: *tìko, krìto, pèšti, vìsas, kìtas, rìtasi.*

1 Sukirčiuokite žodžius.

Visi, geri, mažus, puikius, ranka, gera, maža, šitas, linas, auka, vaisius, kuklus, Vidas, Rimas, riba, daina, klaida, Renata, Irena, akis, kinas, vaikus.

2 Garsiai perskaitykite žodžius. Raskite tuos, kurių kirčiuojamas trumpas skiemuo. Sukirčiuokite juos.

Rasa, kaina, Vaida, mintis, viltis, koja, ranka, ausis, mokykla, vizitas, geras, suma, mėsa, medus, keletas, šitas, plikas, valgykla, šita, galia, upė, žodis, noras, Lietuva.

3 Taisyklingai perskaitykite žodžių poras.

pìla – pýlė

lìnas – lýnas

gỹja – gìjo

šỹla – šìlo

kýšo – kìšo

pùčia – pū̃tė

kùria – kū́rė

dùria – dū́rė

žū̃va – žùvo

bū́ti – bùvo

dū̃žta – dùžo

rodìklis – rodỹklė

drąsùmas – lakū̃nas

eitỹnės – ėjìmas

žaisliùkas – žaliū̃kas

rungtỹnės – rinktìnė

Katiliū̃tė – Petkùtė

4 Sukirčiuokite ir taisyklingai perskaitykite žodžių junginius.

nauja knyga

švari lenta

drąsus žmogus
erdvus kabinetas
visa sistema
trumpesnė pamoka
veždavo vaikus
degdamas žvakutę
mano kepurė
antroje grupėje
atkelia vartus
trečiasis butas

5 Parašykite po 2–3 tokio pat kirčiavimo tipo žodžius ir juos sukirčiuokite.

ràsti –
vèsti –
baltèsnis –
àpdengė –
nèšdavo –
aukštàsis –

ILGIEJI KIRČIUOTI SKIEMENYS

PRIEGAIDĖS

Lietuvių kalbos žodžių ilgieji kirčiuoti skiemenys tariami savita intonacija, kuri vadinama **priegaide**.

Trumpieji kirčiuoti skiemenys priegaidės neturi. Ilgieji kirčiuoti skiemenys gali turėti dvejopą priegaidę: **tvirtapradę** ir **tvirtagalę**.

Tvirtapradę priegaidę turi tie žodžių skiemenys, kuriuos tariant pabrėžiama skiemeninio balsio pradžia, o dvibalsio ar miš-

riojo dvigarsio – pirmasis dėmuo, kuris tokiu atveju būna ilgas (išskyrus tik *i* ir *u* mišriuosiuose dvigarsiuose ir dvibalsyje *ui*).

Tvirtapradžiai skiemenys žymimi dešininiu kirčio ženklu: *vóras, kója, rū́mai*. Šis kirčio ženklas rašomas virš ilgojo balsio (jei skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis) arba virš pirmojo dvibalsio arba mišriojo dvigarsio dėmens (jei skiemens pagrindą sudaro dvibalsis arba mišrusis dvigarsis): *láimė, bárti, šáuti, vérti, málti, káulas, šáukštas, káimas, méilė*.

Tvirtapradžiai mišrieji dvigarsiai *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* ir tvirtapradis dvibalsis *ui*, norint pažymėti garsų trumpumą, žymimi kairiniu kirčio ženklu. Pvz.: *pùlti, Vìlnius, pìlkas, skùndžiasi, grùmtis, kùrmis, kìmti, gìnti, vìrti, mùistytis.*

Tvirtagalę priegaidę turi tie žodžių skiemenys, kuriuos tariant labiau pabrėžiama skiemeninio balsio pabaiga, o dvigarsio ar dvibalsio – antrasis dėmuo. Tvirtagaliai skiemenys visados žymimi riestiniu kirčio ženklu: *nãmas, sẽnas, rõgės, lẽkti*. Šis kirčio ženklas rašomas virš dvigarsių antrojo dėmens: *piř̃štas, pil̃vas, šal̃tis, kiř̃minas, laĩkas, šaũkti, peĩlis, sniẽgas, kam̃pas.*

Lietuvių kalboje yra taip pat rašomų žodžių, o jų reikšmę galime atskirti tik pagal priegaidę, pvz.: *láuk* (lik, pabūk) ir *laũk* (eik iš čia), *áukštas* (užaugęs, didelis) ir *aũkštas* (namo kondignacija).

1 Taisyklingai perskaitykite žodžius.

Aũšta rýtas, áušta sriubà, kláusė kẽlio, klaũsė mókytojo, piřkti, mérkti ãkį, meřkti drabužiùs, miřti, kélti, veřkti, Vìlnius, viltìs, šaũkti, káimas, véidas, vìskas, pérnai, šálti, šáutis, dìdelis, eĩnant, dabař, bárti, pãsaka, gẽras, nãmas, žẽmė, kãtinas, gẽria, bãra, akmuõ, tokiám.

2 Sukirčiuokite žodžių poras ir taisyklingai perskaitykite.

Kaulas – kaukti, saulė – Saulius, karvė – karklas, pilnas – pilvas, gerti – gerbti, pirmas – pirštas, šerti – šernas, kalti – alkis, meilė – peilis, kelnės – gelsvas.

3 Paaiškinkite žodžių reikšmes. Su kiekvienu žodžiu sugalvokite po sakinį.

Káltas, kal̃tas, áušta, aũšta, šáuk, šaũk, mìnti, miñti.

4 Sukirčiuokite paryškintus žodžius ir taisyklingai perskaitykite sakinius.

1. Tas žmogus turėjo smuiką, **kaltą** ir skustuvą. 2. **Kaltą** įstatymai baudžia. 3. **Aukštas** berniukas tu esi. 4. Kelintas čia **aukštas**?

5 Parašykite 10 žodžių, kurių kirčiuotas skiemuo būtų tariamas tvirtagališkai, ir 10 žodžių – tvirtapradiškai.

6 Garsiai perskaitykite sakinius. Iš kur imasi dviprasmybė?

Nešauk Brisiaus. Sakau – lauk.

KIRČIO VIETOS IR PRIEGAIDĖS NUSTATYMAS

Kai kurių žodžių kirčio vietą nustatyti ir priegaidę žymėti galime iš klausos.

1. Surandame žodyje kirčiuotą skiemenį. Jeigu abejojame, galime ištarti kelis kartus, pabrėždami, išryškindami vis kitą skiemenį. Taip surandame tą skiemenį, kurio tarimas tvirtesniu balsu „mažiausiai rėžia ausį". Raskime žodžio *amžinas* kirčio vietą. Skirtingai tardami ***am**žinas, am**ži**nas, amži**nas**,* įsitikiname, kad tvirčiausiai išskiriamas pirmasis skiemuo *am-*.

2. Suradę žodyje kirčiuotą skiemenį, jį įvertiname: žiūrime, kas sudaro skiemens pagrindą. Jeigu trumpieji balsiai *a, e, i, u,* vadinasi, skiemuo yra trumpas. Tokius balsius pažymime kairiniu kirčio ženklu. Jeigu skiemuo yra ilgas, pirmiausia jį įvertiname, išsiaiškindami, kas sudaro jo pagrindą, ir mėginame nustatyti priegaidę iš klausos.

3. Iš klausos ilgojo skiemens priegaidę nėra sudėtinga nustatyti, kai jo pamatą sudaro:

a. dvibalsiai *ai, au, ei,*

b. mišrieji dvigarsiai *al, am, an, ar, el, em, en, er*.

4. Iš klausos sunku nustatyti ilgojo skiemens priegaidę, kai jo pamatą sudaro:

a. dvibalsis *ui,*
b. mišrieji dvigarsiai *il, im, in, ir, ul, um, un, ur*.

5. Iš klausos nesugebame nustatyti ilgojo skiemens priegaidės, kai jo pamatą sudaro:

a. ilgieji balsiai *ą, ę, ė, y, į, o, ū, ų,*
b. dvibalsiai *ie, uo,*
c. dėl kirčio pailgėję *a, e.*

Pastaba:

Kirčiuotų mišriųjų dvigarsių *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* bei dvibalsio *ui* priegaidę galime nustatyti pasinaudodami savo dzūkų tarme. Tvirtapradę priegaidę turinčių dzūkų tarmėje minėtųjų dvibalsių pirmasis dėmuo dėsningai pailgėja. Taigi, jei žodį *Vilnius* mes tariame *Vylnius*, vadinasi, žymime *Vìlnius*.

Kiti pavyzdžiai:

kurmis – dzūk. *kūrmis*, vadinasi, *kùrmis;*
pilkas – dzūk. *pylkas*, vadinasi, *pìlkas*;
kulti – dzūk. *kūlc*, vadinasi, *kùlti*;
pirmas – dzūk. *pyrmas*, vadinasi, *pìrmas.*

Jei tariant pirmas dėmuo nepailgėja, vadinasi, skiemuo tvirtagalis.

Pvz.:

pilvas – dzūk. *pilvas,* vadinasi, *pil̃vas;*
vilkas – dzūk. *vilkas,* vadinasi, *vil̃kas;*
kirpti – dzūk. *kirpc,* vadinasi, *kir̃pti;*
kumpis – dzūk. *kumpis,* vadinasi, *kum̃pis.*

Kai iš klausos nesugebame nustatyti ilgojo skiemens priegaidės, taikome kirčiavimo taisykles:

1. Ilgieji skiemenys, kurių pagrindą sudaro pailgėję balsiai *a, e,* kirčiuotame skiemenyje tariami su tvirtagale priegaide, rašo-

mas riestinis kirčio ženklas. Pvz.: *nãmas, kẽlias, pãsaka, gẽras, kãras, vẽda, žẽmė, šãlo, ãpkasas*. Išimtis – įvardžiuotinių formų vns. naudininkas (*baltájam, gerájam, jaunájam*).

2. Kirčiuotas paskutinis žodžio skiemuo, jeigu jo pagrindą sudaro ilgasis balsis arba dvigarsis, beveik visados tariamas su tvirtagale priegaide. Pvz.: *gėlẽ̃, šuõ, kariaĩ̃, akmuõ, vanduõ, tokiẽ̃, vaikaĩ̃, sesuõ*.

3. Tvirtapradę priegaidę žodžio gale turi tik:

a. linksniuojamųjų žodžių vienaskaitos ir daugiskaitos naudininkai: *mán, táu, namáms, tėváms, kėdė́ms, savám, dirbamám, pirmám, nuostabiám, nuostabióms, būsimíems*,

b. kai kurie žodžiai: *dár, gál, jóg, jéi, kíek, visái, bevéik, lýg, pusiáu, išvíen, anót*.

1 Nustatykite pateiktų žodžių kirčio vietą ir priegaidę, taisyklingai juos perskaitykite.

Vaikas, kailis, kalba (es. l. 3 asm.), kelmas, velka, pertrauka, perka, kamštis, darbas, Sargis, nerti, padėka, verkti, maudyti, šaukia, ritmas, kilti, pjauti, rinkti, pirkti, viršyti, gilti.

2 Pažymėkite Just. Marcinkevičiaus eilėraščio „Didumas to, kas mumyse...” (p. 153) žodžių kirčio vietas.

3 Taisyklingai perskaitykite ir pasakykite, kodėl skiriasi sukirčiuotųjų žodžių priegaidė.

Gélti – gẽlia, vérti – vẽria, kélti – kẽlia, bárti – bãra, málti – mãla, kálti – kãla, gérti – gẽria, nérti – nẽria, vélti – vẽlia;

Žẽmė – žémuogė, gãras – gárlaivis.

4 Iš klausos arba pritaikydami jums žinomas kirčiavimo taisykles sukirčiuokite tuos žodžius, kuriuos sugebėsite. Kurių nesugebėsite sukirčiuoti, pabraukite jų kirčiuotą skiemenį.

Tas kaimelis buvo niekas kitas, kaip Skaisgirys su grakščia, saulėje tviskančia bažnytėle, kuri lyg balta žąsis sparnais paglemžusi pūkuotus žąsiukus – savo kaimo trobas ir visa, kas jam priklausė. Įkandin motorizuotų ir visokį orumą pametusių žvalgų gatvigaliu

išbarškėjo vežimai. Kumelaitės krito iš paskutiniųjų, pūtuodamos abiem šonais, putotais karčiais ir pečiais, šventinamos botagų. Kas galėjo, laikėsi sukritę ant vežimų. Kam nebeliko vietos – tie, įsitvėrę šalydrangių, bėgo iš paskos.

M. Katiliškis

IV
Išaušus rytui

Visada žemėje per mažai gerų žodžių – meilės, tiesos ir dėkingumo žodžių. Mes dažnai taip ir išsiskiriame, nepasakę jų vienas kitam, nusinešame, užgniaužę juos savo širdyse. Praeiname abejingi pro medį, paukštį, pro žydintį rugį ir pro kenčiantį žmogų, tarytum ne vienos žemės broliai, ne vienos saulės vaikai būtumėm.

Justinas Marcinkevičius

Justinas Marcinkevičius

Justinas Marcinkevičius – poetas, dramaturgas, vertėjas, visuomenės veikėjas. Gimė 1930 m. kovo 10 d. Važatkiemyje (Prienų valsčius) Motiejaus Marcinkevičiaus ir Ievos Kvainauskaitės šeimoje. Lankė Alksniakiemio pradžios mokyklą. 1942–1949 m. mokėsi Prienų „Žiburio" gimnazijoje. 1949–1954 m. Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete studijavo lietuvių kalbos ir literatūros specialybę.

1953–1957 m. žurnalo „Genys" atsakingasis sekretorius. 1957–1959 m. žurnalo „Pergalė" atsakingasis sekretorius. 1959–1960 m. LSSR rašytojų sąjungos valdybos sekretorius, 1960–1965 m. pirmininko pavaduotojas. Nuo 1965 m. rašytojas profesionalas. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys. Nuo 1990 m. LMA tikrasis narys.

Mirė 2011 m. vasario 16 d. Vilniuje. Palaidotas Antakalnio kapinėse.

Just. Marcinkevičius, kuris dalies lietuvių visuomenės dar sovietmečiu buvo suvokiamas kaip „tautos poetas", į literatūrą atėjo XX a. 6-ojo dešimtmečio viduryje. Savitai tęsdamas lietuvių neoromantinės lyrikos tradiciją, savo kūryba jis gaivino ir gynė lietuvių tautos kultūrinę savimonę, sugrąžino į lietuvių literatūrą humanistinę žmogaus idėją, teigė estetinius literatūros vertės kriterijus. Kūrė daugiausia sudėtingomis sovietinio totalitarizmo sąlygomis, – ši aplinkybė lėmė, kad poeto kūrybos brandžiojo laikotarpio kūriniams itin būdingi metaforiškas kalbėjimas, užuominos ir nutylėjimai. Pa-

grindinės kūrybos temos: Lietuva, jos istorija, dabartis, gamta ir kultūra, žmogus Tėvynėje ir pasaulyje, žmogaus egzistencinė problematika – laimė, kančia, ištikimybė, pareiga, dora.

Just. Marcinkevičius į Lietuvos dramaturgijos ir teatro istoriją įėjo savo trilogija: „Mindaugas", „Mažvydas", „Katedra", kurioje skausmingai apmąstomas Lietuvos valstybės susidarymo ir suvienijimo etapas, architekto kūrėjo ir tarnavimo Bažnyčiai santykis bei gimtosios kalbos tautoje išsaugojimo būtinybė. Ši trilogija sovietmečiu stiprino tautiškumą, žadino domėjimąsi kalba ir istorija.

Just. Marcinkevičiaus poezijos branduolys – lietuvių tautos savasties, jos istorinio kelio bei likimo apmąstymas. Svarbiausias lietuvių tautinės tapatybės šaltinis poetui buvo kaimo agrarinė kultūra. Todėl jo eilėraščiuose ir poemose kasdieniai žemdirbių darbai, buitis ir daiktai vaizduojami kaip šventas ritualas, pakylėjami į sakralumo ir mito plotmę. Just. Marcinkevičiaus kūriniuose daug Lietuvos kaimo gamtos – laukų, pievų, upių, ežerų – jausmo. Viena esminių poeto kūrybos atramų buvo ir lietuvių tautosaka, ypač liaudies dainos, iš kurių jis perėmė ne tik daugelį poetinių įvaizdžių, bet ir melodingą intonaciją, deminutyvinių formų vartoseną. Iš gamtinių ir mitinių tautosakinių įvaizdžių yra susiklosčiusi kone visa Just. Marcinkevičiaus poetinė metaforika.

Poeto kūryba atskiromis knygomis išleista vokiečių, rusų, anglų, bulgarų, vengrų, norvegų, estų, rumunų, serbų, latvių, slovakų, armėnų, čekų, uzbekų, gruzinų, moldavų, kirgizų, ukrainiečių ir kitomis kalbomis. Eilėraščių tekstais sukurta apie 200 dainų. 1974 m. parašytas eilėraštis „Laisvė" paskatino grupę „Antikvaras" sukurti dainą, kuri tapo savotišku 1991 m. sausio 13-osios himnu.

Romas Gudaitis

Gražiausia ir mylimiausia – su Tavimi, Justinai

Kalba, pasakyta laidotuvių dieną

Dieviška žodžio, Justino Marcinkevičiaus žodžio, ugnimi susilydžiusio su „rovė – neišrovė", galia: su šia dovana Lietuva atėjo į Atgimimą – negalėjo neateiti, nes Tauta jautė taurią šio žodžio šviesą, su ja jautėsi stipri ir verta atkurti savo nepriklausomą valstybę. Didi laimė, kad galėjome visi augti su šiuo žodžiu – kilniu ir vieninteliu, kad iš Kūrėjo veikalų išaugusi idėja atkurti nepriklausomą valstybę iš žodžio tapo kūnu. Idėja brandinta ir iškentėta visą gyvenimą, verčiant Adomą Mickevičių, apmąstant Didžiosios ir Mažosios Lietuvos likimo kryžkeles, kuriant draminę trilogiją, poeziją. Viršum mūsų, visiems mums ir ateities kartoms toji Jo kertinė etinė pozicija – atsiremti į Tautos šaknis, istoriją, dvasią. Tauta bylojo Poeto lūpomis, ir tik Jis vienas atrado žodžius svajonei apie savo valstybę. Ilgai mes nežinojome apie dramatišką Poeto patirtį Marijampolės saugumo kalėjime, nors jautėme tą patirtį tuose šešiolikmečiuose „einšteinuose ir galilėjuose", kurie paguldė galvas kovoje už savo valstybę ir kurių netektį, kaip ir visų, pražudytųjų pokariu, pajutome devyniasdešimtaisiais. Tik toks žmogus, kuris buvo aukščiau buities tėkmės ir smulkių asmeninių nuopelnų, galėjo susitelkti ir mus draugėn suburti ties būtimi, savo kūryba, tauriu buvimu veikti mūsų gyvenimus gerumo ir dvasingumo linkme. Veiks ir dabar, visados. Tokia jau žodžio, Justino Marcinkevičiaus žodžio lemtis ir jo prometėjiško žygio (ne veltui Atgimimo priešaušryje Jis rašė dramą apie Prometėją) optimistinė atomazga pro mūsų ašaras ir gėlą.

Atgimimo metais ir atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje Tautos širdis plakė Poeto, Mąstytojo, Valstybininko kūryboje ir veikloje į taktą žmogaus širdžiai, titaniškai širdžiai, nes kiekvienas tvinksnis, kiekvienas dūžis – tai rūpestis dėl lietuvių kalbos, kul-

tūros, tai džiaugsmas dėl savo valstybės ir sielvartas dėl blogybių, nesantaikos, susvetimėjimo. Niekas šiandien neprisimins kokio nors pasikarščiavimo, neapgalvoto, neišjausto, nepasverto žodžio, taip pat ir šioje salėje paskutinėje pasakytoje kalboje, tačiau tikrai ne vienas paliudys kartėlį, skausmą, tylų, bet iškalbingą nepritarimą ar taiklų siūlymą tobulinti, taisyti negerus dalykus. Niekados nesiekęs postų ar regalijų, Poetas šventai šios taisyklės laikėsi ir nepriklausomoje Lietuvoje. Tai Jo paslaptis ir priesakas mums, gyviesiems, kaip, nesiekiant valdžios, užvaldyti širdis ir protus – aukštesne už visas kitas – valdžia. Lietuviško žodžio valdžia, kuri galinga, nes skamba kaip arklas ir kardas.

Tu atėjai su Lietuva ir išeini į Lietuvą, Kūrėjau, o mūsų ir ateinančių kartų pareiga kurti Tavo Lietuvą – santarvės, gerumo, solidarumo, atjautos, aukšto lygio nacionalinės kultūros, dvasingą, sugrįžtančią iš visų tragiškų išsivaikščiojimų namolio, prie Tavo poezijos verdenės Lietuvą.

Yra ir bus vienas vardas, suvienijęs mus ir mūsų idealus.

Velionio žmonai Genovaitei, dukroms Ramunei ir Jurgai, anūkams, giminėms, artimiesiems tariame – Jums, brangieji mūsų, paguoda tebus krūptelėjęs, gedintis, sielvarte paskendęs gimtasis kraštas kaip per atsisveikinimą su Valančium, Maironiu, Jonu Basanavičium, Juozu Tumu-Vaižgantu, Vincu Mykolaičiu-Putinu, ir šią žvarbią žiemos dieną sielas mūsų šildanti viltis, kad Lietuva, sustiprėjusi, teisingesnė, gražesnė Lietuva visados ateis prie savo Justino Marcinkevičiaus.

Nes Lietuva, Tėvynė mūsų, gražiausia ir mylimiausia, – su Tavimi, Justinai.

Justinas Marcinkevičius

***

Kiek daug tylėjimo gamtoj,
kiek atkaklaus, kantraus augimo!
Palaiminta tyla, kuri
nuo tuščiažiedžių žodžių gina.

Palaiminta žolės tyla
ir atverstos arimų mintys,
ir geležies tyla žaizdre,
ir medžių aukštos, tylios mirtys.

O žodi, žodi! Argi tu
už tylą ne iškalbingesnis?
Po žodžių klodais atkakliai
kaip rūdys tyli mūsų esmės.

Tik atsidūstame giliai
ir tuo pačiu pasakom viską.
Kiek daug tylėjimo gamtoj,
ir koks kantrus augimas vyksta!

Klausimai ir užduotys

1 Kalba yra viena pagrindinių Just. Marcinkevičiaus eilėraščių temų. Poetas sako, kad reikia kalbėti tik „dideliais ir labai švariais žodžiais", bet jie „atšimpa ir nusinešioja". Kas prasmingesnio gali būti už žodžius?

2 Prisiminkite poemos „Kraujas ir pelenai" skaitytas ištraukas ir nebylio sūnaus Pijaus portretą. Kokią mintį išsako poetas apie tylos prasmę? Kur poetas įžiūri tą prasmę?

3 Paaiškinkite žodžius:

„Po žodžių klodais atkakliai
kaip rūdys tyli mūsų esmės."

Kaip laisvė

I
Aš jau nepakeliu
minčių apie tave!
Kaip obelis,
apsunkusi nuo vaisių,
užlaužiu tragiškai
nusvirusias rankas.
O tu sakai:
– Stovėk,
kaip stovi laisvė.

II
O, nesibaigianti
kelionė į tave!
Jau kaip akmuo,
šalikelėj sukniubęs,
aš pilku vakaru
lyg samanom
dengiuos.
O tu sakai:
– Eik taip,
kaip eina laisvė.

III
Tai uždaryk mane,
tėvyne,
savyje,
kaip giesmę gerklėje
mirtis uždaro,
taip, kaip uždaro
vakarą
naktis.
O tu man atsakai:
– Aš – tavo laisvė.

Laisvės paminklas Kaune

Klausimai ir užduotys

1. Just. Marcinkevičiaus poezijai svarbus laisvės motyvas. Eilėraštyje lyrinis subjektas kalbasi su tėvyne. Apibūdinkite, kokia yra tėvynė. Ką ji įsako lyriniam subjektui?
2. Kurie eilėraščio įvaizdžiai nusako tragišką, skaudų lyrinio subjekto negalimumą?

***

Didumas to, kas mumyse
iš meilės auga ir gerumo!
Aukšta liepsna, lig raudonumo
įkaitinanti mus. Dvasia
ir kūnas mūsų amžinumo.

Ir tu, ateinanti su ja,
esi šviesos atsiradimas.
Į mylinčias duris beldimas.
Prisiglaudimas tamsoje.
Prisikėlimas. Nutolimas.

Tai nuo tavęs čia taip šviesu.
Nuo žodžio, šitaip pasakyto.
Nuo pagalvojimo balsu:
turbūt ne dėl savęs esu –
esu turbūt dėl ko nors kito.

Klausimai ir užduotys

1. Apie kokias vertybes kalbama eilėraštyje?
2. Koks tikrasis žmogaus gyvenimo tikslas?
3. Kas daro žmogų didelį? Kur reikia ieškoti atramos veiklai, gyvenimui? Kas suteikia jam prasmės?
4. Kaip suprantate sąvokas *egoizmas* ir *altruizmas*? Pabandykite šiems tarptautiniams žodžiams rasti lietuviškų atitikmenų.

Dainuoju Lietuvą

Dainuoju Lietuvą, kaip džiaugsmą,
išaugusį iš pelenų,
kaip savo rūpestį didžiausią,
kuriuo lyg vieškeliu einu.

Laukų ir pievų žalias šilkas
nuo durų slenksčio lig dangaus.
Protingos krosnies kvapas šiltas –
visai kaip artimo žmogaus.

Atsidaryk man, atsiverk man
visom širdim – kaip šaltiniu,
leisk pažiūrėt į šitą versmę
gyvos kalbos, gyvų žmonių!

Dar viskas gyva, viskas rėkia
kapais, muziejais, žaizdomis.
Imu į ranką duonos riekę
ir taip kalbuosi su jumis.

Kalbuos per vandenį, per duoną,
per orą, ugnį, per medžius.
Girdžiu iš visko, kas man duota,
jus – kaip lietuviškus žodžius.

Klausimai ir užduotys

1. Kas lyriniam subjektui yra Lietuva? Koks didžiausias jo rūpestis ir gyvenimo tikslas?
2. Kas lyriniam subjektui sudaro Lietuvos sąvoką? Kuris iš tų elementų yra svarbiausias?
3. Just. Marcinkevičiaus gyvenimo ir kūrybos moralinė atrama yra tėvynė, meilė, motina, sąžinė. Ar šis teiginys tinkamas apibūdinti Just. Marcinkevičiaus kūrybai? Remkitės skaitytais kūriniais.

Poezija man visados buvo gimtasis kraštas, jo praeitis ir dabartis, miškai, kurie jame ošia, upės ir ežerai, kurie jį skalauja, paukščiai, kurie jame čiulba, ir žmonės, kurie jame gyvena. Žmonės, jų darbai ir žygiai, jų rūpesčiai ir svajonės, pastangos suprasti pasaulį ir save. Į šį tikslą nukreipta visa dvasinė žmogaus veikla.

Justinas Marcinkevičius

Algimantas Baltakis

Algimantas Baltakis – poetas, kritikas, vertėjas. Gimė 1930 m. vasario 15 d. Leliūnuose (Anykščių raj.). Daugelio poezijos rinkinių („Lietučiui dulkiant”, „Velnio tiltas”, „Keturios stygos”, „Akimirkos”, „Duona ir debesys”, „Strazdiškio elegijos”, „Vienuolynas”, „Žvirblių žiemavietė”) autorius. „Rinktiniai raštai” išleisti 1981 m. Daug jo eilėraščių tapo dainomis.

Algimantas Baltakis

Ar daug žmogui reikia

Gyvenimu skųstis tikrai negaliu.
Mane daug kas myli, aš daug ką myliu.

Turiu aš kam ranką širdingai paspaust,
Turiu prie ko galvą nuvargęs priglaust.

Ar daug žmogui reikia? Tik duonos riekės,
Tik vandenio tyro, tik savo kertės.

Tik darbo, kurs mielas. Šiek tiek šilumos.
Ir tai – tik todėl, kad nejaustum žiemos.

Ar daug žmogui reikia? Žolės po medžiu.
Žvaigždelės vienos tarp daugybės žvaigždžių.

Beribėje jūroje reikia bangos,
Užtykštančios tau ant krūtinės nuogos.

Ar daug žmogui reikia? Padangės taikios,
Kurioj ne bombonešiai – paukščiai lekios.

Tarp daugelio žemės vingiuotų kelių –
Vienintelio kelio. Nereikia kelių...

Kad žemę mylėtum, nekeiktum dangaus,
Dar reikia – nors vieno – bičiulio brangaus.

Ar daug žmogui reikia? Aš galvą suku...
Ir maža, ir daug... Atsakyti sunku...

Klausimai ir užduotys

1. Autorius keturis kartus kelia tą patį klausimą ir į jį atsako. Panalizuokite tų atsakymų grupes, palyginkite jas, kiekvieną iš jų apibendrinkite, charakterizuokite. Kurie „poreikiai" yra buitiškiausi, kasdieniškiausi? Kurie poetiškiausi? Kurie asmeniškiausi, o kurie pilietiniai?
2. Kuo pirmasis eilėraščio dvieilis skiriasi nuo kitų?
3. Kokie apskritai gali būti žmonių poreikiai? Kokie svarbiausi visos žmonijos poreikiai?
4. Pasvarstykite, kokie jūsų svarbiausi poreikiai. Sugrupuokite juos.

Tikiu

Tikiu
gyvenimu tykiu
po liepa,
protėvių sodinta.
Motina,
palinkusia
ties lopšiu.

Žemdirbiu,
sekmadienio rytą
apvaikščiojančiu laukus.

Senute,
tyliai kalbančia poterius.

Jaunuoliu,
skaitančiu knygą.

Tikiu žmogumi,
vasarvidžio naktį
žvelgiančiu
į žvaigždėtą dangų
ir į savo sielą.

Klausimai ir užduotys

1 Kaip pavadintumėte šį eilėraštį: optimistiniu ar pesimistiniu?
2 Ar poeto išvardyti jo tikėjimo objektai yra nerealūs, kad jais reikia tikėti? Kodėl lyriniam subjektui šis tikėjimas yra svarbus?
3 Kokią nuotaiką sukelia lyriniam subjektui išvardyti reiškiniai? Ką jie pasako apie gyvenimą? Kas atsitiktų, jei tikrovėje nebūtų taip, kuo tiki lyrinis subjektas?

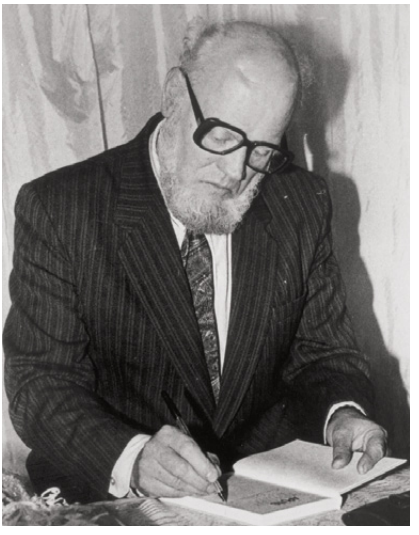

Juozas Aputis

Juozas Aputis – prozininkas, vertėjas. Gimė 1936 m. birželio 8 d. Balčiuose (Raseinių raj.). 1960 m. baigė Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą (lietuvių kalbos ir literatūros specialybę). 1959–1969 m. dirbo laikraščio „Literatūra ir menas" redakcijoje, nuo 1969 m. – žurnalo „Girios" redakcijoje. Apsakymus pradėjo spausdinti 1960 m. Geriausi kūriniai sudėti į rinktinę „Gegužė ant nulūžusio beržo" (1986). Novelėse ir apsakymuose vaizduoja daugiausia įvairias psichologines būsenas. J. Aputis yra vienas savičiausių ir giliausių kaimiškojo gyvenimo, gimtinės ir artimų žmonių pasaulėvaizdžio kūrėjų. Mirė 2010 m. vasario 28 d. Vilniuje.

Juozas Aputis

Dobilė 1954 metų naktį

Į vakarą ėmė kauptis debesys. Naktį aiškiai turėjo lyti, nes paukščiai prietemoj nepaprastai greitai ir išsigandę iš laukų skrido į mišką, šuo negalėjo rasti vietos nei prie tvarto būdoj, nei prie trobos, ant suoliuko palangėje, sodybos buvo ryškiai išpjautos prieblandoje, mykė gyvuliai, artėjančio pavojaus vejami, dardėjo ratai, toli girdėjosi susirūpinusių žmonių balsai, dar buvo galima atskirti žalias dobilienas, kur po lapais, trumpai sučirškę, pasi-

dairę ir viską nujautę, slėpėsi žiogai, ir tai buvo atskiras pasaulis – mažas kaimelis su išsimėčiusiomis sodybomis ir traukiniai, bėgiais bildantys toli už miško ir visai čia pat – prieš audrą, – viskas, kas buvo už naktį priartėjusios miško linijos, buvo kitas pasaulis, kiti kraštai, o čia – dobilienos, daug dobilienų ir gyvuliai, pririšti jose, žmonės, šuo kieme – laukė audros, o visa kita buvo lyg ir ne jų, lyg ir ne jiems – tik fonas, kokį gali įsivaizduoti, netyčia užgriebęs tolimos šalies radijo stotį.

O motina vis gulėjo lovoje, neramiai įsiklausydama, ir Martynas žinojo, kad ji serga baisia ir nepagydoma liga, kad bijo artėjančios audros, kad jai rūpi, ar uždarinėtos durys, ar užkimštas kamino skląstis, o jam pačiam buvo nė kiek ne lengviau, nes jis buvo jaunas, dar visai jaunas ir už priartėjusio horizonto įsivaizdavo dar svetimą pasaulį – visiškai svetimą, kuriam nerūpėjo, kaip dabar gyvena išsimėtęs tarp dobilienų kaimelis. Martynas užsidėjo mažučio radijo ausines – ten pasakojo apie pasaulį ne už tos, priartėjusios, bet už labai tolimos, ir ne vienos, o kelių linijų, rėminančių ne jų dobilieną, o didelius nušviestus plotus, kur skuba mažytės mašinos, skersai ir išilgai lekia traukiniai ir šokteli į orą iš dobilienų ne žiogai, o maži žali lėktuvai. Tolimas balsas traškėjo, spragseno, ir Martynas nusiėmė, padėjo ausines ant stalo ir atsigrįžo į motiną.

Ji jau buvo sunkiai įžiūrima, jos plaukai buvo žili, o pagalvis baltas, tik sulysęs, įrudęs veidas išsiskyrė. Jie gyveno dviese, ir jų gyvenimas išsimėčiusiame kaimelyje turėjo dar ir savo liniją – horizontą nupjautų dobilienų lauke.

Martynas žinojo, kad motina niekada nepagis, kad atsikels tik trumpam, tik keliom valandom, ir kad ji dabar labai bijo artėjančios audros, o jie tik dviese žemoj troboj, kad tėvas jau palaidotas ir kad jis nepasakys, kaip visada, šaltai ir ramiai: „Tegul sau daužosi, tegul žaibuoja. Man net patinka, kai viskas dunda, o bijotis nėra ko, tokia jau yra gamta". Ir dabar, turbūt, šitaip reikėtų pasakyti jam, Martynui, bet jis labai jaunas, nors ir žino, kad tokia yra gamta, bet jis taip pat žino, kad motina labai silpna, ir Martynas

žiūri vis į ją, sunkiai kvėpuojančią, o ji klausia patyliukais, nerami ir išsigandusi:

– Gal reikėjo parvesti Dobilę į tvartą, Martynai. Baisu palikti lauke per audrą. Ir perkūnija, matyt, bus.

– Bus, tikriausiai. Toks debesų ir vėjo siutimas. Bet juk ir tvarte tas pats, jei ne blogiau. Ir į tvartus perkūnija trenkia. Aš tik pradedu galvoti (kaip gerai, kad jis pasakė. Motinai lengviau, turbūt), kad galiu nespėti į raštinę, o iš ten į miestą. Būtų labai negerai, jei nespėčiau.

Jis atneša motinai atsigerti ir pasižiūri pro mažytį langą į dobilieną, kur juodo miško fone labai mažytė ir šviesi stovi pririšta Dobilė, tokia vieniša ir, turbūt, liūdna, o debesys vis renkasi, kaupiasi, jau švysčioja žaibai, vis arčiau ir arčiau, ir motina vėl sako:

– Suspėsi, turėtų greitai praeiti... Gal reikėjo parvesti, Marčiau. Baisu jai ten vienai, – bet tuo metu žaibas virš dobilienos perskrodžia dangų, ir perkūnas nugriaudžia čia pat, o debesys, sunkūs ir negreiti, juda ratu, palikę tik mažą šviesų lopelį viršuje, baltą Dobilę prislėgę, jie suka aplink arba grįžta atgal, ir Marčiui jie panašūs į didelius ir protingus lėktuvus, kurie karo metais atskrisdavo beveik virš tos pačios dobilienos, o iš tikrųjų virš stoties, kur dabar girdėti traukiniai, sukdavo ratus, norėdami tiksliau numesti bombas, o paskui, nepasitikėdami savimi, lakūnai pakabindavo lempas.

Jam tikrai dabar reikėtų kalbėti taip, kaip kalbėdavo tėvas, nes jo motina sunkiai serga, ją reikėtų raminti, nes žaibai raižo dangų ir griaustinis baisus. Motina pakelia galvą, pasiremia, patraukusi aukštyn pagalvį, ir kiekvieną kartą, kai driokstelі perkūnas, sako:

– Dabar tikrai trenkė, Marčiau.

– Tegul trenkia, mama. Turėjo trenkti, šitaip kepino visą dieną. Tokia jau gamta. – Bet jam neišeina taip, kaip tėvui, net visai nepanašu. O gamta įsiuto, ir dabar jis nebegali susigaudyti, kada žaibuoja ir kada ne, visas išsimėtęs kaimelis, visa dobiliena apšviesta, ir miškas tarytum iškaltas iš akmens, o pastatai atrodo lyg pavargę laivai jūroje. Trenkia kažkur visai arti, trenkia bai-

siai, ir motina sudejuoja ir paskui nutyla, Marčius supranta, kad ji apalpo, jai dažnai būna šitaip, griūdamas jis bėga prie kibiro, suvilgo šaltu vandeniu rankšluostį, spaudžia jį motinai prie kaktos ir mėgina bent lašelį vandens įpilti jai į burną. Bet ji vis dar neatsigauna, jis sėdi šalia ant lovos krašto, o ji tokia mažytė ir gera, vieną jos veido pusę apšviečia žaibai, jos žili plaukai išsidraikę, Marčius paima jos ranką ir sėdi šitaip greta, spausdamas drėgną rankšluostį prie jos kaktos, ir jis dabar labai myli savo apalpusią motiną, jam pasidaro keistai gera, kad jis sėdi greta jos, pila šaukšteliu į burną šaltą vandenį, ir ji prasimerks, pamatys jį greta, ir Martynas dabar tikrai pasakys taip, kaip tėvas.

– Nereikia jaudintis, mama. Nebe pirmas kartas trankosi. Ir tegul. Nereikia taip jaudintis, ir bijoti nėra ko, – sako jis motinai, kai ta pamažu pramerkia akis, ir jis dabar myli savo mažą motiną, dar niekada jis taip nejuto esąs jos sūnus, kaip dabar.

– Kokia kvaila aš. Trupučiuką persigąstu, ir matai – kaip. Ta Dobilė labai rūpi. Ir gyvenam mudu, Marčiau, beveik iš jos.

– Ta Dobilė neprapuls. Ji pripratusi lauke. Nereikia taip galvoti, kad gyvenam tik iš jos. Reikia toliau už dobilienos žiūrėti, mama, – liūdnai sako Martynas ir dar labiau pajunta, kaip arti yra

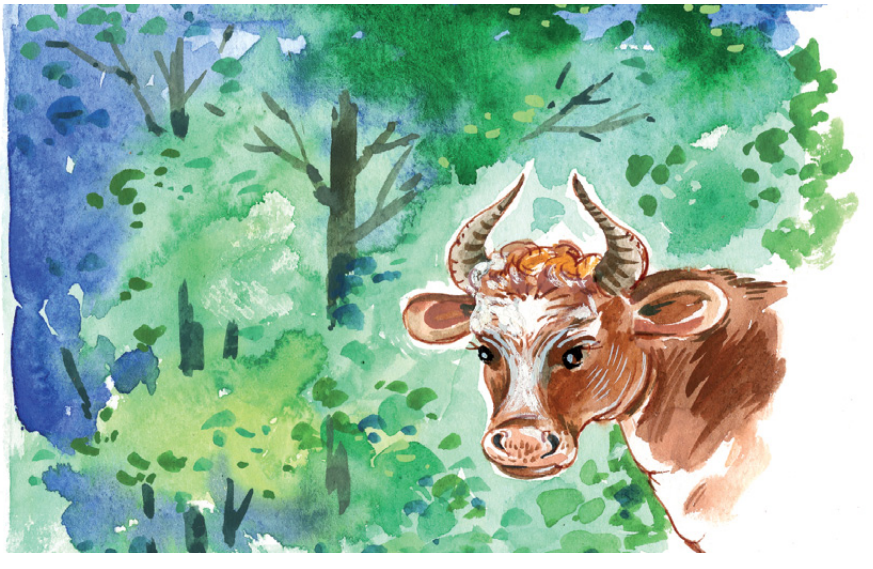

jų pasaulio linija – horizontas, prie kurio stovi pririšta Dobilė, bet motina nerimsta, ji keliasi sunkiai ir vienmarškinė eina prie žaibų apšviesto mažyčio lango, žiūri, silpnom rankom pasirėmusi į palangę, ir jos tylūs žodžiai nusmelkia jį visą:

– Nežinau, gal nematau aš, bet dobilienoj Dobilės nėra. O gal aš nematau.

Tada jis prišoka prie lango, prilenda prie jo, ir Dobilės tikrai nebematyti, ji buvo visai neseniai, jis žvilgtelėjo prieš kelias minutes, – kai motina pradėjo atsigauti ir atmerkė akis, – Dobilė buvo dobilienos vidury, o dabar jos nematyti, ir jis išgąstingom akim žiūri į motiną, o motina į jį, ir Marčius supranta, jog motina taip pat, galbūt, tik dabar labiausiai pajuto, kad Marčius jos sūnus, ji bijojo pasilikti viena, bijojo, kad Marčius neišbėgtų į dobilieną ieškoti Dobilės, ir jis – dabar labiausiai motinos sūnus – turi, būtinai turi pasakyti:

– Mama, tu eik į lovą ir palauk, o aš bėgsiu pažiūrėti, gal jinai pavargo bestovėdama ir atsigulė.

Bet motina nejuda, jis užsimeta apsiaustą ir išeina į kiemą. Ant krūtinės jam šoka šuo, vejasi jį, ir, išbėgdamas į nupjautą lauką, atsisukęs, jis pamato, kad motina tebestovi prie lango, o žaibai išryškina ir vėl paskandina ją tamsoje, išryškina ir vėl paskandina. Jis bėga peršlapęs ir sušilęs, ir – visada, turbūt, taip būna, kai tavo gyvenimą rėmina nupjautos dobilienos ir labai artima miško linija – jam atrodo, kad jis bėga apginti, išsaugoti šitą mažą pasaulį, kuriame šiąnakt keturiese ieško vienas kito – motina, jis, Dobilė ir šuo. Ir prakaitas, ir lietus žliaugia per veidą, žaibai kerta ir kerta jam per kojas, jis griuvinėja per daug dažnai, šuo bėga iš paskos, šlapias ir cypdamas, ir taip būtų gera, taip norėtųsi sutikti dobilienoje žmogų, o labiausiai permirkusį tėvą, kuris pasakytų, kad tokia jau yra gamta, bet dobilienoje nėra nieko, ir Dobilės nematyti, tiktai kuolas ir grandinė – daugiau nieko, ir jie bėga abu su šuniu į dobilienos pakraštį, paskui vėl atgal, – paskui į kitą pusę, jis šaukia Dobilę vardu, šaukia labai garsiai, nes perkūnija praryja, sudaužo jo šauksmą. Jis jau norėtų sustoti, šuo vis painiojasi po kojom, jis bijo bent kiek atitolti nuo Marčiaus,

bet bėgti jiems daug geriau, daug lengviau, nes tada nei žaibai, nei griausmas ne taip baisu. Jie abu įpuola į krūmus, laužydami alksnių šakas, paskui iš kitos pusės sugrįžta į tvartą – gal parlėkė Dobilė namo, bet jos nėra, ir vėl jie abu – Marčius ir šuo – išbėga į dobilienos pakraštį, o lietus pila, ir griaudžia visas dangus. Jis sustoja tarytum pašautas, kai pro varvančius alksnių lapus krūmų tankmėj pamato žaibų apšviestą baltą Dobilės kaktą. Martynas nieko negali pasakyti jai, o šuo sustoja netoli, viską supranta ir žiūri, išpūtęs akis, į juos abu – į Marčių ir Dobilę.

– Matai, kokia tu. Nutraukei saitą ir taip toli pabėgai, – sako Dobilei Martynas. Gyvulys žiūri į jį, kažkoks be galo ramus, daug ramesnis už Marčių ir net už šunį, ir paskui pradeda gromuliuoti, o per jos akis, žaibų apšviestas, nuo ausų teka vanduo. – Matai, kokia tu. Įlindai į krūmus, pasislėpei, o mes čia su šuniuku iš proto kraustomės dobilienoj... – Staiga jis prisimena, kad prie lango, turbūt, tebestovi motina, ji gal verkia kartais, nesulaukdama sūnaus – jų pasaulio vaduotojo, ir Marčius patapšnoja Dobilei per ausį: – Tu pabūk čia, žiūrėk man, niekur toliau nebėk, aš tik pasakysiu mamai, kad tu esi, o paskui ateisim abu su šuniuku tavęs parsivesti. Sušlapai visa, pabūsi tvarte, kol praeis audra.

Grįždami atgal, jie nebėga, eina pamažu, ir šuo dabar drąsesnis, jis prasiveržia į priekį, retkarčiais atsisukdamas pasižiūri, ar Marčius tebeeina.

Martynas apsiprato su audra ir žaibais, dabar nebe jie galvoj, jis nebėga, bet vis dėlto skuba, eina greitai, o prakaitas žliaugia, ir staiga jis prisimena išsigandęs, kad vieno dalyko šiandien jau nebepadarys. Juk jie buvo visi susitarę anksti rytą susirinkti į raštinę, o paskui važiuoti sunkvežimiu į miestą – šešiasdešimt kilometrų. Tenai reikia nuvažiuoti pašėlusiai anksti, kad arčiau užsiimtum eilę, nes paskui gali negauti nė kepaliuko. Jam pasidaro liūdna ir pikta, kad ta Dobilė ir audra viską sumaišė. Jis eina dabar, nuleidęs galvą, dar lėčiau, nes jau vis tiek raštinės kieme susirinko visi, kas žadėjo važiuoti, ir Žukauskienė stovi su trimis vaikais, prikėlė juos ir vešis kartu į miestą – kaip visada. Maži tie jos vaikiukai, miegoti reikėtų, bet jie jau moka už motinos nugaros

sustoti į eilę, ir pardavėjos nėra blogos tame mieste, jos supranta viską, supranta, kad tie vaikeliai Žukauskienės, bet vis tiek duoda po kepaliuką „galvai", nors kokios ten galvos iš tų Žukauskienės vaikų – tik galvelės.

Paskui jis nutaria, kad neverta, negalima šitaip pasimesti, baisus čia daiktas – nuvažiuos kitą kartą.

Audra dar nesiliauja, nors danguje jau daugiau matyti properšų, o motina stovi prie mažo langelio žemame kambary balta galva ir baltais marškiniais, sunkiai serganti ir tokia gera, tokia tikrai motina, ir Marčius nubraukia lietų ir prakaitą nuo veido ir nebegali suvaldyti džiaugsmo, kad vis dėlto Dobilė atsirado, kad jis atrado ją ir motina daugiau nebeapalpo, ir nepasidarys jai gal blogiau šiąnakt.

– Jinai į krūmus įlindo, mama... Išsigando, matyt, dobilienoj. Tokia audra. Aš nueisiu, parvesiu ją į tvartą. Mudu skubėjom tau pasakyti, kad ji atsirado. Tu eik, atsigulk, dabar jau viskas susitvarkė, tiktai į raštinę jau pavėlavau, bet dėl to nereikia nusiminti.

Klausimai ir užduotys

1 Kokia novelės pradžios situacija? Kokia nuotaika vyrauja šeimoje?

2 Kaip Marčius bando atstoti tėvą? Kaip jaučiamas tėvo trūkumas namuose? Kokia tradicinė lietuviško kaimo šeima, kas paprastai namuose būdavo duondavys? Ar dabar Marčiaus namuose pakankamai duonos? Kokia kaimo žmonių padėtis? Ką liudija Žukauskienės vaikų galvelės eilėje prie duonos?

3 Kokį motina pažįsta pasaulį, kuo ji rūpinasi? Kur josios pasaulio riba, kuri jai yra saugi?

4 Kokie signalai atplaukia iš už tosios horizonto įrėmintos ribos? Ar patrauklus tas pasaulis Marčiaus motinai?

5 Nusakykite novelės veiksmo trukmę.

6 Atkreipkite dėmesį į motinos ir sūnaus santykius. Kokie jie? Kokias pastangas deda vaikas, kad viskas būtų gerai, sutvarkyta? Ar pavyksta jam tai pasiekti?

7 Iš kurių žodžių sužinome, kad „viskas susitvarkė" tik trumpam?

8 Aptarkite novelės kompoziciją.

Kompozicija (lot. *compositio* – sudėstymas, sutvarkymas) – atskirų kūrinio dalių, fragmentų, vaizdų surikiavimas, jų tarpusavio ryšys ir santykis su visuma. Kitaip sakant, autorius, žinodamas, apie ką rašys (pasirinkęs temą, vaizduojamąją medžiagą), kokius jausmus ir mintis norės sukelti skaitytojui, galvoja, kaip geriausiai tų tikslų siekti. Kompozicija – tai ir stambesnio kūrinio skirstymas į dalis, skyrius, veiksmus. Bet ir konkretus veiksmas, skyrius paprastai turi savo vidinę kompoziciją. Pradėdamas nuo peizažo, autorius galbūt nori sukurti nuotaiką arba nusakyti veiksmo vietą. Prieš įvesdamas į kūrinį pagrindinį veikėją, gali plačiai aprašyti tam tikro meto visuomenės santvarką ar istorines aplinkybes – vadinasi, kūrinyje bus svarbūs socialiniai ar istoriniai klausimai. Kada, kurioje vietoje autorius griebiasi dialogo, įvykio aprašymo, peizažo, portreto – irgi priklauso nuo rašytojo siekių, tikslų, nuo sugebėjimo žaisti skaitytojo jausmais, mintimis.
Kai kūrinys turi aiškią, ryškią pradžią ir pabaigą, kai įvykiai kūrinio rėmuose prasideda ir baigiasi – tokia kompozicija vadinama **uždara**. Kartais, dažniausiai eilėraštyje, pabaigoje pakartojama pradžios eilutė ar posmas – tai vadinamoji **žiedinė** kompozicija. Bet kūrinys gali susidėti ir iš laisvai siejamų vaizdų, apmąstymų virtinės, baigtis daugtaškiu, klaustuku – parodant, jog tai yra atsitiktinė atkarpa iš jausmų, minčių srauto, gyvenimo tėkmės epizodas. Tai **atviros**, fragmentinės kompozicijos kūriniai.

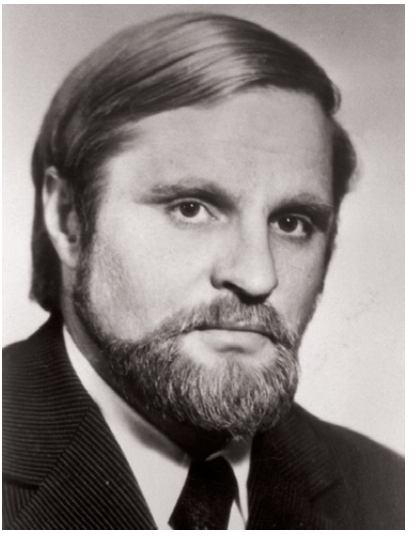

Bronius Radzevičius

Bronius Radzevičius gimė 1940 m. gruodžio 24 d. Jo sunki vaikystė prabėgo Vyžuonų kaime (Utenos raj.). Anksti mirė jo motina, po to ir pamotė. Tėvas vedė trečią kartą. Antroji pamotė buvo geros širdies, bet nervinga ir rėksminga moteris. Būdamas aštuoniolikos metų, B. Radzevičius neteko tėvo ir paskutinius mokslo metus gyveno mokyklos internate. Baigęs mokyklą, dirbo gamykloje, įsigijo tekintojo specialybę, bet noras pažinti traukė jį studijuoti. Įstojo į Vilniaus universiteto Fizikos-matematikos fakultetą. Vėliau perėjo į Filologijos fakultetą.

Studijų metais gyveno skurdžiai, dažnai pusbadžiu ir neturėdamas tinkamų drabužių, tačiau vis kartodavo: „Nors tektų misti vien duona ir vandeniu, bet savo tikslo gyvenime neatsisakysiu, turiu būtinai pasiekti...” Savarankiškai skaitydamas filosofijos, psichologijos, estetikos, literatūros veikalus lietuvių, rusų, vokiečių kalbomis, jis bandė rasti atsakymą, kodėl žmonės yra būtent tokie, o ne kitokie, ko žmogus ateina į pasaulį, kokia jo egzistencijos prasmė.

Baigęs universitetą, dirbo mokytoju, redaktoriumi. Rašytoju savęs niekada nelaikė, nors savo kūrybai kėlė didžiulius reikalavimus. Jam buvo svarbu mintį išreikšti tobulai, naujai, savitai ir taip, kad tai, kas jo išjausta, taptų savastimi ir skaitytojams.

B. Radzevičių slėgė sovietmetis ir jo sistema. Jį piktindavo neišmanėlių srautas, besiveržiantis į literatūrą, dailę, kitus mokančiųjų kurti bukumas, klasiniai kultūros ir moralės kriterijai. Jam gyvam esant, jo kūriniai nebuvo pripažįstami, į rašytoją buvo žvelgiama

su pašaipa. B. Radzevičius dešimtį metų intensyviai dirbo, tyliai, niekieno nepadedamas, neraginamas, vienišas, nesuprastas. „Neturiu iliuzijų pakeisti pasaulį, – teigė rašytojas, – aš tik dalelytė tos aplinkos, ir mano pretenzijos absurdiškos. Bet aš privalau eiti tuo keliu...”

B. Radzevičius tragiškai žuvo 1980 m. spalio 10 d. Po jo mirties išėjo keli apsakymų rinkiniai ir romanas „Priešaušrio vieškeliai”.

Bronius Radzevičius

Kaltė

Vaizduotėje iškilo jau seniau užmirštas močiutės veidas.

Apsirengusi tamsia suknele, ji sėdi prie slenksčio iš lauko akmenų, sėdi ant senos suskilusios lentos (vienas galas uždėtas ant didelio plokščio akmens, kitas – ant storos žilvičio kaladėlės), sėdi, prisiglaudusi prie sienos, – pilki suskeldėję nuo lietaus ir kaitros rąstai. Praviros prieangio durys, – kažkodėl negaliu jų prisiminti, rodos, buvo apkaltos siaurom lentikėm, – jos visuomet sunkiai ir stipriai užsitrenkdavo, nelikdavo nė mažiausio plyšelio,

pro kurį prasiskverbtų šviesa ar vėjas. Dar ir dabar matau sulenktą rankeną, ir mano ranka guli ant jos. Tik paspausi nykščiu suplotą apvalią lopetėlę – jos pačios atsivers, aš išvysiu kopėčias ir gelsvas mūsų kambario duris. Už jų pasigirs balsai, ir aš kuo greičiausiai smuksiu į vidų. Mintyse regiu pamotę su skuduru ir lėkšte rankoje, o toliau, prie baltos sienos, už stalo sėdi tėvas ir persikreipęs – pamotė užstoja duris – žiūri, kas įeina. Tačiau kodėl net dabar, kai vaizduotėje išplaukia kažkelinto apsilankymo namo vaizdas, regiu save skubiai, be žodžio, prasmunkantį pro močiutę, kuri kaip visuomet sėdi prie sienos ant nuzulintos, suaižėjusios lentos? Ji jau iš tolo mane pamatė, jos nustebusios akys seka mane, kai einu per kiemą, ji keliasi, pasiremia lazda ir, vilkdama kojas duobėtu, bet sutryptu kaip asla kiemu, išmetusi į šalį dešinę ranką, eina prie manęs ir, užkliudžiusi laiptų akmenį, vos nesuklumpa. Aš – net pačiam keista kodėl – matau save einantį palenkta galva ir šiek tiek sukantį į šalį – man gal norėtųsi visai ją apeiti, prasilenkti. Jeigu būtų kitas takas, kitos durys, prie kurių ji nesėdi, aš, ko gero, įslinkčiau vogčiomis. Gal ir dabar taip grįžčiau namo, jeigu ji tebesėdėtų prie mūsų namo slenksčio.

O juk ji... Niekas manim taip nesirūpino, kaip ji. Dar ir dabar matau mane stebinčias, lydinčias susirūpinusias akis raukšlėtame veide, girdžiu dūstantį nestiprų balsą – jis moko mane, perspėja, pataria, gal net šaukia, kad prieičiau. Tačiau aš bėgioju su draugais, verčiuosi kūliais kiemo žolėje ir, pasitaikius pirmai progai, sprunku ten, kur ji manęs nematytų – nepriekaištautų, kad plėšau drabužius, nesibaimintų, kad galiu nusisukti galvą. Gal todėl ir dabar regiu save, einantį pro ją ir žiūrintį į priešingą pusę. O gal... gal man gėda prieiti, gėda, nes jos jau seniai nebėra ant to suoliuko ir visą tą laiką aš nė nepastebėjau, kad jis tuščias, niekad nė nepagalvojau apie ją ir, aišku, nesuvokiau, kokia ji man buvo gera. Gera?.. Jos rūpinimasis buvo kasdienis, būtinas kaip duona.

Nelauktai suvokiau, kad ieškau žodžių, kurie dilgintų, geltų... Taip visuomet tikriausiai būva, kai sąžinė nešvari, kai nori nuo savęs nuslėpti ar perdėtu susijaudinimu atpirkti kaltę. Man neduoda ramybės mintis: argi ji manė, kad jos anūkas ją taip greit

pamirš? Net tada, kai gulėjo svetimame mieste, drėgname plytų name, ant lentų, net tada, jei žvakių šviesoje būtų pramerkusi akis ir išvydusi aplink save rimtus, gal net liūdnus veidus, ir suvokusi, kas ją ištiko, – jos vyzdžiai būtų ėmę skubiai bėgioti, ji pirmiausiai būtų pasigedusi manęs ir galbūt pasakiusi: „Kaip tu... sveikas?.. Aš tau numezgiau kojines, jos lovoje, po čiužiniu". Ji bandytų pasikelti ir, jeigu būtų neužtekę jėgų, parodytų į savo lovą galvos kilstelėjimu, rankos ar piršto judesiu. Ne, aš neperdedu, aš žinau. Sirgdama ji vis teiravosi, kada aš atvažiuosiu. O aš... Matote, aš negalėjau, man nebuvo laiko. Taigi...

Užtat dabar, kai kojos sustingsta iš šalčio, kai aš rausiuos po dėžę, kur sukrauti padėvėti drabužiai, – gera šaltame kambary, kuriame dabar gyvenu, užsivilkti megztuką, – pasijuntu negalįs atplėšti žvilgsnio nuo baltų lentų dėžės dugne. Žiūriu ir stengiuosi kažką prisiminti... (Ak, taip, kaipgi čia dabar – tiek daug turėjau visokių megztukų ir nė vieno, rodos, nespėjau sunešioti, matyt, išmėčiau kur po bendrabučius, kraustydamasis iš vieno į kitą – jų tąsyk nereikėjo, kam tampysi. Jaučiu, kad kažkas many skrebena, girdžiu nedrąsų, užguitą ir bailų balsą, kuris be galo atsargiai stengiasi prasismelkti į suirzusią sąmonę. „O kas?.. – klausia tas balsas ir išgąstingai nutyla, – iš kurgi tu gavai tuos megztukus?" – „Kaip iš kur? Pirkau. Maža iš kur galima gauti? Visokio šlamšto prisirenka, galvosi dabar – kaip, iš kur!" Tačiau skrebena aštriais nagais, ir aš turiu pagalvoti, turiu ką sugalvoti ir atsakyti, kitaip jo nenutildysiu.

Pagalvojęs kiek atkertu: „Padovanojo". – „Hm... padovanojo..." – nenurimsta jis ir nenutyla, kol su skuduru rankoje neprieinu prie lango, nežvilgteliu į užpustytus laukus, į blyškų dangų prieš speigą ir kol vaizduotėje neiškyla senas, žaliom samanom apžėlęs stogas, pravertos trobos durys, laiptai iš lauko akmenų ir suolelis, ant kurio – tamsiai, beveik juodai apsirengusi, pernelyg baltu veidu, įsmeigusi į mane savo senas apvalias akis – sėdi ji, mano močiutė, ir aš noriu ją apeiti, prasmukti nepastebėtas, bet jaučiu, kad ji pernelyg įdėmiai į mane žiūri ir kad man nepavyks.

Klausimai ir užduotys

1 Kokie prisiminimai iškyla pasakotojo galvoje? Iš kur jie atplaukia?

2 Kas novelėje yra svarbu: veiksmas, poelgiai ar jausmai?

3 Palyginkite pasakotojo dabarties ir vaikystės pasaulį.

4 Atkreipkite dėmesį, kaip tiksliai pasakotojas prisimena detales iš vaikystės, namų.

5 Koks asmuo novelėje užima centrinę vietą?

6 Kas pasakotojui yra senelė? Ką senelė įkūnija? Kodėl kūrinys pavadintas „Kaltė”?

7 Ką reiškia žodžiai: „Jos rūpinimasis buvo kasdienis, būtinas kaip duona”? Ar neatsitinka taip, kad kasdieniai, būtini žmonės ar daiktai, kaip duona, vanduo ir oras, būna nepastebimi, lyg nereikšmingi, ir tik, juos praradę, suvokiame jų vertę ir būtinumą?

8 Koks pasakotojo santykis į gyvenimą, išėjus iš gimtųjų namų?

9 Kaip manote, ar yra taisyklė, nusakanti, kaip reikia gyventi gyvenimą, kad nereikėtų gailėtis? Kas novelės pasakotojui, žiūrint iš laiko perspektyvos, atrodo prasminga?

10 Parašykite samprotavimu pagrįstą rašinį „Gyventi reikia taip, kad nereikėtų gailėtis praėjusio laiko”. Pasirinkite jums labiausiai tinkamą rašinio formą. Galite pamėginti rašyti rašinį dialogo arba laiško forma, arba rašykite tradicinį mokyklinį rašinį.

Saulius Šaltenis

Saulius Šaltenis gimė 1945 m. gruodžio 24 d. Utenoje. Mokėsi Utenoje. Vilniaus universitete studijavo lietuvių filologiją. Dvejus metus tarnavo sovietinėje kariuomenėje. Dirbo Lietuvos kino studijoje, laikraščių redaktoriumi. 1990 m. atkurtos Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras. Seimo narys (1992–2000), 1996–1999 m. Lietuvos Respublikos kultūros ministras. Kūrinius pradėjo spausdinti 1961 m. Parašė scenarijus kino filmams: „Vyrų vasara", „Herkus Mantas", „Ties riba". Už filmą „Herkus Mantas" jam paskirta Respublikinė premija. Estų kalba išleido knygas „Riešutų duona", „Herkus Mantas".

Saulius Šaltenis

Amžinai žaliuojantis klevas

Aš norėčiau gimt Korsikoj, nes turėčiau tada ilgus ilgus, iki juosmens plaukus. Bet mes neturim net veidrodžio... O filmuose viskas gražu, net balos kitokios negu iš tikrųjų.

Tačiau dabar jau gerai, blogiausia buvo žiemą, kai tėvelis pragėrė savo paltą. Bet mano tėvelis niekada nenusimena, iš viso jis labai labai šaunus; nieko, mano mergyte, pasakė, nieko, greitai

ir švarkai bus nereikalingi... Subtropikai, amžinai žaliuojantys, grįžta į Lietuvą. Mano tėvelis moka prancūziškai! Mano tėvelis visados su kaklaraiščiu ir skrybėle, mano tėvelis negeria tarpuvartėse kaip kiti... o jei ir geria, bent nosinę patiesia ir pomidorą gražiai supjausto į skilteles... Ir dar būtinai kitus sudraudžia: nejaugi, sako, lietuvių kalba taip išseko, kad kalbatės tarpusavy vien keiksmažodžiais? Mano tėvelis geria ne kaip kiti – ne todėl, kad jam būtų skanu – vaistai juk irgi neskanūs, – o todėl, kad išlietų savo sieloje susikaupusius pūlius... Mano tėvelis turi sielą. Bet mes nesam vargšai, mes šeimininkai, sako tėvelis, ir čia mūsų namai, mūsų malkinė, mūsų daržas, mūsų išvietė. Ir džiūstantis klevas yra mūsų. Tik Nuomininkas mūsų klevo nekenčia. Iš pradžių jis, žinoma, mokėjo nuomos mokestį, bet paskui nustojo – pasiėmė tada sau mano mamytę, paskui didįjį kambarį ir net koridoriuką, daržą, malkinę, dar ir klevą norėjo nukirst, kad bulvių neužkalėtų... Ir mane taip pat buvo pasiėmęs, bet aš perbėgau žiemą į tėvelio pusę su savo moline taupykle, nes vien artėjančiais subtropikais pasikliaut per daug negalima... Mano tėvelis jau nebedirba laikrašty, mano tėvelis naktinis sargas. Mes nė trupučio nebijom Nuomininko; atvirkščiai, mes iš jo atvirai šaipomės: cha, cha, sako tėvelis, aš šeimininkas, ir ką man reiškia tamstai išnuomot laikinai tris kambarius ir virtuvę, pagaliau visą namą, net išvietę su tamstos spyna ir net savo žmoną, jeigu labai norit, bet klevo, bet šito mano klevo – niekados!.. Ir, žinoma, ištraukė iš Nuomininko rankų kirvį ir permetė per namą. Tada Nuomininkas pargriovė mano tėvelį ir prispaudė po klevu keliais prie žemės. Mūsų Nuomininkas dieną naktį nešioja ant krūtinės aukštųjų mokslų baigimo ženklą, tokį va rombą, bet mano tėveliui nusispjaut ir į jį: cha, cha, vis tiek tamstai iš kišenės dar tebekyšo žagrės rankena!

Dabar mes gyvenam, galima sakyt, visai puikiai, beveik visai pamiršom žiemą, kai tėvelis pardavė ir savo kūną mokslo labui – po mirties studentai mokysis iš tėvelio. Vaikeli mano vieninteli, pasakė tėvelis, argi taip jau baisu, jeigu mums dar liko mūsų sielos? Argi aš negyvas? Aš kaip klevas: pakol nenukirto, ir aš žaliuosiu.

Mes turim pinigų, mes nusipirksim naują mokyklinę uniformą ir žieminį paltą, mes jau pasikabinom užuolaidas, ir jokia vaikų komisija dabar neperkels manęs į Nuomininko pusę... Aš saugau klevą, bet kas iš to, jei jis pačiam vidurvasary sparčiai gelsta ir džiūva. Nuo klevo iki tvoros virvė skalbiniams: šitie vystyklai – tai Nuomininko ir mano mamos vaiko. Aš ragauju žemę po klevu, bet nieko nesakau tėveliui – žemė nudegina liežuvį. Kai mūsų nebūna namie, Nuomininkas laisto mūsų klevą sieros rūgštim... Nenudžiūk, klevai, nenudžiūk, jei gali! Šiandien aš einu žiūrėt spalvoto amerikoniško filmo, nes juk reikia turėt kokią nors silpnybę... kaip turi mano tėvelis... Kinas didelis mano trūkumas, bet gerai, kad ir aš turiu trūkumų, kinas suryja daugybę pinigų, o paskui vis sapnuoju... sapnuoju, vis stengiuosi sapnuot Korsiką ir ilgus auksinius plaukus... O apie karą nesinori, nes ten ir tokių plaukų nepagailėtų... Šiandien vėl žiūriu spalvotą filmą, bet tėveliui rublio neišskiriu, nes iki algos dar savaitė. Ir tėvelis, žinoma, kantriai lauks manęs prie kino teatro, nes aš uždraudžiau jam susitikinėt su jo pažįstamais, kurie visados nesiskutę ir be kaklaraiščių.

Aš išėjau iš salės vis dar tebemylėdama iki ašarų gerą ir nuostabų šerifą.

– Apie Korsiką? – paklausė tėvelis.

– Ne, – pasakiau, – bet ir tau būtų labai patikęs šerifas...

– A, – pasakė tėvelis, – o kokia jo pavardė?

Aš iš tikrųjų negalėjau prisimint nei vardo, nei pavardės, gal tai buvo šerifas be pavardės, bet sugalvojau:

– Džefersonas jo pavardė...

Tėvelis žiūrėjo į krautuvės vitriną, kur stovėjo neįperkami konjako buteliai.

– Ar tik ne jis bus išradęs garvežį?

– Ne, – pasakiau, – kitas... Polzunovas...

Ir pamačiau, kaip tėvelis visas palinko į vitriną ir jo kakta išrasojo smulkiais lašeliais.

– Tėveli, – pasakiau, – o gal paimk tą rublį?

– Ne ne, – jis truktelėjo mane už alkūnės, – palauksim dar, palauksim!

Ir nuėjo namo palengva, ne tiesiai. O Marijos Melnikaitės gatve, ir iš tolo staiga pamatėm ir supratom, koks jau iš tikrųjų nuogas mūsų klevas ir visai visai lyg per vieną naktį pražilęs.

– Pribaigė, – pasakė mano tėvelis ir kelis kartus nusišnypštė į nosinę. – Šarmo užpylė...

– Ne, – pasakiau, – tai sieros rūgštis...

– Koks skirtumas, – pasakė tėvelis, – ar šarmu, ar rūgštimi!..

Mes negrįžom iki vakaro namo, tėvelis išsitiesė pievoj už kapinių prie upelio užsidengęs skrybėle veidą, aš pabraidžiojau pabraidžiojau po upelį, ir nuėjom namo virt vakarienės. Tėvelis sugrįžo tik visai sutemus, išgėręs įlipo į klevą ir už virvelės įtraukė paskui save skardinius išdraskytus vainikus, kurie voliojosi už kapinių tvoros.

– Ak, – pasakė mano tėvelis, – štai mes ir vėl sužaliuosim!..

Naktį pakilo vėjas, ir klevas atgijo, nutviekstas mėnesienos, ir vielom prie šakų priraišioti neregėti fantastiškų palmių, ąžuolų ir kitokių nežinomų augalų lapai, dar tebežali ar visai surūdiję, ėmė šlamėt, žlegėdami ir gremždami skarda į skardą.

Anapus sienos ir tvoros, kitoj – ne mūsų pusėj, užgirdom balsus, durų trinksėjimą, mamos verksmą ir smūgius lyg su kūle į sieną:

– Senas prakeiktas girtuoklis!

O aš stovėjau prie lango ilgais naktiniais marškiniais, tėvelis su švarku ant pečių, ir abu žiūrėjom nušvitę ir keistai laimingi į mūsų klevą.

– Taip, aš senas prakeiktas girtuoklis, – suriko tėvelis, – taip taip, sutinku, pragėriau viską, net kūną, ir tą sugebėjau... Bet aš ne Nuomininkas! Mes šį bei tą dar turim! Dar šiokią tokią sielą turim!.. Kad ir apibrizgusią ir karščiuojančią... Nuomininkai!.. Ak Viešpatie, kokios utėlės trainiojasi mano sielos papėdėj!

Tada tėvelis pravirko ir ėmė trint kumščiu aukštyn ir žemyn krūtinę.

Atsigulėm į savo lovas, mūsų klevas džeržgėdamas tebeošė nakty... Ir jeigu stipriai stipriai užmerki akis, ir jeigu labai labai nori, tada plyksteli ryški pietų saulė ir užauga ilgi auksiniai plaukai... Žinoma, viskas pasikeis, kai aš gausiu pasą, aš pasiimsiu tave į pietus, į Krymą ar Kaukazą... Mes skinsim vynuoges, įdegsim saulėj ir užsidirbsim krūvą pinigų, atsiimsim paltą, rašomąją mašinėlę, enciklopedijas ir savo kūnus... Ir tada labai paprastai ateis mano vienintelis ir geras šerifas, kurį aš dabar nežmoniškai myliu po šito filmo... Štai jis veža mus atvira lenktynine mašina atgal į šiaurę per Kaukazo tarpeklius ir prerijas, ir aš nejučiom užsnūstu... užsnūstu ant jo peties; o jis tik šypsosi nepaleisdamas iš dantų cigaro... Lekia į šonus supuvusios tvoros, o mes sustojam klevo paunksnėj, ir aš atsibundu... Mano įdegęs tėvelis ramiai geria kokoso riešutų pieną, mūsų neįkainojamas šerifas strykteli iš mašinos, cigaras teberūksta jo dantyse... Jis mesteli į orą du savo pistoletus, du savo baisius koltus, jie patys vėl įšoka į odinius dėklus. Ir tada jis sukryžiuoja rankas ant krūtinės, žiūri prisimerkęs iš po savo nepakartojamos skrybėlės į šlykštaus prakaito išpiltą

virpantį žmogeliūkštį, nusispjauna jam tarp kojų ir pro sukąstus dantis iškošia:

– Nuomininke...

Klausimai ir užduotys

1. Prozoje itin svarbų vaidmenį atlieka pasakotojo asmuo. Kuo ypatingas S. Šaltenio novelės pasakotojas? Koks pasaulis atrodo mergaitei?
2. Kieno žodžiais ir frazėmis kartais kalba mergaitė? Kodėl? Kaip tie žodžiai skamba vaiko lūpose?
3. Kaip teksto įvykiai išdėstomi laiko atžvilgiu? Ar jie išplėtoti?
4. Kodėl mergaitė nepasilieka gyventi pas mamą ir Nuomininką, o bėga gyventi pas tėvą?
5. Pasvarstykite, kodėl tėvas puolė į alkoholizmą.

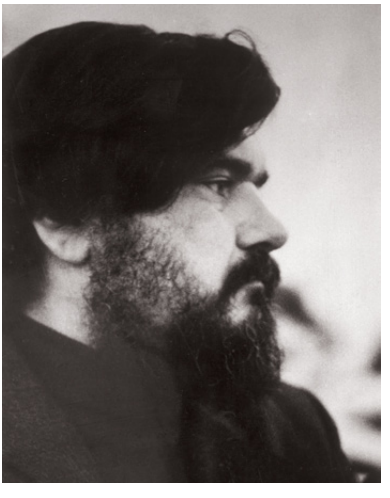

Romualdas Granauskas

Romualdas Granauskas gimė 1939 m. balandžio 18 d. Mažeikiuose. Prozininkas. 1957 m. baigė Sedos darbininkų jaunimo vidurinę mokyklą. Dirbo įvairiose redakcijose, mokytojavo. Apsakymus pradėjo spausdinti 1954-aisiais. Išleido prozos rinkinius „Medžių viršūnės", „Duonos valgytojai", „Baltas vainikas juodam garvežiui", apysaką „Gyvenimas po klevu". Rašytojas yra sukūręs ir kino scenarijų. 2000 m. R. Granauskas apdovanotas Nacionaline premija.

Romualdas Granauskas

Gyvenimas po klevu

Ištrauka

Senoji Kairienė vieną pavasario rytą iš savo vienkiemio susiruošia į kolūkio gyvenvietę. Ji nori paprašyti anūko Dariaus (senosios vyras ir sūnus jau mirę), kad padėtų jai iškelti iš kaupo bulves.

Tą rudenį pradėjo jų kaimą rašydinti į kolūkį. Tą rudenį jos žmogus pradėjo smarkiai gerti. Gėrė ne jis vienas, tačiau kitų norėdama galėjo ir nematyti, o kaip nematyti savojo? Ir jo pilkstančio veido, ir raukšlių veide, ir balstančių plaukų, sustingusio žvilgsnio, ilgam įsmingančio į vieną tašką: pro virtuvės langą, pro šulinio svirtį, virš daržinės stogo, į pilką, žemą žiemos dangų? Jis nerūkė, tačiau vidurnakčiais, staiga prabudusi, ji ranka užtikdavo jį besėdintį tamsoje ant lovos krašto vienais apatiniais. Ji išsigąsdavo: ne savo žmogaus, alsuojančio čia pat, o tokio vaizdo: juodoje tamsoje, pilnoje šalto vėjo, po apsnigtais kaimo trobų stogais sėdi vyrai vienais apatiniais, sėdi, rūko, jų širdys vos plaka iš baimės, netikrumo, nuo rūpesčių dėl žemelės, dėl duonelės, dėl vaikų, žmonų, motinų. Po lovomis, ant kurių jie sėdi nuleidę basas

kojas, už mūriukų, po grindimis, po pamatų akmenimis kažkas vos girdimai krebžda, tartum rausiasi, tartum graužiasi gilyn kaip kirvarpa į sienoją: kaip gyvensim be žemės? Kaip gyvensim be savo žemės, be grūdo saujoj, kaip gyvensim tokiame netikrume ir nežinojime? Juk buvo ir tų karų, ir permainų, ir bėdų didžiausių. Per akis buvo nelaimių, gaisrų, tvanų ir marų, mainėsi gyvenimai, liktys, lėmimai, bet viena buvo tikra ir nekintama: kad ir kas būtų, kas beatsitiktų, lieka mano žemelės rėžis, kuris nesudegs, kurio neišveš, neištrems, nesusprogdins. Tai jis apgins nuo bado, nuo ubago lazdos, nuo visko. Koks mažas, koks nederlingas būtų – vis tiek, jame atsistojęs, apglėbęs vaikelius rankomis, prispaudęs prie savęs jų mažas galveles, gali ramiau žiūrėti, kaip griaudėja ir dreba aplinkui pasaulis, kaip dunda rytuose ir vakaruose, kaip siautėja didžiūnai ir valdymierai, kaip lekia vieškeliais baisingos pakalikų gaujos – ant galų pagalės viskas pragriaudės, pradundės, prasiautės. Nurims, nutils, nieko juk nėra amžino. Virš galvos sučirens vieversys, ims garuoti arimas, tavo saujoj sublizgės grūdas, pavasario saulės apšviestas. Žemelė juk liko – liksi ir tu. O dabar buvo užvis baisiau: plėšė iš žmogaus žemę, plėšė jo širdies stiprybę, griovė viso gyvenimo, viso likimo pamatą. Todėl ir iškildavo akyse tie vienmarškiniai kaimo vyrai, laukiantys nesulaukiantys tamsoje ryto aušros. Žiemos dienai išaušus, jie slinkdavo vienas pas kitą, pusbalsiu tardavosi, nieko nenutardavo, jų papilkėjusiuose veiduose gilyn rėžėsi raukšlės. Atsirasdavo ant stalo naminės butelis, ir antras, ir trečias. Bet nepasigirsdavo dainos, nesuklegdavo balsai. Vakarop vėl išslankiodavo į namus. Parėję pasrėbdavo viralo, guldavosi miegoti. Iš vakaro kiek numigę, pabusdavo paryčiais jau blaivūs, nuleisdavo nuo lovos kraštų kojas ir vėl klausydavosi, kaip krebžda tamsoje tas nematomas, kaip graužiasi gilyn: už mūriuko, po grindimis, sienojuose...

Senoji bestovinti užsimerkusi. Atsimerkė – ir vėl tuojau šoko į akis banguojantis, linguojantis, vilnijantis rugių lauko žalumas. Tai po juo kaip po giliu vandeniu nugrimzdo senasis kaimas. Ji žino, kad ten rugiai tesiekia žmogui tiktai ligi krūtinės, o iš čia, nuo kapinaičių kalnelio, baisioniškas atrodo to žalumo gylis, –

juk po juo dingo ne tiktai plokšti takai ir keliukai, ne tiktai stogų kupros, bet ir svirčių galai, net didžiųjų kaimo klevų ir liepų viršūnės! O buvo kaime medžių, daugybė medžių, daug aukštesnių ir už jos klevą, aukštumo kaip du jos klevai, bet pjūklai įveikė storiausius kamienus. Pusę dienos melioratoriai pjaudavo vieną, tūpčiodavo su tais savo motoriniais pjūklais aplinkui, apipjaustydavo iš visų pusių – vis tiek įveikdavo. Kur jie galėjo gauti paprastą pjūklą, kad iš karto skersai pjautų... Nėr tokių pjūklų, nėr tokio ilgumo, žmogus dar neišrado. Jam ir nereikėjo. Nė per amžius tokių didelių medžių niekas nepjaudavo, – kas tau pjaus sodybos medį kelių šimtų metų senumo? O dingo jie visi po rugiais, lyg ne nupjauti, o apsemti būtų. Senoji atsimerkusi vis naršė ir naršė žvilgsniu virš to lauko: nuo eglynų tolumoj iki savo basų kojų. Nejaugi viskas dingo be pėdsako, nejaugi nieko ničnieko neliko? Argi žemė tokia negailestinga, jog nė menkos žymelės nepalieka akiai? Žemė ar žmogus? Gal žmogus. Jis vienas toks ir tėra pasauly. Žemė geresnė, gailestingesnė. Ir senoji, gerai įsižiūrėjusi, ėmė kai ką skirti. Tas didžiausias rugių laukas nebuvo vientisai žalias. Vilnijančiame žalume ji įžiūrėjo lyg kokius tamsesnius lopus. Ne vieną ir ne du. Dangaus karaliau! Juk tai senųjų kaimo sodybų vietos. Tai žemė, buvusi po namais, po daržais, po tvartais, tai kiemų, tai darželių žemė! Žiūrėdama į tuos tamsesnius lopus, ji pradėjo šnibždėti: „Sutkaus troba... Rimkaus gyvenimas... Pociaus gyvenimas. Ilginio Bitinėlio... Paulausko Vienkojo... Geležauskienės Našlelės...” Lyg kokią maldą, lyg Visų šventųjų litaniją... Tas besikartojantis žodis „gyvenimas”, „gyvenimas”, kuriuo žemaičiai vadina žmogaus sodybą. Ji pati nebežinojo, ar jai dabar graudu, ar liūdna. Gal kad ne. Ji ne apie tai galvojo. Ji tarytum džiūgavo. „Sako, nebėr senojo kaimo... Kaip nėr, iš kur tau nėr?” Tuose tamsesniuose lopuose auga vešlesni, derlesni rugiai, jų varpose daugiau grūdų, jie daugiau duos duonos, todėl išeitų, kad buvusių gyvenimų žemė dar tebelaiko savyje, giliai savyje ja vaikščiojusių žmonių atminimą, aišku, tebelaiko, žemė juk turi atmintį, ji turi gerą atmintį, tai ne koks ten vanduo, kuris bėgo nubėgo ir nė žymės nepaliko. Ir dar išeitų, kad, jeigu bėgio-

jai žeme, ji atsimena tavo kojas; jeigu ravėjai, kasei, purenai – rankas atsimena, pirštus, delnus; jeigu nukrito ant jos tavo prakaito lašas – ji ir to neužmiršo, sugėrė į save, įsiurbė, bet neužmiršo. O jeigu ne vienas, ne du lašai? Jeigu žmonių prakaitas kaip lietus ant jos lijo? Ar gali ji užmiršti? Negali. Ir neužmiršo – derlesni, vešlesni, daug tamsesni rugiai auga tose vietose, kur žmonių dirbta, būta, eita, gyventa. Tai kaip tatai nebėra Budrių kaimo, jeigu budriškių prakaitas tebeaugina rugius? Trobų nebėra, gyvenimų nebėra, medžių, takų, šulinių nebėra, o prakaitas tebėra, žemėn jis dabar susigėręs, ir rugių šaknys jį pamažėle siurbia į save kaip kokią ilgai veikiančią trąšą. Kitais metais čia augs jau nebe rugiai, augs kas nors kitas, žaliuos naujas pasėlis, – kaimo prakaitas ir jį maitins, kels jo tamsiai žalius stiebus ar lapus į viršų. Tai kaip tatai nebėr kaimo, iš kur nebėr, jeigu net nugriauti, nuardyti žmonių gyvenimai tebeaugina duoną? Šita mintis pirmąsyk atėjo senajai į galvą. Gal todėl pirmąsyk, kad niekada iš aukštai nebuvo mačiusi didžiojo rugių lauko. Sakytum ji pati dabar kaip koks paukštis sklandė viršum jo, – kaip paukštis, kuris sugrįžo į gimtąsias vietas, prie gimtojo medžio, gimtojo lizdo, o jų nebėr, ir jis dabar suka plačius ratus ore, suka ir suka, sklando tylėdamas, nustebintas to, ką taip plačiai ir aiškiai mato. Čia, ant kapinaičių kalnelio viršūnės, senoji iš tikrųjų galėjo pasirodyti panaši į juodą paukštį, varną ar kranklį: tamsiais drabužiais, ilgu, vėjo judinamu sijonu, atsikišusia nosim, įkritusia burna, visą laiką linksinti maža galva: „Pociaus gyvenimas... Narkaus gyvenimas... Rimkaus gyvenimas...” Tik savojo gyvenimo ji nepriskaičiavo, jis dar tebebuvo čia pat, už jos nugaros, kapinaičių kalnelio atšlaitėje: troba tebebuvo, klevas tebežaliavo, trys vištos vaikščiojo po kiemą. Visų kitų kaimo žmonių gyvenimai dingo nuo žemės paviršiaus. Ne gaisras juos sudegino, ne tvanas nuplovė, ne bombos ar sviediniai ištaškė viską į šonus. Nekyšojo buvusiose gyvenimų vietose pajuodę grebėstai ir kaminai, nevešėjo kiečiai, dagiai, dilgėlynai. Gražiai, tarytum giedodamas, niro paniro kaimas į rugių lauką. Ar ne pati gražiausia, pati švenčiausia mirtis jį ištiko? Ar begali ištikti gražesnė?.. Ir tiktai dabar pajuto senoji, kad karšta

ir sausa pasidarė galugerkly, akis užplūdo lengva migla: lengva, perregima, virpanti. Pasidarė silpna krūtinėje ir kojose. Čiužėdama drabužio šonu į medžio kamieną, ji suklupo ant kelių, nejučia prispaudė delnus sau prie gerklės. Ta migla akyse nesisklaidė, tačiau senoji jos nebijojo, – tai nebuvo negalios ar skausmo migla, visiškai ne. Gal net savotiškai malonu, nors ir labai graudu, buvo joje būti, – aiškiausiai švietė birželio saulė, šiltas vėjelis judino senosios drabužį. Migla tebuvo vien jos akyse, ilgai žiūrėjusiose į didžiojo rugių lauko žalumą ir bangavimą. Tai buvo gera ir graudi migla. Iš jos, iš tos miglos, ataidėjo plonas ir drebantis garsas, po jo – kitas ir dar kitas, ir dar. Senoji, parklupusi po medžiu, giedojo. Seniai bebuvo giedojusi tą giesmę, – nuo tada nebuvo, kai jos, jaunos ir lieknos, su laukų žolynais rankose, rinkdavosi čia iš kaimo. Drebantis buvo palikęs jos balsas, niekas kitas, išskyrus ją pačią, negalėjo girdėti, niekas ir negirdėjo. Ne balso gražumas, ne giesmės žodžiai čia buvo svarbu, – yra žemėje tokių vietų, kur keliai patys sulinksta, yra gyvenime tokių valandų, kai pačios rankos nejučia pakyla prie gerklės, kuri irgi tarytum pati atsidaro ir pati gieda... Senoji neilgai tegiedojo, gal kokius du ar tris posmus, nors giesmė buvo ilga ir nė vieno jos žodžio ji nebuvo užmiršusi. Įsikibdama į medžio kamieną, ji vėl atsistojo. Susigėdo, kam giedojo plika galva, neužsirišusi savo juodosios skarelės, tartum kas būtų galėjęs ją čia pamatyti. O kai leidosi nuo kalnelio žemyn, jau daug lengviau buvo palikę ant širdies. Skaudžiau, bet lengviau: ir dėl savo senatvės, ir dėl savo našlės gyvenimo, ir dėl ilgos, juodos ir gūdžios vienatvės.

Eidama gyvenvietės gatve, ji sukiojo į šonus galvą, norėdama pamatyti, ar pasikeitę kas per žiemos laiką, kai ji tūnojo savo trobelėje užpustyta, tenukrūpštindama tik į daržinę anglių ir į šulinį vandens. Nutirpęs sniegas paliko mėtytis visokią bjaurastį, šiukšles, šlamštą. Vėliau, žinoma, žmonės apsišluos, apsitvarkys. Dar buvo anksti pradėti naujas statybas. Gatvė nebuvo pailgėjusi nuo naujų namų. Tiesą sakant, tos gatvės ir nebuvo: ėjo asfaltuotas plentas, o abipus jo žmonės statėsi mūrinukus. Daug buvo pastatytų, daug statomų, ne vieną dar pradės statyti vėliau, kai gerai

pradžius žemė, kai jau bus galima kasti pamatus, nebijant, jog užslinks. Eidama ji galvojo apie tai, kad visoj gyvenvietėj nėra nė vieno medinio namo, nė vieno skiedrinio stogo, nė vienos šulinio svirties. Ten, toliau, kyšo skardinis aukštas bokštas, iš jo bėga žmonėms vanduo: po žeme, vamzdžiais, tiktai iš kur jis bėga? Nejaugi iš ežero, užteršto fermos srutomis? Ne, žinoma. Iš kur nors kitur. Net atsigręžė, prisiminusi tas fermas. Jos stovėjo ant kalnelio, pačioj gražiausioj vietoj, o žmonės grūdosi su savo namais abipus plento, ir joks miškelis, jokia kuitalė[1] neužstojo jų nuo žiemos vėjo, jokie medžiai, jokie krūmai negynė nuo vasaros karščių, nuo plente keliamų dulkių. „Kaip tatai išeina? – stebėjosi senoji. – Kiaulėms – gražiausia vieta, o žmonėms – kur beliko?.. Ar kaimą prie fermų reikėjo statyti, ar fermas prie kaimo? Kam tada išdraskė senuosius Budrius? Ar ne pigiau būtų atsiėję, jei prie Budrių būtų naujas fermas pastatę? Iš tų plytų, kur visą gyvenvietę sumūrijo, penkios naujos fermos būtų išėjusios. O kur dar išgriauti senieji gyvenimai, išpjauti senieji medžiai, kur iškirsti gražiausi sodai! Argi žmonės sakė, ar šaukė, kad nebenori gyventi senajame kaime? Argi patys prašėsi, kad juos čia sukeltų? Įdomu, kur, kokioj vietoj yra gimęs tas, kuris pirmasis taip sugalvojo? Po tiltu?.. Pakelės griovy?.. Ten ir užaugintas?.. Dangaus karaliau!.. Savo rankomis išgriovė, išdraskė, išdirbo viską – ir prie fermų sukėlė gyventi! Ant galų pagalės, jeigu jau taip reikėjo tokio didelio rugių lauko, juk toks čia, kur gyvenvietę stato, jau plytėjo! Ir dar aš sakau, kad man vienai ten blogai. O kokias gėrybes čia turėčiau?..” Iš priešakio į ją artėjo traktorius, ji atidžiai įsižiūrėjo: bene anūkas važiuoja? Kabinoje sėdėjo kitas žmogus, jis net nepažvelgė į ją, pasitraukusią į patį kelio pakraštį. Jis jos nepažinojo, aiškiai nepažinojo – juk būtų pristabdęs traktorių, galvą pro dureles iškišęs: „Vajergau, Kairienė!.. Ar tu gyva dar, ar nenumirei per žiemą?!” Ne, jis buvo svetimas gyvenvietėj, tikrai ne budriškis. Jie visi čia buvo svetimi: budriškiai, lygumiš-

[1] Kuitalė, kuitis – jaunas, tankus spygliuočių miškelis, šilelis, giraitė.

kiai, kiti net nuo palatvijo atsikėlę. O tie jaunieji? Zootechnikai, mokytojos, agronomės, buhalterės? Iš visos Lietuvos, – kitoji atvažiavusi žemaitiškai nė žodelio nesupranta. Ne viena karta turės čia pragyventi, kad saviškiais pasijustų, tačiau – kaip nugyvens, kaip pasijus, jei vieni iš tos gyvenvietės bėgs į miestą, o kitiems, iš miesto, lieps čia dirbti? Taip ir maišysis? Kaip jie dirbs tą žemę? Argi tai darbas – su žmonėmis, kuriuos dorai tik iš matymo tepažįsti? Kas augs po tokio darbo? Augti gal ir augs, ir dabar juk auga, bet nė kokio džiaugsmo iš tokio dirbimo. „Nežinau, man taip atrodo, – galvoja eidama senoji. – Dabar tas žemės darbas kitoks paliko: su mašinom, su traktoriais... Tokius laukus apsėja, nupjauna, iškulia, grūdo į saują nepaėmę."

Klausimai ir užduotys

1. Apie kokį Lietuvos istorijos laikotarpį kalbama tekste?
2. Ką reiškia kūrinio pavadinimas?
3. Nusakykite gyvenimo „po klevu" vertybes. Kam priešpriešinamas pasaulis „po klevu"?
4. Visa apysaka ir yra senosios kelionė į gyvenvietę ir atgal, pertraukiama jos prisiminimų, samprotavimų, nuojautų. Kokią vidinę dramą išgyvena Kairienė? Dėl ko sielojasi?
5. Ką atnešė kolektyvizacija Lietuvai? Kokias vertybes sužlugdė? Palyginkite Lietuvos pokario kaimo piešiamą situaciją su savo gyvenamąja aplinka. K. Bradūnas, viešėdamas Punsko ir Seinų krašte, išsakė mintį, kad jis čia suradęs tikrąjį lietuvišką kaimą, tokį, kokį buvo palikęs išvykdamas iš Lietuvos. Ką jis turėjo omenyje? Jūs gerai pažįstate negausių mūsų krašte valstybinių ūkių likimą. Įsivaizduokite, kas būtų atsitikę, jei visos žemės būtų prijungtos ir visi ūkininkai suvaryti į valstybinius ūkius... Kaip pokario Lietuvoje buvo sužlugdytas kaimas? Ką lietuvių tautai ir kultūrai reiškia kaimas?

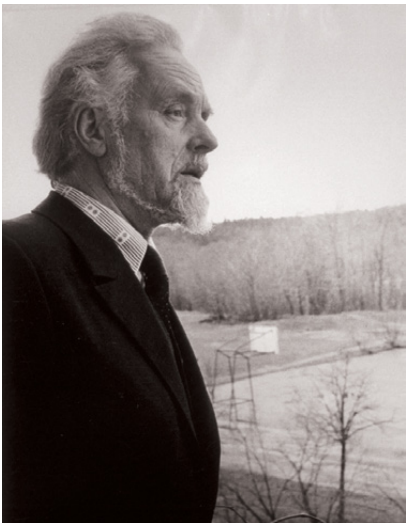

Jonas Mikelinskas

Jonas Mikelinskas – prozininkas. Gimė 1922 m. gegužės 6 d. Žadeikėliuose (Pasvalio raj.). Baigė Vilniaus universitetą, mokytojavo, dirbo Švietimo ministerijoje, Rašytojų sąjungoje. Išleido apsakymų ir apysakų knygų: „Senis po laikrodžiu", „Šiltos rankos", „Pažinai tu jį", „Žiupsnis smėlio", „Lakštingala – pilkas paukštis", „Žvaigždžių dulkės", „Laukinė obelis", „O laikrodis eina", „Genys yra margas", „Kur lygūs laukai", „Nors nešvietė laimėjimo viltis" ir kt. Parašė apsakymų vaikams. Išleido kritikos ir publicistikos knygų.

Jonas Mikelinskas

Iksas ir Ygrekas

Abu jie buvo naujokai, abu sėdėjo devintoje klasėje ir abu labai nemėgo vienas kito.

Vienas nedidelis, riebulis, plačiu ir atsikišusiu užpakaliu, įlenktomis į vidų per kelius kojomis, visuomet vaikščiojo įtraukęs rudaplaukę galvą, susigūžęs, tarsi pasiruošęs kiekvienu metu sutikti smūgių krušą.

Kitas ne pagal metus ištįsęs, plačiais pečiais, prie kurių karojo stambios rankos, žiūrėdavo per draugų galvas, it ieškodamas kumščiams darbo, akims peno.

Niekad neužmirš mažasis Pranas Keršys tos fizinio auklėjimo pamokos! Juk tada, kai jis su sporto kelnaitėmis pasirodė aikštelėje, didysis Lionginas Tupė šaipydamasis visiems parodė:

– Vyručiai, Iksas eina!

Visa klasė, palikusi kamuolį, godžiai sužiuro į ateinančio berniuko nuogas, storas kojas, kurios bailiai glaudėsi viena prie kitos per kelius ir kukliai skėtėsi per blauzdas.

Visada atsimins ir Lionginas Tupė tą matematikos pamoką, kai mokytojas, susierzinęs, šiek tiek pakeltu balsu pasakė:

– Ygreką, ygreką surask!

Kažkaip jis tada labai ilgai vargo su tuo ygreku. O kai galop, prakaito išpiltas, surado, mokytojas garsiai atsiduso:

– Na, pagaliau štai ir ygrekas!

Jei Lionginas tąsyk būtų nors žvilgterėjęs į Iksą, tučtuojau būtų supratęs, kad dabar jis jau nebe Tupė, bet Ygrekas.

Taip abu naujokai, nesuspėję nė apšilti naujoje vietoje, visam laikui „pakrikštijo" vienas kitą.

Kai abudu jau buvo paženklinti, jie slaptai ir su kažkokiu piktu smalsumu pradėjo vienas kitu domėtis.

Atidžiai vienas antrą sekdami ir stebėdami, jie daug ką sužinojo. Mažasis pastebėjo, kad didysis tiesiog neapkenčia matematikos. Didysis netrukus įsitikino, kad mažasis labai jau nemėgsta fizinio auklėjimo pamokų.

Ir keista, nors jie matė savo didžiulį išorinį skirtumą, ilgainiui, geriau vienas į antrą įsižiūrėję, pradėjo surasti ir daug ką bendro savo charakteriuose.

Iš tikrųjų abu turėjo tą gilų vidinio drovumo, išdidumo ir savotiško gerumo, pasakytum, net gailestingumo jausmą. Šitą jausmą jie pavydžiai slėpė nuo kitų, tik kiekvienas savaip. Jei mažasis savo tikrąjį „aš" dangstydavo abejingumo, kandžios pašaipos kiautu, tai didysis savo turtą slėpdavo kampuotuose judesiuose, įžūliame elgesyje, net grubioje fizinėje jėgoje.

Matematika ir fizinis auklėjimas buvo tarsi plyšiai, pro kuriuos įsiskverbdavo visa, kas pažeisdavo jų įgimtą, liguistą išdidumo jausmą.

Susidūrę akis į akį su tais dalykais, jie išsiduodavo prieš savo norą. Juk menkas malonumas joti ant arklio, kurio nesugebi pažaboti.

Kai tiktai pajuto vienas kito silpnybę, kiekviena proga abu stengėsi tuo pasinaudoti. Tereikėdavo Ygrekui per matematikos pamoką atsidurti prie lentos, kai Iksas meistriškai suorganizuodavo tylų kelių klasės padaužų puolimą. Šito bloko pašaipūs žvilgsniai tarsi subadydavo ir išbarstydavo visas gerai ir tvarkingai sudėliotas didžiojo berniuko žinias. Atsisėdęs kartu su dvejetu į suolą, jis pats tuo stebėdavosi, tyliai širsdavo ir laukdavo atsiskaitymo valandos.

Tereikėdavo tik Iksui pribėgti prie gimnastikos ožio ar arklio, atsistoti šalia skersinio ar lygiagrečių, kai rankos ir kojos suglebdavo, apsilpdavo nuo didžiojo Liongino ir jo draugų niekinančių žvilgsnių. Tada mintyse Iksas ir vėl kurdavo naujus kerštо planus.

Jie ne kartą buvo tvirtai pasiryžę nebekreipti dėmesio į vienas antro patyčias, bet jiems nesisekė. Per daug akių matė ir vieno, ir kito silpnybę.

Nežinia, kuo ta nuožmi dvikova būtų pasibaigusi, jei ne vienos dienos įvykis, kuris viską pakeitė iš pagrindų.

Be abejonės, Ygrekas buvo puikus sportininkas. Reikėjo tik pamatyti, kokias mirties kilpas jis išdarinėjo per ilgąją pertrauką ant skersinio! Gražu būdavo pažiūrėti! „Tai bent vyras!" – sakydavo ne tik devintokai, bet ir dešimtokai, vienuoliktokai.

Pranas, žinoma, tada nesimaišydavo aikštėje. Jis ne žioplys, kad spoksotų it pelėda, kaip tas neriasi iš kailio. Nesimaišydavo, o vis tik matydavo. Matydavo pro fizikos kabineto, nuo kurio jis turėjo raktelį, langą.

Pranas jausdavo, kad didysis Lionginas taip plėšosi ant skersinio, norėdamas pabrėžti savo pranašumą ne tik klasės, bet ir visos mokyklos akyse. Aišku, Keršys savo matematinių formulių nekarstys ant gimnastikos prietaisų. O čia kas kita. To garieznos[1] pranašumą įvertins ir pirmokas.

Ir štai atėjo toji diena, kai viskas apsivertė aukštyn kojom.

Tuo laiku Pranas, kaip ir dažnai per ilgąją pertrauką, buvo fizikos kabinete. Truputį pakėlęs tamsiai žalią užuolaidą, jis vogčiomis žiūrėjo pro langą. Staiga jo dėmesį patraukė sujudęs sukrutęs prie skersinio mokinių būrelis. Mažieji, negalėdami matyti pro didžiųjų nugaras, įkyriai kaip paršiukai spraudėsi į priekį pro kojas. Visa krūva siūbavo, lingavo.

Nurimo.

Pranas pasitraukė suolą ir užsikrovė ant palangės, bet pro storą didelių ir mažų galvų klodą nieko negalėjo įžiūrėti. Kažkoks neaiškus nujautimas tada pasakė, kad reikia skubėti ir jam ten. Todėl, ilgai negalvodamas, jis užtrenkė duris, išbėgo į koridorių, galvotrūkčiais nusirito laiptais ir atsidūrė aikštelėje.

Pačiu laiku atbėgo. Budintis mokytojas Ripkūnas kaip pleištas perskrodė šią gyvą masę, ir Pranas aiškiai pamatė prie jo kojų šviesią Liongino galvą.

Atvažiavusi greitosios pagalbos mašina Ygreką išvežė.

Lionginas susilaužė kairę ranką.

---

[1] Gariezna – išstypęs, liesas žmogus ar gyvulys.

Iš pradžių Pranas, kai neštuvuose pastebėjo labai baltą savo priešo veidą ir juodus rankų delnus, išsigando. Bet vos tiktai nutilo sanitarinės mašinos padangų čežėjimas žvyruota aikšte, jis instinktyviai pažvelgė į geležinį skersinį, kuris, sidabru švytėdamas saulėje, jungė du lygiagrečius stulpus, ir nusiramino. Per daug jis buvo blogas gimnastas, kad liūdėtų.

Per fizinio lavinimo pamoką atsidūręs vėl aikštėje ir nebesugaudamas pašaipių žvilgsnių, įsmeigtų į jo kojas, Pranas visa esybe pajuto, kad nelaimė, kaip ir pinigas, turi dvi puses. O kai prisitraukė prie skersinio, ir mokytojas tai pastebėjo, jį užvaldė slaptas, dusinantis pasitenkinimas, savotiškas džiaugsmas, kurio nebuvo su kuo pasidalyti.

Po pamokų jis nepatraukė tuoj pat į namus, kaip visuomet darydavo, bet spoksojo į parduotuvių vitrinas, užėjo į knygyną, užsuko į gastronomą. Knygyne Pranas ilgai žiūrėjo į tvarkingai sudėliotas knygas, nors ką pirkti jau seniai žinojo. Kai drebančiomis rankomis, savotiškai susigraudinęs, atsargiai įleido į apsitrynusį ceratinį portfeliuką naujintėlaitį, suvyniotą į melsvą popierių „Pėdsekį", jį apėmė tikras pirkimo azartas. Į savo krepšelį jis dar įdėjo storą, gražiais viršeliais, kvepiantį sąsiuvinį, nemažą dėžutę dažų, du atvirukus – vieną su Gedimino pilim, o kitą su Kremlium. Bet ir tai dar nenumaldė jo troškulio ir alkio: gastronome jis išgėrė butelį gero limonado, sulaižė dvi porcijas ledų – rausvų ir baltų – ir bematant surijo didoką sluoksniuotą pyragaitį. Šie nuostabūs dalykai jau seniai Praną traukė. Todėl dėjo į krūvą pinigus ir laukė progos. Proga pasitaikė. Pinigas tam ir skirtas, kad gerą daiktą už jį pirktum.

Nuo šios pirkimo aistros jis atsipeikėjo tik gatvėje, kai jau valgomus daiktus sudorojo ir nejučiomis kišenėje užčiuopė keletą smulkių pinigėlių. Kodėl jis taip neprotingai padarė? Kam tas brangus, didelis sluoksniuotas pyragaitis! O ledai! Net dvi porcijos! Argi tam jis krovė pinigą, kad paskui taip neprotingai iššvaistytų? Visai jis netvirtavalis ir ne atkaklus berniukas, kaip tėvas sakydavo. Jis išlepintas, ištižęs, bjaurus vaikėzas. Štai kas jis! Ir gerai, kad Tupė iš jo šaiposi!

Tupė?

Mintis apie Tupę grąžino Praną į tikrovę.

Bet tas jau nebesišaipys iš jo. Tas jau gavo, ko norėjo.

Kažkoks keistas, jam nesuprantamas, galingas jausmų antplūdis užgožė sąžinės priekaištus dėl išleistų pinigų. Po truputėlį vėl tvino atslūgusi nuotaika. Ilgainiui kažkas jame išsivadavo iš varžtų ir nešė jį gatvėmis. Ir vis tik giliai širdies kamputyje tūnojo kažkas dar nepajudintas, dėl ko jam buvo gėda. Jis net nesipriešindamas pusbalsiu sumurmėjo: „Negi aš kaltas. Tupė pats nudribo".

Šįryt į mokyklą Pranas išėjo labai anksti. Gatvėj, į kurią jis neskubėdamas pasuko, buvo tylu, ramu. Tik kur ne kur ant grindinio ar šaligatvio sukinėjosi su šluota ir kibiru moteriškė, praeidavo pieno išnešiotoja, iš vienos tarpuvartės į kitą prasmukdavo katė, kai kada tyliai pralinguodavo dar aprasojęs automobilis. Retkarčiais namų pastogėje sparnais plastelėdavo karvelis, ir pasigirsdavo jo švelnus miegūstas burkavimas. Oras kvepėjo gležnais gegužio lapais ir rytmečio dūmais. Kaip gera eiti į mokyklą, kai yra daug laiko! Tiek daug jo yra, kad eini pačiu tolimiausiu keliu ir galvoji galvoji... Tada gyveni. Gera, kad mokykloje diena tokia aiški, paprasta, permatoma, kaip jos didžiuliai langai. Gera, kad niekas tenai tavęs grubiai nestumdys, nesišaipys, nors tavo kojų keliai brūžinasi į kits kitą, nors neperšoki per gimnastikos arklį, nors neprisitrauki prie skersinio. Ir niekas tavęs nepavadins „Iksu". Norėtum pribėgti, apkabinti, išbučiuoti pavėlavusias gatvės šlavėjas, pieno išnešiotojas, medžius, tvorą, barstyti duonos trupinius taikiai burkuojantiems karveliams. O paskui? Paskui įtraukti dūmais ir gležnais lapeliais kvepiančio ryto oro ir sušukti: „Aš laisvas!"

Įstabus Pranui atrodė šis rytas.

Mokykla pasitiko jį svetingai švytėdama. Jis sustojo ir iki pat skambučio godžiai žvelgė į jos linksmus, kupinus gyvybės langus.

Auklėtojas atsivertė žurnalą, patikrino mokinius ir atsistojo.

– Apie pasiruošimą egzaminams mes kalbėsime susirinkime, o dabar reikėtų išsiaiškinti dėl Tupės. Jūsų draugas atsigulė į ligo-

ninę. Nežinia, kiek laiko jis ten prabus. Reikėtų jam padėti, ypač iš matematikos.

Jis kalbėjo, aiškino, o jo mėlynų akių žvilgsnyje tilpo visa klasė.

Pranas užsikniaubė ant suolo ir prispaudė pieštuko galą už dantų. Jo galvoje siuvo mintys. Va kur auklėtojas suka... Nori, kad kažkas tą Ygreką lankytų ligoninėje ir mokytų matematikos. Taip. Kažkas?! Bet jis turi nepasiduoti. Argi dėl to jis taip ilgai laukė, kad pats vėl tą dičkį užsitrauktų sau ant sprando. Užsitrauktų tada, kai visi jo vargai vieną kartą pasibaigė. Juk aišku kaip dieną, kad tasai Tupšė tupės antrus metus. Argi dabar jis turi tą Ygreką traukti už ausų. Ne, niekados. Jis negali to padaryti.

– Gero apetito!

Nuo auklėtojo balso Pranas atsilošė ir atsargiai apsižvalgė. Mokiniai dairėsi vienas į kitą. Auklėtojas nežiūrėjo į jį, bet Pranas pieštuką padėjo.

– Tai kas sutinkate padėti Tupei?

Per klasę perbėgo lengvas šlamėjimas, prislopintas šiuresys.

– Savanorių neatsiranda?

Tyla.

– Gal tu, Keršy?

Keršys atsistojo. Į jį nukrypo visos klasės akys. Pasigirdo balsai: „Jis geriausias mūsų matematikas", „Keršys Tupę ištrauks", „Iks plius yg..."

Tačiau pastarąjį balsą nukirto griežtas auklėtojo žvilgsnis.

– Na, tai kaip? Sutinki?

Argi dėl to jis taip laukė, kad dabar pats jį parsitemptų į klasę, kai išsivadavimas taip arti. Ne, jis negali sutikti. Jei sutiktų, būtų paskutinis asilas.

– Sako, tylėjimas reiškia sutikimą.

– Ne, ne, auklėtojau!

– O kodėl? – auklėtojo akys išsiplėtė.

– Jis... jis mane skriaudžia...

– Skriaudžia?

– Taip. Sako, kad aš... aš Iksas... ir...

Klasė sujudo. Kažkas tyliai sukikeno. Pasigirdo negarsus kuždėjimas.

– Ir?

– Ir man... man dažnai... galva skauda... Aš negaliu... Labai dažnai...

– Čia tai jau kitas reikalas, – su kažkokia pašaipos gaidele nutęsė auklėtojas. – Tai gal tu, Žiegždra?

– Gerai. Nueisiu.

Keršys atsisėdo.

Per kitas dvi pamokas jis sėdėjo kaip medinis, o per ilgąją pertrauką išėjo į koridorių. Senas įprotis jį atvedė į fizikos kabinetą. Pakėlė išblukusią užuolaidą. Ilga geležinė štanga tarp dviejų stulpų tviskėjo saulėje kaip durklas. Pranui atrodė, kad ji veržiasi, neriasi iš savo vietos ir sminga jam į krūtinę. Jis net suvirpėjo iš skausmo ir išgąsčio. Mintys pasiliejo kaip kraujas. Jis bailys. Niekšingas, menkas bailys. Ir melagis. Taip. Jis nusipirko sau ramybę. Bet kuo? Iškratęs kapeikas iš taupomosios dėžutės? Ne. Bailumu ir melu. Bailys ir melagis. Va kas jis!

Fizikos kabinete pasidarė trošku, tvanku, bet jis negalėjo atitraukti akių nuo spindinčios štangos. Tik valdingas skambučio balsas atplėšė jį nuo lango.

Per kitas dvi pamokas jam iš tikrųjų skaudėjo galvą.

Pajutęs, kad jau gatvėje, jis kuo greičiausiai norėjo pasiekti namus. Bet tiek daug žmonių! Iš kur jų tiek ir atsirado? Skuba, stumdosi, lipa ant kulnų. O čia dar ta saulė taip akina, kad net galva pradeda suktis. Iš kur tie bjaurūs benzino dūmai? Ir ko čia tas vaikas ratukuose taip plėšo gerklę? Kas kita eiti anksti rytą. Tada tuščia, tylu. Taip, kaip šįryt. Rytą? Bet jis bailys! Melagis. O ko jis taip skuba? Į namus? Bet juk jis nesimokys. Jam skauda galvą. O rytą buvo taip laisva, lengva. Kad daugiau būtų tokių rytų! Ir rytoj rytą taip bus. Ne, ne, nebus! Niekada nebus. Ir nereikia tokiam. Jis bailys, melagis.

Ir Pranas Keršys su baisiu įsitikinimu pajuto, kad niekada nebus tokio ryto, kaip šiandien.

Jo akys nesąmoningai sustojo ties užrašu: „Raudonojo kryžiaus klinikinė ligoninė". Ligoninė?

Taip!

O jeigu jis įeitų?

Lionginas Tupė miegotų. Storai apmuturiuota jo kairė ranka, negyva kaip beržinė pliauska, gulėtų ant apkloto. Jis atsargiai prieitų, ilgai žiūrėtų į pablyškusį, kažkokį tuščią veidą, kuriame vos ne vos per miegą bejėgiškai krutėtų storos ir karštos lūpos. Pusiau sulenkti dešinės rankos pirštai jį kviestų atsisėsti. Ir jis prisėstų ant lovos kraščiuko, paimtų tą karštą ranką. Pajustų, kaip pradeda virpėti jo šalti pirštai nuo sklindančios į jį gulinčio draugo šilumos. Jam pasidarytų ramu ir gera, nes nuo tos šilumos, karščio tirptų bailys, melagis, pašaipi gaidelė auklėtojo balse... Ir Iksas, blizganti geležinė štanga... Tirptų viskas, o vietoje to vertųsi, nirtų nuostabus rytas. Toks, kaip šiandien.

Pranas atsistotų. Jį suimtų nenugalimas noras rieškučiomis semti iš kišenės trupinius ir barstyti juos nerūpestingai burkuojantiems karveliams.

Tada būtų daug tokių rytų.

Klausimai ir užduotys

1. Kokie Prano Keršio ir Liongino Tupės santykiai?
2. Kokį trūkumą turėjo Iksas, kokį Ygrekas?
3. Sukurkite berniukų išorinius portretus.
4. Pasižiūrėkite į pagrindinių veikėjų charakterius. Kuo jie buvo panašūs? Ar berniukai galėtų būti geriausi draugai?
5. Atskirkite materialiojo ir dvasinio berniukų pasaulio priešpriešas.
6. Kurios vertybės yra laikinos, kurios amžinosios? Kurias iš jų sunkiau išsaugoti?
7. Kada Pranas Keršys, emocijų apimtas, ima džiaugtis? Kokiems jausmams buvo bepasiduodąs? Kokia buvo jo „šventė", draugą ištikus nelaimei? Kaip jis ją „atšventė"? Ar ilgai truko Prano laimė? Kodėl? Ką Pranas supranta kūrinio pabaigoje?

8 Rašytojas taip ir nepasako, ar berniukas užėjo į ligoninę. Kaip jūs manote, kodėl?

9 Pasvarstykite ir parašykite rašinį tema „Tikrasis žmogaus džiaugsmas ir laikinoji laimės iliuzija”.

Sigitas Birgelis

Sigitas Birgelis – poetas, vertėjas, fotografas, žurnalistas, knygų sudarytojas ir redaktorius. Gimė 1961 m. birželio 6 d. Punske. Baigė Varšuvos žemės ūkio akademiją. Dirba „Aušros” redakcijoje ir nuo 1993 m. – „Aušros” leidykloje. „Aušros” leidyklos vyr. redaktorius ir direktorius.

Aktyvus visuomenininkas, buvęs Lenkijos lietuvių draugijos, Lenkijos lietuvių bendruomenės valdybos vicepirmininkas.

Pirmieji eilėraščiai pasirodė „Susitikimuose” 1983 m. Išleido poezijos rinkinius „Tarp krantų”, „Tarp durų ir dulkių”, „Eilėraščiai iš anapus Dievo”, „Septynios dienos, septyneri metai”, „75 eilėraščiai”, „Iš toli ir arti”, „Hologramа”, „Visadan esma”, „Septintas naktу”. Išvertė M. Czajkowskio poezijos rinkinį „Jeruzalės pėdsakai” bei B. Jonuškaitės „Vaikas pražilusiom akim”.

Kompozitorius V. Juozapaitis jo eilėraščiams parašė kelias kompozicijas profesionaliems chorams bei muzikinį ciklą „Prisikėlė Tėvynė”.

Sigitas Birgelis

***

Šioje sistemoje, žemėje, kur lygūs geri ir blogi –
nebylio testamento nebylūs palikuonys.

Paliko meilę mirdamas Dievas, o vis dėlto
kartojosi kryžiaus karai, smurtas ir šūviai.

Kartojosi kaip krikščioniškos apeigos.
Reikėjo maldauti duonos kasdieninės, minkštos,
kad neatšiptų širdis.

Reikėjo maldauti, kad greičiau rūdytų geležis...
Nebuvo žvakei vietos, tad vaškas krito iš akių,
stingo kaip pyktis, perduodamas iš kartos į kartą.

Nebuvo žodžių, graudesnių už atimtą gyvenimą,
ir nebuvo gyvenimo, kuris pateisintų mirtį.

Dar pardavinėjo iš po prekystalio
Seno ir Naujo Testamento šriftą,
dar rašė, bet ne šito norėjo Atpirkėjas.

Klausimai ir užduotys

1. Kas šio eilėraščio atramos taškas?
2. Kokią gyvenimo tikrovę išgyvena eilėraščio žmogus? Dėl ko jis sielojasi? Ar eilėraštyje kalbama apie konkrečius įvykius apibrėžtu laiku, ar apibendrinama? Kokia eilėraščio erdvė?
3. Kaip žmonės nuvertino Atpirkėjo kančias? Savo nuomonę pagrįskite eilėraščio žodžiais.
4. Eilėraštyje į pasaulį žvelgiama krikščionio akimis. Tačiau lyg ir suabejojama visomis pasaulį-sistemą valdančiomis taisyklėmis, kurių iš tikrųjų gal ir nėra. Dievas palieka meilę. Kas su ja

atsitinka? Kas vyksta vardan tos meilės? Tačiau ar suabejojama pačiu Dievu?

5 Kaip suprantate metaforą „Dar pardavinėjo iš po prekystalio Seno ir Naujo Testamento šriftą"?

***

seinuose
dabar dažnai lankosi
jablonskis
lietuviškas žodis vaikams
skanesnis už šokoladą
karieta
pakinkyta
ketvertu žirgų
važiuoja baranauskas
per laiko žemėlapius

seinuose
iš darbo
tuoj pareis
dvaranauskas
karas sustabdys mašinas
bazilikos avinėliai
stumdomi ant laiptų
melsis į Kristų
neįžengusį
į vyskupų rūmus

Klausimai ir užduotys

1 Nusakykite eilėraščio lyrinio vyksmo erdvę ir laiką.

2 Apie kokius konkrečius įvykius kalbama šiame eilėraštyje? Kodėl vartojamas esamasis laikas?

3 Koks lyrinio subjekto požiūris į kalbamus dalykus? Kuriais žodžiais jis išsakomas?

4 Kaip apibūdintumėte eilėraščio kalbą? Kiek čia pavartojama epitetų? Raskite juos.

5 Kaip suprantate metaforą „lietuviškas žodis vaikams skanesnis už šokoladą”?

***

rytoj būsiu Lietuva
Anykščiai, Paneriai, Medininkai
kur dešimt metų
neskalbta
nepriklausomybė
atsiduoda
burokevičiais
jarmalavičiais

rytoj būsiu Lietuva
Lietuva, kuri skauda
Lietuva, kurią
angeliškai myliu
Lietuva, kurioje kalbu
gerai man čia
Viešpatie

Klausimai ir užduotys

1 Kokią metamorfozę (pasikeitimą) nori išgyventi lyrinis subjektas?

2 Kodėl eilėraštyje išvardijamos trys Lietuvos vietovės Anykščiai, Paneriai, Medininkai? Ką jos reiškia Lietuvai?

3 „Neskalbtoje” nepriklausomoje Lietuvoje atsiranda išdavikų „jarmalavičių”, „burokevičių”. Vis dėlto lyrinis subjektas tapatinasi su Lietuva, nepaisydamas net skausmo, kurį patiria. Kodėl?

4 Pagal S. Birgelio eilėraščius nusakykite, kokios vertybės poetui yra svarbiausios. Vardan ko verta gyventi, net kentėti? Kas jį pasaulyje jaudina?

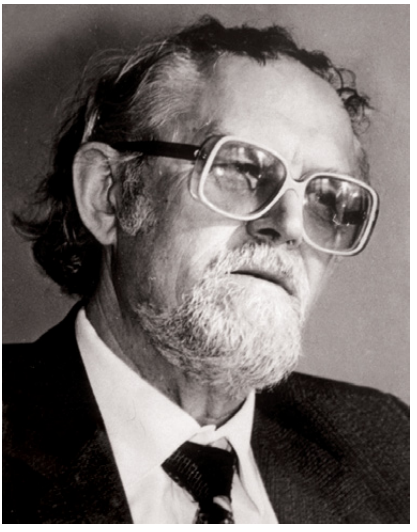

Marcelijus Martinaitis

Marcelijus Martinaitis – poetas, eseistas. Gimė 1936 m. balandžio 1 d. Paserbentyje (Raseinių raj.). Dirbo laikraščių ir žurnalų redakcijose. Nuo 1980 m. Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros dėstytojas. Išleido poezijos rinkinius: „Balandžio sniegas", „Debesų lieptais", „Saulės grąža", „Akių tamsoj, saulės šviesoj", „Kukučio baladės", „Tie patys žodžiai", „Toli nuo rugių". „Kukučio baladės" išverstos į keliolika pasaulio kalbų. Remdamasis lietuvių liaudies pasakomis, sukūrė lėlių teatrui pjeses „Žemės dukra", „Pelenų antelė", „Avinėlio teismas". 1998 m. išleista poezijos rinktinė „Sugrįžimas", 2002 m. „Tolstantis". Mirė 2013 m. balandžio 5 d. Vilniuje.

Marcelijaus Martinaičio kūrybos apžvalga

M. Martinaitis yra žemaitis, kilęs iš Raseinių rajono. Gimtasis Paserbenčio kaimas yra jo pasaulio ašis. Poeto kūryba gali būti gretinama su Juditos Vaičiūnaitės poezija, kad labiau išryškėtų jų savitumas ir išskirtinumas: J. Vaičiūnaitė įsišaknijusi miesto kultūroje, o M. Martinaitis – agrarinėje. Be to, M. Martinaitis priklauso tam laikui, kai agrarinės kultūros ištakos buvo griaunamos, naikinamos. Buvo sunaikintas ir gimtasis poeto kaimas,

namai, todėl jis jaučiasi esąs žmogus be tikrųjų namų (tėviškės). Jo prisiminimuose vis iškyla gimtinė, namai, į juos ir iš jų vedantis kelias, žemė, vaikystė, tyla. Tai ir yra pagrindiniai poeto kūrybos ir jausmų orientyrai. M. Martinaičio poezija, anot kritiko Kęstučio Nastopkos, apima viską, ką patiria žmogus savo kelyje, nuo lopšio iki kapo. Poetui nesvetimos mintys ir apie mirtį, išnykimą, bet jos žmogaus nesekina, o atvirkščiai – taurina, grūdina, nes tai yra realybė, kurioje žmogus gyvena.

M. Martinaičio poezijos šviesa sklinda iš jautrumo skriaudžiamiems, silpnesniems. Juos poetas apgaubia gerumu, užuojauta. Tokį jautrumą galima sieti su asmenine poeto patirtimi – jam, kaip mažažemių vaikui, teko anksti susidurti su skaudžia gyvenimo realybe. Pats poetas prisipažįsta, jog pasiilgsta ne prabangos, o vargo, nes jis mokė gyventi ir jausti.

M. Martinaičio poezijoje labai svarbi kultūra: raštas, knyga, proto šviesa. Jo poetinio pasaulio centras – žemdirbio sodyba, tarsi ribota žemdirbio būtis su kasdieniais darbais, gyvuliais, „bet tose sodybose buvo saugomi ne tik svirno raktai, bet ir kultūros genetinis kodas" (K. Nastopka).

Poetas yra išleidęs nemažai eilėraščių rinkinių. Ryškiausi „Debesų lieptas", „Saulės grąža", „Akių tamsoj, širdies šviesoj".

Kita M. Martinaičio kūrybos šaka – „Kukučio baladės". Tai populiariausias poeto kūrinys, o Kukutis – populiariausias personažas XX a. pabaigos poezijoje.

Kukutis yra žemaičių sakmių, melagių pasakų pagrindu sukurtas personažas. Autorius suvokia jį kaip žemaitiškos pasaulėjautos, amžinos „žemdirbio dvasios" įprasmintoją. Kukutis išreiškia archajinį pasaulėvaizdį, kuris dažnai supriešinamas su modernia civilizacija. Eilėraščius apie Kukutį autorius yra pavadinęs baladėmis, nors su tradicinėmis baladėmis jos nedaug ką turi bendra. Šiam kūriniui būdingas groteskas, ironija. Dauguma baladžių pašaipiai žvelgia į visuomenės lygį ir atveria egzistencinės žmogaus situacijos paradoksalumą.

M. Martinaitis – poetas, eseistas, vertėjas. Jis atnaujino lietuvių lyriką, derino modernumą ir archajiškumą.

M. Martinaitis iš naujo klausia, ką reiškia mūsų žodžiai, mūsų kalbėjimas. Toks noras suteikti žodžiui tikrą krūvį dažnai lemia jo eilėraščių stilių. Frazė netenka goslumo, išdailinimo, išorinio grožio. Ji nuolat sustabdoma, nutraukiama, pritildoma.

Sigitas Geda

Restauruotą tautosakos modelį M. Martinaitis suduria su pakertančia jo pagrindus socialine patirtimi. Kukučio konflikto su šiuolaikine civilizacija negalima vertinti vienareikšmiškai. Po tariamu mitinio mąstymo naivumu dažnai slypi brandi išmintis. Bet kartais naivumas eina iš to, kad senasis būdas nebetinka pasikeitusiai tikrovei. Autoriaus santykis su herojumi tai patetiškas, tai ironiškas.

Kęstutis Nastopka
Šaltinis: mokovas.wordpress.com

Marcelijus Martinaitis

Kukučio baladės

Kukučio galybė

Klausos Kukutis –
girdi Kukutį.

Kalba Kukutis –
ir supranta,
kad kalba Kukutis.

Žingsniuoja Kukutis,
ir žingsniavimas
eina
iš jo paties,
ir matymas eina iš jo paties,
ir galvojimas.

Ir šitaip gyvena Kukutis
ir žino,

kad gyvena Kukutis,
kad jis sau pačiam
sveika yra.

Ir supranta Kukutis:
jis pilnas Kukučio.
Ir jam gera.

Kukutis pasakoja apie savo trobą

– Tai turiu trobą –
dviem galais.
Žiūriu pro langą –
saulė teka,
žiūriu pro kitą –
jau saulė leidžias.

Vienam jos gale –
žydi sodai,
o kitam –
obuoliai byra.

Pro vieną langą,
matau, –
tik pradėti darbai,
pro kitą –
jau supuvę.

Į vieną galą
parsivedžiau jaunąją,
o kitam – žiūriu –
jau ji pašarvota.

Vienam gale –
jaunime šoku,

o kitam –
dantys byra.

Tai turiu trobą –
dviem galais:
vienam –
dar gyvas vaikštau,
o kitam –
jau guliu numiręs.

Paskutinė Kukučio diena

Kai atėjo Kukučio paskutinioji,
jis ėmė galvoti:
koks aš laimingas,
kad gyvas
sulaukiau savo mirties,
kad mirštu štai
be jokios prievartos –
pats iš savęs,
gyvas sulaukęs
savo dienos paskutinės.

O galėjo iš lėto marinti,
paslapčiom,
neįspėję nušauti mane,
kad iki šiolei
taip ir nebūčiau žinojęs,
jog manęs jau nėra.

Klausimai ir užduotys

1 Kokį įspūdį jums palieka Kukutis?
2 Kokias gyvenimo tiesas išskaitėte baladėse?
3 Kuo ypatinga baladžių kalba?

***

Kai pavargsiu – ant širdies
tyliai, švelniai man uždėk
vasaros akių giedrumą,
tėviškės malonų dūmą,
šieno kvapą. Man uždėk

vieškelius su žmonėmis,
nubarstytus gėlėmis,
vaiko man dienas uždėk
su mažų langų žvaigžde.

Skarą prie laukų priglausk,
žemės veidą man atspausk,
ant širdies –
žemės tylą man uždėk.

O jei nieko neturėsi,
tai uždėk minčių man šviesą,
ligi skausmo užsimerk
ir akis tu man priverk.

Klausimai ir užduotys

1. Nusakykite eilėraščio nuotaiką.
2. Kas lyriniam subjektui yra artima, mylima, reikšminga?
3. Atkreipkite dėmesį į paskutinį eilėraščio posmelį. Kada lyrinis subjektas prašo „šviesių minčių”?
4. Koks poeto požiūris į jausmus (širdį), koks į protą? Kas yra svarbiau – matyti širdimi ar akimis? Galbūt kartais širdimi pamatai tai, ko niekados neišvysi net per mikroskopą ir nesuvoksi protu.

***

Širdis mana – šalis mana,
ir kaip širdis tu man viena:
aš tavo paprastus žodžius
kas dieną mokaus iš pradžių.

Ir tavo raštas man šviesus,
ir tavo vargas man gražus –
šventadienių melsvi laukai,
tarp obelų – balti vaikai.

Mana širdis – mana šalis,
nors žemės tiek – kiek saujoj – liks:
tik – lygi man –
mane tiktai mana širdis
mane užmuš.

Po tuo aukštybių dangumi
ir saulė man – su širdimi,
nors mirtį man lopšy supai,
kad būtų vėl gyvi kapai.

Širdis mana – šalis mana,
kaip vienas aš – tu man viena,
ir ligoje – kaip kiekvienam,
kasdieninės duok duonos man.

Kai siela vargsta, ir džiaugsme,
kai toks – jau niekieno – einu žeme,
akių tamsoj,
širdies šviesoj
vis laukiu tos
nakties baltos,
dienos šventos –
lig pabaigos.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip lyrinis subjektas mato savo tėvynę Lietuvą?
2. Kokiu būdu jis susitapatina su Lietuva? Kas jį sieja su tėvyne?
3. Kas šiame eilėrašty netikėta, prieštaringa?
4. Kuo šis M. Martinaičio eilėraštis ir S. Birgelio „Rytoj aš būsiu Lietuva...” panašūs, o kuo skiriasi?

Vanda Juknaitė

Vanda Juknaitė gimė 1949 m. lapkričio 28 d. Papiliuose (Rokiškio raj.). Baigusi Vilniaus universitetą, dirbo mokytoja, dėstė Klaipėdos konservatorijoje. Nuo 1975 m. dėsto Vilniaus edukologijos universitete. Parašė apysaką „Ugniaspalvė lapė” (1983), romaną „Šermenys” (1990), apysaką „Stiklo šalis” (1995), dramą „Formulė” (1996), esė ir pokalbių knygas: „Išsiduosi. Balsu” (2002), „Tariamas iš tamsos” (2007).

Vanda Juknaitė

Išsiduosi. Balsu

Ištraukos

Jie atsirado gatvėje, tie vaikai, gal 1993-iaisiais. Jau be priežiūros. Bet dar iš namų. Lakstė apie kioskus. Trynėsi palei stotį. Nuo ryto iki vakaro. Bet dar neelgetavo. Nebuvo tokios patirties. Prieš Kalėdas mes netikėtai gavome labdarą. Drabužių, šimtą keturias plyteles šokolado. Ir man šovė į galvą mintis surengti stotyje jiems eglutę. Kreipėmės į Vilniaus miesto Švietimo skyrių. Pasakėme, tuos, kurie apie stotį, mes susirinksim. Bet gal skyrius turėtų daugiau tokių vaikų adresų. Pagyvenusi darbuotoja pakėlė ranką. Ir trenkė kumščiu į stalą.

– Mes neleisim daryt gėdos Lietuvai!

Adresų vis dėlto gavome. Po keleto apsilankymų. Aštuoniasdešimt trijų landynių adresus. Išsirūpinome geležinkelio stoties administracijos leidimą rengti eglutę. Antrajame aukšte. Laukia-

mojoje salėje. Tačiau kai atėjome su muzikantais, daiktais ir vaikais, mus užpuolė. Na, policininkas. Jis vilkėjo uniformą, tačiau jo elgesys neturėjo nieko bendra su pareigūno elgesiu. Jis rėkė, grasino nušauti. Kam keliame triukšmą.

Po eglutės. Tą žiemą. Apsisprendėme vasarą rengti stovyklą gatvės vaikams. Jų daugėjo. Jie atrodė labai varganai. Rausėsi šiukšlėse, ieškodami maisto. Valgė bananų žieves. Rinko butelius ir kartonus. Programą pradėjome vykdyti pora mėnesių prieš stovyklą. Pasiskirstę po du, eidavom du kartus per dieną į stotį. Rytą ir vakare. Stengėmės sukiotis prie vaikų, kad jie įsidėmėtų mūsų veidus. Elgėmės labai atsargiai. Nekalbinome. Užkalbinti, kodėl jie čia, ką jie čia veikia, vaikai žaibiškai dingdavo. Kelias dienas jų nesutikdavai toje vietoje.

Buvo aišku iš karto. Į stovyklą imsime mažuosius. Labiausiai sunykusius. Susirašėme į sąrašą trisdešimt vieną vaiką nuo ketverių iki trylikos metų. Laikėme savaime suprantamu dalyku apie tai, kad išsivešime vaikus, pranešti tėvams. Paprašėme adresų. Lukas iš karto atsisakė:

– Vežkitės, kur norit. Niekas manęs neieškos.

Daugelio jų tėvų neradome namuose nei dieną. Nei anksti rytą. Nei vėlai vakare. Eriko tėvai bendrabutyje neįsileido manęs į kambarį. Pro duris išėjo tik Erikas.

– Mamai skauda galvą.

– Pasakyk mamai, kad aš ateisiu kitą dieną. Šeštadienį.

Erikas buvo įspėjęs, kad jo neišleis. Kiauras dienas, nuo ryto iki vakaro, su broliuku prie stoties jis rinko kartonus. Parduodavo juos. Turėdavo kasdien parnešti patėviui po penkis litus. Už išlaikymą. Vienuolikos metų vaiko veidas buvo raukšlėtas. Pilkas. Pagalvojau, jei man tėvai jo neatiduos, kreipsiuosi į policiją.

Kai tėvų paieškos nedavė apčiuopiamų rezultatų, paprašėme vaikų nurodytu laiku ateiti su mamomis ant stoties laiptų. Atėjo Sanios ir Kolios kaimynė. Pasakė, galite vežtis.

Stovykloje iš anksto pasirūpinome vaistų. Nuo niežų. Utėlių. Priemonių pūliniams gydyti. Žinojom, kad pirmomis dienomis teks griežtai riboti maistą. Kad išbadėję vaikai nesusirgtų. Reikė-

jo susitikinėti su jais kasdien. Jie neskyrė dienų. Nepažinojo valandų. Sutartą dieną – RYTOJ. Kai abi stoties laikrodžio rodyklės turėjo būti viršuje, prie autobuso atėjo dvidešimt šeši vaikai. Kelias mergaites atvedė sąvartyne uždarbiaujančios moterys. Julia su motina ir gyveno sąvartyne.

Visą kelią autobuse buvo mirtina tyla. Įtempta, nuščiuvusi tyla. Tik Kęstas Gediminas drąsindamasis mėgino juokauti:

– Jei jūs mane ten mokysite skaityti, aš pabėgsiu.

Jau vėliau. Paklausėme, ko gi jie autobuse taip tylėjo. Atsakė kaip vaikai:

– Mes bijojom. Mes nežinojom. Ką jūs mums darysit. Kur jūs mus vežat. Gal į policiją.

Tačiau tai buvo tyla prieš audrą. Pietus pavalgėm dar tyliai. Po pietų išmaudėme juos karštoje pirtyje. Ramiai. Perrengėm švariais drabužiais. Pavakare nuėjom prie upės. Ten buvo iš anksto sukrautas laužas. Užkūrėme jį. Ir ramybė sprogo. Sprogo, kaip atominė bomba. Jie puldinėjo nuo skardžio. Vertėsi per galvą. Stumdėsi. Griuvo. Jų siautimas buvo kažkoks klaikus. Nuožmus. Laukinis. Buvome tikri, kad bent vienas sunkiai susižeis. Ar žus. Jie visiškai nemokėjo savęs saugoti. Nebuvo išmokę. Arba buvo pamiršę. Ir dėl to jie nemokėjo saugoti kitų.

Kitą dieną jie sulaužė visus mūsų žaislus. Kiek turėjom. Buvom priversti užrakinti modernius, pjuvenomis aptarnaujamus mūsų tualetus. Jie šokdavo ant jų. Stačiai lipo per sienas. Tikrąja šių žodžių prasme. Visa mūsų parengta stovyklos programa pirmąjį vakarą išlėkė į orą šipuliais. Supratome, kad, norėdami išlaikyti juos gyvus, turėsime suorganizuoti jiems didelį fizinį krūvį. Kuris išeikvotų jų energiją. Ir nuramintų. Programą per naktį pakeitėme, sugalvoję daug orientacinių žaidimų. Bėgimą su kliūtimis. Kopimą į medžius. Šliaužimą upės vaga. Suprantama, visas estafetes turėjome bėgti kartu su jais. Tai vaikus nuramindavo porai valandų. Kai mes, nebepavilkdami kojų, buvome beveik pasliki, gaivališkas siautimas prasidėdavo su nauja jėga. Ir buvo aišku. Dar kelios tokios dienos – jie išardys ir išnešios po lentelę visą mūsų namą.

Teisybė, viena iš anksto suplanuota programa sėkmingai veikė. Niežų tepimo ir pūlinių gydymo. Aleksandras, stovėdamas ant namo laiptų, susirūpinusiu veidu pasiskundė:

– Teta Vanda, o Deimantė man niežų nepatepė.

– Deimante, – sušukau nedvejodama, – kodėl nepatepei Aleksandro?

– Tepiau, – iš kažkurio šono atsiliepė Deimantės balsas.

Ir Sania išsišiepė. Apgavęs. Rodydamas ką tik išdygusius, per didelius jo veidui, arkliškus dantis. Plačia, saulėta vaiko šypsena iki ausų.

Visus pūlinius vaikams staiga pradėjo skaudėti. Ką jau kalbėti apie supūliavusius dantis. Pradėjo nepakeliamai skaudėti mažus, vos įžiūrimus įbrėžimus. Reikėjo tepti žaluma ir tas vietas, kur buvo neaišku:

– Ar čia man įbrėžta? Ar taip kas nors?

Tas „taip kas nors" vis tiek skaudėjo. Reikėjo tepti. Vaikai pradėjo karščiuoti. Tikriausiai tai buvo vasaros virusas. Tačiau prisėdus prie lovos, padėjus ranką ant kaktos, antrą kartą įkišus termometrą, kažkokiu būdu temperatūra nukrisdavo iki normalios.

Jau neberibojome maisto. Ir išsipūtusiais pilvukais, dideliais apvaliais veidais vaikai pradėjo blogti. Iš pradžių nieko negalėjome suprasti. Kas gi čia yra? Kuo daugiau jie valgo, tuo daugiau blogsta. Kol suvokėme. Jie buvo ištinę iš bado. Ir pradėjo augti. Mūsų akyse. Kasdien. Iš po nakties. Lyg būtų žiemkenčių daigai. Visiems jiems ryškiai, pastebimai trūko ūgio. Vasia ir Aleksandras buvo per pusę mažesni, nei turėtų būti pagal metus. Ir Eriko raukšlėtas, aštriais išsišovusiais skruostikauliais veidas pradėjo apvalėti ir vėl įgavo vaikiškų bruožų.

Vaikai tikrai buvo sotūs. Tačiau nuo ryto iki vakaro tik ir tegirdėjome:

– Ar šiandien dar pietausim?

Net sėdint prie pietų stalo:

– O kada vėl pietausim?

Paskui paaiškino. Mieste jie valgo vieną kartą. Taigi, pasitarę vieną dieną nusprendėme leisti jiems. Valgyti tiek, kad jau ne-

bekiltų klausimų. Kai kurie sustojo prie penkių dubenėlių tiršto daržovių ir mėsos šiupinio. Paskutinysis pasisotino suvalgęs septynis. Ir ketvirtį kepaliuko duonos. Tai buvo Erikas. Net dvyliktą valandą nakties – ne pagal taisykles – sueidavo keli kepalai duonos.

Vaikai į stovyklą atsivežė savo taisykles. Norėdami nors kiek jiems padėti, turėjome prisitaikyti. Nebuvo kitos išeities. Žinojom, kad po stovyklos vėl paleisim juos į gatvę. Tik prisitaikyti. Viskas buvo taip nauja. Visi jie rūkė. Mes paskyrėme rūkymui vietą. Kad vaikai nepadegtų miško. Pavyko pasiekti tik tiek. Sumažinti dienos rūkymo normą. Nuo pakelio. Iki keturių cigarečių. Kartu su vaikais apsivertė aukštyn kojom stovyklos para. Mes pradėjome gyventi naktimis. O miegoti dieną. Eidavome gulti rytui auštant, praleidę naktį prie laužo ugnies. Skaičiuodami danguje žvaigždes.

– Kai mes numirsime, mes ten tikriausiai būsime visai nuogi, – pasakė kartą Dima.

– Eik tu, – suniekino jį Kęstas. – Su baltais kostiumais!

Nuo visiško chaoso mus išgelbėjo paprasta. Naminė taisyklė: stovykloje viskas galima, tik reikia paklausti. Tai buvo paprasčiausias būdas sužinoti, ko vaikas nori. Ir padėti jam laikytis tvarkos.

Bet mūsų vaistai nuo utėlių stovėjo neliesti. Daug buteliukų ant nekūrenamos kaimiškos duonkepės krosnies. Saugiame kampe. Nors atsivežę išmaudėme vaikus karštoj pirty, sudeginome nesilankstančius nuo purvo jų drabužius, matėme. Tikrai turėjome kur vaistus panaudoti. Tačiau mūsų santykiai su vaikais buvo tokie trapūs. Kad mes nedrįsome sakyti. Vaikai, mes dabar tikrinsime jūsų galvas. Žmogiškasis vaikų orumas buvo taip pažeistas. Užteko vieno neatsargaus judesio. Ir mūsų globotiniai būtų išnykę miške kaip dūmas.

Pirmom dienom jie bėgo. Pabėgo pirmas, rodos, Stasiukas. Jį atvežė atgal miške uogavę žmonės. Staiga prasidėjo tikra bėgimo epidemija. Pabėgdavo iš karto po tris. Mes suplukę lėkdavom į visas puses. Su mašina šukavom mišką. Ir tai vaikams nepaprastai patiko. Epidemija tik augo. Mes nusiplūkėme negyvai, kol Jorūnė pasakė:

– Jie bėga todėl, kad mes juos vejamės. Nebesivykim – ir nebebėgs.

Tai buvo tiesa. Vieną pusdienį ištvėrėme, ir bėgimą nuėmė kaip ranka.

Taigi buvome taip nusikalę su estafetėmis, lipdami į medžius, šliauždami ir bėgte. O čia dar su bėgliais. Kad utėlių problema mums nebeatrodė labai svarbi. Kol patys pajutom, jog mūsų galvose atsiranda naujų gyventojų. Nepasakytume, kad tai mus labai pradžiugino. Tačiau mes buvome išvaduoti iš keblios situacijos. Dabar galėjome drąsiai sakyti:

– Vaikai, mūsų galvos pilnos utėlių. Ar jūs jų neturit?

Iš pradžių kilo sąmyšis. Mergaitės ėmė rodyti pirštais į Julią. Ji, ji. Julia mus užkrėtė. Julia su motina gyveno sąvartyne. Sėdėjau per pietus prie jos ir mačiau, kad jos plaukų pašakny ne utėlės, o gyvių luobas. Delsti ir atidėlioti valymą nebebuvo galima. Savo ir mergaičių galvas ištepėme vaistais. Tada pradėjome kirpti berniukus. Iš pradžių žirklėmis, paskui skustuvu – neturėjome kirpimo mašinėlės. Mūsų vaikai netikėtai nurimo. Pasidarė švelnūs lyg avinėliai. Nukirpti vis ėjo ratais, glaustydamiesi, siūlydami pažiūrėti, lenkdami, tiesdami prie rankų savo nuskustas galvas. Kad dar kartą prisiliestum.

Tado galvos oda skutant buvo keliose vietose įbrėžta. Jis kelis kartus buvo atnešęs man savo galvą. Nelygiai nuskustą. Didelę, duriančią. Braukiau jam per pakaušį sakydama:

– Jau nebėra, jau tavo galva švari, jau nieko nebėra.

Niekada nepatirtas, ar seniai pamirštas motiniškas rūpestis pavertė laukinius žvėriūkščius švelniausiais vaikais. Rūpestis yra esminė meilės savastis. Nesupainiojama su niekuo. Ten, kur nėra rūpesčio, niekada nėra buvę nė šešėlio meilės. Ak, kaip nuskaidrėdavo tokiom valandom širdis. Kokios aiškios ir paprastos tapdavo mintys.

Rytojaus dieną prie pusryčių stalo neatėjo nė vienas. Kviečiami jie nėjo iš palapinės. Keikėsi. Spjaudėsi. Stumdėsi. Gaudomi bėgiojo į visas puses. Vaizdavo, kad jie dedasi daiktus. Nors kokie gi galėjo būti jų daiktai. Elgėsi iššaukiančiai, grubiai, atžariai.

Kęstas fisharmoniją sulaužė, žinoma, netyčia. Bet išlūžusias lentas kažkur paslėpė, be jų nebebūtume galėję ją sutaisyti. Turėjome žūtbūt atgauti lentas. Teisybę pasakius, tuo metu nežinojom, nei kas tą fisharmoniją sulaužė, nei kur tos lentos. Visai pasimetę, nebežinodami, ko griebtis, sugalvojome institucinę egzekuciją, kokią visi atsiminėme iš pionierių stovyklų. Niekas geresnio neatėjo į galvą. Visai nebuvome pasiruošę juos bausti. O čia prireikė atgauti lentas.

Rengdami stovyklos programą, buvome susitarę, kad visi bendraus su vaikais kaip draugai. O aš būsiu griežtas žmogus. Reikalaujantis iš vaikų laikytis aiškių ir kietų taisyklių. Nenoriai prisiėmiau tą pareigą. Sakant vaikams, taip pat ir saviems, pamokslus, mane dažnai suima juokas. Tačiau niekas kitas nenorėjo tokios pareigos. Vaikščioti rūstoku veidu niekam neatrodė patrauklu. Bet mes bijojome, kad be „kietos rankos", bent vienos, nepajėgsime palaikyti stovykloje drausmės.

Taigi jau sutemus, po siaubingos isteriškos dienos ir dingusių fisharmonijos lentų, vakare išrikiavom juos į dvi eiles. Aš pasakiau prakalbą apie netinkamą elgesį. Būtinas mums lentas. Ir pasiūliau prisipažinti, kas tai padarė. Pasakiau, kad stovėsim tol, kol kas nors prisipažins. Mes stovėjom tyloje gal penkiolika minučių. Rikiuotė vaikams buvo didelė naujiena, matyt, iš nuostabos jie laikėsi ramiai, nesistumdė ir nesikeikė. Penkiolika minučių gavome atsikvėpti. Buvo jau vėlus vakaras. Taip, didžiausio jų judrumo laikas. Mūsų vaikai jau buvo nakties paukščiai. Man reikėjo elgtis griežtai ir kaip nors toliau palaikyti stovėjimą. Buvom sutrikę ir pasimetę. Nuo jų sužvėrėjimo. Na taip, kitokio žodžio čia nepasakysi. Ir tai buvo po vakarykštės dienos! Jautėmės pervargę, išsekę, sunaikinti. Supratom, kad ėmėmės darbo ne pagal pečius. Kad šitiems vaikams niekas negali padėti. Kad gražiausios mūsų pastangos buvo sutryptos į purvą. Iki Kęsto prisipažinimo dar buvo pora minučių. Ir kažkas iš tamsos riktelėjo:

– Kodėl jūs mums neleidžiat išvažiuoti?

– O ar jūs turit kur važiuoti?

– Mes čia nebenorim būti.

– Kodėl?

– Todėl, kad jums už mūsų buvimą moka pinigus.

– Kokius pinigus?

– Kuo mes čia ilgiau būsim, tuo jums daugiau mokės.

Visi mes buvom savanoriai ir niekas iš mūsų jokio atlyginimo už darbą apskritai negavo.

Dabar aš jau nebeapsimetinėjau pikta. Mane pagavo toks įtūžis, kad nedvejodama atsakiau:

– Gerai. Rytoj iškviesim autobusą, ir kur tik norit, ten ir važiuokit. Nors ir po velnių. O šiandien mums reikia atgauti lentas.

– Aš netyčia, aš nenorėjau... – Tamsoje nesimatė, kuris vaikas verkia.

– O kur lentos?

– Ten, fisharmonijoj. Aš jas įkišau.

– Autobusas bus rytoj trečią valandą.

Ir mes išsiskyrėm.

Rytojaus rytą vaikai pusryčiavo nebepakeldami galvų. Kai kurie pavalgė, greitai pakilo ir nuėjo ruoštis. Erikas ėjo su jais, bet sakydamas:

– Kvailiai jūs, kvailiai. Ką jūs rasit stoty? Čia miškas, uogos, čia nors pavalgę.

Kiti sėdėjo prie stalo nuleidę galvas ir visai neatrodė, kad jie trokštų kuo greičiau iš čia išvykti. Mes jų neįkalbinėjom. Nebematėm prasmės, įkalbinėdami jau nebebūtume turėję galimybių kelti jiems nors nedidelius reikalavimus. Be kurių bendras žmonių buvimas yra visiškai neįmanomas. Vadinasi, mūsų planas žlugo, ir nebelieka nieko, tik su tuo susitaikyti.

Nors buvo baisu į juos žiūrėti, vis dėlto laikiausi to, kas įvyko. Tik paklausiau:

– Iš kur jūs ištraukėt, kad mums už darbą su jumis moka pinigus?

– Mums Tadas sakė.

O Dieve, Tadas! Tai jo duriančią galvą vakar glosčiau kelis kartus. Nors turėjo praeiti keletas metų, kad iki galo suprasčiau tos dienos vaikų agresijos priežastį. Rūpesčiu mes juos sužeidėm.

Meile mes sužeidėm juos iki gyvuonies. Mes palietėm žaizdą, kurią taip skauda, kad gindamasis gali užmušti. Smogti mirtinai, kad nebeliktų abejonių. Jie visą laiką, visus tuos metus mus patikrindavo. Jie turi priemonių. Žiaurių. Norėdami sužinoti, ar tikrai reikalingi, jie eis iki paskutinės ribos. Kartais tai gali būti peilis į nugarą. Jei supras, kad esi silpnas, ar ieškai sau naudos.

Išvykimo dieną vis dėlto atidėjom. Tačiau vieną kartą ji vis tiek atėjo. Atėjo su tylia slepiama baime. Mes jos nerodėm vieni kitiems. Tačiau ir vaikai, ir mes žinojom, kad turėsim parvežti juos į miestą ir vėl paleisti į gatvę. Nupirkom saldainių, sausainių. Daug. Kad užtektų kelionei. Lydėjom juos abi su Vida. Atsisveikinome tylėdami. Sulipome į autobusą. Pasiliekantys sutvarkyti stovyklos mums mojo. Jiems mojo. Ar mojo vaikai, negaliu atsiminti. Jie tvarkingai sėdėjo autobuso sėdynėse, ir mes su Vida skubiai pradėjome dalyti saldainius ir sausainius. Dėjome juos į delnus, bet niekas nevalgė. Stovykloje saldainis ar sausainis – daug jų neturėjom – būdavo praryjamas pakeliui į burną. Jie dingdavo ore žaibo greitumu. Nuvažiavom iki kapinių, įsukom į mišką, iš kur nebesimatė stovyklos. Ir tada tyla dar kartą sprogo. Pirmasis užbaubė keturmetis Ruslanas. Jo atkištas delnas su sausainiais styrojo lyg medinis. Jis rėkė baisiu balsu:

– Aaaa!.. Aaaa!..

Kitą akimirką baisus raudojimas perplėšė visą autobusą.

Žinau, kad daugiau gyvenime to niekada neišgirsiu. Ir kitais metais po vasaros su tais pačiais vaikais važiavom į miestą tyliai, gal šiek tiek pašliurpčiodami. Vaikai jau pažinojo gyvenimą, jau žinojo savo likimą ir elgėsi atitinkamai. Bet dabar jie rėkė paklaikę, iš visos širdies. Iš saugios, ramios aplinkos jie grįžo į Vilniaus stotį. Mes parodėme, mes atvėrėme jų akis į jų nelaimę, kurią jie ir taip žinojo, bet ji nebuvo tokia skaudi. Neištvėrė vairuotojas. Jis visu garsu pasuko radiją. Bet muzikos nesigirdėjo. Tik po valandos, gal apie Maišiagalą, riksmas išsikvėpė, buvo girdėti tik tylūs šliurpčiojimai. Tada mes jas išgirdome. Banalias estrados dainas. Ėmėme jų klausytis beveik džiaugdamiesi. Netrukus pasirodė miestas, ir vaikai atkuto. Kažkaip keistai, tyčia džiaugsmingai,

lyg patys save erzindami. Tada. Iš magnetofono pasigirdo toji. Dainelė. Nuolat tais metais skambėjusi iš vieno kiosko prie stoties. Rusiškas šlageris. Vienu akimirksniu lyg vėjo gūsio pakelti vaikai pasičiupo pažįstamą melodiją:

Ja moriačka, ty moriak. *Aš jūreivė, tu jūreivis.*
Ja rybačka, ty rybak. *Aš žvejė, tu žvejys.*
Ja na suše, ty na morie. *Aš sausumoje, tu jūroje.*
My nie vstrietimsia nikak. *Mes nesusitiksime niekaip.*

Tai buvo mums skirta daina.

Ja na suše, ty na morie.
My nie vstrietimsia nikak.

Autobusas leidosi Ukmergės gatve žemyn, ir vaikai kartu su radiju, plodami rankomis, taip šaukė, kad atrodė, autobusas ištikš. Važiuojant pro „Krasnuchą", paklausiau Eriko ir Vasios:

– Ar jūs čia lipsit?

Mes važiavom pro jų namus.

Vaikai niūriai šūktelėjo:

– Į stotį.

Užrašėme jiems savo telefonų numerius. Sakydami, vaikai, kai jus ištiks nelaimė, paskambinkite mums. Tadas pasuko galvą ir pašaipiai pažvelgė į mane. Supratau, kad kalbu iš sausumos jūrai. Kokia gi nelaimė dar galėjo juos ištikti? Kas gi galėjo būti dar blogiau jiems, numestiems kaip šiukšlėms gatvėje likimo valiai. (...)

Tais metais buvo mūsų veiklos penkmetis. Ir mes nutarėme surengti didelę integracinę stovyklą. Pakviesti visus buvusius stovyklautojus. Gabius vaikus iš normalių šeimų. Akluosius ir silpnaregius. Ir gatvės vaikus. Gatvės vaikus nusprendėme paimti anksčiau. Pora savaičių. Kad galėtume parengti juos didžiajai stovyklai.

Vežėmės juos autobusu. Savo transporto tada neturėjome. Nebeatsimenu, kuriuos vaikus atsivežėme pirma, bet tiksliai žinau, tarp jų buvo Mindaugas. Gatvėje per metus pasikeitė epocha. Vai-

kai išmoko elgetauti. Ką jie dar išmoko. Sužinojome vėliau. O tuo tarpu jie atbėgo linksmi pas mane į pušyną, kur rinkau žemuoges. Ir Mindaugas šviečiančiu, kiek sutrikusiu veidu paklausė:

– Argi tikrai stovykloje viskas galima?

– Viskas galima, – atsakiau jam. – Tik reikia paklausti.

Jie susižvalgė tarpusavyje. Raimondas įsikišo ranką į kišenę ir ištiesė man dvidešimt aštuonis litus.

– Čia jums.

– Jokiu būdu, vaikai. Nereikia. Turėkit savo pinigus.

– Imkit, teta Vanda. Mes turim.

– Kiekgi jūs turit?

– Po šimtą turim.

Vaikai neturėjo bendravimo su žmonėmis įgūdžių. Kuo pasitikėdavo, pasitikėjo besąlygiškai, iki galo.

– Iš kurgi tiek pinigų?

Jų veidai tapo mįslingi.

– Susiubagavot?

– Taip, teta Vanda.

Man sugniaužė gerklę. Žinoma. Na, kurgi ne.

– Neverkit. Imkit. Agurkų nupirksit.

Kai važiavom į turgų, jie pasiprašė kartu. Ir apsipirko. Be abejo, treningus su „Adidas", kedus, kepures. Kaip tikri sėkmės džentelmenai.

Paskui sužinojom, tuos pinigus jie buvo pavogę. Autobuse, pakeliui į stovyklą. Iš neblaivaus vyriškio. Kažkuris jį kalbino. Sania kraustė kišenes. O Mindaugas, visa suorganizavęs, sėdėjo atokiai. Kaip niekur nieko.

Vaikai pirmą kartą atsivežė į stovyklą klijus. Paklaustas, kas gi būna, kai juos uosto, Sania atsakė:

– Na, viskas griūva. Ant manęs virsta namai ir medžiai.

– Spalvoti?

– Ne. Pilki.

Pilki. O buvome girdėję gandų. Kad jie mato spalvotus paveikslus. Klijus tuoj pat besąlygiškai konfiskavome. Kartu su vaikais viešai sudeginome. Sakydami, kad jie labai kenkia sveikatai.

Klijai vaikus veikė kaip haliucinogenai. Ir visi buvom girdėję, kad yra toks dalykas, kaip abstinencija. Kuo ji pasireikš, kaip reikės veikti, neturėjome jokio supratimo.

Netrukus kažkas palapinėje pastebėjo degtinės butelį. Svaigintis vaikams mes negalėjome leisti. Jokiu būdu. Mūsų darbas būtų tapęs visai beprasmišku. Tačiau ką turėjome daryti? Instituciniai ordinariniai metodai čia buvo visai bejėgiai. Beprasmiai. Iš vaiko gali reikalauti tvarkos, kai jis gyvena tvarkingoje, normalioje tikrovėje. Kai turi jam ką pasiūlyti, kad jis pajėgtų laikytis taisyklių. Žinojome, kad jie turi pinigų. Kad visada atsiras, kaip jie paskui sakė, koks nors „diedas". Kuris nupirks jiems butelį. Barimas ar gėdinimas būtų atsigręžęs tik prieš mus pačius. Mes taip pat negalėjome pamiršti, kad yra ir toks dalykas, kaip abstinencija. Neviltis labai paaštrina vaizduotę. Kartais priverčia griebtis beprasmiškų sprendimų. Nusprendėme eiti ir išgerti butelį kartu su jais. Žinoma, be manęs. Ir pasakyti, kad tai paskutinis kartas. Visus sudėjus į krūvą, gėrėjų būtų septyniolika. Vadinasi, kiekvienam išeitų šiek tiek daugiau nei po šaukštą. Toks kiekis mūsų negąsdino.

Padarėm taip, ir jokių klijų. Ir jokių abstinencijos problemų stovykloje nebesam turėję. Nors pati negaliu suprasti, kokiu būdu.

Tada, tą vasarą atsivežėme Vitią. Radau jį, kaip ir kitus, stoties pusrūsyje. Prie žaidimų automatų. Užkalbinau, paklausiau, ar nenorėtų su mumis važiuoti į stovyklą.

– Taip, noriu, – atsakė jis iš karto.

Ištiesiau jam ranką. Ir jis iš karto nuėjo su manim. Jis buvo kokių aštuonerių metų. Supratau, kad šitas vaikas yra pats nelaimingiausias iš visų. Kuriuos buvau sutikusi. Stoties vaikai bijojo žmonių. Nepasitikėjo. Nesileido kalbinami. Vitia iš karto nuėjo su manim, pirmu užkalbinusiu žmogumi. Nueiti su pirmu sutiktu žmogumi stotyje vaikui buvo daugiau nei pavojinga. Vitia turėjo šiokį tokį intelekto atsilikimą. Tokie vaikai vaidinami sulėtinto vystymosi vaikais. Jis žuvo kitais metais. Vaikai sakė, kad užduso klijais. Aš tuo nelabai tikiu. Jį rado negyvą. Kažkur ant stogo. Jis gyveno pusrūsyje, neregistruotas, su praradusiais butą tėvais. Ir

mažamete sesyte. Iš stovyklos jis vis norėjo namo ir sakė, kad sesutė tikriausiai nevalgiusi. Kai jo nėra namie, tėvai ja nesirūpina.

Per Angelo dieną jo angelė sargė silpnaregė Jolanta padovanojo jam dešimt litų. Į angelų pareigas įeidavo daryti globojamiems gerus darbus. Darė, kas ką sugalvojo. Vaišino sausainiais, skalbė rūbus, rinko žemuoges ar ką nors dovanojo. Vitia atbėgo pas mane nepaprastai laimingas. Pasakė, kad jau nebenori važiuoti namo. Bet norėtų važiuoti į Anykščius.

– Ko? – paklausiau.

– Noriu nusipirkti.

– Mes galime tau nupirkti. Sakyk, ko reikia.

Jis paklausė manęs, kiek kainuoja margarino pakelis, kiek duonos kepaliukas, ir paprašė juos nupirkti, klausdamas, ar jam dar liks pinigų cigarečių pakeliui.

– Vitia, – pasakiau, – ar tau čia maža duonos ir margarino? Einam į virtuvę nors ir dabar.

Jis pasižiūrėjo į mane ir atsakė:

– Aš savo valgysiu.

Ak, vaikai! Patys silpniausi visuomenės žmonės, kuriuos taip tragiškai užgriuvo permainų laikas. Turbūt buvau dar silpnesnė už juos, kad laikiausi jų. Mes kartu išgyvenom pasaulių griūtį. Iš pradžių džiaugsmingas, o paskui žiauriai traiškančias permainas. Mes buvom pasmerkti, laiko lyg iš „Estonijos" kelto išmesti į šaltą, audringą jūros vandenį. Visam gyvenimui įsidėmėjau žurnalisto žodžius. Išliks stiprūs. Sveiki. Vieniši.

Reikėjo ko nors laikytis. Ir tas kas nors buvo vaikai. Jie į gera atsakydavo geru, į tiesą – tiesa, ir kai sakau, kad tikiu žmogumi, iš karto pagalvoju apie juos. Darbas buvo pragariškas. Viktorija Daujotytė, pasikviesta į didžiąją integracinę stovyklą, kartą po užsiėmimo pasakė, einam pasivaikščioti.

Atsimenu tą vietą už posūkio prie šaltinio. Ten ji ištarė kietai, seseriškai. Po ilgos tylos:

– Vanda, kaip tu drįsti su savimi šitaip elgtis?

Ką gi aš jai galėjau atsakyti?

– Jei nenori taip elgtis, reikia čia nebūti. Kai esi čia, pasirinkimo nebeturi.

Ji pasakė tik tiek:

– Eik, bent kol aš čia, atsigulk. Dviejų profesorių jiems tikrai nereikia. (...)

Po didžiųjų stovyklų mes visada pasilikdavome nedidelį vaikų būrelį. Šį kartą buvome nusprendę bandyti įkalbinėti vaikus. Grįžti į normalų gyvenimą. Aiškinome, kas jų laukia beraščių. Ir dėl gyvenimo būdo. Kurį jie gyvena stotyje. Gatvėse buvo ir daugiau valkataujančių. Bet mūsų vaikai buvo stoties. Šis žodis reiškė labai daug. Mes aiškinome jiems, kad dėl nuodų, klijų, cigarečių ir alkoholio jie mirs nesulaukę trisdešimties metų. Kad taip gyvendami pateks į kalėjimą. Niekur kitur. Jie klausėsi. Klausėsi tylėdami. NepriešTaraudami. Buvo aišku, kad jie tai supranta ir be mūsų kalbų. Tačiau kai paskutinę dieną lydėjom juos mišku iki autobuso, Sania staiga kažkaip nenatūraliai garsiai, bravūriškai ištarė:

– Aš liksiu stoty!

– Aš tai eisiu iš stoties. – Mindaugas, nusikaltėlių atamanas, ėjo nuleidęs galvą.

– Aš ne, – atšovė jam Sania.

– Eikit jūs, durniai, – Mindaugas visą laiką kalbėjo su sprendžiančiojo teise. – Jei mes dabar neišeisim iš stoties, žinokit, mes niekada iš ten nebeišeisim.

Ir tikrai. Jis išvažiavo į Biržus. Pas močiutę. Nusipirko knygas ir pradėjo lankyti mokyklą. Jis paskambindavo kas savaitę. Kad mokslas sekasi gerai. Kad uždirbo 20 litų. Padėdamas kaimynams kasti bulves. Gal po poros mėnesių, kai jis paskambino, telefono ragelyje už jo nugaros išgirdau muziką.

– Tu skambini iš Vilniaus, Mindaugai?

– Ne, iš Biržų.

– Betgi aš girdžiu stoties muziką.

– Čia taip sau, radijas groja.

Tačiau grojo ne radijas.

Ak, Mindaugas! Drabužius stovykloje jis skalbdavosi kasdien. Ką ten drabužius. Mes dažnai klausdavome jo patarimo. Koks puikus iš jo galėjo išaugti premjeras. Apgalvojantis kiekvieną savo žingsnį. Pajėgus numatyti perspektyvą. Valingai eiti į priekį.

Nebeišmanydami, kaip jam tokiam padėti susilaikyti nuo vagiliavimo, paskyrėme jį raktininku. Atidavėm visus rakinamų kambarių raktus. Kur buvo mūsų daiktai. Pinigai. Maistas. Jie visi, bet šitas vaikas aštriausiai žinojo pagarbos ir pasitikėjimo vertę. Tai buvo jo nelaimė. Jis blaiviausiai suvokė savo padėtį. Pirmas, gal vienuolikos metų, pradėjo vartoti narkotikus. Jį pirmą pamatė Gytis užrakintą policijos geležiniam narve. Spardantį grotas. Raudantį. Pasakė:

– Negaliu, mama.

Gytis tempė jį kaip galėdamas. Bendravo su tėvu. Įkalbinėjo jį rūpintis vaiku. Dalyvavo Mindaugo teismuose. Vis sušvelnindamas sprendimą. Surado jam mokyklą. Kuri sutiktų jį, keturiolikmetį, priimti į trečią klasę. Tėvas atsisakė nupirkti jam drabužius ir knygas. Jo tėvai tai gyveno kartu, tai skyrėsi. Kartais gėrė. Nepaprastų gabumų vaikas jiems buvo nereikalingas. Mūsų palaikymo jam neužteko. (...)

Man pasirodė. Aš suklydau. Man pasirodė. Kad tai niekada nesibaigs. Kol nepasitrauksiu. Žmogus labai trapus. Nenutrauksiu ryšių. Su Vasia. Ir su Alioša. Visiems laikams. Visais. Sukandau dantis. Kitaip nebūčiau pajėgusi.

Žinoma, vaikams to nepasakiau. Bet tas, kas buvo išduotas mylimųjų. Žino. Sakyti nereikia.

Pamažu nutilo telefono skambučiai. Ryškiausiai Naujųjų naktį. Po dvylikos.

– Aš Raimondas, sveikinu...

– Aš Sania, teta Vanda, aš jus sveikinu!

– Čia Sergejus...

– Koks gi Sergejus?

– Jūs sakėt, vasarą mane paimsit. Argi neatsimenat?

Nutilo. Išnyko dovanos. Meškiukai. Krokodiliukai. Lėlės. Piešiniai. Atvirukai. Kęstas kartą užrašė mokyklinį vadovėlį: „Nuoširdziai svėkinu su gimymo diena". Dovanas iš globos namų atveždavo Alioša. Mūsų gimimo dienas skyrė pora savaičių. Mes švęsdavome jas kartu. Jis atvažiuodavo su jaunesniuoju broliu Jura. Visada pabučiuodavo. Vaikiškai. Kaip mamą.

Nebereikia. Ne. Aš užvėriau širdį. Išmokau nematyti vaikų gatvėje. Neužkalbinti. Nepažinti. Neduoti centų. Mirė Alionos mama. Jie abu su Ženia kažkur dingo. Išnyko net tas namas. Abu jie susirgo džiova. Ženia plaučių. Aliona kaulų.

Vis paskambindavo iš ligoninės. Nutilo. Tik į sutrupintą diskelį kairėj krūtinės pusėj liko įrašyti jų balsai.

– Teta Vanda, na, duokit buterbrodą.

– Ne, Ženia. Reikia palaukti pietų.

– Na, teta Vanda, tik vieną duokit.

– Kad aš tau vieną ką tik daviau.

– Na, teta, dar vieną. Na, paskutinį!

Aliona, atvažiavusi į stovyklą, pasigavo mane prie prausyklų.

– Naktimis man atsitinka nelaimė. Gal duotumėt klijuotę? Kad nesugadinčiau patalynės?

– Tuoj duosiu. Ačiū, Aliona, kad pasakei.

Jos motina man skambino. Kelis kartus ir priekaištavo. Kad per mažai rūpinuosi. Jos vaikais. Mūsų vaikai išsivaikščiojo po kalėjimus. Tadas, Tomas, Raimondas, Aurimas. Ar specializuotus globos namus. Pirmasis ten atsidūrė Dailius. Dešimties metų. Į gatvę jis išėjo ketverių. Tėvas pradėjo verslą ir žlugo. Slapstydamasis nuo skolintojų pabėgo į Rusiją. Butas buvo įkeistas. Motina liko gatvėje su dviem vaikais. Mažajai buvo keli mėnesiai. Dailius jas išlaikė. Keletą metų. Elgetaudamas. Pradžioj visi vaikai parnešdavo pinigus į šeimą. Paskui liovėsi. Sakė:

– Duonos tai nuperkam. Bet pinigų neduodam.

Lyg tėvai būtų buvę jų vaikai.

Iš specializuotų globos, iš globos namų vaikai atsinešė į stovyklą keistą įprotį. Griebti iš lėkštės buterbrodus. Ir sėdėti apsika-

binus juos ranka. Mes įtikinėjom šitaip nedaryti. Sakėm, duosim, kiek norit. Tegu jie būna lėkštėje. Tebematau Kolios alkūnę. Jo glėbį. Tai jo motina atsiuntė kaimynę. Ant stoties laiptų. Pasakyti, kad galim vežtis vaikus. Sanią ir Kolią. Visą stovyklą broliukai vaikščiojo susikibę rankomis. O pasimetę greit vėl susikabindavo. Kolia buvo jautresnis. Švelnesnis už kitus. Vaikų paerzintas pravirkdavo. Jis vienintelis atbėgdavo man skųstis. Kad vaikai mušasi. Po pirmos stovyklos į namus abu jie nebegrįžo. Gatvė brolius išskyrė per metus. Žiauri kova už išlikimą. Kolia pirmas. Taip jautėme. Buvo pradėtas išnaudoti seksualiai. Jie atvažiuodavo pas mus kas vasarą. Aptekęs niežais. Utėlėmis. Net tada, kai jau buvo galimybių vaikams išsiplauti ir pasikeisti drabužius. Jo neturtas. Jo vargas. Buvo baisiausias.

Kolia pasikorė. Dar vis paskambindavo. Iš šiluminių trasų. Sulaukęs aštuoniolikos metų.

Paskui vaikus Gytis ėjo jau vienas. Į specializuotus globos namus. Į kalėjimą. Jis pradėjo dirbti su vaikais, padariusiais nusikaltimus. Ėjo taip atkakliai. Kęsdamas pažeminimus. Jis sugalvojo reabilitacijos centro idėją tokiems vaikams. Kaip alternatyvą įkalinimui. Nuošalioj vietoj. Su gyvuliais, gyvūnais. Kad vaikai mokytųsi užmegzti ryšį. Per juos. Su kitu žmogum. Ir su pačiu savimi. Inkūnuose mes sužinojome iki galo. Socialinių žaizdų negydo niekas. Tik žmogaus ryšys su žmogum. Gyčio projektą rėmė Danijos ambasada. Niekas neparėmė iš Lietuvos. Ir vis dėlto jis neatlaikė. Sugniužo. Kai Mindaugas apvogė Tomą. Pirmame kurse apakusį jo kurso draugą. Jie dirbo kartu. Mindaugas du kartus atėjo pas Tomą į svečius. Trečiąjį kartą išeidamas išsinešė mobilųjį. Kai policija jį atvedė akistatai. Mindaugas neištarė nė žodžio. Pirštu rodė. Kur buvo telefonas. Iš kur jį paėmė. Nepamiršo. Žinojo. Kol jis tyli. Neregiui Tomui jo nėra.

Vieną vasarą reikėjo Gytį išleisti į kelionę. Aš likau viena su jais. Penkiais vaikais. Padariusiais nusikaltimus. Mes žaidėme kvadratą. Nugriūdami iš juoko. Kepėm cukinijų blynus. Su Ženia.

Jis „mokė” mane. Kepti dviem keptuvėm. Ir ne tik. Mokė apversti blyną ore. Krestelėjus keptuvę aukštyn. Man nepavyko. Tai buvo vaikas, kurio per pusantrų metų nė karto niekas nebuvo atėjęs aplankyti. Ir dėl „bjaurumo” neėmė į jokią stovyklą. Ženia pasakojo man viską. Apie save. Geriantį tėvą. Mirusią mamą. Dvi suaugusias seseris. Kaip jis iš kaimynų pavogė du indelius troškinio. Iš dujinės. Nepatikėjau.

– Taigi buvo labai karšta.

– Aš taip, – jis užvertė marškinių sterblę.

Pasakojo man savo vaikišką tikrovę. Kitokios neturėjo.

Kartą mes išėjome uogauti. Aš, Sania ir Ženia. Visas avietes iš artimiausių pakraščių buvom jau nurinkę. Nuėjom gal penkis kilometrus. Susėdome kalvelėje. Šnekėjomės. Ir staiga išgirdome, kad mūsų žodžius kartoja aidas.

– Teta Vanda!..

– Ženia!.. – Sania!..

– Kas tu?

– Kur tu?

– Atnešk ledų!

Sania suplojo rankomis į smėlėtą žemę ir staiga atsistojo.

– Aš nekaltas!..

Aš krūptelėjau. Tačiau per daubą atgal jau skriejo jo žodžių aidas. Ženia pakartojo tuos pačius žodžius. Nors licėjaus prezidentas vis tiek manimi nepatikės.

Mes neatsisakėme svajonės įkurti centrą. Alternatyvą vaikų įkalinimui. Gal kas nors panorės mums padėti. Kad nusikaltę vaikai turėtų nors nedidelę galimybę pasirinkti. Tie, kurie norės kabintis gyvenimo. Kaip mažas Mindaugas. Aš negaliu pamiršti.

Nors Gytis sako. Mūsų vaikai buvo vargo vaikai. Dabar jau dirbi su tuo, kas žmoguje iš tiesų yra pikta. Teisybė. Mes vis dažniau išgirstame. Apie nesuvokiamą vaikų žiaurumą. Nenoriu nieko supaprastinti. Protu aš suprantu. Bet širdimi. Tosios. Kuria jie prisiekdavo. Žinau. Tai neadekvatus. Iškreiptas. Ir vis tiek. Pagalbos šauksmas.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl vežant vaikus į stovyklą taip sunku gauti jų tėvų sutikimą?
2. Kur vaikai gyvena, kur leidžia daugiausia laiko?
3. Kodėl stovykloje kyla vaikų maištas, priešiškumas vadovams? Kaip tas elgesys susijęs su „utėlių" situacija? Kaip pati auklėtoja aiškina tokį vaikų elgesį?
4. Ko gatvės vaikai per penkmetį, anot autorės, išmoko? Kaip apie tai rašoma?
5. Kokie Vitios ir Mindaugo likimai?
6. Kaip manote, kodėl šio kūrinio sintaksė – laužyti, nebaigti sakiniai? Ką tai suteikia kūriniui?
7. Kaip manote: ar tai esė, ar greičiau grožinės literatūros kūrinys?
8. Kaip šiame kūrinyje atsispindi nuostata, kad žmogaus ryšys su kitu žmogumi yra vienintelė atsvara laukinei, fizine jėga besiremiančiai būčiai?

ESĖ

Esė (pranc. *essai* – „bandymas") – rašinys, straipsnis, kuriame autorius filosofuoja moralės, istorijos, politikos, meno temomis, kritiškai žvelgia į dabartį. Būdingas subjektyvus vertinimas, laisvas stilius ir kompozicija. Esė (meniškasis paaiškinimas) – savo brangiausių minčių išsakymas.

Esė autorius vadinamas eseistu. Vieno laikotarpio, šalies, autoriaus ar kt. esė visuma – eseistika. Esė forma: laiškas (Seneka „Laiškai Lucilijui"), dialogas (M. T. Ciceronas „Pokalbiai apie santarvę ir bičiulystę"), straipsnis, apybraiža, eiliuota forma, tiesiog esė.

Esė bruožai

Kriterijai	Paaiškinimas
Turinys	Analizuojamos moralės, istorijos, politikos, meno temos, filosofinės, religinės problemos. Svarbus aktualumas.
Autoriaus požiūris	Subjektyvus vertinimas, kritiškas žvelgimas. Remiamasi sava patirtimi, kultūrine bei socialine, savais jausmais, emocijomis. Ironiškumas, autoironiškumas, paslėptas dialogas su skaitytoju.
Kompozicija	Laisva kompozicija (kartais gradacinė), būdingos netikėtos minčių paralelės, asociacijos, tų pačių motyvų, įvaizdžių kartojimas.
Teksto tipas	Samprotavimas
Raiška	Pasakojama pirmuoju asmeniu. Daug metaforų ir palyginimų, paradoksai, aforizmai, simboliai, ironija, autoironija, paralelės, priešpriešos, retoriniai klausimai ir sušukimai, platus kultūrinis kontekstas.
Funkcinis stilius	Publicistinis stilius. Gali būti derinami mokslinio ir meninio stiliaus elementai.

Mokyklinė esė

Susiaurinta sąvokos *esė* reikšmė – tai poleminis samprotavimas duota tema arba pagal duotą tekstą ir su juo pateikiamą užduotį. Poleminis samprotavimas – tai samprotavimas klausimu, į kurį negali būti vienareikšmio atsakymo arba kurį galima vertinti skirtingais požiūriais. Mokyklinei esė keliami reikalavimai: tekstas samprotaujamojo tipo; savo nuomonės reiškimas ir jos argumentavimas; oponentų nuomonių (jei yra) argumentuota analizė ir kritika; kritinio mąstymo parodymas; aiški pastraipų struktūra, logiški ryšiai tarp pastraipų ir tarp sakinių pastraipose; įvairus ir taisyklingas lietuvių kalbos gramatinės sistemos realizavimas; rašybos ir skyrybos normų laikymasis; turtingas žodynas.

Paulius Širvys

Paulius Širvys gimė 1920 m. rugsėjo 6 d. Padustėlio kaime, prie Dusetų. Kūryboje jis tęsė poetų A. Strazdo, A. Baranausko, A. Vienažindžio, A. Miškinio dainingos lyrikos tradiciją, į eilėraštį įliedamas ir savo gyvenimą, savo biografiją. Svarbiausi Širvio biografijoje yra šie momentai: buvo kaimietis, gamtos vaikas, labai anksti neteko tėvų ir visą gyvenimą jautėsi našlaitis, ieškojęs ir neradęs

tiek meilės ir šilumos, kad ji būtų numaldžiusi našlaitystę. Jis buvo kareivis, Antrojo pasaulinio karo dalyvis, sunkiai sužeistas, patekęs į nelaisvę, netekęs artimų draugų. Vėliau – jūreivis. Karas jam ne tik žūtbūtinė kova, bet ir baisi žmogaus drama, kurios žodžiais visos neišsakysi. Pirmoji Širvio knyga ir vadinasi „Žygio draugai". Vėliau buvo išleistas jo poezijos rinkinys „Beržai – baltieji broliai". P. Širvys sukūrė palyginti nedaug (apie 100 eilėraščių), šiek tiek prozos, truputį išvertė. Mirė 1979 m. kovo 27 d. Vilniuje.

Paulius Širvys

Kai brendu naktimis

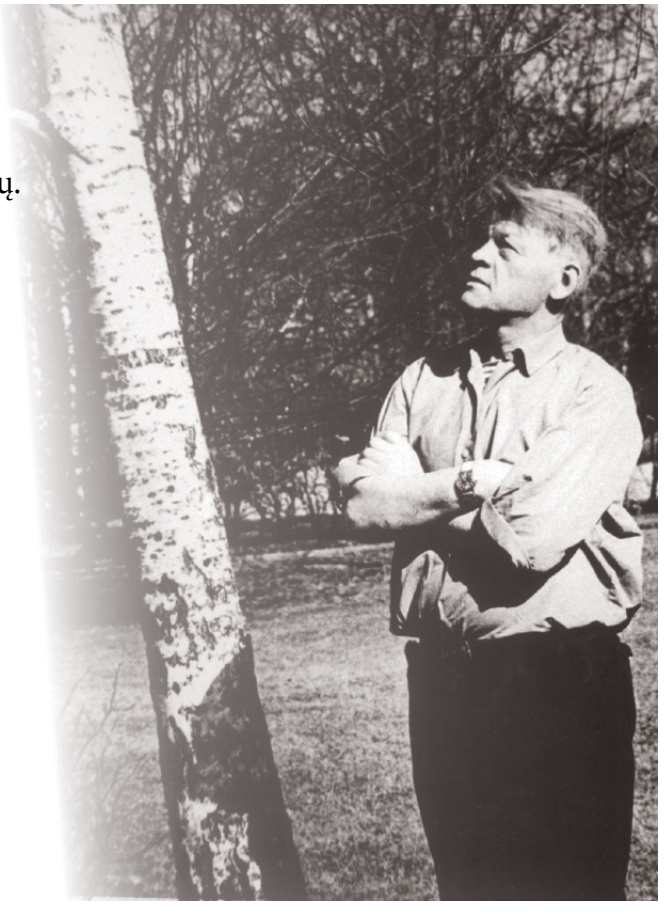

Aš nevertas
Švelnių
Tavo žodžių
Nei to ežero,
Pilno žvaigždžių.

Aš –
Toks vienas.
Velnioniškai
Vienas,
Pasiilgęs
Aušrinėje
Sodžiaus
Giedorių
Gaidžių.

Aš nevertas,
Aš daug ko
Nevertas.
Amžinai,
Amžinai
Neramus.

Ir ne vieną
Tave
Aš prisimenu
Kartais,
Kai brendu
Naktimi
Į tuščius
Ir nelaukiančius
Šaltus
Namus.

Tu tyra
Ir šviesi
Kaip Oginskio
Graudus
Polonezas.
Tu pabūk,
Dar pabūk,
Ilgesy
Klajūne
Ugnele
Neišblėsus.

Klausimai ir užduotys

1 Kokios būsenos, nuotaikos tiesiogiai nusakomos kūrinyje?
2 Paaiškinkite, kodėl šis eilėraštis priskiriamas romanso žanrui.

Romansui būdingas ne formos, o turinio savitumas. Jis gali būti įvairaus ilgumo, įvairiai rimuojamas, tačiau paženklintas atviro jausmingumo, neretai – liūdesio, skausmo, kančios. Romanso pasaulis gana aiškus, lengvai suvokiamas, dažnai pagrįstas vakaro, rudens, išsiskyrimo situacija, jame akivaizdžios „aš" ir „tu" figūros – mat dauguma romansų yra apie meilę. Tai dainingi kūriniai. Neatsitiktinai romansas yra ir muzikos žanras.

Kol praeis ilgesys

Mes draugavom ilgai.
Meilė liejos eilėm.
O siūbavo beržai
Pakelėm,
Pakelėm.

Triskart lapai beržų
Krito auksu, variu...
O laiškų nuo tavęs
Neturiu,
Neturiu.

Bėga dienos laukais
Ir nužydi gėlėm,
Nubanguoja rugiais
Pakelėm,
Pakelėm.

Tau parimus lange,
Oi, kodėl negaliu
Pastovėt ir paošt
Berželiu,
Berželiu.

Tai mėnulio šviesoj,
Kai be galo skaidru,
Apsipilčiau rasų
Sidabru,
Sidabru.

Ir visiems žiburiams
Naktį baigiantis degt,
Palinguočiau aš tau
Labanakt,
Labanakt.

Ilgesys kol praeis,
Oi, kodėl negaliu
Pastovėt ir paošt
Berželiu,
Berželiu.

Klausimai ir užduotys

1 Eilėraštį suskirstykite į dvi dalis, kur nusakoma situacija ir vizija.

2 Kokią viziją išgyvena lyrinis subjektas? Ką jis mato? Ar gausu minčių ir jausmų, ar varijuojama tuo pačiu jausmu?

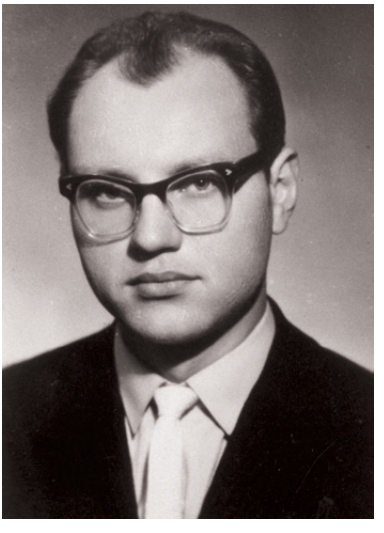

Vladas Šimkus

Vladas Šimkus – poetas, vertėjas. Gimė 1936 m. spalio 15 d. Jučiuose (Kelmės raj.). Yra išleidęs poezijos, humoristinių eilėraščių rinkinių: „Bitės pabėgėlės", „Nusileisk, dangau, ant žemės". 1956–1961 m. studijavo Vilniaus universitete lituanistiką. Dirbo Klaipėdos žvejybos bazėje, „Jaunimo gretų", „Literatūros ir meno", „Švyturio", „Pergalės", „Metų" (1991–1997) redakcijose. Mirė 2004 m. rugsėjo 6 d.

Vladas Šimkus

Pakarti negalima pasigailėti

Nuo seno visiems žinoma, kad būtiniausi poetinio darbo atributai yra kaukolė, žvakė ir taurė. Tačiau pats kūrybinis procesas gal dar ne kiekvienam suprantamas. Pasistengsiu jus supažindinti su savo virtuve (aišku, poetine).

Taigi vakare uždegu žvakę, nušluostau nuo kaukolės dulkes ir sėdu už stalo. Įkvėpimo ilgai laukti nereikia. Jau po kelių taurių gyslomis nuzvimbia šviesus, kiek nerūpestingas motyvas, kuris be didelių pastangų išsilieja popieriuje:

Aš, vienišas žmogau, laimingas.
Didingas tas, kas neigia mirtį.
Šaukiu: lai amžinai užminga
visi skausmai, sukaustę širdį!
Stiprės brolybė. Negi verta
mąstyti? Artimą mylėti!
Tačiau nesąmonė – pakarti.
Negalima! Pasigailėti.

Užrakinu eilėraštį į seifą (kad kas neišvogtų mano įvaizdžių) ir išgeriu dar keletą taurelių. Keista, bet ankstesnio džiugesio nebejaučiu. Priešingai – mano kakta ima niauktis, širdį vis įkyriau graužia abejonių kirvarpos. Žvilgsnis darosi mąslus, analitiškas ir netikėtai gimsta antras aštuoneilis:

Aš vienišas, žmogau? Laimingas?
Didingas? Tas, kas neigia mirtį?
Šaukiu: lai amžinai užminga
visi skausmai, sukaustę širdį,
stiprės brolybė... Negi? Verta
mąstyti. Artimą mylėti?
Tačiau... Nesąmonė pakarti.
Negalima pasigailėti.

Metu eilėraštį į kampą ir, norėdamas užlieti prieštaravimų gaisrą, dar išgeriu. Deja, pageidaujama būsena nebegrįžta. Kuo

toliau, tuo labiau griežiu dantim, susidraskau naujus marškinius, o gūdūs it vidunaktis žodžiai persmelkia mane visą:

Aš vienišas, žmogau laimingas.
Didingas tas, kas neigia. Mirtį
šaukiu! Lai amžinai užminga
visi. Skausmai, sukaustę širdį,
stiprės. Brolybė? Negi verta!..
Mąstyti, artimą mylėti...
Tačiau nesąmonė! Pakarti!
Negalima pasigailėti.

Atrodo, po to dar gėriau. Iš nevilties. Man pačiam ne visai aišku, kaip sukūriau ketvirtąjį eilėraštį, kurį bene teks nurašyti į kūrybinius nuostolius. Prasmė jo gana lėkštoka, nebent kam pasirodys įdomus kaip eksperimentas.

Ašvieni, ša. Sžmo gaulai minga, s!
Didinga Staska, s? Neigiami. RTĮ.
Šauk, Iulai, am! Žinai, užm. Inga.
VISI. Sk. Ausmai suka ustę Š. Ir Dį.
St. Iprės; brolybėn, Egi!.. V. Erta
„Mąsty". Ti ar ti? Mąmylė ti.
Tači, au! Nesą mon ėpak arti.
Ne! Gali mapa Sigai lėti!

O rytą beliko apsirišti galvą rankšluosčiu, iššluoti sudaužytos kaukolės šukes ir, viską susintetinus, šitaip išreikšti prieštaringą XX amžiaus žmogaus būtį:

aš vienišas žmogau laimingas
didingas tas kas
neigia mirtį šaukiu
lai amžinai užminga visi

skausmai sukaustę širdį
stiprės
brolybė
negi verta

mąstyti artimą
mylėti tačiau nesąmonė
pakarti negalima pasigailėti

Klausimai ir užduotys

1 Kas keičiasi trijuose pirmuose eilėraščiuose? Apibūdinkite kiekvieno eilėraščio nuotaiką, lyrinio subjekto dvasios būseną.
2 Kaip skiriasi eilėraščių prasmė, pakeitus tik skyrybą?
3 Kodėl poetas ryžtasi parašyti eilėraštį visai be skyrybos ženklų ir didžiųjų raidžių? Kokią reikšmę kalboje turi skyrybos ženklai?
4 Kaip manote, ką kūrėjui reiškia nuotaika? Ar, jūsų nuomone, poetui reikia įkvėpimo? Kaip jūs suprantate, kas yra įkvėpimas?
5 Gal jums kartais kyla noras ką nors parašyti, išlieti viską, kas giliai širdyje glūdi? Kada taip būna?

Teksto prasmę visiškai gali pakeisti mažiausias ženklas, nekalbant apie žodžius ar visus posakius. Atsiminkite, kad ir jūsų rašytuose (nebūtinai meninio stiliaus) kūriniuose visi kalbos elementai yra labai svarbūs, kad rašant tekstą, kiekvieną ženklą reikia tinkamai parinkti ir gerai apgalvoti.

Pakartokime!

1 Pagrįskite teiginį: XX amžiaus lietuvių literatūra tai virsmo laikotarpis – ėjimas iš agrarinės kaimo kultūros į miestą.
2 Lietuvos Nepriklausomybės pradžia – tai sunkus kelias į laisvę, kur Lietuva neturėjo vaistų daugybei naujai atsiradusių socialinių problemų. Išplėtokite šią mintį remdamiesi Vandos Juknaitės esė „Išsiduosi. Balsu" ištraukomis.
3 Remdamiesi poeto biografija bei kūryba, parašykite rašinį tema „Justino Marcinkevičiaus reikšmė lietuvių tautai XX amžiaus istorijoje".
4 Tautosaka – neišsenkamas kūrybos šaltinis. Parašykite rašinį, remdamiesi XX amžiaus poetų kūryba.
5 Žmogaus atsakomybės tema lietuvių prozininkų kūryboje.

PRIEŠPASKUTINIO SKIEMENS TAISYKLĖ

Mokantis linksniuojamųjų ir asmenuojamųjų žodžių kirčiavimo labai praverčia vadinamoji priešpaskutinio skiemens taisyklė. Kad galėtume ją taikyti, pirmiausia turime išmokti nustatyti priešpaskutinio skiemens priegaidę. Tam geriausiai tinka vienaskaitos galininkas ir esamojo bei būtojo kartinio laiko 3-iasis asmuo, nes jie niekada neturi kirčio galūnėje (plg.: *mokyklà* – vns. g. *mokỹklą, kėdė̃ – kė̃dę, galvà – gálvą; nẽša* (3-iasis asmuo) – *nešù, nešì, važiãvo – važiavaũ, važiavaĩ*).

Jei kaitomojo žodžio priešpaskutinis kirčiuotas skiemuo yra tvirtagalis arba trumpas, kirtis visada nušoka į galūnę:

1. vienaskaitos įnagininke, turinčiame galūnes *-a, -e, -u*, ir daugiskaitos galininke, pvz.:

rankà, rankàs;
kultūrà, kultūràs;
kėdė̃, kėdès;
žaidimù, žaidimùs;
sunkiù, sunkiùs;
dešimtù, dešimtùs.

2. moteriškosios giminės vienaskaitos vardininke, turinčiame galūnę *-a*, pvz.:

mokyklà,
dainà,
dukrà,
Violetà.

3. veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko 1-ajame ir 2-ajame asmenyse, pvz.:

šaukiù, šaukì,
šaukiaũ, šaukeĩ,
lipù, lipì,
buvaũ, buvaĩ.

Pastabos:

1. Kirtis į galūnę nenušoka, jei:

a. priešpaskutinio skiemens galūnė yra tvirtapradė, pvz.: *dárbu, dárbus; áugu, áugi;*

b. kirčiuotas ne priešpaskutinis, o tolesnis nuo galo skiemuo, pvz.: *pãsiuntiniu, pãsiuntinius; prãtinu, prãtini; kéldinu, kéldini*.

2. Kirčiuojant šią taisyklę galima taikyti ir atvirkščią: žinant vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko, esamojo ir būtojo kartinio laiko 1-ojo ir 2-ojo asmenų kirčio vietą, galima nustatyti priešpaskutinio skiemens priegaidę, pvz.: *šaukiù, šaukì – šaũkia; šaukiaũ, šaukeĩ – šaũkė*.

1 Sukirčiuokite vienaskaitos įnagininką ir daugiskaitos galininką pagal pavyzdžius.

Pvz.: miestẽlis, miestẽlį (priešpaskutinio skiemens priegaidė ~) – miesteliù, miesteliùs;

susitikìmas, susitikìmą – susitikimù, susitikimùs;

ypatýbė, ypatýbę – ypatýbe, ypatýbes;

neláimė, neláimę – neláime, neláimes;

stebùklas, stebùklą – ..., ...;

láužas, láužą – ..., ...;

reginỹs, rẽginį – ..., ...;

tvarkà, tvarkà – ..., ...;

vandenýnas, vandenýną – ..., ...;

paũkštis, paũkštį – ..., ...;

malonùmas, malonùmą – ..., ...;

aštuñtas, aštuñtą – ..., ...;

moksleĩvis, moksleĩvį – ..., ...;

kaimiẽtis, kaimiẽtį – ..., ...

2 Parašykite ir sukirčiuokite trūkstamas formas.

Vns. vardininkas	Vns. galininkas	Vns. įnagininkas	Dgs. galininkas
juõkas	juõką	juokù	...
...	kiaušìnį	...	kiaušiniùs
vakarìnis	...	...	...
...	kiẽmą	...	kiemùs
valstiẽtis	...	valstiečiù	...
próga	...	próga	...
žaltỹs	žáltį	žálčiu	...

3 Sukirčiuokite 3-iojo asmens veiksmažodžius.

Einù, einì – eina; rašaũ, rašaĩ – rašo; skaitaũ, skaitaĩ – skaito; sakiaũ, sakeĩ – sakė; miegù, miegì – miega; mókau, mókai – moko; mýliu, mýli – myli; turiù, turì – turi; siunčiù, siuntì – siunčia.

4 Pabaikite kirčiuoti tekstą.

Čia buvo rusai, lietuviai, baltarusiai, lãtviai, výrai ir móterys, seneliai ir vaikai, viena bendra šeima, grasoma vienos ir tos pačios nelaimės. Sukepusios jų lūpos siuntė prakeikimus príešui, ir akys jų neramiai dairėsi į dangų, iš kur kiekvienu metu galėjo pasiródyti mirtis. Tačiau per tą keletą dienų jie jau daug ko išmoko ir nesiblaškė išgirdę óro pavojaus garsus, tik mótina stipriau prispausdavo kūdikį glėbỹ, o jaunuõlis – savo mylimos ranką.

PRIEŠPASKUTINIO SKIEMENS TAISYKLĖS PRITAIKYMAS LINKSNIUOJAMŲJŲ ŽODŽIŲ KIRČIAVIMUI

Jeigu linksniuojamojo žodžio priešpaskutinis skiemuo yra trumpas arba tvirtagalis, tai tam tikrų to žodžio linksnių formose kirčiuojama trumpa vienskiemenė galūnė.

1. Vyriškosios giminės žodžiai pagal šią taisyklę turi šių linksnių kirčiuotą galūnę:

a. vienaskaitos įnagininko (*vaikù, namù, vardù*),
b. daugiskaitos galininko (*vaikùs, namùs, vardùs*),
c. vienaskaitos vietininko (*miškè, namè, dugnė*).

Pvz.: *piřštą – pirštù, pirštė, pirštùs; pìktą – piktù, piktamė, piktùs; aštuñtą – aštuntù, aštuntamė, aštuntùs; skaĩčių – skaičiùs* (dgs. g.).

2. Moteriškosios giminės žodžiai pagal šią taisyklę turi šių linksnių kirčiuotą galūnę:

a. vienaskaitos įnagininko (*mašinà, dainà, šeimà*),
b. daugiskaitos galininko (*mašinàs, dainàs, šeimàs*),
c. vienaskaitos vardininko (kai galūnė *-a*: *mašinà, dainà, šeimà, audrà*).

Moteriškosios giminės linksniuojamųjų žodžių, kirčiuojamų galūnėje, pavyzdžiai: *rañką – rankà; pievẽlė – pievelė, pievelės; mergìną – merginà, merginàs; kiaũlė – kiaulė, kiaulės; vidìnė – vidinė, vidinės; aštuñtą – aštuntà, aštuntàs; peñktą – penktà, penktàs.*

Pastabos:

1. Priešpaskutinio skiemens priegaidę patogiausiai tikrinti pagal vienaskaitos galininką, nes vardininkas gali būti kirčiuojamas galūnėje, pvz.: *audrà, raudà, kalbà,* bet *aũdrą, raũdą, kal̃bą.*

2. Priešpaskutinio skiemens taisyklė netaikoma formoms, turinčioms dviskiemenę galūnę, pvz.: *-yje, -ėje, -uje, -(i)ame, -imi, -(i)umi* ir t. t.

1 Sukirčiuokite daiktavardžius.

Draũgą – draugu, draugus; Saũlius – Saulius (dgs. g.); sãpnas – sapnus, sapne, sapnu; Õną – Ona, Onas; Gražìną – Gražina, Gražinas; stãlas – stalu, stale, stalus; bãtą – batu, bate, batus; Živìlę – Živile, Živiles; vãgą – vaga, vagas.

2 Remdamiesi bendrosiomis, jums žinomomis kirčiavimo taisyklėmis ir klausa, sukirčiuokite pateiktų tekstų žodžius, kuriuos sugebėsite.

a. Manęs dar nebuvo, –
Alývos žydėjo –
Manęs nebebus jau, –
Jos vėlei žydės. –
Ir kris jų lapeliai
Nuo saulės ir vėjo –
Kaip smėlio saujelės –
Ant mano širdies.

S. Nėris

b. Gyveno kartą vienas žmogus ir buvo labai didelis tinginys. Jis tingėjo net tingėti. Žmonės jį vadino raganosiu, nes jo nosis buvo panaši į raganos nosį. O nuo tingėjimo jam išaugo trečia ausis, trečia akis, trečia ranka ir net trečia koja. Jis galėdavo važiuoti nuo kalno su trim slidėm, galėdavo važiuodamas trečia ranka laikyti laikraštį, o trečia akim jį skaityti. Bet kadangi jis buvo toks tinginys, tai tingėdavo net slidinėti, o važinėdavo rogėm. O žmonės susirinkdavo ir juokdavosi, o milicija, kuri labai nemėgsta, kai žmonės susirenka ir juokiasi, paėmė tinginį ir nuvežė į zoologijos sodą, kur uždarė į narvą, o ant narvo užrašė: „Tinginys. Nemaitinti". Žmonės eidavo jo pažiūrėti, bet nesijuokdavo, nes iš žmogaus nelaimės juoktis negražu. O tinginys iš bado taip sublogo ir sulyso, kaip kokia lysvė, kad jam nukrito iš bado visos nereikalingos kūno dalys. Bijodamas, kad dar kas nors jam nenukristų (pavyzdžiui, galva), tinginys ėmė prašyti zoologijos sodo sargą, kad duotų jam pavalgyti bent duonos, bet duona apsiverkė tinginio valgoma ir pasidarė nebeskani.

– Duok man kokio nors darbo, bet nelabai sunkaus, – paprašė tinginys sargo. – Aš nenoriu, kad duona verktų, nes šlapia ji neskani.

– Gerai, – pasakė sargas ir liepė tinginiui iššluoti zoologijos sodo takelius. Tinginys iššlavė, o duona iškart nusišluostė ašaras ir buvo skaniausia, it koks buterbrodas. O tinginys taip pamėgo darbą, kad net gavo antro laipsnio ordiną. O negavęs kurią dieną darbo baisiai kentėdavo ir bijodavo, kad vėl neišaugtų trečia ausis arba koja. Jis tuoj puldavo padėti kitiems. Tai šiukšles kokiai senutei išnešdavo, tai žvirblius palesindavo.

Tai va, kokia žiauri pasaka, kaip ir pats gyvenimas...

V. V. Landsbergis

DAIKTAVARDŽIŲ KIRČIAVIMAS

Pagal kirčio šokinėjimą iš kamieno į galūnę ir iš galūnės į kamieną skiriami keturi kirčiavimo tipai. Jie vadinami kirčiuotėmis, kurios žodynuose žymimos skaitmenimis 1, 2, 3, 4. Pvz., *kárvė* (1), *pãsaka* (1), *kiaũlė* (2), *arklỹs* (3), *avìs* (4). Daiktavardžių kirčiuotės nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir galininko kirčio vietą.

I. Pirmoji kirčiuotė

Pirmajai kirčiuotei priklauso daiktavardžiai, kurie daugiskaitos naudininke ir galininke turi kirtį kamiene:

kárvėms, kárves	*kárvė* (1);
tìltams, tìltus	*tìltas* (1);
beržýnams, beržýnus	*beržýnas* (1).

Jei šios kirčiuotės daiktavardis turi kirtį priešpaskutiniame skiemenyje, jo priegaidė visada yra tvirtapradė. Šios kirčiuotės žodžių kirtis pastovus:

láimė (1)	láimę,
knygýnas (1)	knygýną.

Vienaskaita		**Daugiskaita**	
V. kárvė	tìltas	V. kárvės	tìltai
K. kárvės	tìlto	K. kárvių	tìltų
N. kárvei	tìltui	N. kárvėms	tìltams
G. kárvę	tìltą	G. kárves	tìltus
Įn. kárve	tìltu	Įn. kárvėmis	tìltais
Vt. kárvėje	tìlte	Vt. kárvėse	tìltuose
Š. kárve!	tìlte!	Š. kárvės!	tìltai!

II. Antroji kirčiuotė

Antrajai kirčiuotei priklauso daiktavardžiai, kurie daugiskaitos naudininke kirtį turi kamiene, o galininke – galūnėje:

pir̃štams, pirštùs	*pir̃štas* (2);
bìtėms, bitės	*bìtė* (2);
mokỹkloms, mokyklàs	*mokyklà* (2);
skaĩčiams, skaičiùs	*skaĩčius* (2).

Antrosios kirčiuotės daiktavardžio linksniai, kurie nekirčiuojami galūnėje, visada turi kirčiuotą priešpaskutinį skiemenį, o to skiemens priegaidė yra tvirtagalė (*rãtas* (2) – *rãtą, gamyklà* (2) – *gamỹklą*) arba jis yra trumpas (*bùtas* (2) – *bùtą, susirinkìmas* (2) – *susirinkìmą*).

Vienaskaita		**Daugiskaita**	
V. bìtė	skaĩčius	V. bìtės	skaĩčiai
K. bìtės	skaĩčiaus	K. bičių	skaĩčių
N. bìtei	skaĩčiui	N. bìtėms	skaĩčiams
G. bìtę	skaĩčių	G. bitės	skaičiùs
Įn. bitė	skaĩčiumi	Įn. bìtėmis	skaĩčiais
Vt. bìtėje	skaĩčiuje	Vt. bìtėse	skaĩčiuose
Š. bìte!	skaĩčiau!	Š. bìtės!	skaĩčiai!

III. Trečioji kirčiuotė

Trečiajai kirčiuotei priklauso daiktavardžiai, kurie daugiskaitos naudininke kirtį turi galūnėje, o galininke – kamiene:

arkliáms, árklius	*arklỹs* (3);
širdìms, šìrdis	*širdìs* (3);
sąrašáms, sąrašus	*sąrašas* (3^{a});
pamokóms, pãmokas	*pamokà* (3^{b}).

Jei trečiosios kirčiuotės daiktavardžio linksnio forma turi kirčiuotą priešpaskutinį skiemenį, jo priegaidė visada yra tvirtapradė: *galvà* (3) – *gálvą, rūgštìs* (3) – *rū́gštį*. Tolesnis kirčiuotas skiemuo gali turėti ir tvirtagalę (*paskaità* (3^{b}) – *pãskaitą, pasiuntinỹs* (3^{4b}) – *pãsiuntinį*), ir tvirtapradę priegaidę (*traukinỹs* (3^{a}) – *tráukinį, nuobodulỹs* (3^{4a}) – *núobodulį*), ir būti trumpas

(*sutartìs* (3[b]) – *sùtartį*, *ritinỹs* (3[b]) – *rìtinį*). Žodynuose prie kirčiuotę žyminčio skaitmens pateiktos raidės *a* ir *b* bei skaitmenys 4 ir 5 reiškia:

3[a] (3[4a], 3[5a]) – kirčiuotas yra trečias (ketvirtas, penktas) nuo galo skiemuo, o jo priegaidė – tvirtapradė;

3[b] (3[4b], 3[5b]) – kirčiuotas yra trečias (ketvirtas, penktas) nuo galo skiemuo, o jo priegaidė – tvirtagalė arba tas skiemuo yra trumpas.

	Vienaskaita		**Daugiskaita**	
V.	arklỹs	širdìs	arkliaĩ	šìrdys
K.	árklio	širdiẽs	arklių̃	širdžių̃
N.	árkliui	šìrdžiai	arkliáms	širdìms
G.	árklį	šìrdį	árklius	šìrdis
Įn.	árkliu	širdimì	arkliaĩs	širdimìs
Vt.	arklyjè	širdyjè	arkliuosè	širdysè
Š.	arklỹ!	širdiẽ!	arkliaĩ!	šìrdys!

IV. Ketvirtoji kirčiuotė

Ketvirtajai kirčiuotei priklauso daiktavardžiai, kurie daugiskaitos naudininke ir galininke kirtį turi galūnėje:

laukáms, laukùs	*laũkas* (4);
dėžė́ms, dėžès	*dėžė̃* (4);
avìms, avìs	*avìs* (4).

Ketvirtosios kirčiuotės daiktavardžio linksniai, kurie nekirčiuojami galūnėje, visada turi kirčiuotą priešpaskutinį skiemenį, o to skiemens priegaidė yra tvirtagalė (*vařgas* (4) – *vařgą*, *srovė̃* (4) – *srõvę*) arba tas skiemuo yra trumpas (*ribà* (4) – *rìbą*, *sumà* (4) – *sùmą*).

Vienaskaita		**Daugiskaita**	
V. laũkas	dėžẽ	V. laukaĩ	dẽžės
K. laũko	dėžẽs	K. laukų̃	dėžių̃
N. laũkui	dẽžei	N. laukáms	dėžė́ms
G. laũką	dẽžę	G. laukùs	dėžės
Įn. laukù	dėžė	Įn. laukaĩs	dėžėmìs
Vt. laukė	dėžėjė	Vt. laukuosè	dėžėsė
Š. laũke!	dẽže!	Š. laukaĩ!	dẽžės!

Kirčiuotes galima nustatyti pagal **M** raidę.

	I	**II**	**III**	**IV**
Dgs. N.	bróliams	siẽkiams	plaukáms	kėdė́ms
Dgs. G.	brólius	siekiùs	pláukus	kėdės

„Suglaudę" kirčiuotus skiemenis jungiančias linijas, gautume M raidę, simbolizuojančią kirčiuotes.

1 Visi pateikti žodžiai yra pirmosios kirčiuotės. Nustatykite jų priegaides.

Begalybė, vyras, kriaušė, tėviškė, keltas, raidynas.

2 Tarp pateiktų žodžių du yra pirmosios kirčiuotės. Raskite juos ir pasakykite, kaip nustatėte kirčiuotę.

Anglas, amerikietis, lietuvis, latvis, estas, rusas, italas, lenkas, žydas, ispanas.

3 Visi pateikti žodžiai yra antrosios kirčiuotės. Nustatykite jų priegaides.

Praustuvas, laukinukas, girnelė, dvitaktis, pinučiai, pilvakojis, ožkavilnis, molynė, vidurkis, antena.

4 Nustatykite žodžių kirčiuotę. Jie visi yra vienos kirčiuotės.
(Nedidelės) salos, (pasek) sakmę, (paduok) lėlę, vaidas, rimtis, ašis.

5 Sukirčiuokite pateiktus trečiosios kirčiuotės žodžius.
(Rinkti) auksą, (sumainyti) žiedus, (paleisti) gerklę, (mylėti) sūnų, (kopti į) kalną.

KIRČIUOTĖS IR PRIEGAIDŽIŲ NUSTATYMAS

1. Norime nustatyti, kaip kirčiuojamas žodis *kojį*. Daugiskaitos naudininke ir galininke kirčiuotas yra priešpaskutinis skiemuo: *kójoms, kójas,* vadinasi, žodis yra pirmosios kirčiuotės. Žinome, kad pirmosios kirčiuotės žodžių priešpaskutinis skiemuo yra tvirtapradiškas, tad žodis *kojį* tariamas su tvirtaprade priegaide, žymima *kójį*.

2. Nustatykime žodžio *jaunylį* priegaidę. Daugiskaitos naudininke šis žodis kirčiuojamas *jaunỹliams,* galininke *jaunyliùs*. Matome, kad tai 2-osios kirčiuotės žodis, tad antras nuo galo skiemuo turės tvirtagalę priegaidę. Žodį *jaunylį* kirčiuosime taip: *jaunỹlį*.

3. Žodis *žvėrį* yra trečiosios kirčiuotės, nes *žvėrìms, žvė́ris*. Trečiosios kirčiuotės žodžių antras nuo galo skiemuo būna tvirtapradis, tad *žvėrį* kirčiuosime taip: *žvė́rį*.

4. Žodis *kėdę* yra ketvirtosios kirčiuotės, nes *kėdė́ms, kėdės*, tad ištariamas su tvirtagale priegaide *kė̃dę* (nes ketvirtosios kirčiuotės antras nuo galo skiemuo būna tvirtagalis arba trumpas).

Pastabos:

1. Pagal M raidės taisyklę kirčiuotę ir priegaidę galime nustatyti tik tų žodžių, kurių kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo arba galūnė.

2. „Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne", „Mokomajame lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodyne" (ir daugelyje kitų žodynų) prie linksniuojamųjų žodžių yra skaitmenys 1, 2, 3, 4. Tai

kirčiuotės. Jei nesugebame nustatyti žodžio priegaidės ir kirčiuotės, galime pasižiūrėti į žodyną ir sužinosime, kurios kirčiuotės yra žodis.

1 Parašykite ir sukirčiuokite vienaskaitos vardininką, naudininką, įnagininką ir daugiskaitos galininką. Nustatykite kirčiuotę. Patikrinkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne".

Namas, vaisius, duona, pienas, kailis, knyga, rūgštis, giria, burna, yda, oda.

2 Parašykite ir sukirčiuokite vienaskaitos naudininką ir įnagininką. Nustatykite kirčiuotę. Patikrinkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne".

Palapinė, dovana, vasara, galva, užduotis.

3 Raskite daiktavardžius, sukirčiuokite juos ir nustatykite kirčiuotę.

Saulele mano, vakarop eini.
Laukų atsidusimas šešėliuotas.
Gyvenimo švelnus prisiglaudimas.
Iš meilės šitas graudulys, iš meilės.
Vis negaliu atplėšt tavęs nuo lūpų,
rugių kalneli vidury dangaus!

Gražus tas žemės laikymas per amžius:
darbų žydėjimas, lietaus laukimas,
žiūrėjimas į saulę. Arba vėl –
tas paėmimas artimo už rankos.

Ir neišverksi, ir neišdainuosi,
gal tiktai ištylėsi tą gerumą
prieš savo veidą vienas. O boružei
gal sušnibždėsi: Dievo vabalėli,
paimk mane į dangų su žeme.

Just. Marcinkevičius

BŪDVARDŽIŲ IR BŪDVARDIŠKŲ PRIEVEIKSMIŲ KIRČIAVIMAS

Būdvardžiai kirčiuojami panašiai, kaip ir daiktavardžiai: skiriamos keturios kirčiuotės, jos taip pat nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir galininko kirčio vietą.

I. Pirmoji kirčiuotė

Dgs.
N. gėlė́tiems, gėlė́toms
G. gėlė́tus, gėlė́tas

Pagal pirmąją kirčiuotę kirčiuojami būdvardžiai su priesagomis (būdingesnės priesagos):

-ė́tas, -ė́ta:	dulkė́tas, dulkė́ta;
-iáusias, -iáusia:	geriáusias, geriáusia;
-ýkštis, -ýkštė:	vakarýkštis, vakarýkštė;
-ýtis, -ýtė:	mažýtis, mažýtė;
-ývas, -ýva:	ankstývas, ankstýva;
-ótas, -óta:	rasótas, rasóta;
-ókas, -óka:	ankštókas, ankštóka;
-ónas, -óna:	geltónas, geltóna;
-iúotas, -iúota:	akiniúotas, akiniúota.

II. Antroji kirčiuotė

Dgs.
N. auksìniams
G. auksiniùs

Jei kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo yra ilgas, tai jo priegaidė tvirtagalė.

III. Trečioji kirčiuotė

Dgs.
N. šaltíems, šaltóms
G. šáltus, šáltas

IV. Ketvirtoji kirčiuotė

Dgs.
N. mažíems, mažóms
G. mažùs, mažàs

Įsidėmėtina, kad moteriškosios giminės būdvardžių vienaskaitos naudininko galūnė niekada nekirčiuojama: *gėlė́tai* (1); *bekrãštei, auksìnei* (2); *šáltai* (3); *mãžai, gẽrai* (4).

Vyriškosios giminės būdvardžio vienaskaitos naudininko galūnė gali būti kirčiuota, pvz.: *mažám, gerám, jaunám*. Galūnėje kirčiuojami taip pat iš dviskiemenių būdvardžių padaryti prieveiksmiai su galūne *-(i)ai*, pvz.: *mãžas – mažaĩ, áukštas – aukštaĩ*. Išimtį sudaro tik prieveiksmis *greĩtai*.

1 Nustatykite būdvardžių kirčiuotę ir priegaidę.

Mandagi, graži, trumpokas, raudonas, ramus, drąsus, drąsi, bendra, kartus, aštrus, rūgštus, sausas, gera, senas, kurčia, kuprotas, pernykštis, vėlyvas.

2 Sukirčiuokite J. Mikelinsko novelės „Iksas ir Ygrekas" (p. 185) pirmojo puslapio būdvardžius ir daiktavardžius, skliausteliuose parašykite jų kirčiuotę. Patikrinkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne" arba „Lietuvių kalbos tarties žodyne".

SKAITVARDŽIŲ KIRČIAVIMO YPATYBĖS

Skaitvardžiai iš esmės kirčiuojami taip pat, kaip ir daiktavardžiai ar būdvardžiai. Ir skaitvardžiai turi keturias kirčiuotes, kurios nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir galininko kirčio vietą (*tū́kstantis* (1) – *tū́kstančiams*, *tū́kstančius*; *milijõnas* (2) – *milijõnams*, *milijonùs*; *víenas* (3) – *vieníems*, *víenus*; *penkì* (4) – *penkíems*, *penkìs*). Kirčiuojant skaitvardžius reikia įsidėmėti, kad:

1. Kiekinių skaitvardžių nuo 4 iki 9 vardininkas kirtį turi galūnėje:

keturì, penkì, šešì, septynì, aštuonì, devynì.

2. Skaitvardis *dù* kirčiuojamas savaip:

dù, dvì, dviejų̃, dviẽm, dù, dvì, dviẽm, dviejuosè, dviejosè.

3. Skaitvardžiai nuo 11 iki 19 yra 1-osios kirčiuotės, o skaitvardis *šimtas* – 4-osios:

vienúolika (1) – *vienúolikai, vienúolika, dvýlika* (1) – *dvýlikai, dvýlika* ir t. t.

šim̃tas (4) – *šimtáms, šimtùs.*

4. Kiekiniai skaitvardžiai *dẽšimt, dvìdešimt, trìsdešimt, kẽturiasdešimt, peñkiasdešimt, šẽšiasdešimt, septýniasdešimt, aštúoniasdešimt, devýniasdešimt* yra nekaitomi.

1 Nustatykite pateiktų skaitvardžių kirčiuotę, parašykite jų vienaskaitos įnagininką ir daugiskaitos galininką ir sukirčiuokite.

Devintas, šešios, keturiolika, keturi, ketveri.

2 Išlinksniuokite ir sukirčiuokite žodžių junginius.

Ketveri metai, trys aukštai, septyni kabinetai.

3 Žodžiais parašykite savo ir tėvų gimimo datas. Sukirčiuokite jas.

ĮVARDŽIŲ KIRČIAVIMAS

Įvardžiai, kaip ir kiti linksniuojamieji žodžiai, turi keturias kirčiuotes, kurios nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir galininko kirčio vietą (*kitóks* (1) – *kitókiems*, *kitókius*; *kitókia* (1) – *kitókioms*, *kitókias*; *sãvas* (4) – *savíems*, *savùs*).

Tik vienskiemeniai įvardžiai *àš, tù, jìs, jì, mẽs, kàs, šis, ši, tàs, tà* nepriskiriami jokiai kirčiuotei – jų linksniai paklūsta paskutinio skiemens kirčiavimo taisyklei:

jõ, jõs, tõ, tõs, šiõ, šiõs,
jám, jái, tám, tái, šiám, šiái,
ją̃, jį̃, tą̃, šį̃, šią̃,
jiẽ, jõs, tiẽ, tõs, šiẽ, šiõs,
jų̃, tų̃, šių̃,
jíems, jóms,
juõs, jàs,
jaĩs, taĩs.

Įsidėmėkite, kad įvardis *mẽs* kirčiuojamas tvirtagališkai, įvardžių *màno, tàvo, sàvo* kirčiuotas skiemuo yra trumpas.

1 Sukirčiuokite įvardžius.
Aš, mūsų, jus, šį, tą, jūs, niekas, kitas, kitokias, šis, tas.

2 Išlinksniuokite ir sukirčiuokite.
Kitokia patarlė, aš laisvas.

3 Parašykite penkis sugalvotus sakinius su įvardžiais. Sukirčiuokite linksniuojamuosius žodžius.

ASMENUOJAMŲJŲ VEIKSMAŽODŽIO FORMŲ IR BENDRATIES KIRČIAVIMAS

1. Esamojo ir būtojo kartinio laiko veiksmažodžių kirčiavimas

Veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko kamieno priegaidę nustatome, asmenuodami vienaskaitą.

a. Jeigu visų trijų asmenų kirčiuotas yra kamienas, tai ilgas kirčiuotas priešpaskutinis skiemuo turi tvirtapradę priegaidę:

aš *šóku, mýliu, bégau,*
tu *šóki, mýli, bégai,*
jis, ji } *šóka, mýli, bégo,*

mes *šókame, mýlime, bégome,*
jūs *šókate, mýlite, bégote,*
jie, jos } *šóka, mýli, bégo.*

b. Jeigu pirmajame ir antrajame asmenyse kirčiuotos yra galūnės, o trečiajame asmenyje – kamienas, tai to kirčiuoto skiemens priegaidė yra tvirtagalė arba trumpas skiemuo:

aš *skaitaũ, rėkiù, nešù, gimiaũ, rašiaũ,*
tu *skaitaĩ, rėkì, nešì, gimeĩ, rašeĩ,*
jis, ji *skaĩto, rẽkia, nẽša, gìmė, rãšė,*
mes *skaĩtome, rẽkiame, nẽšame, gìmėme, rãšėme,*
jūs *skaĩtote, rẽkiate, nẽšate, gìmėte, rãšėte,*
jie, jos *skaĩto, rẽkia, nẽša, gìmė, rãšė.*

Norime pažymėti priegaidę žodyje *rodau*. Asmenuojame tą žodį, kad patikrintume, ar jo kirčio vieta yra pastovi:

aš *ródau,*
tu *ródai,*
jis, ji *ródo.*

Matome, kad jo kirčio vieta pastovi, todėl tariamas su tvirtaprade priegaide: *ródau*.

Dabar nustatykime veiksmažodžio *liepė* priegaidę. Išasmenuojame žodį:

aš *liepiaũ*,
tu *liepeĩ*,
jis, ji *liẽpė*.

Matome, kad jis kirčiuojamas nepastoviai, todėl tariamas su tvirtagale priegaide: *liẽpė*.

2. Veiksmažodžio bendraties kirčiavimas

a. Jeigu veiksmažodžio bendraties kamienas yra toks pat kaip esamojo ar būtojo kartinio laiko, tai tokio bendraties kamieno priegaidę galime nustatyti asmenuodami esamąjį ar būtąjį kartinį laiką. Pvz.:

dė́ti (dė́jau, dė́jai, dė́jo);
šókti (šóku, šóki, šóka);

pỹkti (pykstù, pykstì, pỹksta, pykaũ, pykaĩ, pỹko);
rẽkti (rėkiù, rėkì, rẽkia, rėkiaũ, rėkeĩ, rẽkė).

b. Kirčiuota veiksmažodžio bendraties priesaga, sudaranti ilgą skiemenį, paprastai tariama su tvirtaprade priegaide.

Tvirtapradiškai kirčiuojamos priesagos:

-ýti: rašýti, skaitýti;
-óti: galvóti, svajóti;
-éti: stovéti, mylėti;
-úoti: sapnúoti, mylúoti;
-(i)áuti: keliáuti, ragáuti;
-énti: gyvénti, kedénti;
-ìnti: marìnti.

3. Asmenuojamųjų veiksmažodžio išvestinių formų kirčiavimas

Iš veiksmažodžio bendraties padarytos asmenuojamosios veiksmažodžio išvestinės formos (būtasis dažninis laikas, būsimasis laikas, tariamoji ir liepiamoji nuosakos) dažniausiai išlaiko bendraties priegaidę.

Pvz.:

Bendratis: *sakýti, rašýti, láukti, léisti, žaĩsti, šaũkti;*
Būtasis dažninis l.: *sakýdavau, rašýdavau, láukdavau, léisdavau, žaĩsdavau, šaũkdavau;*
Būsimasis l.: *sakýsiu, rašýsiu, láuksiu, léisiu, žaĩsiu, šaũksiu;*
Tariamoji nuosaka: *sakýčiau, rašýčiau, láukčiau, léisčiau, žaĩsčiau, šaũkčiau;*
Liepiamoji nuosaka: *sakýk, rašýk, láuk, léisk, žaĩsk, šaũk.*

Įsidėmėkite, kad būsimojo laiko pirmasis ir antrasis asmenys niekuomet neturi kirčiuotos galūnės. Pvz.:

aš	láuksiu	žaĩsiu	lìpsiu
tu	láuksi	žaĩsi	lìpsi

jis, ji	laũks	žaĩs	lìps
mes	láuksime	žaĩsime	lìpsime
jūs	láuksite	žaĩsite	lìpsite
jie, jos	laũks	žaĩs	lìps

Įsidėmėkite, kad tvirtapradės šaknies veiksmažodžiai trečiajame asmenyje neišlaiko bendraties priegaidės. Kirčiuotas ilgasis skiemuo atsiduria žodžio gale ir dėl žodžio galo taisyklės tvirtapradė priegaidė keičiama tvirtagale *(láuksiu – laũks, gyvénsiu – gyveñs, léisiu – leĩs, norė́siu – norẽs, pláusiu – plaũs)*.

Pastaba:

Tikriausiai pastebėjote, kad tariamosios nuosakos tvirtapradė priegaidė dzūkų tarmėje neįprasta. Jūs tariate *laũktau, laũktai, laũktų, laũktume, laũktute, laũktų* ir kt. Įsiminkite, kad tokios formos bendrinėje kalboje išlaiko bendraties tvirtapradę priegaidę: *laũkčiau, laũktum, laũktų, laũktu(mė)me, laũktu(mė)te, laũktų*.

1 Sukirčiuokite žodžius.

Verkia, šoka, piešia, kyla, peikė, siūlė, varo, rėkia, pyksta, mini, veikia, geria, saugo, mylėjo, kalbėjo, dėjo, nešė, pūtė, gimė, liko.

Mylėti, prašyti, klausinėti, bėgioti, daryti, tylėti, sakyti, miegoti, skaityti, kainuoti, skaičiuoti, klajoti, dainuoti, tausoti.

Eiti, bėgti, dėti, sėti, vežti, kelti, barti.

Rašydavo, kainuodavo, sėdės, sės, prašyčiau, eičiau, galėčiau, bėk, leisk, skrajokite, tvarkykite, prašykite.

2 Išasmenuokite ir sukirčiuokite veiksmažodžių *leisti, bėgti, atstovauti, bijoti* būsimąjį laiką ir tariamąją nuosaką.

3 Taisyklingai perskaitykite tekstą.

Jei galė́čiau, léisčiau tavè pasisvečiúoti pas pùsseserę Vìlniuje. Tadà láukčiau tavęs sugrįžtant. Pasiilgčiau be gãlo be krãšto, õ sugrįžusią mylúočiau, mylúočiau ir džiaũgčiausi vėl tavè pamãčiusi.

4 Sukirčiuokite R. Granausko apysakos „Gyvenimas po klevu” (p. 182–184) ištraukos paskutinę pastraipą.

KIRČIAVIMO KARTOJIMO UŽDUOTYS

1 Sukirčiuokite daiktavardžius, būdvardžius ir įvardžius. (Skliausteliuose nurodyta kirčiuotė.)

Sodininkas (1) ilga (3) kartimi (1) skynė vaisius (2) taip, kad jie nekrito žemėn (2), bet laikėsi įstrigę į balanas (2) suskaldytame karties (1) gale (4). Katrė (4), pasilypėjusi ant suolelio (2), skynė obuolius nuo žemutinių (2) šakų. Grigelis kažką kalbėjo, o ji juokėsi skambiu (4) juoku (4), jam atsikirsdama.

– Katryte (1)! – šūktelėjo Jadvyga. – Eik šen pas mane.

Ta nušoko nuo suolelio, parinko gražiausią (1) obuolį ir nešė panelei (2). Kai abidvi susėdo užuovėjoj (1), Jadvyga pranešė jai linksmą (4) žinią (4).

2 Sukirčiuokite žodžių junginius ir paaiškinkite, kokia taisykle rėmėtės.

Auga liepa, užmiršta senovė, didelis tarpas, buvau pirmas, tavo vaikas, raudona rožė, kiauras rėtis, greitai bėgu, skaitau knygą, rašo laišką, liepia kalbėti, myliu gyvenimą, ruošia darbus.

3 Išlinksniuokite, sukirčiuokite ir garsiai perskaitykite žodžių junginius.

Penki vyrai, puikūs žodžiai.

4 Raiškiai perskaitykite tekstą.

Mìkę jaũ dù kartùs pérkėlė į kìtą súolą. Dabaĩ jis sėdi aukščiáusiame suolė̃, prie krósnies, kad mókytojas jį matýtų. Jį išskýrė su Juozapė̃liu tik todė̃l, kad júodu pasidãrė per daũg didelì draugaĩ, nes amžinaĩ šnekė́jo apie zuikiùs, vóveres, karveliùs, skaptãvo, pasikišę po súolu, mediniùs vokietukùs, galándo peiliùs... Neretaĩ taip įnìkdavo į sàvo kalbàs, kad nutìlus klãsei, jiẽ užmiršdavo, kur esą̃, ir pradė́davo gaĩsiai kalbė́tis. Víeną diẽną per istòrijos pãmoką mókytojui uždãvus ketvirtájam skỹriui rãšto dárbą, Mìkė, matýt, manýdamas betupį̃s kur nórs laukuosė, gaĩsiai kreĩpėsi į Juozapė̃lį:

– Ar tu móki žỹdiškai?

– Nè.

– O aš móku: váu tieter, cvancik, tieter, vaĩ da tieter, cvancik bam! – uždainúoja Mìkė, bet išgirĩsta, kad visà klãsė õšia juokù, ir atsipéikėjęs, sumìtęs, kamè ẽsąs, vìsas užraũdęs pamãto príešais savè stóvintį rãmų mókytoją, kurìs, kéldamas jį̃ už smãkro, sãko:

– Ródos, Mikùti, mẽs ne smùklėje ir ne beprótnamyje. Niẽko nebùs! Pasiimk knygàs ir péreik į Gudùčio viẽtą.

Taĩp jį pérkelia į kìtą súolą, ir jo draũgas Juozapẽlis gáuna naũją kaimýną. Bet kaĩ tik Juozapẽlis atsigrę̃žia į tą kañpą, kur sė́di Mìkė, šis tùčtuojau atsãko šỹpsena.

P. Cvirka

5 Sukirčiuokite tekstus ir raiškiai juos perskaitykite. Sunkesnius žodžius patikrinkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne".

a. Išeitų, kad išbėgsime. Alkūnę didelę rėžiame. O be to, juos ten sulaikys kokiai valandžiukei. Girdėjau, jog pabūklai sukasti ir mišrus vokiečių-latvių būrelis. Jei nespruks per sieną į savo Latviją, tai visgi stipriai susišaudys.

Šitaip apsvarstydami ir guosdamies, betgi dėl to nesumažindami spartos, tarškėjome lyg apverstomis akėčiomis anais Dievo laiminamais keliukais. Nuo kiemo iki kito, atkakliai pasigviešę prasimušti iš ne juokais grasomo apsupimo. Tokio būrelio iš maždaug trisdešimties įvairaus plauko vyrų, susimetusio apie keturis vežimus, su dešimtimi dviračių, margiausia apranga ir dar margesniais ginklais bei kitais pabėgėlių atributais, niekas nebuvo regėjęs nuo juodašimčių laikų, deginusių kunigaikščio Lyvino šauniąją pilį Bukaičiuose. Svarbu prieiti vieškelį, kertantį stačiai į vakarus, išvengti miškų su partizanais ir miesto, kurį galimai ruošėsi ginti latviai su savo prieštankine.

M. Katiliškis

b. Aš pažinau karalių tavyje iš žingsnių aido
Ir iš akių blizgėjimo aštraus,
Nors kartais jos iš tavo liūdno ir pailgo veido
Man švietė giedrumu audros nuskaidrinto dangaus.

Kiekvienas tavo žodis, išdidus, bet mielas,
Kiekvienas tavo mostas, laisvas ir platus,

Kalbėjo apie didžią, gražią sielą,
Praaugusią, lyg aukštas medis girioje, visus medžius.

Nes tu sakei: „Per žemę mes praeinam
Tik vienąsyk, tai būkime tvirti!
Kieno gyvenimas bus panašus į sodrią dainą,
Tas nesutirps mirty".

Todėl (nors neturėjai tu namų, kai saulė leidos,
Nei sosto, nei tarnų karališkam dvare)
Iš tavo liūdno ir pailgo veido
Aš pažinau karalių tavyje.

V. Mačernis

LITERATŪROS ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

A. Gr. – Augustinas Gricius
Ant. M. – Antanas Miškinis
A. P. – Algirdas Pocius
A. V. – Antanas Vienuolis
A. Vc. – Antanas Venclova
B. Pk. – Birutė Pūkelevičiūtė
Br. Radz. – Bronius Radzevičius
B. S. – Balys Sruoga
D. Gr. – Dalia Grinkevičiūtė
E. G. – Eduardas Girčys
E. M. – Eduardas Mieželaitis
E. Mk. – Emilija Mikulėnienė
G. I. – Gediminas Isokas
H. N. – Henrikas Nagys
I. S. – Ieva Simonaitytė
J. – Jonas Jablonskis
J. A. – Jonas Avyžius
J. Ap. – Juozas Aputis
J. B. – Jonas Biliūnas
J. Blč. – Juozas Balčikonis
J. D. – Jonas Dovydaitis
J. G. – Juozas Grušas
J. Jn. – Jurgis Jankus
J. Mč. – Jonas Mačiukevičius
J. Mk. – Jonas Mikelinskas
Just. M. – Justinas Marcinkevičius
J. S. – Juozas Sokas
K. B. – Kazys Boruta
K. S. – Kazys Saja

M. – Maironis
Myk. Sl. – Mykolas Sluckis
M. K. – Mykolas Karčiauskas
M. M. – Marcelijus Martinaitis
P. C. – Petras Cvirka
P. D. – Petras Dirgėla
P. M. – Pranas Mašiotas
R. B. – Rimantas Budrys
R. G. – Romualdas Granauskas
R. Gd. – Romas Gudaitis
R. K. – Raimundas Kašauskas
R. L. – Romualdas Lankauskas
S. N. – Salomėja Nėris
Š. R. – Šatrijos Ragana
T. Sk. – Tomas Sakalauskas
tts. – tautosaka
V. B. – Vytautas Bubnys
V. D. – Vladas Dautartas
V. K. – Vincas Krėvė
Vyt. Mč. – Vytautas Mačernis
Vl. Dt. – Vladas Dautartas
V. M.-P. – Vincas Mykolaitis-Putinas
V. P. – Vytautas Petkevičius
V. Rm. – Vytautas Rimkevičius
V. Zb. – Vanda Zaborskaitė
V. Ž. – Vytautė Žilinskaitė
Ž. – Žemaitė

TURINYS

III. SIAUBO SŪKURY

Albinas Bernotas *Už tai, kad buvo lietuviai* 4
Publicistinis stilius 8
Salomėja Nėris *Tėvynei* 10
Tėvynė 11
Dainuok, širdie, gyvenimą... 12
Grįšiu 14
Pirčiupių tragedija 15
Justinas Marcinkevičius *Kraujas ir pelenai* 17
Samprotavimo rašinio struktūra 27
Balys Sruoga *Dievų miškas. Klipatų klipatos* 30
Dalia Grinkevičiūtė *Lietuviai prie Laptevų jūros* 36
Atsiminimai 53
Vytautas Jakelaitis *Mokytojai ir mokiniai* 64
Antanas Miškinis *Psalmės. Rūpintojėlių Lietuva* 66
Kazys Inčiūra *Nelaisvės psalmės. I. Degu kaip žvakė* 69
Antanas Cibulskis *Čia ne mano žemė…* 70
Vytautas Cinauskas *Iš kur atkeliavai, Rūpintojėli...* 72
Iš partizano Dzūko dienoraščio 73
Vytautas V. Landsbergis *Bunkeris* 79
Nijolė Gaškaitė *Rezistencijos kūryba* 92
Palinko liepa šalia kelio. Daina 93
Aš verkiau parimus. Daina 94
Petras Bartkus (Alkupėnas) *Atsisveikinimas* 95
Birutė Pūkelevičiūtė *Aštuoni lapai* 97

Gyvenimo aprašymas (CV) 102
Marius Katiliškis *Išėjusiems negrįžti* 104
Bernardas Brazdžionis *Autobiografija* 109
Aš čia – gyva 110
Šaukiu aš tautą 112
Albinas Žukauskas *Žvikeliai* 113
Pasaulio lietuvių bendruomenės įsikūrimas 116
Pakartokime! 119
Šalutiniai tikslo aplinkybės sakiniai 120
Šalutiniai sąlygos aplinkybės sakiniai 121
Šalutiniai nuolaidos aplinkybės sakiniai 122
Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai su keliais šalutiniais sakiniais 123
Sudėtinio sakinio kartojimas 126
Tiesioginė ir netiesioginė kalba 127
Tiesioginės kalbos skyrimas brūkšniais ir kabutėmis 129
Tiesioginės kalbos keitimas netiesiogine 131
Dialogas 133
Fonetikos kartojimas 134
Lietuvių kalbos kirtis 136
Trumpųjų skiemenų kirčiavimas 138
Ilgieji kirčiuoti skiemenys 140
Kirčio vietos ir priegaidės nustatymas 142

IV. IŠAUŠUS RYTUI

Romas Gudaitis *Gražiausia ir mylimiausia – su Tavimi, Justinai* 149
Justinas Marcinkevičius *Kiek daug tylėjimo gamtoj...* 151
Kaip laisvė 152
Didumas to, kas mumyse... 153
Dainuoju Lietuvą 154
Algimantas Baltakis *Ar daug žmogui reikia* 156
Tikiu 158
Juozas Aputis *Dobilė 1954 metų naktį* 159
Bronius Radzevičius *Kaltė* 168
Saulius Šaltenis *Amžinai žaliuojantis klevas* 172

Romualdas Granauskas *Gyvenimas po klevu* 178
Jonas Mikelinskas *Iksas ir Ygrekas* 185
Sigitas Birgelis *Šioje sistemoje...* 195
Seinuose... 196
Rytoj būsiu Lietuva... 197
Marcelijaus Martinaičio kūrybos apžvalga 198
Marcelijus Martinaitis *Kukučio baladės. Kukučio galybė* 200
Kukutis pasakoja apie savo trobą 201
Paskutinė Kukučio diena 202
Kai pavargsiu – ant širdies... 203
Širdis mana – šalis mana... 204
Vanda Juknaitė *Išsiduosi. Balsu* 206
Esė 224
Paulius Širvys *Kai brendu naktimi* 227
Kol praeis ilgesys 229
Vladas Šimkus *Pakarti negalima pasigailėti* 231
Pakartokime! 233
Priešpaskutinio skiemens taisyklė 234
Priešpaskutinio skiemens taisyklės pritaikymas linksniuojamųjų žodžių kirčiavimui 236
Daiktavardžių kirčiavimas 239
Kirčiuotės ir priegaidžių nustatymas 243
Būdvardžių ir būdvardiškų prieveiksmių kirčiavimas 245
Skaitvardžių kirčiavimo ypatybės 246
Įvardžių kirčiavimas 247
Asmenuojamųjų veiksmažodžio formų ir bendraties kirčiavimas 248
Kirčiavimo kartojimo užduotys 252
Literatūros šaltinių sutrumpinimai 255